

**РІВНЕНСЬКІЙ ІНСТИТУТ СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА
КИЇВСЬКОГО СЛАВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

На правах рукопису

Харлай Оксана Володимирівна

УДК: 81'373.2: 81-11

**ОНОМАСІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІКРОСИСТЕМИ
‘ШЛЮБ’ У ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ
(на матеріалі англійської, польської, чеської та української мов)**

10.02.15 – загальне мовознавство

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
доктор філологічних наук,
професор Тищенко О.В.

Рівне – 2010

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ЕТНОКУЛЬТУРНА МАРКОВАНІСТЬ ШЛЮБНИХ ПОЗНАЧЕНЬ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА ОНОМАСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ	15
1.1. Специфіка мовної і концептуальної картин світу в аспекті сучасної лінгвокультурології та етнолінгвістики.....	15
1.2. Структура лексико-тематичного поля шлюбної обрядовості у лінгвокультурному просторі.....	25
1.2.1. Структура й семантика шлюбно-весільної обрядовості та історія її вивчення.....	29
1.3. Специфіка семантико-мотиваційного моделювання мікросистеми 'шлюб'.	42
1.4. Методика зіставлення мікросистеми 'шлюб' в англійській, польській, чеській та українській мовах.....	52
Висновки до розділу 1.....	57
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА МОТИВАЦІЯ МІКРОСИСТЕМИ НОМІНАНТІВ 'ШЛЮБ' - 'НЕ-ШЛЮБ'	59
2.1. Зіставно-ономасіологічний аналіз номінантів шлюбу в англійській, польській, чеській та українській мовах.....	59
2.1.1. Семантичне наповнення поняття 'шлюб' та мотиваційні домінанти гіперонімічних назв шлюбу.....	59
2.1.2. Маскулінна домінанта мотиваційних ознак денотата 'шлюб'	71
2.2. Мотиваційні домінанти гіпонімічних назв видів шлюбу.....	77
2.2.1. Законний шлюб.....	79
2.2.2. Рівний – нерівний шлюб.....	82
2.2.3. Шлюб з любові – за розрахунком.....	88
2.2.4. Шлюб відкритий.....	91
2.2.5. Шлюб з доброї волі – шлюб з примусу (з необхідності).....	93
2.2.6. Брати (взяти) шлюб.....	95

2.3. Зіставно-ономасіологічний аналіз номінантів не-шлюбу в англійській, польській, чеській та українській мовах.....	107
2.3.1. Не-шлюб.....	107
2.3.2. Життя на віру.....	115
Висновки до розділу 2.....	121
РОЗДІЛ 3. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА МОТИВАЦІЯ МІКРОСИСТЕМИ	
НОМІНАНТІВ 'ШЛЮБУВАННЯ'	125
3.1. Структура номінаційної мікросистеми 'шлюбівання'.....	125
3.2. Зіставно-ономасіологічний аналіз складників номінаційної мікросистеми 'досягти шлюбного віку (перебувати у шлюбному віці)'. Співвідношення маскулінного й фемінінного.....	128
3.2.1. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'парубкувати – бути на виданні'.....	128
3.2.2. Мотиваційні домінанти у сфері номінантів на позначення 'холостяцтва' і 'стародівства'.....	133
3.3. Зіставно-ономасіологічний аналіз складників номінаційної мікросистеми 'шукати пару для одруження'. Співвідношення маскулінного й фемінінного...	139
3.3.1. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'шукати пару для одруження серед осіб, не зв'язаних дошлюбними стосунками'.....	140
3.3.2. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'шукати пару для одруження серед осіб, зв'язаних дошлюбними стосунками'.....	147
3.4. Зіставно-ономасіологічний аналіз складників номінаційної мікросистеми 'встановлювати близькі стосунки духовного – сексуального характеру'. Співвідношення маскулінного й фемінінного.....	150
3.4.1. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'встановлювати близькі стосунки духовного характеру; бути закоханим, кохатися'.....	151
3.4.2. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'цнота'.....	156
3.4.3. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'розійтися'.....	162
3.4.4. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'встановлювати близькі стосунки інтимного (сексуального) характеру'.....	165

3.4.5. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'не-цнота'.....	166
3.4.6. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'не-шлюбна вагітність' '.....	173
3.4.7. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'не-шлюбна дитина'.....	176
3.5. Зіставно-ономасіологічний аналіз складників номінаційної мікросистеми 'пропозиція шлюбу; згода, відмова'. Співвідношення маскулінного й фемінінного.....	180
3.5.1. Мотиваційні домінанти мікросистеми номінантів 'пропозиція шлюбу'...	180
3.5.2. Мотиваційні домінанти мікросистеми номінантів 'давати (отримувати) згоду на шлюб'.....	183
3.5.3. Мотиваційні домінанти мікросистеми номінантів 'давати (отримувати) відмову у сватанні'.....	185
Висновки до розділу 3.....	191
ВИСНОВКИ	195
ДОДАТКИ	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	271
ПЕРЕЛІК ВЕБ-САЙТІВ	299

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

expr. – expressive	нім. – німецька
gen. – genitive case	одн. – одна
vulg. – vulgarism	п.-іє. – протоіндоєвропейська
англ. – англійська	перен. – переносно
англ.-діал. – англійське діалектне	пестл. – пестливе
бойк. – бойківське	пізньолат. – пізньолатинська
болг. – болгарська	поет. – поетичне
букв. – буквально	пол. – польська
в.-н. – верхньонімецька	пор. – порівняти
верхньонім. – верхньонімецька	праслов. – праслов'янська
ВФ – внутрішня форма	протогерм. – протогерманська
гот. – готська	рідковжив. – рідковживане
гр. – грецька	ро. відм. – родовий відмінок
д.-слов. – давньослов'янська	розм. – розмовне
д.-фр. – давньофранцузька	рос. – російська
давньоангл. – давньоанглійська	с. рід – середній рід
давньогерм. – давньогерманська	середньолат. – середньолатинська
давньоінд. – давньоіндійська	середньонім. – середньонімецька
давньослов. – давньослов'янська	середньофр. – середньофранцузька
діал. – діалектне	сірл. – середньоірландська
експр. – експресивне	словац. – словацька
ж. рід – жіночий рід	спільнослов. – спільнослов'янська
жарт. – жартівливе	ст.-слов. – старослов'янська
заст. – застаріле	староісл. – староісландська
знач. – значить	старонім. – старонімецька
знев. – зневажливе	староукр. – староукраїнська
іє. – індо-європейська	старочес. – старочеська
ім. – іменник	суф. – суфікс
ірл. – ірландська	схв. – сербськохорватська
кімр. – кімрська	т. зв. – так зване
ККС – концептуальна картина світу	т. ін. – таке інше
книжн. – книжне	укр. – українська
лат. – латинська	уроч. – урочисте
лит. – литовська	фольк. – фольклорне
мин. час – минулий час	франц. – французька
МКС – мовна картина світу	церковнослов. – церковнословянська
мн. – множина	ч. рід – чоловічий рід
наз. відм. – називний відмінок	черн. – чернігівське

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку лінгвістики інтерес до проблеми мови і особистості мовця зумовив розвиток антропоцентричної лінгвістики, яка вивчає мову в тісному зв'язку з мисленням і духовно-практичною діяльністю людини. Як відомо, у семантиці мовних одиниць відображаються загальні, універсальні компоненти загальнолюдської культури і своєрідність культури конкретного етносу, що й постулює сучасна антропоцентрична лінгвістика. Тим часом поняття шлюбу є специфічною категорією свідомості людини і як елемент світогляду включає в себе оцінні судження про життя, критерії вибору способу життя, уявлення особистості про те, у чому полягає щасливе життя у шлюбі і як його досягти.

Весільний обряд за своїм спрямуванням, поняттєвим, генетичним і вербальним вираженням – досить складна система, в якій тісно переплетені та взаємозумовлені предмет, дія та функції, простежується чіткий зв'язок з міфологією, магічним побутом, численними компонентами весільних обрядів первісних суспільств [64, с. 1].

Системність дослідження шлюбного дійства, сімейної та родинної обрядовості засвідчують численні наукові праці.

Так, в першу чергу дослідників зацікавив етнокультурний аспект шлюбної і весільної обрядовості. Такі дослідники як М. Ф. Сумцов [190], Хв. Вовк [47], І. Франко [220–221], К. Н. Connel [266], Е. Evans [269], Е. Westmark [323], з одного боку, детально проаналізували етнографічний план обрядодійства, його перебіг, учасників, не оминули увагою передуючі форми шлюбу як підоснову сучасного, а з іншого, тлумачили дійсність, яка збереглася в обряді, за допомогою фольклорних даних. Функціонально-структурний план сімейно-родинних обрядів, зі спробами порівняльного підходу і виходом на лексичний рівень, перебував у полі зору російського дослідника Д. К. Зеленіна [92]. Вивчення польської родинної

обрядовості поповнювалося розвідками польських дослідників Й. Бистронь [258], Й. Буршти [257], О. Кольберга [280] на різних хронологічних зрізах.

Мовний код весільного обряду у діахронічному зрізі розглядали представники Московської етнолінгвістичної школи (М. І. Толстой, С. М. Толстая, О. В. Гура, Г. О. Плотнікова, Т. В. Цив'ян тощо), залучаючи концептуальний аналіз, методи лінгвістичного дослідження, прийоми мовної реконструкції. Польська етнолінгвістична школа представлена Є. Бартмінським, С. Небжеговською-Бартмінською, М. Май, У. Майер-Барановською та ін., які наголошують на категоризації мовного образу світу у вигляді культурних стереотипів й профілювання етнокультурних смислів у словнику і фольклорному тексті.

Словянська весільна обрядовість, її лінгвістичний план вивчалися у акціональному плані, з поділом на етапи перебігу (передвесільний, власне весільний і післявесільний), з виходом на предметний, вербальний та акціональний плани (Т. В. Шевченко), в ареальному аспекті лексику весільного обряду на матеріалі окремих говорів досліджували М. В. Бігусяк, Н. А. Грозовська, Г. Доброльожа, В. Ю. Дроботенко, І. В. Магрицька, П. Ф. Романюк та ін. Такі дослідження показали наявний функціональний ізоморфізм численних значимих елементів весільного обряду в лінгвогеографічному контексті.

В останні роки актуальним виявляється міжмовне зіставлення обрядових номінацій. Так, О. В. Тищенко здійснює аналіз обрядових номінацій слов'янських мов з формального та семантичного поглядів у структурно-семіотичному й концептуальному планах з урахуванням ономасіологічного й семасіологічного аспектів зіставлення одиниць на рівні акціонального, предметного та функціонального кодів [198; 200]. Календарна та родинна обрядовість в українській, російській, урумейській та румейській мовах зіставлялися Т. В. Голі-Оглу [60]. Л. Й. Пулатова аналізує українські та німецькі весільні обрядові фрази в аспекті еквівалентності / безеквівалентності, відображення в їхній структурі та семантиці спільних закономірностей весільних традицій, а також

відмінностей в організації обрядово фразеологічної картини світу носіїв української та німецької мов [157]. Порівняння семантики, структури та функціонування обрядових номіналем весільного циклу родинно-побутової обрядовості з точки зору їх походження та функціонування в українській, англійській і португальській мовах здійснювалося О. І. Чайкою [239].

Згідно з усталеною традицією всі обряди поділяють на календарні і сімейні. Весільні обряди разом з родильними і поховальними, утворюють ланцюг ключових етапів життя індивідууму. Не всі запропоновані методи і спроби їх застосування можна вважати вдалими. Хоча Е. Самтер [308] досяг певних результатів, об'єднавши певні сімейні ритуали відповідно до кінцевої мети, задля якої вони здійснювалися. Д. К. Зеленин розмежовував дві сторони обряду – форму і функцію. Функція на різних етапах розвитку обряду є стійкішим елементом, ніж форма. В історії обряду форма змінюється, а функція при цьому часто залишається і перетлумачується на новий лад [91]. У сфері вивчення сімейних обрядів цікавий метод був запропонований Ван Геннепом [273], який наполягав на необхідності послідовного розгляду одного і того самого обряду для виявлення глибинного змісту, порівняння однорідних обрядових комплексів, щоразу враховуючи оточуючі умови [83]. За М. І. Толстим, обряд можна розглядати у трьох основних кодах: *реальному* (предметному), *акціональному* (дієвому) і *вербальному* (мовному) [206, с. 23–25, 63–65]. Така одночасна різнокодовість і є особливістю обрядового «знаку», яка викликана загальною тенденцією до максимальної синонімічності в розвитку обрядів або різноманітних форм одного і того самого обряду. Незважаючи на численність розвідок, присвячених дослідженню шлюбної і весільної обрядовості, ономасіологічна характеристика номінаційної мікросистеми 'шлюб', моделювання її структури, виокремлення асоціативних мотивувальних ознак і мотиваційних домінант, їх зіставлення з виходом на протомотиваційні сфери і релевантні опозиції, в аспекті зіставної етнолінгвістики і лінгвокультурології в англійській, польській, чеській і українській мовах ще не були об'єктом дослідження.

Актуальність теми зумовлена відсутністю комплексних досліджень лексико-семантичних полів шлюбних номінацій з урахуванням їх системних зв'язків, які відображають ціннісні стереотипи поведінки представників різних етнокультур; необхідністю з'ясування «культурної семантики» ШН на позначення елементів, понять та реалій шлюбного обрядодійства. Важливість проведеного дослідження полягає у висвітленні засобів вербалізації шлюбу з урахуванням його гендерного, локативного та темпорального кодів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації відповідає темі досліджень «Етнокультурні моделі світу у германських та слов'янських мовах», які проводяться кафедрами факультету романо-германської та слов'янської філології Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (тему затверджено вченою радою Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету, протокол № 2 від 1 листопада 2004 року).

Метою дисертаційного дослідження є комплексний структурно-семантичний аналіз шлюбу в англійській, польській, чеській та українській мовах з огляду на ядерну і периферійну зони семантичного поля в ономасіологічному та ідеографічному планах.

Поставлена мета зумовлює вирішення таких **завдань**:

- висвітлити теоретичні засади дослідження семантичного поля шлюбного обряду в аспекті сучасної лінгвокультурології та етнолінгвістики;
- розробити методику зіставного аналізу ШН мікросистеми 'шлюб' в англійській, польській, чеській і українській мовах;
- встановити систему мотиваційних домінант гіперонімічних ШН в зіставляваних мовах;
- проаналізувати ШН релятивного типу у досліджуваних мовах;
- визначити мотиваційну основу ШН кваліфікативно-оцінного типу в зіставляваних мовах;
- провести зіставний аналіз векторів культурної мотивованості ШН у чотирьох лінгвокультурах.

Об'єктом дослідження є номінаційна і семантико-ідеографічна категоризація мікросистеми 'шлюб' в англійській, польській, чеській та українській мовах.

Предметом дослідження є лінгвокультурна маркованість шлюбних номінацій з огляду на їх смислову структуру, мотивацію, функціональне та семіотичне навантаження.

Матеріалом дослідження слугували дані фразеологічних, тлумачних, етимологічних словників англійської, польської, чеської та української мов; лінгвокультурологічні та країнознавчі джерела чотирьох мов. Загальна кількість аналізованих одиниць – 1458, а саме, в англійській мові – 278, у польській мові – 313, у чеській мові – 417, в українській мові – 450.

Методи дослідження зумовлені метою, завданнями і матеріалом, який аналізується. У праці використовуються такі методи і прийоми аналізу: *ономасіологічний аналіз* проведено для встановлення відношення ШН до мовної і концептуальної картин світу; *метод ідеографічного моделювання* уможливив систематизацію фактичного матеріалу у мікросистеми; *метод структурно-семантичного моделювання* застосовувався для зіставлення окремих мікросистем у межах семантичного поля шлюбу; *зіставний метод* дозволив виявити подібності та розбіжності структури й семантики розглядуваних лексичних і фразеологічних одиниць; *метод компонентного аналізу* використано для виділення та опису семної структури ШН; *метод культурно-семантичної реконструкції* вжито для відтворення первісної («наївної») образної картини світу, пов'язаної з реконструкцією культурних етимонів обрядових знаків; *аналіз словникових дефініцій*, а також *етнокультурний і лінгвокраїнознавчий коментар* здійснено для уточнення символічного, функціонального, прагматичного навантаження обрядових знаків.

Наукова новизна визначається тим, що в дослідженні вперше здійснено комплексну лінгвокультурну характеристику семантичної моделі шлюбу в англійській, польській, чеській та українській мовах; з'ясовано її семантичне наповнення за ідеографічною ознакою з урахуванням соціального, обрядово-

звичаєвого та гендерного чинників; виокремлено культурно-цивілізаційний та знаково-культурний типи мотивації шлюбу та встановлено напрями концептуалізації складників шлюбу (обрядодії, предмети, атрибути, їх функціональне та символічне навантаження), описано шляхи вербалізації нешлюбних міжособистісних та юридично-правових взаємин між позначуваними об'єктами.

Поглиблено концепції теорії номінації і структурної семасіології, робота є внеском в етнолінгвістику, зіставну лінгвокультурологію й почасти когнітивну лінгвістику, теорію ідеографії.

Практичне значення дослідження. Основні положення і результати праці можуть бути використані у теоретичних курсах «Загальне мовознавство», «Порівняльна типологія української та англійської мов», «Лінгвокраїнознавство», у практиці викладання англійської, польської, чеської та української мов, у спецкурсах із лінгвокультурології та етнолінгвістики, зокрема й ономасіології. Матеріали дослідження можуть прислужитися у лексикографічній практиці укладання семантико-ідеографічних словників та словників ономасіологічних мотивів культурно і семіотично маркованих мовних знаків.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження у доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях: «Поляки і Україна» (Житомир, 2005), «Етнокультурні цінності і сучасна філологія» (Рівне, 2006), «Мови і світ дослідження та викладання» (Кіровоград, 2008), «Межкультурные коммуникации: ноосферная парадигма в языке» (Алушта, Крим, 2008), “Tradycyjna kultura narodowa we wschodniosłowiańskim i polskim językowym obrazie świata” (Lublin, 2010), «Сучасні дослідження з іноземної філології» (Ужгород, 2010), на науково-практичній конференції «Міжкультурна комунікація: мова, культура, особистість» (Остріг, 2007), а також на науково-звітних конференціях Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (Рівне, 2004–2008).

Публікації. Проблематику, теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження викладено у десяти публікаціях: у п'яти статтях,

опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, та тезах доповідей п'ятьох наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, переліку веб-сайтів.

У **переліку умовних скорочень** наведено застосовані в дисертації скорочення з їх детальним розшифруванням.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дисертації, охарактеризовано фактичний матеріал і методи його аналізу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, вказано форми їх апробації та структуру роботи.

У **розділі 1. «Етнокультурна маркованість шлюбних позначень: лінгвокультурологічні та ономасіологічні засади аналізу»** описано поняття «ШЛЮБ» і шлюбних взаємин з позицій антропоцентризму в межах етнічної, концептуальної, релігійної та обрядової картин світу, розглянуто мікросистеми шлюбних номінантів за допомогою етнолінгвістичних критеріїв, понять і категорій, які спрямовані на реконструкцію онтологічних, ментально-символічних й аксіологічних складників феномену шлюбу.

У **розділі 2. «Лінгвокультурна мотивація мікросистеми номінантів 'шлюб – не-шлюб'»** зіставлено план змісту і план вираження ШН, визначено систему семантичних атрибутів поняття 'шлюб', вектори лінгвокультурної мотивації ШН цієї сфери мовних одиниць, систематизовано мотиваційні домінанти окремих номінаційних підсистем, вивчено факти мотиваційного впливу гендерної асиметрії з огляду на домінування маскулінного в аналізованих лінгвокультурах.

У **розділі 3. «Лінгвокультурна мотивація мікросистеми номінантів 'шлюбівання'»** зіставлено план змісту і план вираження ШН, визначено закономірності лінгвокультурної мотивації ВФ ШН, систематизовано мотиваційні домінанти окремих номінаційних підсистем, вивчено факти мотиваційного впливу

гендерної асиметрії з огляду на домінування маскулінного в аналізованих лінгвокультурних просторах.

У **висновках** сформульовано основні результати здійсненого аналізу та окреслено перспективи подальших досліджень.

У **додатках** систематизовано усі складники номінаційної мікросистеми 'шлюб'.

Список використаних джерел за темою дисертації нараховує 326 позицій, з яких 77 іноземними мовами, **перелік веб-сайтів** із проблематики досліджень включає 4 позиції.

Повний обсяг дисертації становить 304 сторінок, основний зміст викладено на 191 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЕТНОКУЛЬТУРНА МАРКОВАНІСТЬ ШЛЮБНИХ ПОЗНАЧЕНЬ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА ОНОМАСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ

1.1. Специфіка мовної і концептуальної картин світу в аспекті сучасної лінгвокультурології та етнолінгвістики

Мова є не лише вмістилищем і виразником предметів і явищ об'єктивного світу, але й засобом його інтелектуального перетворення. Мова як загальнолюдський феномен, є організмом функціонально-універсальним, форми вияву його різні, і кожний народ у власній мовотворчості йде своїм шляхом, часто неторованим і тернистим [86, с. 93]. Мова як універсальний засіб передавання інформації про природу та про всі сфери життя людини й людського суспільства, а також про себе саму, відображає культуру спільноти людей [256, с. 19] і вважається головним, найяскравішим і стійким показником етносу [205, с. 9]. Розгляд співвідношень і зв'язків мови й етносу, мови й духовної культури, мови й народної ментальності, мови й народної творчості, їх взаємозв'язку та різних видів їхньої кореспонденції [134, с. 160] зорієнтовує дослідника до матеріалів етнографії, культурології, фольклористики тощо і, як результат, з'являються такі інтердисциплінарні напрями у мовознавстві як етнолінгвістика та лінгвокультурологія. За словами М. І. Толстого, власне нові, перспективні проблеми і ситуації виникають на стикові наук, на стикові різнорідних компонентів і матеріалу, і жодна дисципліна не може існувати лише в собі і виключно для себе [206, с. 25]. Звернення до етнолінгвістики передбачає розгляд традиційної народної культури в її етнічних, регіональних і діалектних формах, а головним джерелом вивчення традиційної культури є мова [208]. Лінгвокультурологія має на меті за допомогою лінгвістичного аналізу культури в її

широкому вимірі, з опертям не лише на писемну традицію, встановити інші різновиди духовної культури. Етнолінгвістика ж спрямовує вістря своїх студій на вивчення лінгвістичного феномену етносу, народу.

Водночас ці науки перетинаються у своїх вихідних позиціях. По-перше, і лінгвокультурологія, і етнолінгвістика мають один і той самий матеріал дослідження – національну мову в усіх її різновидах та виявах. По-друге, і для лінгвокультурології, і для етнолінгвістики основним джерелом вивчення є народна мова як критерій, мірило «правильності» [105, с. 21–22]. Зіставний аспект етнолінгвістики характеризується порівнянням моделей різних мов, увагою до різних фрагментів картин світу, реконструкцією духовної культури на підставі мови й етнотекстів, а зіставний аспект лінгвокультурології спрямований на аналіз відбитків культури в етносвідомості й мові одного етносу під кутом зору іншого [168, с. 150, 303–304].

Корелятивні зв'язки мови і культури є багатообразні, стійкі і міцні, відповідно мова може розглядатися і як інструмент культури, і як така, що може описуватися через ознаки, які є спільними для всіх явищ культури. Мова і культура можуть зіставлятися як незалежні, автономні семіотичні системи, в багатьох відношеннях структурно ізоморфні і взаємно відображені [206, с. 36]. Таким чином, спираючись на постулат нерозривної єдності мови і культури, можна стверджувати, що мовний матеріал є найвагомішою інформацією про світ і людину в ньому, а його глибокий аналіз дозволяє проникнути в таємницю людини і мови [131, с. 27–28].

Очевидним є той факт, що в ході історії, і особливо в ХХ ст., народи зблизилися і уніфікувалися у побуті і мисленні, але тим не менше у своєму ядрі кожен народ залишається самим собою, допоки зберігаються особливий клімат, пори року, пейзаж і, звичайно, мова, оскільки вони безперервно підживлюють і відтворюють національні буття і мислення [56, с. 23]. Не можна не погодитися з тим, що суспільство приділяло багато уваги питанням національної особливості, національної своєрідності з метою не лише пізнати культуру іншого етносу, але також виявити відмінності у власному, адже на тлі такого порівняння

загострюється національна чуттєвість [там само], хоча, як зазначалося вище, існування тісного зв'язку між культурою народу і мовою, якою він говорить, а точніше між культурою і лексичним складом мови, є беззаперечним. Власне словниковий запас мови є найкращим доказом реальності культури, тобто системи уявлень і установок, які передаються історично. Звичайно, культура в принципі є неоднорідною і мінливою, але такою ж є й мова [41, с. 289]. Погоджуємося, що мислення, звичаї, етнос не є стабільними в національній цілісності, а постійно піддаються змінам, тобто мова, будучи явищем соціальним, несе на собі відбиток життя суспільства, його матеріальної і духовної культури [45, с. 49] і є не лише засобом спілкування, але пам'яттю і історією народу, його культурою і досвідом, його світобаченням і психологією. Знання фіксуються й акумулюються в мові, зберігаючи етнос і його самобутність.

Саме кумулятивна функція мови зберігає культуру, забезпечуючи діалог поколінь не тільки з минулого в сьогодення, а й навпаки [144, с. 22]. Культура ж становить собою систему, яка, з одного боку, концентрує в собі певний об'єм корисної для суспільства інформації, а з іншого, постає як інструмент для добування цієї інформації. Вона детермінує значення мовних знаків, які зумовлюють поведінку її носіїв. Зазначена культурна інформація матеріалізується в різноманітних системах, серед яких найважливішою є мовна. Відповідно, одиниці мовної системи є носіями певної культурно-значимої інформації [36, с. 6–7; 227, с. 81]. У зв'язку з цим можна розглядати поняття мови культури як сукупність усіх знакових способів вербальної і невербальної комунікації, які об'єднують культуру етносу, виявляють її етнічну специфіку і відображають її взаємодію з культурами інших етносів. Оцінка етнолінгвістичної природи культури повинна виходити не стільки із фіксації мовної форми її вираження, скільки із урахування загального історико-культурного і етнічного контексту [138, с. 7, 15–16]. У кожній такій «мові культури» є свої приховані смисли, оскільки культурна інформація найчастіше існує в латентному, невиявленому вигляді. Завдання дослідника полягає в тому, щоб знайти «ключ» до декодування прихованої в мові інформації [44, с. 14–15].

Підґрунтям нашого дослідження вважаємо принципи антропоцентризму, етноцентризму і системності. Культура як антропологічний феномен є суттю людини, здатністю усвідомлювати і сприймати навколишній світ [256, с. 42], вписується в тріаду людина, світ і мова – три явища, тісно пов'язані між собою, – в якій з антропологічного погляду вихідною і ключовою точкою є постать людини, яка пізнає незалежний від неї світ і створює засоби фіксації та передачі знань про нього іншим людям і для власного пізнання [118, с. 38]. Присутність людини дає про себе знати на всьому просторі мови, але найбільше позначається на лексиці [18, с. 3]. Власне антропоцентричний підхід сприяє розкриттю людського буття в екзистенційному і понятійному контекстах, у тому числі етнокультурному. Останній акумулює етнокультурну інформацію, все, що належить певному народу як своєрідному історичному та антропологічному утворенню, вона змінюється з плином історії, зберігає водночас у цих змінених формах більш або менш постійні характеристики [256, с. 41]. Значення антропоцентричного фактора для розв'язання лінгвістичних проблем важко переоцінити, адже мова є наскрізь антропоцентрична [18, с. 3], концентрує в собі безкінечне і невичерпне ціле духовних устремлінь певного етносу [84, с. 48], існує в людині і для людини і реалізується через людину, тому для розуміння її влаштування і функціонування першочергове значення має врахування взаємодії трьох елементів: мовних форм, самої людини з її мисленням і психологією і позамовною дійсністю [55, с. 369]. Опора на антропоцентричний принцип у нашому дослідженні є виправданою, оскільки в такому разі мова розглядається як продукт людської діяльності, призначений для потреб людини-посередника. Мовний матеріал, його дискурсивне вживання (вербальні фрагменти весільних та інших обрядів, ритуальних дійств тощо) розкриває напрямки світосприйняття носієм мови, його інтелектуальне членування світу [84, с. 48].

Наш матеріал, який пов'язаний зі шлюбною номенклатурою, більш всього вкладається в модель людина – світ – мова. Адже шлюб безпосередньо стосується людини, є реалією всього світу (бо на певному етапі життя кожна людина думає, планує одружитися) і, відповідно, знаходить своє відображення у кожній

національній мові, але через відмінності соціальних норм і положень по-різному проявляється в кожній культурі.

Національно-культурна своєрідність певної мови пояснюється особливостями лінгвокреативного мислення і етномовною специфікою інтерпретації пізнавального світу, і особливостями вторинної концептуалізації і категоризації уявлень, які відображені в нашій свідомості [2, с. 150]. Залучення принципу етноцентризму дозволяє спостерегти зафіксовані в мовному матеріалі вияви характеру й ментальності певного етносу, його світогляд, систему етичних й естетичних цінностей, норм поведінки, традицій, звичаїв, обрядів, вірувань тощо [168, с. 151].

Отже, національна мова як суспільний продукт етносу відображає спосіб життя останнього в усіх його проявах – біологічному, духовному, суспільному. Пізнання довкілля в цих напрямках формує не лише свідомість окремої людини, а й свідомість цілої етноспільноти, представником якої той чи інший індивід виступає. Мова ж, будучи посередником між етносвідомістю й реальним світом речей, виробляє в собі набір специфічних рис, зокрема лексико-семантичних, фразеологічних тощо, які вирізняють її з-поміж інших мов – як споріднених, так і неспоріднених [86, с. 175].

Мова, будучи дзеркалом культури, відображає образи минулих окремих культур і категорії їхнього світовиявлення [151, с. 30], мовні форми фіксують спосіб світобачення кожного етносу, розглядають світ крізь призму національно-культурних уявлень і образів, що робить національну мову найважливішим етногенним фактором, по суті, головним засобом “етнічної соціалізації” індивідуума. Специфіка кожної мови полягає не лише в її індивідуальних рисах, а й у тому, як заломлюються в ній спільні з іншими мовами чи характерні для всіх мов риси [107, с. 41]. Як влучно стверджує О. І. Голубовська, поєднання універсального з національним у мовній субстанції і створює «обличчя» національного менталітету, промальовуючи його у мовних формах [61, с. 29–30].

Зауважимо, що однією з ознак утвердження антропоцентричної парадигми в сучасних семантичних студіях стало звернення дослідників до аналізу концептів,

ключових слів культури та розбудова принципів концептуального аналізу в руслі когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології [158, с. 21]. Власне цей науковий напрям досліджує мову як засіб організації, обробки і передачі інформації, при цьому спираючись на вивчення концептуальної й емпіричної бази мовних категорій і понять [163, с. 9]. Основною категорією когнітивної лінгвістики є поняття *концепт*, під яким традиційно розуміють одиницю ментальних або психічних ресурсів свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання й досвід людини; концепт є оперативною змістовою одиницею пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, відображеної в мозку людини [108, с. 90].

Зазначимо, що у контексті когнітивних досліджень немає універсальної типологічної класифікації концептів. За словами С. Г. Воркачова, термін концепт є «парасольковим», тобто таким, що покриває предметні сфери кількох наукових напрямів: перш за все когнітивну психологію і когнітивну лінгвістику, які займаються зберіганням і переробкою інформації, а також лінгвокультурології; визначається і уточнюється в межах теорії, яка утворюється їхніми постулатами і базовими категоріями [52, с. 42]. Слід сказати, що концепт має складну багатомірну структуру. Так, Ю. С. Степанов виділяє в концепті понятійну сторону і все те, що робить його фактом культури – вихідну форму (етимологію); стиснуту до основних ознак змісту історію; сучасні асоціації; оцінки тощо [188, с. 43]. Виділення концепту як ментального утворення, який позначений лінгвокультурною специфікою – це закономірний крок у становленні антропоцентричної парадигми лінгвістичного знання [50, с. 65], адже концепт наче згусток культури в свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини [188, с. 43]. Таким чином, головною диференціюючою ознакою лінгвоконцепту є його етнокультурна позначеність [53, с. 13]. Звідси виходить, що лінгвоконцепт є семантичним утворенням, яке позначене лінгвокультурною специфікою, містить в собі вербалізований культурний смисл і певним чином характеризує носіїв певної етнокультури [132, с. 36].

Шлюб є одним з найстаріших соціальних інститутів, він носить універсальний характер, проте форми його культивування в різних типах культур можуть мати значні відмінності. Категоризація шлюбу та його осмислення як таксономічного і почасти фреймового утворення є необхідною умовою для з'ясування міжпольових та міжконцептних корелятивів ШЛЮБУ з такими суміжними лінгвокультурними концептами, як ДАР, ОБМІН, ВЕСІЛЛЯ, КОХАННЯ тощо. До сказанного слід додати, що зазначені вище лінгвокультурні концепти та їхні лінгвокультурні характеристики були об'єктом дослідження низки науковців. Відзначимо провідного російського лінгвіста С. Г. Воркачева, який аналізує концепт КОХАННЯ і розглядає його як світоглядну універсалью, яка утворює «основу культури», виражає основні переконання і принципи, безпосередньо пов'язані з формуванням у людини смислу життя як цілі, досягнення якої виходить за межі її безпосередньо індивідуального буття [53, с. 6]. Концептуарій культурно значимих смислів, які закріплені в мовній свідомості і комунікативній поведінці, активно розробляють російські вчені, розвідки яких знаходимо в науковому виданні «Антологія концептів» під редакцією В. І. Карасика і І. А. Стерніна, в якому, серед інших представлених досліджень, окремо були проаналізовані такі універсальні лінгвокультурні концепти як КОХАННЯ, СІМ'Я, ЖІНКА тощо [14; 15].

Слід сказати, що експліцитно чи імпліцитно концепт – завжди об'єкт зіставного аналізу, спрямованого на порівняння: внутрішньомовне, коли зіставляються зовнішня форма і функціонування концепту в різних дискурсах, і міжмовне, коли зіставляються концепти різних мов [51]. Зауважимо, що у зіставному аспекті такі концепти як ШЛЮБ, СІМ'Я, ВЕСІЛЛЯ почасти були об'єктом розгляду дослідників на матеріалі різноструктурних мов. Осібно згадаємо Г. С. Бабічеву, яка розглядає лінгвокультурні характеристики фрейму «свадьба» / «wedding» у мовній свідомості і комунікативній поведінці англійців і росіян [23]. Культурно-мовні характеристики концепту СІМ'Я частково аналізує у своїх дослідженнях О. О. Дмитрієва на основі прислів'їв та приказок у французькій і російській мовах [74]; до асиметрії денотативних культурем на позначення шлюбу

у французькій і російській мовах звертається Г. С. Бухонкіна [37]; Г. Г. Слишкін експлікує асоціації концепту ШЛЮБ як одиниці ментальної і вербальної репрезентації культурного досвіду соціуму [178]. Отже, як бачимо, поняття шлюбу має стійкі кореляції зі сферою лінгвоконцептології і сприяє кращому розумінню лінгвокультурних концептів в онтологічному, гносеологічному і аксіологічному планах.

Безапоречною є думка, що в ході численних контактів людини з оточуючим середовищем створюється глобальний образ світу, картина світу [113, с. 109], під якою розуміється єдина система поглядів, так звана колективна філософія, яка є обов'язковою для всіх носіїв мови, є частково універсальною, а частково національно-специфічною, саме тому носії різних мов можуть бачити світ по-різному, через призму своїх мов. Тобто, вивчення картини світу здійснюється в межах відносин «людина – суспільство – мова» Б. О. Серебренников зауважує, що картина світу – це не дзеркальне відображення, а завжди якась інтерпретація [171, с. 29]. Саме суспільство загалом й індивід зокрема, не осмислюючи навколишній світ, накладають відбиток суб'єктивності. Картина світу – це суб'єктивний образ об'єктивного світу, є ідеальним утворенням, яке може реалізуватися у знакових формах різних видів і повністю не закріплюється в жодній з них. Це глобальний образ світу, який репрезентує свої властивості у вигляді, в якому осмислюється його носіями, і є інтеграцією всіх моментів психічного життя людини як представника певного етносу [126, с. 15–16]. Феномен картини світу розглядається в роботах багатьох науковців (Ю. Д. Апресян, О. С. Кубрякова, М. М. Маковський, В. М. Телія), термін «образ світу» використовує І. А. Стернін, «модель світу» – В. Н. Топоров, Т. В. Цив'ян. Картина світу постає, на думку вчених, у вигляді мовної картини світу (далі МКС) і концептуальної картини світу (далі ККС). Так, В. А. Маслова говорить, що мовна картина світу виражає специфічні особливості національної мови, в яких зафіксований унікальний суспільно-історичний досвід певної національної спільноти, які створюють для носіїв цієї мови специфічне забарвлення цього світу, яка (картина) зумовлена способом життя і національною культурою [131, с. 64–66]. Концептуальна картина

світу виражає не лише знання, що виступають як результат розумового відображення дійсності, але й підсумок чуттєвого пізнання [35, с. 31]. Відомо, що МКС і ККС перебувають у тісному зв'язку і наділені певними властивостями: мовна картина світу – фрагментарна, більш рухлива, відображає певні зміни в оточуючому світі, концептуальна картина світу – універсальна, упорядкована, характеризується більшою стійкістю і системністю. Концептуальна картина світу є підґрунтям мовної картини світу, однак ККС універсальніша і є спільною для народів з однаковим рівнем знань про світ, у той час як мова відображає досвід кожного народу і виявляє не тільки спільні знання, а й своєрідність бачення світу [118, с. 37]. Крім того, МКС організована за законами мови, тоді як ККС – за законами фізичного світу, що робить її багатшою і цікавішою. Спільним тут є те, що ці дві моделі є способом існування лексики у свідомості носія [98, с. 273–274]. Слід наголосити, що МКС і ККС не можна ототожнювати. Причини їхньої нетотожності лежать у наявності семантичних лакун, що виникають при розширенні знань про світ [33, с. 19]. Саме в МКС виявляється своєрідність членування ККС у різних народів [118, с. 37]. Разом з тим поняття МКС включає два пов'язані між собою, але відмінні ідеї. Перша полягає в тому, що картина світу, яка пропонується мовою, відрізняється від «наукової» (у цьому значенні також використовується термін «найвна картина світу»), друга – кожна мова «малює» свою картину, яка зображає дійсність дещо по-іншому, ніж це роблять інші мови. Саме системний семантичний аналіз лексики певної мови дозволяє реконструювати її МКС, тобто цілісну систему уявлень, які в ній відображені, і, як наступний крок, провести зіставлення МКС в міжкультурній парадигмі. Адже для вербалізації понять і внесення їх у відповідну мовну картину світу різні національні групи відбирають інформацію, яка є культурно-значимою і закладена в сигніфікаті мовної одиниці [36, с. 7–8]. За словами М. П. Кочергана, міжмовне зіставлення є найефективнішим способом дослідження своєрідності концептуалізації світу в різних мовах [106, с. 12]. Порівняння дозволяє з'ясувати, що мови набули і що втратили у своїй унікальній позиції у Всесвіті [164, с. 5].

Порівняльно-зіставні студії займають одне з провідних місць в загальному корпусі (мовознавчих) лінгвістичних досліджень. Останнім часом все більшу увагу вчених привертають розвідки, які проводяться в плані зіставлення двох чи більше мов. Причиною цього стала обмеженість матеріалу для дослідження в одній мові, і саме необхідність вийти за її рамки спричинила появу методу, який дозволяє встановлювати відмінності і подібності між мовами і який відомий як зіставний. Використання цього методу здатне забезпечити експлікацію культурно значимої інформації мовних знаків, яка вибудовується із всіх способів денотативно-конотативної презентації культурних смислів [195, с. 14]. Зіставне вивчення мов має синхронну спрямованість і охоплює споріднені і неспоріднені мови. Звернення до міжмовного аналізу допомагає краще зрозуміти закономірності і особливості функціонування мовних фактів, які вивчаються, дозволяє не лише глибше проникнути в структуру явищ, які спостерігаються, в чужій мові, але і повніше осмислити особливості своєї, рідної мови [88, с. 87]. Тому, для того, щоб шляхом зіставлення не лише виявляти відмінності і типологічні спільності (подібності) досліджуваних мов, але і з'ясувати їхні причини і походження, зіставно-типологічний метод доповнюється і поглиблюється порівняльно-історичним методом, який спрямований на зіставлення різночасових синхронічних зрізів і тим самим допомагає встановити походження відповідних типологічних особливостей в англійській, польській, чеській і українській мовах.

Спираючись на теоретичні положення, які ми взяли основою нашого дослідження, вважаємо, що словниковий склад будь-якої мови є системою, елементи якої є упорядкованою і внутрішньо організованою сукупністю (множиною) взаємопов'язаних і взаємозумовлених об'єктів. Елементи системи утворюють цілісний комплекс, знаходяться в ієрархії, можуть у свою чергу, розглядатися як підсистеми і функціонувати у взаємодії із зовнішнім середовищем [16, с. 10]. Елементи нової культури не заміняють елементи старої, а проникають, зживаються з нею, вступають у різноманітні відношення, тим самим ускладнюючи попередню систему, видозмінюючи її, але, як правило, не руйнуючи. У мові

постійно відчувається тиск системи, яка зберігає окремі попередні елементи, що призводить до нерівномірного розвитку різних елементів окремих мовних рівнів [205, с. 11].

Таким чином, сучасний розвиток мовознавства, окрім продовження традиційної роботи, шукає пошуки застосування наукових сил у напрямі зіставних досліджень в аспекті лінгвокультурології та етнолінгвістики крізь призму антропоцентричної парадигми. Опора на принцип системності мови дозволяє встановити відношення, взаємозалежність і відмінності її елементів.

1.2. Структура лексико-тематичного поля шлюбної обрядовості у лінгвокультурному просторі

У нашому дослідженні ми використовуємо термін *мікросистема 'шлюб'*, який вживається як синонімічне позначення терміна *лексико-тематичне поле шлюбного обряду*. Під *мікросистемою 'шлюб'* услід за М. Ф. Алефіренко ми розуміємо систему пов'язаних у певний спосіб номінативних одиниць на позначення спільної ідеї, яка має свою структуру та внутрішню організацію – системні семантичні зв'язки (гіперо-гіпонімічні, синонімічні, антонімічні) [1, с. 72–75]. Як будь-яка система, лексична система базується на відношеннях, найголовнішими серед яких є парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні. Значення слова залежить тією чи іншою мірою від значень інших семантично пов'язаних із ним слів, від місця в семантичній парадигмі, тобто від його парадигматичних відношень. Із структурою парадигми пов'язані явища гіперо-гіпонімії, синонімії і антонімії, які також відображають своєрідне бачення світу різними мовами. Ще С. Ульман відзначив, що «одні мови надзвичайно багаті словами конкретного значення, у той час як інші використовують слова із загальним значенням і не прагнуть передавати всі деталі» [320, с. 36].

При структурації мікросистеми 'шлюб' враховувалися такі ознаки: 1. зв'язок номінантів і їх окремих значень; 2. системний характер цих зв'язків; 3. взаємозалежність і взаємовизначеність лексичних одиниць. Зауважимо, що до номінаційної мікросистеми 'шлюб' належать різнотипні номінанти. Серед критеріїв, якими ми керувалися при об'єднанні номенів в одну семантичну групу, можна назвати: 1. мовні одиниці, які мають одне узагальнююче слово; 2. мовні одиниці, які утворюють синонімічні ряди; 3. лексико-семантичні групи мовних одиниць, що формуються навколо слова-домінанти тощо [112, с. 45–48].

Услід за Ю. Ф. Прадідом вважаємо, що вирізнення мікросистем, має обов'язково підпорядкуватися екстралінгвістичному членуванню світу і будуватися на поняттєво-логічних принципах (позалінгвістичний фактор), ґрунтуватися на наявності в семантичній структурі всіх членів вирізненої мікросистеми спільної семантичної ознаки, яка є для даної мікросистеми інтегруючою (лінгвістичним фактором) [156, с. 23].

Наше дослідження тяжіє до комплексного розгляду мікросистеми 'шлюб', до висвітлення її зв'язку з пізнавальною і практичною діяльністю людини і такими семіотичними системами, як культура, звичаї, обряди тощо, на основі твердження, що культура формує людину: індивід завжди знаходиться під впливом своєї культури [72, с. 19].

Основою структури мікросистеми є розподіл на ядро (центр) і периферію. Ядерні елементи мовного поля найбільш спеціалізовані для виконання функцій поля, вони систематично використовуються, функцію поля виконують найбільш однозначно і є найчастотнішими. Периферію утворюють мовні одиниці з неповним набором цих ознак; більш того, їхня інтенсивність може бути значно послаблена. Концепція «центр – периферія» дозволяє об'єднати в одне ціле «нормальне», стилістично нейтральне – ядро і аномальне, стилістично марковане (позначене) – периферію. Слід відзначити, що одиниці, які утворюють ядро поля, характеризуються певними і досить чіткими ознаками, а одиниці периферії, навпаки, – індивідуальними і тому не чітко вираженими ознаками поля. Периферійні одиниці, як правило, є експресивними утвореннями [1, с. 82–83].

Внутрішня організація мікросистеми 'шлюб' передбачає аналіз конститuentів на трьох рівнях (за О. Л. Березович) – власне семантичному, мотиваційному і рівні культурної символіки. Структурація на семантичному рівні сформована значеннями номінантів, складники мікросистеми згруповані за логічними відношеннями між поняттями. Мотиваційний рівень передбачає виокремлення мотиваційних моделей (мотиваційних ознак) і вихід на поняття *коду*, який ми будемо розглядати нижче. Об'єднання цих двох рівнів в єдину смислову групу дозволяє різносторонньо проаналізувати номінанти – у плані закономірностей організації мікросистеми, її внутрішньої структури й у плані її мотиваційних можливостей. Рівень культурної символіки продовжує власне семантичний рівень і включає культурно зумовлені одиниці та їхні значення [27; 28, с. 23–24].

Отже, дослідження мови в руслі антропоцентричної парадигми в аспекті етнічних картин світу дозволяє виокремити істотні аспекти взаємодії з мовою феномену культури, оскільки остання є частиною картини світу, яка відображає самосвідомість людини, що історично видозмінюється в процесах особистісної чи групової рефлексії над ціннісно значимими умовами природного, соціального і духовного буття людини [195, с. 18].

Одним із найскладніших компонентів інформаційної мови культури [137, с. 175] виступають обряди. Вони відображають і передають спосіб життя і мислення, характерний для певного суспільства, і є безцінними ключами до розуміння культури. Сучасні обряди є результатом тривалого процесу схрещення, взаємодії і взаємного впливу в сфері духовної культури [206, с. 122], але разом з тим народна обрядовість є сферою найбільш стійкою і інертною, як область, яка піддається найточнішому спостереженню [83, с. 3]. Визначення обряду, які подаються в різноманітних словниках, енциклопедіях, довідниках тощо, зводяться до наступного: *обряд* – це традиційна сукупність установлених звичаєм послідовних дій, пов'язаних з побутовими традиціями, які супроводжують важливі моменти життя людини і суспільства [94, с. 294; 192, с. 455; 202, с. 272; 191, с. 403; 42, с. 650]. Синонімом обряду є *ритуал*, який позначає сукупність обрядів, що супроводжують релігійну відправу й становлять її зовнішню

оформлення [94, с. 398; 192, с. 696; 210, с. 388; 191, с. 480; 42, с. 1032]. Синонімом поняття обряд є *звичай* і в багатьох випадках вони рівнозначні. Хоча обряд є вужчим, ніж *звичай* [203, с. 5]. Під *звичаями* розуміють дії, які повторювалися тривалий час, входили в традицію і ставали обрядами. *Звичай* є зразком для наслідування, входить у вжиток і стає загальноприйнятою нормою поведінки.

Прийнято розрізняти календарні і сімейні обряди. Перші охоплюють *звичаї*, які присвячені зі зміною пір року. Серед них виділяють обряди зимові, весняні, літні, осінні. Другі супроводжують важливі події сімейного життя. Сюди належать весільні, родильні і похоронні обряди [203, с. 6], які ще носять назву *rites de passage* або обряди переходу. Одруження означало зміну соціального статусу індивіда: дівчина залишала батьківську сім'ю і приєднувалася до сім'ї чоловіка; молоді переходили із групи неодружених у групу сімейних. Ці два переходи здійснювалися поступово через серію ритуальних дій, причому їхній соціорегулятивний зміст поступово стирався разом з історичним розвитком.

Так, О. В. Гура визначає *шлюб* як один із найважливіших соціальних інститутів, який пов'язаний з певною системою ритуальних форм, мотивів і символів [68, с. 244], *весільний обряд* порівнюється зі складною виставою [92, с. 332], яка містить літургічно-драматичний, міфологічний, символічний елементи, виразні сліди жертв та молитов [48, с. 220], певні спільні мімічні дії, які об'єднані в єдине ціле [46, с. 270].

Таким чином, укладення шлюбу є дією, яка ніколи не була особистою справою лише двох людей. Вона стосувалася щонайменше двох сімей, які родичалися, а частіше – двох широких кіл родичів і завжди пов'язувалася з соціальними інтересами. Саме тому знаходимо велику кількість прикладів громадського контролю над інститутом шлюбу в досліджуваних культурах, що забезпечувало демографічне відтворення і продовження культурних традицій – досвід наступних поколінь. Уся складна процедура одруження, починаючи з пошуку шлюбного партнера і закінчуючи весіллям, регулювалася правилами. У сільських місцевостях одруження і навіть окремі підступи до цієї події перебігали

не лише під контролем батьків і сусідів, але підкорялися певною мірою етичним нормам, яким слідували у тій чи іншій місцевості.

1.2.1. Структура й семантика шлюбно-весільної обрядовості та історія її вивчення

Дослідження весільних обрядів виявляє також ідентичність їхніх важливих елементів. Так, М. Ф. Сумцов стверджує, що весільні обряди всіх індоєвропейських народів взагалі і слов'янських народів зокрема природним чином розпадаються на три групи: 1) обряди, які здійснюються в будинку батька нареченої; 2) обряди, які відбуваються під час відправлення молодої в дім нареченого і 3) обряди в будинку молодого.

Обрядові дієства майже завжди неоднозначні. Пояснення самих учасників обряду бувають протилежними. Зміст дій, які виконувалися, і вимовлених формул не завжди був зрозумілий їх виконавцям. Часто вони просто слідували прикладу попередніх поколінь або наповнювали старі обряди новим змістом. Обрядом юридичного змісту дуже тісно переплелися з обрядами релігійно-міфологічними [190, с. 8].

М. І. Толстой відзначає принципово важливий факт: традиційний обряд є культурним текстом, який може виражатися в трьох формах, які ще носять назву кодів: *акціональний* – обряд є послідовністю певних ритуальних дій, *реальний* або *предметний* – в обряді відбуваються дії з певними спеціально виготовленими ритуальними предметами, і *вербальний* – обряд містить словесні формули, благопобажання тощо [206, с. 167]. Родинно-побутовий обряд весілля є складною композиційно довершеною структурою, в якому утверджуються здорові начала, оспівуються найкращі людські риси. Алегоричність висловлень, магічність дій, атрибути, символіка виражають оберегову функцію обрядодійства [89, с. 20–22]. Враховуючи ці елементи обряду, М. І. Толстой окремо виділяє *персональний* код (ритуальні дії здійснюються певними виконавцями і можуть бути адресовані певним особам чи персонажам), *локативний* (дії пов'язані з ритуально важливим

зовнішнім або внутрішнім простором або взагалі просторово орієнтовані – вверх, вниз, вглибину), *темпоральний* (дії, як правило, проводяться в певну пору року, добу, до чи після певної сімейної події тощо), *музичний* (тобто у поєднанні зі словом чи незалежно), *образотворчий* (зображальні символи ритуальних предметів, їжі, одягу, посуду тощо) [206, с. 167]. Наприклад, *обручка* є круговим символом вічності, союзу, довершеності і міцності шлюбу [209, с. 28].

Таким чином, обряди є важливими комплексними символічними діями, які віддавна сприяли акумулюванню і передачі досвіду, уявлень, повір'їв, забобон тощо від покоління до покоління, супроводжуючи ключові етапи життя людини, одним з яких є одруження.

Шлюбний ритуал – це своєрідна народна драма з відповідними піснями, приспівками й примовками. Дослідження весільної обрядовості було об'єктом вивчення цілої когорти вчених і має досить глибоке коріння.

Систематичні записи й дослідження шлюбної обрядовості в Україні почалися в ХІХ ст. Проминувши етап простої фіксації весілля як етнографічної реалії, відомі етнографи ХІХ – початку ХХ ст. (М. Сумцов, Хв. Вовк, З. Доленга-Ходаковський, М. Костомаров, В. Кравченко, Ю. Крашевський, К. Мошинський, Н. Нікольський) зробили певний внесок у вивчення історії походження весільного обряду східних слов'ян узагалі та слов'ян-українців зокрема. Діапазон фольклорно-етнографічних інтересів М. Ф. Сумцова був дуже широкий. Вчений розглядав весільний обряд як органічну єдність різнопланових явищ, приділяючи пильну увагу не лише етнографічній стороні обряду, але і музиці, хореографії і словесним текстам, які його супроводжували. Ґрунтовна монографічна праця М. Ф. Сумцова, яка присвячена весільній обрядовості слов'ян, носить назву «Символика славянских обрядов» [190]. Автор розділяє всі весільні обряди на юридичні та релігійно-міфічні. З юридичного погляду вчений вибудовує історичну типологію форм укладення шлюбу у слов'ян: викрадення (умикання) нареченої в доісторичні часи змінює купівля-продаж молодої, зрештою шлюб стає добровільною угодою. А. К. Байбурін та В. З. Фрадкін вважають, що в такому розподілі виявився принцип еволюціонізму в методі М. Ф. Сумцова, бо насправді

всі три форми шлюбу чудово співіснують, тому є підстава припустити, що умикання, купівля, угода (як і мотиви війни, полону, полювання) мають символічний характер. Іншими словами, мова може йти не про діахронічну послідовність форм шлюбу, а про синхронне співіснування різних способів ведення діалогу між двома партіями – нареченої і жениха [24, с. 272–273].

Поширений у міфології мотив священного шлюбу М. Ф. Сумцов схильний трактувати як перенесення рис людського шлюбу на інші сфери. Потім здійснюється немовби зворотнє: освячений на небесах шлюб стає зразком для шлюбу земного, надає йому статусу таємничості. Міфологічні персонажі (громовик, небесна діва, земля, сонце, небо, місяць, зірка тощо) беруть участь у весільному обряді, наприклад, в приготуванні короваю, або ототожнюється з нареченим і нареченою. З позицій міфологічної школи М. Ф. Сумцов інтерпретував чимало елементів весільної атрибутики. Персні, вінки, яблуко – символи сонця; багаття, свічки – символи небесного вогню; стріла, батіг зіставлялися із сонячним променем, а весільному дзвіночку приписувалося значення грому. Таким же чином обрядове обсіпання молодих зерном, горіхами, а також обливання, змашування волосся розглядалося як весільні варіанти грози, дощу, що несуть ідею запліднення [24, с. 276–277]. У розвідці «Хлеб в обрядах и песнях» М. Ф. Сумцов прослідковує символічну роль хліба, використання зерна і виробів з нього (коровай) і їхній ритуальний характер у такому вузловому моменті життя людини і колективу як одруження [190].

Український дослідник Хв. Вовк опублікував працю «Шлюбний обряд та ритуали на Україні» [47], в якій розпочинає опис шлюбу з етапу його встановлення як регламентуючої інституції людських стосунків, починаючи від примітивних громад. На думку дослідника, у всіх народів у шлюбному ритуалі присутні сліди ендогамії, матріархату, екзогамії, акти умикання-купівля молодої. Український традиційний весільний обряд Хв. Вовк описує у його розвитку: від досвідок і вечорниць, де розпочиналися майбутні стосунки, обрядів сватання, заручин, власне весілля і закінчуючи переїздом молодої в дім чоловіка. Цінність цієї розвідки полягає в тому, що у ній автор враховує дослідження своїх колег-

попередників, подає етимологічний аналіз окремих назв обрядових реалій (коровай) і здійснює певні зіставлення обрядодійств (ритуальне відрізування волосся дівчині) на широкому індоєвропейському тлі [[hppt://nevesta.dn.ua./content/category/6/43/46](http://nevesta.dn.ua/content/category/6/43/46)].

Осібнo варто згадати монографію Д. К. Зеленіна «Восточнославянская этнография», в якій автор спочатку обґрунтовує доцільність поділу всіх східних слов'ян на українців, білорусів і росіян, останні, в свою чергу, поділяються на північних і південних росіян, залежно від діалекту. Незважаючи на значне змішання, як наслідок міграційних потоків, зазначені вище народності (за термінологією автора), а особливо дві російські, різко відрізняються одна від одної побутом, також присутні мовні і обрядові особливості [92, с. 29–34]. Саме тому у розділі «Семейная жизнь» автор окремо розглядає українське і російське весілля. Відмінність, за словами Д. К. Зеленіна, полягає в тому, що в українців і частково білорусів пережитки язичницької епохи, візантійські і греко-римські обряди нашарувалися, наче закам'яніли і виконувалися як омертвіла традиція, з механічною точністю. Це пояснює велику збереженість і незмінність компонентів обряду, які пов'язані з цими нашаруваннями. Росіяни, навпаки, виявилися новаторами і раціоналістами. Релігійно-містична частина весільного ритуалу пройшла окремий шлях розвитку: деякі елементи ускладнилися, стали панівними, а старі релігійні ритуали перетворилися на комічну гру. Ці відмінності засвідчує лексичний мовний рівень, що і показав проведений аналіз [92, с. 332–333].

Дослідженню обрядодій, функцій обрядових виконавців, учасників обряду принагідно та спеціально торкалися і такі польські етнографи, як О. Кольберг, Я. Ст. Бистронь, Л. Голембовський [258]. Своєрідний синтез історії вивчення українського та польського весільних та інших родинних обрядів на різних хронологічних зрізах розглядає З. Є. Болтарович [31].

Так, Оскар Кольберг, розпочавши з систематичного записування і публікації народних пісень, дійшов висновку, що народні пісні і музика побутують разом з народними звичаями, обрядами, з побутом народу, тому він розширив коло своїх досліджень, охопивши матеріальну культуру [90, с. 256–259]. У його

чотирьохтомній фольклорно-етнографічній розвідці автора “Рокусіє” («Покуття») створена широка картина побуту й культури населення краю (опис жителів Покуття, мови, одягу, їжі, житла тощо), звичаїв та обрядів календарно-річного і родинного циклу. Упорядковані весільні і родинно-побутові обряди доповнюються варіантами народних пісень і поезії, записаних у різних місцевостях Покуття [280].

Окремо відзначимо розвідку групи авторів під редакцією Йозефа Буршти “Kultura ludowa Wielkopolski” («Народна культура Польщі») [257]. У цій ґрунтовній праці подано етнографічний опис загальнопольської родильної, весільної і родинно-сімейної, поховальної обрядовості. Матеріал подається із описом ареальних варіацій і виходом на лексичний рівень обряду. Весільна обрядовість розглядається спочатку на загальнослов'янському тлі, виділяються риси, тобто конкретні обрядодії, спільні для всіх слов'янських весільних обрядів. Наприклад, до таких належать *сватання (swaty)* – обрядодія домовляння про укладення шлюбу, залагодження майнових питань між зацікавленими сторонами через свата-посередника; *заручини (zaręczyny)* – публічне відтворення і засвідчення домовленості укласти шлюб; *обряд покривання молодої (oczepiny)* або одягання головного убору заміжньої жінки та інші [325, s. 129]. Власне польський весільний обряд описується поетапно: приготування до весілля і обрядодії, які його супроводжують (*zwiady, swaty, zrękowiny, sprosiny, dziewiczy wieczór, wianek, różga weselna* та інші), день весілля, переміщення весільного поїзду (*orszak weselny*), весільне пригощання (*uczta weselna*), перехід дівчини у стан одруженої жінки (*oczepiny*) і післявесільний етап, де головною подією був переїзд молодої в дім чоловіка [325, s. 131–170]. Показовим доповненням є включення обрядових пісень, які виконувалися на кожному з етапів весілля. Лінгвістичний план весільного обряду становить особливо цікавий і продуктивний пласт культурної лексики, яка розглядається в ареальному плані і допомагає відтворити загальну картину перебігу польського весільного циклу із врахуванням спільних і відмінних рис у використанні обрядової номенклатури.

Ознайомлення зі згаданими вище працями дає змогу простежити еволюцію обряду, повніше уявити пережитки давніх шлюбних звичаїв, побачити зміни у весільній обрядовості кінця XIX століття. Спільною рисою етнографічних розвідок цього періоду була констатація оригінальності і самобутності як матеріальної, так і духовної культури. Починаючи з даного періоду, робиться спроба порівняння обрядодій між сусідніми регіонами та перші спроби наукових паралелей з іншими етносами.

Детальний опис шлюбу, починаючи від причин його виникнення як суспільного інституту, його еволюції, розгляд навіть питань цілібату, подружніх ревностей, способів приваблення партнера тощо в різних світових культурах знаходимо у трьохтомній роботі Едварда Вестермарка “History of Human Marriage” («Історія шлюбу людства») [323].

До спеціалізованої тематичної наукової літератури, присвяченої дослідженню шлюбу у Великобританії належить робота Л. Стоуна “Family, Sex and Marriage in England 1500 – 1800” («Сім’я, секс і шлюб в Англії 1500 – 1800 рр.») [319], яка присвячена частково формам укладення шлюбу в англійців, але побудована в основному на аналізі правових аспектів і доведена автором лише до кінця XVIII століття. Цінний фактологічний матеріал щодо шлюбних питань надають монографії Дж. Р. Гілліса “For Better For Worse. British Marriages, 1600 to the present” («В горі і в радості. Англійський шлюб з 1600 років і до сьогодні») [274] та Л. Сальцмана “English Life in the Middle Ages” («Життя англійців в середні віки») [307] у контексті психології та побуту британської етноспільноти крізь призму зміни епох.

До найважливіших праць з вивчення сім’ї і шлюбу в Ірландії можна віднести монографію К. Аренсберга і С. Кімбелла “Family and Community in Ireland” («Сім’я і спільнота в Ірландії»), в якій зображений сімейний та громадський уклад жителів Ірландії [252]. Ці етнографічні праці стали базовими для пошуків у сфері лінгвістичного вивчення шлюбної номенклатури. Окрім зазначених робіт, на увагу заслуговують праці К. Конелла “The Population of Ireland 1750 – 1845” («Населення Ірландії 1750 – 1845») [266], Е. Еванса “Irish Folk Ways”

(«Ірландський народний спосіб життя») [269], А. Pica і Б. Pica “Celtic Heritage” («Кельтський спадок») [305], де описується кельтська спадщина, а саме древні традиції, і шлюбні зокрема, в Ірландії та Уельсі. Хоча зазначені вище дослідження за своїм характером є типово етнографічними, численність і яскравість обрядів, які пов'язані з укладенням шлюбу, різноманітність традиційних форм шлюбу демонструють складну взаємозалежність такого соціального утворення як шлюб у зв'язку з економічною, культурною, конфесійною і демографічною ситуацією в суспільстві і закладають основу для подальшого порівняння і розробки типологізації.

Новий етап розвитку вивчення обрядової лексики почався з ґрунтовних розвідок представників Московської етнолінгвістичної школи (М. І. Толстой, С. М. Толстая, О. В. Гура, Т. В. Цив'ян, М. М. Валенцова та інші). За редакцією М. І. Толстого з'являється серійне видання “Славянский и балканський фольклор” [174–177], в якому здійснюється семантична реконструкція і тлумачення народної культури східнослов'янських, слов'янських і балканських етносів, засоби і способи її формального вираження: вербальні (лексика і фразеологія, пареміологія, фольклорні тексти), ментальні (вірування) і акціональні (обряди) [208]. Весільний цикл тут розглядається в діахронічному аспекті крізь стереотипи народного мислення, вірування і уявлення.

Виходячи з антропологічного погляду на культуру і мову, зі смислової єдності всіх форм і жанрів культури в п'ятитомному етнолінгвістичному словнику “Славянские древности” було зроблено спробу виділити і витлумачити основні семантичні одиниці “мови культури”, тобто найістотніші для культури смисли, незалежно від того, в якій формі і в якій субстанції вони виражені [208]. Так, опис весільного обряду дає уявлення про загальну структуру обряду, його головні складові частини і їхню послідовність (сватання, прощання з дівочтвом, шлюб, весільне святкування), загальну семантику обряду (перехід з одного стану в інший), символіку предметів, дій і осіб, про його часову і просторову впорядкованість, систему дійових осіб, особливості предметного оснащення (весільне деревце, коровай, вивернута шуба і т.п.), про функцію і місце

вербального компоненту обряду, основні риси його термінології і «стилістики», а також про основні локальні різновиди обряду у межах слов'янського світу [173, т. 1, с. 11]. Учень М. І. Толстого О. В. Гура скерував свої наукові інтереси на вивчення весільної обрядовості в аспекті етноареалогії. Наприклад, весільна термінологія Полісся [67], російської Півночі [65], східних слов'ян [66].

Комплексні дослідження української весільної обрядовості в етнолінгвістичному контексті здійснила Т. В. Шевченко. Дослідниця концентрує увагу на назвах весільного обряду, деяких його елементах та циклічності весільних обрядових дій, умовно поділяючи всі назви на три групи. До першої належить лексика на позначення елементів передвесільного етапу і об'єднує назви обрядів, які пов'язані з досягненням згоди двох родин на шлюб молодих (*розвідини, сватання, оглядини, заручини*). Друга група включає лексеми на позначення обрядів, що санкціонують шлюб та стверджують перехід молодих в інший соціальний статус, до сімейної групи (*запросини, дівич-вечір, вінкоплетини, коровайний обряд, виття гільця, торочини, весілля, покривання* та інші). Лексика, яка позначає елементи післявесільного етапу, формує третю групу [242]. В розвідці авторка із використанням етимологічних даних встановлює мотивованість широкого спектру номінацій на позначення весільних обрядодій і залучає великий спектр діалектних назв. Було встановлене віддієслівне походження багатьох назв обрядів, наприклад, *торочини* (весільний обряд, який полягає у тому, дівчата пришивають до рушників нареченої торочки, назва пов'язується з укр. *торочити* 'висмикувати, витягувати нитки з країв тканини, роблячи торочки; вишивати облямівкою краї рушників та ін. для оздоби, оторочувати'); праслов'янське походження назви *зальоти*, що позначає залицяння, любовні пригоди, в основі якої лежить праслов'янський корінь **letь* 'можна, дозволено'; а також перехід назв атрибутів, посередників обряду тощо на назву самої обрядодії: *рушники* 'заключний етап сватання, заручини' [242].

Говірка є цілісною системою, структура якої становить певним чином організовану сукупність елементів, пов'язаних між собою різноманітними відношеннями [29, с. 7], виходячи з цього, М. В. Бігусяк описує назви традиційних

сімейних обрядів у гуцульському говорі [29]. Вчений поділяє весілля на етапи. Передвесільний гуцульський етап об'єднує чотири обряди: *визнавки, оглядини, сватання і церковні заповіти*.

Церковний заповіти є обрядом, за яким священник, у трьох після запису в церкві неділях, виголошує імена молодих, що бажають одружитися. Цей обряд перегукується з англійським *to ask (call, publish, put up) the banns* [8, т. 1, с. 63], що означає оголошувати в церкві імена наречених, з метою виявлення будь-яких ймовірних перешкод для вступу в шлюб. Власне весільний етап поєднує більше 20 складових частин або, як їх називає автор, субобрядів. На цьому етапі автор детально розписує обрядові дії щодо молодих і їхніх батьків (обряд *благословенства* або “*першої прощі*”, *церковне вінчання, викуп молодої, завивання молодого* та ін.), *дружок і дружб (скупування дружок)*, родичів (*дари*). Післявесільний етап представлений трьома обрядами: *пирожини* або *борщ, йти у смієни, сьмієни* (молода забирає посаг) і *калачі* – обряд обраровування молодих обіцяними дарами, наприклад, худобою. Ще детальніше, із залученням широкого спектру ареальних номінацій розглядає традиційну східнословобожанську драму М. І. Магрицька. В її членуванні передвесільний етап починається з передвесільних гулянь молоді або *досвідок* чи *вечорниць*, головним обрядом на цьому етапі є *сватання, засватини, рушники* чи *старости*, дією – *комин (піч, грубу, плитку) колупати*, а кульмінацією – обряд *подавання рушників* або *заручини*. Назви на позначення етапів весілля дослідниця у свою чергу розчленовує на назви передшлюбних обрядів, наприклад, обряд випікання весільного хліба – *шишки*, вечірнє зібрання молоді, що влаштовує передвечірні гуляння – *підвисілок, весільний вечір, ужинать*, обряд заведення на *посад*, ритуал вшанування померлих батьків наречених, що носить назву *йти на гроби, на кладовище*. Назви на позначення етапів перебігу шлюбного дня позначають церковний шлюбний обряд (*вінчання, вінчальний брак*), громадянський шлюб (*розписування, писання, реєстрація*), частування, які відбувалися і у старшої дружки (*дружини, зазови*), і у старшого боярина (*йти до старшого боярина обідати*), і у домі молодого (*гладить дорогу молодому*), обряди, які здійснюються

над весільним поїздом молодого, – його обсипання (*мати обсипає поїст*), *обрядові викупи* та *перейми*, ціла низка дій, які символізують зміну матримоніального стану нареченої (*розплетини, покривання*) та молодої пари разом (*очіщати вогнем*), *обряд комори*.

Останній етап весільної драми охоплює назви, які позначають частування в домі молодої після шлюбної ночі. На цьому етапі відбувалося обдаровування молодих, пародійне весілля (*перезва*), подавалася каша, яка символізувала завершення свята, хоча, при бажанні гості робили *склатку* або *склачину*, за яку продовжувалося гуляння в наступні після пародійного весілля дні (*похмелка, похмілля*) [122]. Дослідниця в інших своїх розвідках досліджує назви молодих [122; 123], описує шлюбні атрибути в українських східнослов'янських говірках (*печиво, весільне деревце* тощо) [120; 121].

Системним описом вербального компонента сімейних обрядів у східноєвропейських говірках, етнолінгвістичним описом традиційних весільних обрядів, виявом сталих і варіативних елементів, їхньою ареальною характеристикою на Донеччині займалася В. Ю. Дроботенко [77–79], весільний обряд Правобережного Полісся був матеріалом дисертаційного дослідження П. Ф. Романюка [161] тощо. Дослідниця Г. Добролюжа не оминула увагою паремійний фонд української мови і за допомогою прислів'їв і приказок спробувала створити модель-схему всього життя української сім'ї, стосунків, які панують між подружжям в їхньому сімейному житті (*живуть як голубів пара* або *живуть в злагоді як вогонь з водою*), і стосунки між членами родини: батьками і дітьми (*дитина людям як болото, а матері як золото; яке дерево, такі і його квіти, які батькі, такі і їхні діти*), новоявленими родичами (*невістка як чужа кістка; свекрусі годити як ситом воду носити*) тощо [75]. Дослідниця робить висновок, що паремійний фонд мови є джерелом народної мудрості, який відображає уклад і взаємостосунки в українській родині, доповнює і сприяє розкриттю мовної і концептуальної картин світу етнокультури.

Вивченню весільної обрядової лексики польської мови, а саме назви обрядодій весілля, весільних чинів і предметів, виходячи з власне етнографічного

плану весілля, провела Л. М. Бондарчук. У її дослідженні також розглядаються фразеологічні звороти, які тісно пов'язані з весільними реаліями. Наприклад, пол. *grochowianka* “гороховий вінок”, який поряд з польським *czarna polewka* ‘чорна юшка’ символізує відмову женихові у сватанні [34, с. 13–14].

В останні роки з'явилася велика кількість робіт, присвячених семантико-структурній та функціональній реконструкції обрядового знаку (обряду, ритуалу, слова) на широкому етнокультурному тлі. Так, О. В. Тищенко аналізує обрядову семантику на матеріалі української, чеської, польської, болгарської та інших мов у структурно-семіотичному й концептуальному планах з урахуванням ономасіологічного й семасіологічного аспектів зіставлення, простежує взаємозв'язок обрядової лексичної семантики на рівні акціонального, предметного та функціонального кодів. У своїх дослідженнях О. В. Тищенко структурував міжобрядову стереотипну модель номінації з виходом на екстралінгвальний план, базуючись на принцип ізоморфізму опозицій. Наприклад, символіка обміну у протиставленні *свої / чужі, брати / давати* простежується в різних циклах весільного ритуалу (перед- і післявесільному), у наявності двох весільних родів, один з яких «продає», а другий «купує», двох весільних поїздах (окремо молодої і молодого). Дихотомія *шлюб / не-шлюб* реалізується через номінанти на позначення навколошлюбних реалій, таких як стародівство символічне покарання за дівування і холосте життя (*сидіти до дів-коси*). Семантична опозиція *замкненого / незамкненого* виявляється в родильному та інших родинних обрядах тощо. Урахування універсальних архаїчних концептів ЧАС, ПРОСТІР, ДАР, КОЛО тощо дозволило здійснити повноцінну типологічну характеристику лексичного поля обрядової семантики слов'янських мов [197–200].

Зіставлення походження обрядової термінології слов'ян, як календарної, так і родинної, на матеріалі української, російської, урумейської та румейської мов проводиться в роботах Т. В. Голі-Оглу [59–60].

Весільні обрядові номінативи зіставлялися О. І. Чайкою в українській, польській і португальській мовах, їхні семантичні, структурні і функціональні особливості досліджувалися у синхронії та діахронії. Дослідниця класифікувала

обрядові номінативи відповідно до весільного циклу за типами відповідників (безеквівалентні обрядові номінативи, культурні еквіваленти, національно-культурні аналоги, національно-культурні відповідники, культурно-семантичні аналоги, культурно-семантичні відповідники), проаналізувала спільні і відмінні обрядові номінативи на позначення *rites de passage*, весільної атрибутики, актантів, локусів і часу перебігу обрядодійства. На довесільному етапі укладання домовленості про шлюб, досягнення згоди наречених і їхніх родів під час залицяння, сватання, заручин і ін., найяскравіше виділяється протиставлення двох родів, яке вербалізується в обрядових номінативах через семантичну опозицію *брати / давати*. Наприклад, укр. *подавати рушники*, англ. відповідник *to give towels*. В контексті власне весільного етапу розглядаються обрядові номінативи на позначення весільного обрядодійства, від початкових етапів розвитку суспільства (шлюб-умикання, шлюб-купівля, шлюб з вибором), крім того, сюди належать групи найменувань весільних процесій, відповідно всіляких перепон, які трапляються на їхньому шляху (англ. *barring of the way* 'перестрибування через барикаду', укр. *перейми*), вигуки – побажання молодим за весільним столом, а також поарунки як молодим, так і гостям. У день весілля функціонально-ритуальне навантаження несуть атрибути весільних обрядодій: різновиди весільного обрядового хліба (англ. *dreaming bread* 'хліб на сон'), атрибутика їжі і застілля (укр. *почесна чарка*), квітів і дерев (англ. *wedding wreath* 'весільний вінок'), найменування одягу та символіка кольорів (укр. *білування* 'біла намітка молодої на весіллі'). Весілля і обряди, які його супроводжують, у більшості випадків символізували перехід наречених з одного соціального статусу в інший, відповідно окремо було виділено групу номінативів на позначення актантів весільного дійства, які видозмінюються залежно від їхніх функціональних, соціальних, родових та інших ознак. Для прикладу візьмемо назви молодого на різних весільних етапах: *жених – молодий князь – молодий – чоловік* або назви гостей, що (не-)запрошувалися на весілля: англ. *wedding guests – straw boys*. Осібно стоять номінативи на позначення локусів і часу весільного дійства (укр. *комора*, англ. *bedcharmer* та ін.). Обрядодії, які відбувалися упродовж одного –

двох тижнів після весілля утворюють післявесільний цикл. Вони пов'язані з розставанням молодої зі своєю сім'єю та приєднанням її до сім'ї чоловіка, а також спрямовані на вшанування батьків з нагоди одруження, сюди належить також післявесільне частування (укр. *розхідний борщ, кури*) [239]. Відзначимо, що дослідниця обирає об'єктом дослідження і окремі весільні номінатами, з метою виявлення їхніх специфічних, культурно-національних особливостей у різноструктурних мовах, такою є, наприклад, обрядова номіната *медовий місяць* [238].

Структурні типи весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах за циклічність весільних обрядів та зіставлення цих фразем на рівні структурно-семантичної еквівалентності / безеквівалентності були предметом аналізу дисертаційного дослідження Л. Й. Пулатової. Зіставно-тилогічна характеристика весільних обрядових фразем здійснювалася від форми до змісту, до способу вираження в українській і німецькій мовах. Виявлення розбіжностей між весільними обрядовими фраземами зіставлюваних мов простежувалося на тлі спільних рис, з'ясуванню яких передувало встановлення відмінностей, що організовують обрядово фразеологічну картину світу носіїв української та німецької мов [157].

Отже, структуру, види обрядодій, лексико-тематичне поле шлюбного та весільного обряду в різних етнокультурах були предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Системне дослідження шлюбного дійства засвідчує існування святкової реалії зі сталим структурним ядром, яка має варіативні форми розгортання композиції, що створює враження поступового перетікання обрядового дійства з одного ансамблю в інший. Жодне етноритуальне явище не виникає раптово на певній території, а поступово накопичується, зрештою стаючи панівним. Актуальним сьогодні є зіставний підхід до вивчення весільної і шлюбної обрядовості на лексичному рівні в різних лінгвокультурах, чому і присвячене наше дисертаційне дослідження.

1.3. Специфіка семантико-мотиваційного моделювання мікросистеми 'шлюб'

Шлюбна обрядова термінологія становить великий і культурно маркований пласт лексики будь-якої мови, що спонукає до її всебічного аналізу. Ознакою лінгвістичної думки останніх десятиліть стало положення, згідно з яким мову, її категорії, рівні та одиниці можливо вивчати в двох аспектах: семасіологічному і ономасіологічному. Перший розглядає мовні одиниці в напрямку від «форми до змісту», другий – від «змісту до форми». Семасіологія і ономасіологія є взаємопов'язані розділи, які доповнюють один одного, поєднуючись в рамках семантики [55, с. 199], більше того, як справедливо зазначає В. Г. Гак, ономасіологія підкоряється семасіології, оскільки, щоб використати слово для позначення, необхідно спочатку знати його значення [55, с. 199]. В ономасіологічному аспекті дослідження концентруємося на тому як правильно, а часто й образно, і за допомогою яких засобів висловити певну інформацію (про об'єктивну дійсність, систему ідей, образів, емоцій, почуттів тощо), щоб вона була в міру можливості адекватно сприйнята [25]. Так, у руслі семантико-структурного напрямку ономасіології нас цікавлять проблеми номінативного механізму, типології номінації, внутрішньої форми, вмотивованості номінативних одиниць (В. Г. Гак, Т. Р. Кияк, О. С. Кубрякова), які вербалізують мікросистему 'шлюб'.

Опис мовних явищ крізь призму системно-семантичного підходу з ономасіологічних позицій передбачає таку деталізацію позамовних факторів, яка розкриває співвідношення між складниками предметного світу, їх сприйняття і уявлення в чуттєвому досвіді, у практичній свідомості носіїв мови, відображення і репрезентацію абстрактного, теоретичного, пізнаного і узагальненого у значеннях словесних знаків [249, с. 23]. Існування мовної свідомості (О. І. Блінова), здатність людини до лінгвокреативного мислення (Б. О. Серебренніков) і потреба іменувати об'єкти дійсності становлять процес відомий як *номінативний*. Будучи породженням соціальної природи людини, мова завжди виступає продуктом її творчості. Звідси різноманітні процеси, які відбуваються в мовній свідомості,

детерміновані не лише і не стільки явищами самої дійсності, скільки потребами когнітивної і комунікативної діяльності людини [186, с. 18]. Аналіз процесу формування мовних одиниць надає можливість виявити не лише статичний, але і динамічний зв'язок мовної і культурної систем, виявити взаємозалежність процесів розвитку мови і культури [71, с. 4–5].

Необхідним етапом в процесі номінації є усвідомлення предмету, дії, явища, які називаються [170, с. 12]. Соціальному номінативному аспекту протиставляється несоціальний, який відображає врахування тих властивостей предмета, які характеризують цей предмет як природне явище, який виник незалежно від людини, від її соціальної діяльності, від типу соціальної організації людей тощо [170, с. 13–14]. Разом з тим, щоб стати одиницею номінації, ця одиниця повинна задовільняти одну вимогу – позначати, слугувати назвою, виділяти об'єкт, що номінується, в окремому сутність і величину, здійснювати номінативну функцію, тобто репрезентувати його в акті номінації засобами мови і надалі в мовній діяльності і в мисленневих операціях заміняти цей об'єкт його іменем [111, с. 38]. Тобто, об'єктом номінативного аспекту є всі номінативні засоби мови, які утворені у різноманітний спосіб [38].

Номінативний акт відбувається в межах загальнолінгвістичної тріади «дійсність – мислення – мова». Саме такий шлях проходить об'єкт дійсності, перш ніж отримати в кінцевому результаті свою мовну форму. Мовна форма лише однією своєю частиною безпосередньо утворює план вираження, тобто все те, що сприймається в мові органами чуттів людини. Крім того, мовна форма підводить до цього плану вираження організований нею зміст, причому на самій поверхні зовнішньої форми часто спостерігаються досить чіткі сліди, ознаки цього змісту, який основною своєю частиною входить у мислення, свідомість, внутрішній духовний світ людини, а через усе це – в навколишню дійсність. Уся структура плану змісту мови в цілому і її значущих одиниць ґрунтується на відображених властивостях мови й свідомості, логіці людського мислення, чуттєвому сприйнятті зовнішнього світу, специфіці всіх видів діяльності людей, а також на способах бачення й членування зовнішньої дійсності свідомістю за допомогою мови.

Початкове сприйняття людиною навколишнього світу і його окремих реалій закріплюється в мові через внутрішню форму [146, с. 8]. Отже, розрізняють дві сторони форми, які нерозривно пов'язані одна з одною: зовнішня форма (зовнішня організація змісту і спосіб зв'язку цього явища з іншими) і внутрішня форма (спосіб існування змісту, його структура). Хоча внутрішня форма (далі – ВФ) є категорією, яка активно вивчається, єдиний підхід до її вивчення відсутній, оскільки вона характеризується інтердисциплінарністю і поліфункціональністю. Термін «внутрішня форма» має велику кількість синонімів: *мотивація, мотивованість, мотивування, мотивізація, етимон, етимема, похідність слова* та ін. Як слушно зауважує Н. Д. Голев, що неоднозначність і протиріччя цього феномену зумовлене «боротьбою» різних діалектичних категорій, які відображаються у ньому, наприклад, властивість і відношення, форма і зміст, процес і результат, внутрішнє і зовнішнє тощо, і можуть переходити одна в одну [58, с. 9].

Погляди дослідників розходяться не лише на визначення терміну ВФ (Ф. І. Буслаєв, В. фон Гумбольдт, Г. Штейнталь, В. Вундт), але й на питання чи можна прирівняти ВФ до мотивованості. Так, мовознавці В. Г. Гак, Н. В. Комлев, Н. В. Мігіріна, О. С. Снітко, В. М. Телія, Г. Фреге прирівнюють ВФ до способу позначення класу референтів, що мають різну форму вираження при зіставленні споріднених і неспоріднених лексико-семантичних систем. У працях І. С. Торопцева, Р. Барга, Т. Р. Кияка явище мотивації ототожнюється з поняттям ВФ конструктивно похідних одиниць, а з другого – виокремлюються різні види мотивованості. О. О. Потєбня вбачав у ВФ мотивуючий елемент у слові як динамічне явище, тобто те, що лежить в основі подібності нового і старого понять і що дозволяє одночасно сприймати і те, і інше за законом асоціацій, підкреслював її здатність викликати відповідний образ на базі мовної мотивованості [153, цит. за 129, с. 242]. В Лінгвістичному енциклопедичному словнику подано наступне визначення ВФ слова: «ВФ – це ознака, яка покладена в основу номінації під час утворення нового лексичного значення слова» [117, с. 85].

В нашій роботі внутрішня форма шлюбної номінації інтерпретується як основа мотивованості (Т. Р. Кияк) [99], як засіб процесу мотивації, що є своєрідним «містком» між формою шлюбної номінації та її здатністю відображати культурний зміст, як гносеологічну сутність, закономірний процес у пізнанні тієї чи іншої реалії (О. С. Снітко) у певному лінгвокультурному просторі. Саме ВФ є головною ланкою, яка поєднує дві стадії номінативного акту – довербальну, пов'язану з виникненням суб'єктивних пізнавальних образів, і вербальну, яка співвідноситься з мовною об'єктивацією відповідних дискретних елементів, яка вказує на мотивуючу ознаку і пояснює аналогії, які лежать в основі семантичного переосмислення [110, с. 182].

Для нашої контрастивної лексико-семантичної розвідки істотною виявляється інтерпретація ВФ як інструмента типологічного аналізу, еталона зіставлення, певної інваріантної структури, спираючись на яку ми здійснюємо системно-структурні моделювання семантичних груп (мікрополів). В. М. Манакін дуже влучно порівняв ВФ з своєрідним «вікном», яке допомагає бачити особливості МКС [130, с. 138]. *Мотивованість* – це структурно-семантична якість слова, яка дозволяє усвідомити зумовленість зв'язку його звучання і значення на основі співвіднесеності з мовною або позамовною дійсністю [30, с. 18].

Найбільш прийнятною нам видається термінологічна база, представлена в монографії А. М. Архангельської «'Чоловік' у слов'янських мовах», яку ми беремо за основу і якою будемо користуватися у нашому дослідженні. Відповідно, у нашій роботі ми розмежуємо дві ментальні сутності – мотивацію, яку ми розуміємо як процес, і ВФ – як засіб мотивації, результат руху людської думки від об'єкта позамовної дійсності до мовної форми, що стає його іменем, які реалізуються через *асоціативний мотив номінації* або *мотивант* (внутрішньоформну мотивувальну ознаку, мотивацію за внутрішньою формою) – ознака чи кілька ознак об'єкта, що знайшли своє вербальне підтвердження у системі ознак, що потенційно містяться у мотиваторі. ВФ *мотиватора* – це пучок асоціацій, що виявляються у межах протомотиваційних моделей і стають потенційними засобами мотивації. Мотиватор, чи форма змісту, потенційно

прийнятна для ословлення саме цього фрагменту змісту, визначається звичністю, зрозумілістю для носіїв певної мови або символічністю, стереотипністю, яка передбачає аксіологічний аспект уявлень (еталон позитивних чи негативних властивостей). *Номінатор* як організуюча сила процесу іменування, надає мовної форми певному об'єкту дійсності, таким чином утворюючи *номінант* (ім'я, назву), через звернення до певного *мотиву* (або номінаційної ознаки), під яким розуміється одна або кілька провідних в акті ознак, яким властива найбільш диференціююча сила [21, с. 135–137], які у своїй сукупності складають *мотиваційну домінанту* (за О. Л. Березович і Т. В. Леонтєвою) – вкрай абстрактну ідею, яка об'єднує численні елементи будь-якої семантичної групи, поля. Скажімо, вербалізація поняття церковний шлюб засвідчує такі мотиваційні домінанти: 'місце укладення шлюбу', церковний обряд укладення шлюбу', 'шлюб за католицьким обрядом' та інші, а мотиваторами виступають церква, вівтар (англ. *church wedding*, пол. *ślub religijny, ślub kościelny*, чes. *katolický sňatek*) тощо.

Для нашого зіставного дослідження, яке орієнтується на з'ясування формально-семантичних розбіжностей мовних одиниць, важливими видаються визначення асоціативних мотивів номінантів як спосіб вияву зв'язку між змістом і формою лексеми і виділення кола тих ознак, які знайшли своє вербальне вираження, що є суттєвим для інтерпретації мовних картин світу зіставлюваних мов і дає можливість вийти на досі незнані пласти мовної семантики, по-новому описати взаємозв'язок мови, культури та мислення, виявити закріплені в мові народні знання про світ і в результаті відтворити мовну і концептуальну картини світу [169, с. 24].

Специфіка номінаційного процесу може бути виявлена лише на підставі аналізу його результатів, тобто вже існуючих у мові номінантів. Магістральний напрямок дослідження від форми, а від неї – до проблеми вибору імені має вихідну тезу: цілісність значущих одиниць мови у єдності матеріального та ідеального можлива лише за умови, що між формою і змістом існує певний взаємозв'язок, який мотивує і стимулює вибір імені на позначення сегментів плану

змісту та визнання рівнозначності обох сторін мови – плану вираження та плану змісту [21, с. 102].

В роботах з лексичної семантики (перш за все в працях Ю. Д. Апресяна і його школи) багато разів було показано, що семантичні відношення між словами, в тому числі відношення мотивації, носять не індивідуальний, а системний характер, тобто вони відрізняються повторюваністю, регулярністю і діють на значних масивах лексики [202, с. 114]. Саме закономірності системного характеру отримання номінатором імені підводять дослідників у заглиблення у так звану *протомотиваційну сферу*, яка сприймається номінатором як вмістилище певних смислів, що з точки зору номінатора асоціативно пов'язують пізнаване з потенційною можливістю вибору його імені. *Протомотиваційна сфера (код, вербальне ототожнення)* є ментальна сфера, що сприймається номінатором як вмістилище певних смислів і включає у максимальному наближенні потрібні інтегральні ознаки, які «направляють» номінатора у виборі імені [21, с. 130–131]. Елемент коду несе інформацію про уявлення носія мови щодо дійсності, яку він номінує. У спробі отримати цю інформацію доводиться звернутися до зіставлення елемента коду і об'єкта, який номінується, з метою виявити мотив, що пояснює причину їхньої асоціації один з одним [116, с. 58].

Виокремленням і дослідженням мотиваційних моделей серед номінацій, які вербалізують конкретні предмети чи ментальні образи, займалися А. М. Архангельська, О. Л. Березович, О. П. Левченко, Т. В. Леонтєва, М. Е. Рут, В. М. Телія, С. М. Толстая й інші. Усі дослідники погоджуються з думкою про існування «донорських» властивостей слова, які тісніше за інші мовні явища примикають до сфери немовної семантики, що безпосередньо виводить їх в сферу культури, тобто включає у сферу культурних кодів [207, с. 125–126].

Мовна специфіка виражається в образному наповненні цих одиниць, пов'язана з культурними і національними особливостями носіїв мов, які досліджуються [165, с. 13], і закріплює в собі картину світу, яка історично склалася у свідомості народу [207, с. 118], а система конкретних образів-моделей дозволяє реконструювати цю картину з достатньою повнотою і точністю. Масиви

номінативних одиниць, які функціонують у кожній мові, є закодованими в асоціативно-образних комплексах. Магістральною метою дослідника є інтерпретація зазначених вище комплексів, виявлення конкретних моделей образної номінації як засобу реконструкції загальної моделі світобачення певного мовного колективу, тобто народної картини світу [165, с. 127]. Елементом протомотиваційної сфери або коду розглядається *образ* предмета реальної дійсності, який існує у свідомості людини і відображає уявлення носія мови про номінований об'єкт або метафоричний сюжет з використанням якогось образу предмета реальної дійсності [116, с. 58].

Відзначимо, що лінгвісти одностайні щодо впливу екстралінгвальної сфери на значення лексичних одиниць. Соціум виділяє і оцінює у предметі, явищі, ситуації, певні риси, властивості, які стають основою найменувань [114, с. 33]. Головними чинниками позамовної сфери називають географічний, історичний, культурний, релігійний тощо. У нашій роботі ми будемо послуговуватися такими сферами культурної референції:

-предметний код культури або неантропна сфера (назви предметів одягу та взуття; назви харчових продуктів, страв, напоїв; назви будівель, їх частин; назви предметів різних життєвих сфер; назви абстрактних понять);

-біоморфний код (назви тварин, птахів, плазунів, комах тощо);

-фітоморфний код (назви рослин та їх плодів);

-антропний код / сфера (тілесний код) тощо.

Англійський номінант на позначення таємного шлюбу *Fleet-Street marriage* сягає неантропної предметної сфери, де Фліт-стріт – це назва вулиці у Лондоні, де знаходилася велика кількість юристів, які укладали як офіційні, тобто законні, але в основному таємні шлюби. Дитину, яка була народжена поза шлюбом вважали неправильною, поза соціумом. Тому, низка номінацій на позначення такої дитини і підкреслення її незаконного становища в усіх аналізованих мовах апелює до біоморфного коду, наприклад, англ. *baa-lamb bastard*, букв. 'баранчик', чес. *kukaččí přínosek*, букв. 'зозулин підкидьок'. Фітоморфний код активізується в українському номінанті *переспіла груша*, який позначає дівчину, яка втрачає молодість,

можливість одружитися і народити дітей, тобто «переспіває». Соматизм *очи* є компонентом численних номінантів, наприклад, пол. *robić słodkę (słodę) oczu do kogo*, дії (укр. *грати, прями очима*), які спрямовані на флірт і заохочення партнера до початку певних стосунків.

Одні із цих сфер соціально та історично зорієнтовані на надбання цивілізації, інші – на знаково-культурні константи соціуму, але усі загалом – на культуру. Номінаційна активність цих сфер виявляється нерівновеликою у різних мовах, що зумовлено можливістю різного відношення національно-лінгвокультурної спільноти до знака, однак такі сфери є орієнтирами, основними векторами руху людської думки на шляху вибору імені певному поняттю [21, с. 179].

Зауважимо, що увесь масив лексики в нашій роботі пов'язаний з шлюбною, весільною і родильною обрядовістю, гендерним кодом, сексою і еротикою, а, отже, містить ціннісно маркований компонент семантики. Саме в цих мовних одиницях закріплюються морально-етичні цінності соціуму, які виконують регулюючу функцію, ідея належності до роду, мотиви злочину й покарання, осудження за порушення усталених норм тощо. Виходячи з цього, ми виділяємо два типи номінантів (за А. М. Архангельською): *релятивні*, тобто такі, що зорієнтовані на нормативно-буттєву оцінку і висвітлюють ті сторони стосунків чоловіка і жінки, які безпосередньо асоціюються у світобаченні представників мовних спільнот із отнологією шлюбу та шлюбних стосунків і здійснюють характеризуючу функцію, та *кваліфікативні* або *безобразні*, які об'єднуються за якісними ознаками і базуються на еталонно-образних асоціаціях. Так, номінативні одиниці на позначення нерівного шлюбу англ. *mesailians*, пол. *mezalians* містять нормативно-ціннісну оцінку неправильності укладення такого шлюбу і є номінантами кваліфікативного типу, а номінанти, які виражають церковний шлюб належать до релятивного типу, наприклад, англ. *church wedding*, пол. *ślub religijny*, укр. *церковний шлюб*. Залежно від чинника (надбання цивілізації або знаково-культурні константи соціуму), який стимулює набуття номінантом культурного змісту, за А. М. Архангельською, доцільно говорити про *культурно-цивілізаційну*

значущість форми (мотивацію) та *знаково-культурну* значущість форми. Форма є не менш культурно забарвленою, ніж значення. Перша з них актуалізується переважно у сфері релятивної, друга – у сфері кваліфікативної номінації [22, с. 150]. У межах культурно-цивілізаційної мотивації спостережено такі сфери позамовного змісту 'шлюб' і 'шлюбівання': *Людина як біологічний феномен*. Провідними атрибутами в контексті шлюбу є фізичні і фізіологічні риси чоловіка і жінки. Адже досягнення статевої зрілості хлопцем / дівчиною означає вступ молоді у новий етап життя: укр. *парубок* 'нежонатий чоловік', англ. *girl*, букв. 'дівчина (незаміжня)', а надто довге перебування в неодруженому стані означає зменшення шансів до створення сім'ї і народження дітей: англ. *unmarried man*, букв. 'нежонатий чоловік', пол. *stara panna*, букв. 'стара діва'. Сфера *Людина як психоментальний феномен* орієнтується на сферу емоцій та почуттів. Так, встановлення дошлюбних стосунків починається зі взаємної симпатії, потягу, фліртування і відповідних дій, які відтворюють у мовному вираженні систему вербальних і невербальних дій: укр. *флірт* 'несерйозна любовна гра, залицяння, кокетування', пол. *posiwać*, букв. 'рухатися, просуватися', чes. *obletovat koho*, букв. 'витися навколо когось'. Система родинних зв'язків виражається через номінанти на позначення *Людини як соціального феномену*. Семантика таких номінантів зорієнтована на вираження сімейного стану, соціального статусу партнерів, стосунків у соціумі, тощо: укр. *парубок – наречений – чоловік*, пол. *mąż, małżonek*. У межах *знаково-культурної мотивації* особливе місце належить вектору *Людина і Всесвіт*, який у виборі форми корелює із життєвими реаліями, просторово-локативними і темпоральними орієнтирами (народження, життя, смерть) та вектору *взаємодії Людини і Всесвіту*, який співвідноситься із аксіологічно маркованими уявленнями, семіотичними біномами, віруванням, обрядами, культурними символами тощо.

Шлюб, а також весілля як обрядовий інститут є найколеритнішим і разом з тим найконсервативнішим інститутом, і це дає змогу використовувати його як джерело для вивчення різноманітних сфер життя, простежити складний і тривалий шлях еволюції й трансформації суспільства та культури народу [102,

с. 1]. Не дарма стверджують, що шлюб – один із яскравих зразків синкретизму слова та дії, реалій і символів, лексики і поетики [121, с. 1]. Обряд одруження – це система, що складається з низки різноманітних обрядів, які є певним дійством – з розподілом ролей, послідовністю актів тощо, і це дозволяє нам заглибитися в поняття гендеру і розмежовувати *маскулінно* і *фемінінно* зорієнтовані *номінанти*. Як справедливо зауважує В. А. Маслова, у гендері відбувається складне переплетіння культурних, психологічних і соціальних аспектів [132, с. 124]. Ми вважаємо, що гендерне дослідження образів маскулінності та фемінінності в культурах різних народів, масовій свідомості, диференціації чоловічих та жіночих ролей є важливим аспектом оцінки мовного матеріалу, адже гендерні відносини фіксуються в мові у вигляді культурно зумовлених стереотипів [243].

Традиційно жіноче / чоловіче розглядається як дуалізм пасивне / активне, де місце жінки на боці пасивного (її віддають, беруть у шлюб англ. *to give in marriage, to give away the bride*). Жіноча залежність відносно чоловічого світоустрою становить необхідну умову стабільної організації суспільства. Натомість чоловіче – це агресивність, упевненість, незалежність, авторитаризм, активність, сила, влада, домінування (чоловік бере за дружину англ. *to take oneself a wife*). Все це неминуче накладає відбиток на мовну поведінку представників кожної із статей у дійствах, які супроводжують церемонію одруження. Дослідник гендерних стереотипів К. Клеман вважає, що концепти ЧОЛОВІК / ЖІНКА становлять одвічну подвійність, яка переслідує людство і якій воно слідує у всіх її проявах [265; цит. за 76, с. 24].

Отже, семантико-мотиваційне моделювання мікросистеми 'шлюб' передбачає чітке окреслення складників мотиваційної структури шлюбного номінанта, урахування яких дозволяє визначити сферу його референції і, відповідно, тип мотивації, що є важливим для з'ясування подібності чи відмінності в системі ознак, які лежать в основі шлюбної номінації в кожній з чотирьох зіставлених мов.

1.4. Методика зіставлення мікросистеми 'шлюб' в англійській, польській, чеській та українській мовах

Зіставлення як різновид порівняльного вивчення мов відрізняється від інших видів лінгвістичного порівняння, хоча в цілому збігається з загальними принципами типології й застосовується до мов, незалежно від їхніх генетичних відношень. Зіставний метод спрямований насамперед на виявлення розбіжностей між зіставляваними мовами, а тому називається також *контрастивним* [144, с. 49], але в нашому дослідженні ми не проводимо демаркаційну лінію між контрастивним і зіставним методом, як це спостерігаємо в роботах деяких зарубіжних лінгвістів [235, с. 307–309], а використовуємо зіставний аналіз з метою виявлення подібностей і відмінностей в обраних мовах.

Відзначимо, що при зіставленні різносистемних мов, виходимо із плану змісту, а потім визначаємо їх формальне вираження. Зіставний аналіз слід проводити через усі рівні, оскільки в різносистемних мовах рівні вираження певної категорії можуть бути різноманітними і постійні закономірні відповідності можуть виявитися на різних рівнях. Виходячи з цієї думки, ми будемо дотримуватися ономасіологічного «вектору дослідження». У цьому випадку розглядається використання мовних форм для вираження певних значень. Важливим моментом є встановлення *tertium comparationis* (основи для порівняння), мірки, яка допоможе встановити приблизне загальне ядро для всіх мов. Це надасть змогу розглядати це ядро як незалежну від будь-якої мови метамову для опису і порівняння всіх мов і культур. Без такої незалежної метамови зіставні дослідження були б приречені на етноцентризм, тому що в такому випадку можна було б описувати мови і культури лише крізь призму своєї власної мови [41, с. 51]. В нашому дослідженні всі мови розглядатимуться як рівноцінні і основою зіставлення буде денотат як типове уявлення у сукупності тих елементарних семантичних ознак, котрі очікують трапитися у певного класу об'єктів, спроектований, з одного боку, на зміст поняття, чи смисл, з іншого – на

процес і способи його об'єктивації. Така константа образу за *tertium comparationis*, не суперечитиме і засадам внутрішньомовного зіставлення [21, с. 301].

Систематичне накопичення лексичних і фразеологічних фактів дозволило поділити мікросистему 'шлюб' на два полярних блоки: 'шлюб' (Блок А) і 'не-шлюб' (Блок Б). Ключові номінанти мікросистеми 'шлюб' в англійській, польській, чеській та українській мовах, які пов'язані гіперонімічними і синонімічними зв'язками, формують її ядро. Метод *ідеографічного моделювання* дозволив систематизувати шлюбні номінації у мікросистемі, а метод *структурно-семантичного моделювання* уможливив зіставлення окремих мікросистем. *Ономасіологічний аналіз* допоміг встановити відношення шлюбної номінації до визначеного об'єкту дослідження. *Дефініційно-компонентний аналіз* уможливив опис шлюбної номенклатури у вигляді мікросистем, побудованих за певною ознакою. *Етимологічний аналіз* допоміг встановити механізм їхнього формування, реконструювати образну картину світу, став необхідним для реконструкції культурних етимонів обрядових знаків. *Зіставний метод* дозволив виявити подібності та розбіжності структури і семантики шлюбних номінантів, які формують мікросистему. *Етнокультурний та лінгвокраїнознавчий коментар* використовувався для розкриття та уточнення семантичної структури шлюбної номінації.

Номінанти гіпонімічних назв видів шлюбу об'єднані у підсистеми за основними типами *релевантних протиставлень* (законний / незаконний; рівний / нерівний; шлюб з любові / за розрахунком; шлюб відкритий / шлюб таємний; шлюб з доброї волі / шлюб з примусу). Мікросистема 'брати шлюб' позначає дію і пов'язана зі світським і релігійними обрядами, які супроводжують процес одруження.

Периферію мікросистеми 'шлюб' утворює мікросистема 'не-шлюб' (цивільний шлюб), яка корелює із уявленням про недотримання пари обов'язкової державної і / або церковної реєстрації шлюбу, а номінанти на позначення нешлюбного співжиття утворюють периферійну мікросистему 'жити на віру'.

Виявлено мотиваційні доміанти мікросистеми охоплюють її численні елементи, спостережено факти їх симетричної й асиметричної реалізації, виокремлено мотиваційні ознаки, що лежать в основі мовних одиниць, проведено порівняння мотиваційних лакун у чотирьох мовах. Це дозволило провести їхній зіставний аналіз з використанням матриць Ді П'єтро, що є суттєвим для інтерпретації мовних і концептуальних картин світу в обраних мовах.

Структура мікросистеми 'шлюбівання' є відмінною від структури мікросистеми 'шлюб'. У той час як мікросистема 'шлюб' відображає процес і результат близьких стосунків чоловіка і жінки, мікросистема 'шлюбівання' була поділена на блоки, які переходять один в одного, засвідчуючи етапи розвитку дошлюбних стосунків партнерів (перебування у шлюбному віці – пошук пари для одруження – встановлення близьких стосунків – пропозиція шлюбу – згода / відмова на шлюб).

У різних етноспільнотах спостерігається варіативність розгортання дошлюбних відносин, проте існує система стійких блоків, що можуть виступати інваріантною основою для зіставлення. Необхідний аналіз екстралінгвального аспекту, його етнографічних варіантів і різновидів дозволяє виявити ієрархічно-послідовну інваріантну модель мікросистеми 'шлюбівання', що проявляється в структурі, а також інваріанти рядів весільних агентів та атрибутів [34, с. 5–7].

Хоча шлюб у своїй багатообразності є залежним від суспільних відносин, ми не можемо абстрагуватися від досліджень весільної обрядовості, яка приховує в собі нашарування майже всіх епох розвитку традиційної культури – від стародавніх ритуалів, символів, магічних прийомів, ігор і віри в надприродне до стандартів емоційної поведінки новішого часу.

Власне етнічна специфіка обряду полягає перш за все в його вербальному оформленні, куди нерозривно входять релігійні уявлення, які ідуть від глибин первісного світосприйняття і переплітаються з церковними обрядами православ'я, католицизму, протестантства – релігій, які сповідують етноспільноти, мови яких ми зіставляємо. Церковні ритуали доповнювалися елементами традиційної обрядовості, її прийомами і символами: хліб та інші ритуальні атрибути, свіжа

зелень і квіти та багато інших атрибутів магії плодючості. Таке врахування зазначених вище елементів розкриває етнокультурне і лінгвокраїнознавче підґрунтя для уточнення семантичної структури мовних одиниць, які утворюють мікросистему 'шлюб' в англійській, польській, чеській та українській мовах.

З метою уникнення серйозних розбіжностей в термінології, вважаємо за необхідне подати робочі визначення ключових понять нашого дисертаційного дослідження.

Так, під **мікросистемою 'шлюб'** (М. Ф. Алефіренко, Ю. Ф. Прадід) розуміємо множинність мовних одиниць, які вербалізують шлюб та пов'язані з ним шлюбні відносини, перебувають у відношеннях і зв'язках один з одним, утворюють певну єдність і цілісність і базуються на позалінгвістичному та лінгвістичному факторах.

Внутрішня форма шлюбної номінації інтерпретується як основа мотивованості (Т. Р. Кияк), як засіб процесу мотивації, що є своєрідним «містком» між формою шлюбної номінації та її здатністю відображати культурний зміст, як гносеологічна сутність, закономірний процес у пізнанні тієї чи іншої реальності (О. С. Снітко) у певному лінгвокультурному просторі. Таке розуміння внутрішньої форми номінації дозволяє ввести поняття **мотиваційної структури номінанта** (А. М. Архангельська), яка є ментальною сутністю, розгортається на тлі усієї суми знань про шлюб як елемент певної культури у широкому розумінні і включає такі складові: **номінант** – шлюбна номінація у різних її проявах та зв'язках; **мотив** – ознака чи сукупність провідних ознак шлюбної номінації, яким властива найбільша диференціююча сила; **асоціативний мотив мотивації** або **мотивант** – ознака чи ознаки, які знайшли своє вербальне вираження серед сукупності потенційних; **мотиватор** є формою змісту, яка є потенційно підходить для вербалізації саме цього фрагменту позамовної дійсності.

Мотиваційну домінанту (за О. Л. Березович і Т. В. Леонтьєвою) трактуємо як вкрай абстрактну ідею, яка об'єднує численні елементи будь-якого семантичного поля.

Протомотиваційна сфера або код (А. М. Архангельська, Т. В. Леонтьєва) – це системи формул онтологічного плану, що потенційно “направляють” номінатора у виборі імені, головним призначенням елементу коду є здатність пояснювати іншу дійсність і слугувати відображенням іншого об’єкта.

Термін **маскулінний номінант** в роботі використано (А. М. Архангельська) на позначення номінанта з семантично й граматично маркованим чоловічим родом, з розчленованою семою маскулінності (укр. *холостяк* ‘Неодружений чоловік, парубок’ [141, т. 3, с. 711]), яка може бути у різний спосіб експлікованою чи імплікованою. Відповідно, **фемінінний номінант** містить семантично й граматично маркований жіночий рід, із розчленованою семою фемінінності (пол. *matżonka* ‘kobieta zamężna’ [293, s. 434]), яка експлікована чи імплікована по-різному.

Усі номінанти в нашому дослідженні визначаються спільними функціонально-типологічними параметрами, які спираються на факт дихотомії індикативність / кваліфікативність. Таким чином, беручи за основу дану опозицію ми поділяємо всі номінанти на два типи: релятивні та кваліфікативні (А. М. Архангельська). Номінанти **релятивного типу** об’єднані за видільною або індикативною ознакою, зорієнтовані на нормативно-буттєву оцінку і висвітлюють ті сторони відносин партнерів, які безпосередньо асоціюються у світобаченні представників мовних спільнот із онтологією шлюбу та шлюбних стосунків. Під **кваліфікативними номінантами** розуміємо номінанти, в семантиці яких домінує оцінний компонент. Кваліфікативні номінанти виражають емоційні відношення щодо іменованого, містять його нормативно-ціннісну оцінку і базуються на еталонно-образних асоціаціях.

Під **культурно-цивілізаційною мотивацією** розуміємо психоментальну операцією, яка встановлює співвіднесеність номінатів, які вербалізують позамовний зміст ‘шлюб’, із здобутками цивілізації (матеріальними, соціальними, духовними) та досягнення як загальнолюдської, так і ареальної та національної культури. **Знаково-культурна мотивація** номінанта розглядається у проекції на

культурні факти через емотивний компонент їхнього значення (А. М. Архангельська).

Висновки до розділу 1

Дослідження мови через призму духовної культури народу належить до актуальних завдань етнолінгвістики та лінгвокультурології. Шлюбна обрядовість як частина духовного світу вже була предметом наукових зацікавлень багатьох етнографів та лінгвістів. Однак зіставне вивчення шлюбної обрядовості англійської, польської, чеської і української етноспільнот є актуальним, науково обґрунтованим і переконує у необхідності звернутися до цієї теми знову. Існування конкретних видів шлюбу відображає не тільки етнічні традиції, а також ступінь просування певної групи етносу по шкалі соціально-економічного розвитку. При всьому різноманітті звичаїв і обрядів весільного циклу основні їх елементи і композиція цього циклу у всіх європейських народів однотипні. Тут в певних рисах проявляється історико-культурна спільність європейських етносів.

Мікросистема 'шлюб' є складною системою, що зумовлено багатовимірністю її структури, неоднорідністю її одиниць, різноманітністю відображених у них відношень і відкритістю для постійного поповнення новими мовними одиницями (словами і значеннями), а принципи антропоцентризму і етноцентризму сприяють розкриттю і подальшому порівнянню мовної і концептуальної картин світу різних народів, як продукту людини зокрема і етносу в цілому, беручи за основу твердження, що феномен світу, пізнаваного через мову, постає як її відображення, а людина тут виступає узагальненим суб'єктом, бо індивідуальні продукти пізнання дійсності через свідомість і мислення підтримуються колективними зусиллями, перевіряються, зрештою, колективним досвідом [86, с. 9].

Тому цілком виправданим є використання комплексного підходу до аналізу мовного обрядового матеріалу, що дозволило виявити семантику і структуру номінантів-складників, з'ясувати і описати культурно-специфічні характеристики. Враховуючи процес отримання номінатором імені, процес переходу від невербального мисленнєвого коду до вербального, вважаємо доцільним розписати і обґрунтувати складники номінативного процесу (мотивант, мотиватор, номінатор, номінант, мотив, мотиваційна домінанта, культурно-цивілізаційна та знаково-культурна типи мотивації, протомотиваційна сфера). Такий підхід допоміг зрозуміти відправну точку, асоціативні семантичні ознаки, які лягли в основу номінанта, і механізм перебігу номінативного процесу. Порівняння асоціативних мотивувальних ознак розкрило спільні і відмінні риси лексичних одиниць зіставлюваних мов, тісно пов'язані з концептуальною картиною світу і є фактом національно-культурної спадщини. Запропоновану модель мікросистеми 'шлюб' вважаємо як таку, що повноцінно зображає її типологічну структуру і лексико-семантичні групи, які є її складниками.

Поданий концептуально-термінологічний апарат сприяє чіткому розумінню використаної термінології і допоможе уникнути розбіжності у трактуванні ключових понять.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА МОТИВАЦІЯ МІКРОСИСТЕМИ НОМІНАНТІВ 'ШЛЮБ' - 'НЕ-ШЛЮБ'

2.1. Зіставно-ономасіологічний аналіз номінантів шлюбу в англійській, польській, чеській та українській мовах

2.1.1. Семантичне наповнення поняття 'шлюб' та мотиваційні домінанти гіперонімічних назв шлюбу

Номінаційне значення 'шлюб як спільне родинне життя чоловіка з жінкою', по суті, є сталою величиною досліджуваної мікросистеми і «задає» її, об'єднуючи всі мовні засоби вербалізації фрагмента позамовної дійсності 'шлюб'. Номінаційне значення зосереджено у ядровій частині мікросистеми; у ній вміщено вихідні логіко-семантичні константи шлюбу та не-шлюбу. На їх підставі у цьому розділі буде:

1) виокремлено та систематизовано всі мовні засоби (лексичні, синтаксичні (аналітичні), фразеологічні) на позначення денотата 'шлюб'-'не-шлюб' в англійській, польській, чеській та українській мовах;

2) описано структуру двох блоків номінаційної мікросистеми (блок А 'шлюб' та блок Б 'не-шлюб') у взаємодії, їх семантичне наповнення та систему мотиваційних доміант з метою виявлення ізоморфних та алломорфних ознак у мовах, що вивчаються;

3) встановлено міжмовні кореляції (відношення збігу, розбіжностей, міжмовних лакун) щодо семантичних і мотиваційних доміант у межах окремих мікросистем аналізованої мікросистеми;

4) проаналізовано системи номінантів на позначення денотата 'шлюб' та 'не-шлюб' з погляду гендеру як соціальної статі.

Семантичне протиставлення шлюб – не-шлюб ґрунтується на розумінні *шлюбу* як *юридично оформленого добровільного, вільного і рівноправного союзу чоловіка і жінки*, що породжує їхні взаємні права і обов'язки, спрямовані на

створення сім'ї, народження та виховання дітей [247, с. 862; 246, т. 6, с. 433; 248, с. 299], пор. *шлюб* 'родинний союз, співжиття чоловіка й жінки за взаємною згодою' [42, с. 1400]. Розуміння *не-шлюбу* спирається на його розуміння як юридично неоформленого співжиття чоловіка та жінки за взаємною згодою.

Номінаційна мікросистема шлюб має таку структуру:

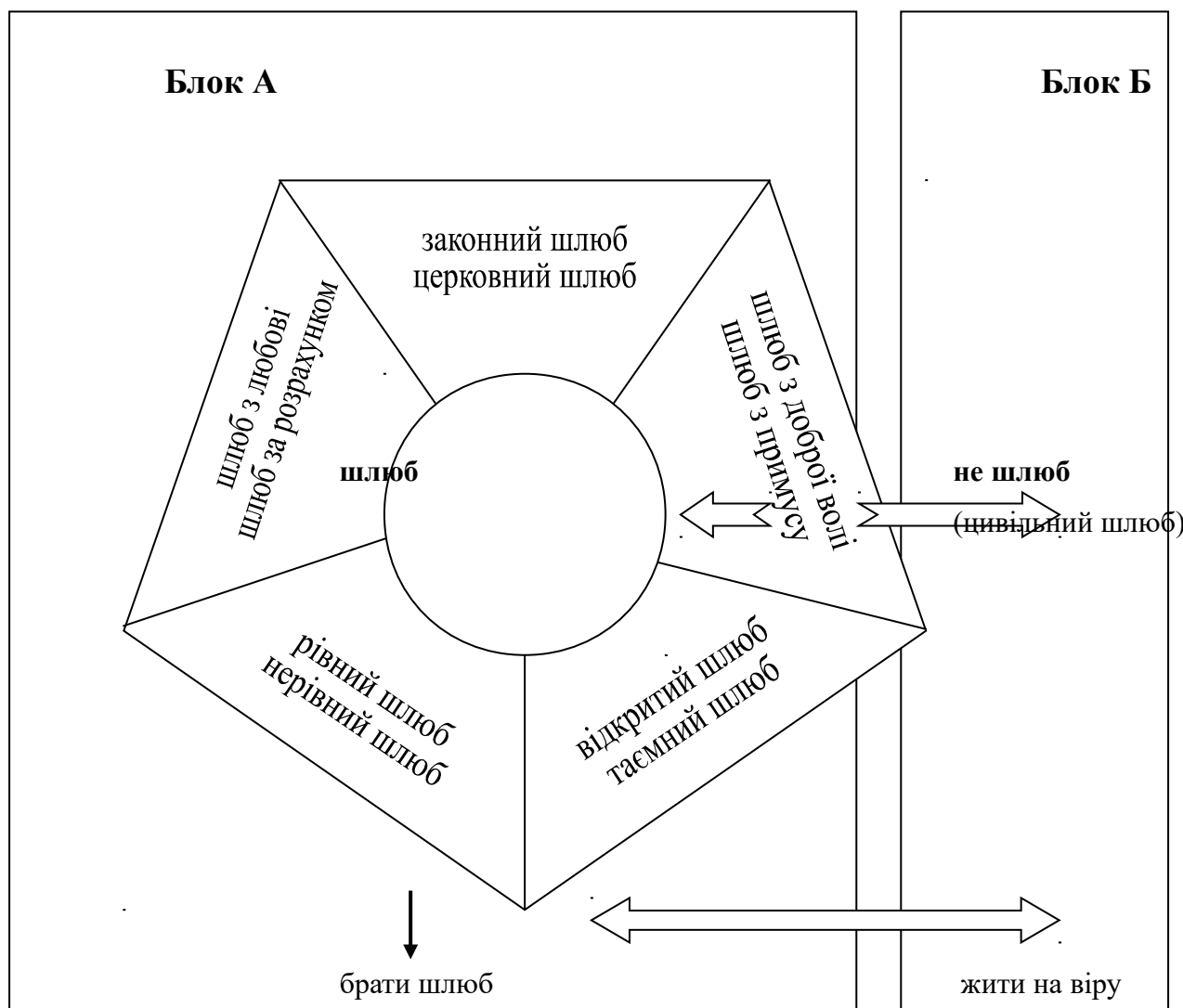

Рис. 2.1. Номінаційна мікросистема 'шлюб'

Семантичний центр ядрової частини **блоку А** 'шлюб' формують ключові для цієї мікросистеми номінанти: англ. *marriage*, пол. *małżeństwo*, *ślub*, чes. *manželství*, *sňatek*, укр. *шлюб*, *одруження*. Кількісна нерівнозначність ключових номінаційних рядів (в англійській мові один номінант проти двох у трьох інших мовах, що вивчаються) пояснюється відмінностями семантичного

обсягу аналізованих номінантів: якщо англ. *marriage* позначає і результат, і процес, спрямований на результат, то у слов'янських мовах перший номінант позначає результат, другий, відповідно, процес [306, р. 359; 289, р. 852; 293, s. 434, 1005; 317, d. III, s. 26; 317, d. V, s. 423; 183, т. XI, с. 491].

Сучасні тлумачні словники **англійської мови** [322, р. 373; 309, р. 625; 289, р. 611; 250, р. 603; 289, р. 852; 283, р. 1008] фіксують від двох до п'яти значень номінанта *marriage*: 1) *state of being married, wedlock* [309, р. 625; 250, р. 603; 283, р. 1008], *the state following marriage* 'перебування у шлюбі, шлюб' [322, р. 373]; 2) *legal union of man and woman as husband and wife* 'законний союз чоловіка і жінки як подружжя' [322, р. 373; 294, р. 763; 250, р. 603]; 3) *the institution under which a man and a woman become legally united on a permanent basis* [290, р. 611]; *the institution whereby a man and a woman are joined in a special and legal dependence* 'суспільний інститут, за яким чоловік і жінка законно поєднуються на постійній основі, в особливій і законній залежності [288, р. 852]; 4) *the ceremony in which two people get married* [294, р. 763; 283, р. 1008], *wedding ceremony* 'шлюбна церемонія; весільна церемонія' [289, р. 611; 250, р. 603]; 5) *the act of the rite of marring* [322, р. 373; 309, р. 625; 288, р. 852], *the entering into the married stat as a religious rite* 'дія або обряд одруження: вступ у одружений стан як релігійна церемонія' [289, р. 611]; 6) *the relationship between two people who are married* [283, р. 1008], *the state being husband and wife or the mutual relation it represents* 'взаємини між подружжям' [288, р. 852]; 7) *an intimate linking together* [289, р. 611], *intimate or close union* 'близькі стосунки' [322, р. 373; 309, р. 625; 288, р. 852].

За даними двомовних словників [5, с. 467; 10, с. 317; 32, с. 24] номінант *marriage* має значно менше значень, це 1) шлюб, одруження, заміжжя; 2) інститут шлюбу; 3) весілля, шлюбна церемонія; 4) тісний союз, єднання. Таким чином, в англійській мові семантично визначальними можна вважати такі ознаки шлюбу: *законний; союз; подружжя пара, шлюб як інституція; весільна церемонія; взаємини між подружжям, близькі стосунки.*

У **польській мові** номінанти *małżeństwo* і *ślub*, за даними тлумачних словників, є моносемічними: так, у лексеми *małżeństwo* зафіксовано лише одне

значення 'prawo zawarty według przepisów prawa związek kobiety i mężczyzny mający na celu utworzenie rodziny' [318, s. 440; 291, t. 5, s. 301–302; 291, t. 8, s. 123, 529], котре тлумачиться як 'законний зв'язок чоловіка і жінки, що має на меті створення сім'ї'. Натомість двомовний словник [189, с. 243] характеризує номінант *małżeństwo* як двозначний: 1) 'шлюб, одруження'; 2) 'подружжя у шлюбі', а Словник синонімів і антонімів – як тризначний: *małżeństwo* 1) 'mąż i żona, para małżeńska, małżonkowie' – 'подружжя'; 2) związek małżeński 'шлюбний зв'язок'; 3) ślub, wesele 'шлюбна церемонія' [300, s. 161–162]

Номінант *ślub* теж у тлумачному словнику подається як моносемічна одиниця: 'forma zawarcia związku małżeńskiego przed urzędnikiem stanu cywilnego (*ślub cywilny* będący aktem prawnym) lub przed duchownym danego obrządku (*ślub kościelny*) – 'шлюб як форма укладення шлюбного зв'язку перед уповноваженою державою особою у цивільних справах (цивільний шлюб) або перед духовною особою – виконавцем цього обряду (церковний шлюб)' [316, t. 3, s. 416]; у двомовному словнику його кваліфіковано як двозначний: 1) 'шлюб, одруження'; 2) 'обітниця, клятва' [189, с. 243].

Таким чином, у польській мові суттєвими семантичними ознаками виявилися: *законний; союз; створення сім'ї; шлюбний зв'язок, церемонія як форма укладення зв'язку; обітниця, клятва.*

У **чеській мові** *manželství* – 'právem upravený svazek muže a ženy, založený právem stanoveným způsobem' [317, d. III, s. 26] – юридично встановлений зв'язок чоловіка і жінки, закріплений у визначений законом спосіб, sňatek 'právem upravený způsob vzniku manželství; uzavření manželství' [317, d. V, s. 423] – 'юридично встановлений спосіб виникнення подружжя; вступ у шлюб'. Очевидною у чеській мові є актуалізація семантичних ознак *юридично-правовий, законний; вступ у шлюб, подружній зв'язок.*

В **українській мові** *шлюб* – це 'родинний союз, співжиття чоловіка і жінки за взаємною згодою' [183, т. XI, с. 491; 42, с. 1400], номінант *одруження* тлумачний словник визначає як дію за значенням одружити (єднати шлюбом чоловіка і жінку) і *одружитися* (брати шлюб) [183, т. IV, с. 641; 42, с. 662].

Натомість Словник синонімів української мови [182, т. 2, с. 912] номінант *шлюб* визначає як двозначний: 1) спільне родинне життя чоловіка і жінки; 2) шлюбна церемонія. Відтак актуалізованими семантичними ознаками в українській мові можна вважати *родинний; спільний, союз, єднання; взаємна згода, шлюбна церемонія*.

Аналіз словникових дефініцій гіперонімічних шлюбних номінантів у мовах, що зіставляються, засвідчує високу питому частку типологічного. Виразну ізоморфність у мовах підтверджують ознаки *законний, союз, шлюбний зв'язок, шлюб як церемонія*. Натомість у словникових тлумаченнях спостерігаємо й інші ознаки, що у концептуальній картині світу національно-лінгво-культурних спільнот бачаться суттєвими: у англійській – це *шлюб як суспільний інститут, взаємини між подружжям, близькі стосунки*; у польській – *мета створення шлюбу, спосіб його укладання та шлюбна обітниця*; у чеській виразним є компонент *юридично-правова сторона шлюбу*, в українській важливим елементом дефініції виявилися компоненти *родинний та взаємна згода на створення шлюбного союзу*.

Уміщення у площину семантичного аналізу не лише ключових номінантів, але й слів ширшої семантичної сфери, пов'язаних з ними гіперо-гіпонімічними та синонімічними зв'язками, з урахуванням історико-етимологічних даних підвищить достовірність результатів аналізу. Ключові номінанти як носії загального номінаційного значення, як і будь-які інші слова, є елементами лексико-семантичної системи і реалізуються у складі певної лексичної парадигми, яка дозволяє їх інтерпретувати як імена смислових рядів, утворених синонімами, що співвідносяться із семантикою цих слів [50, с. 68].

У **англійській мові** номінант *marriage* [6, с. 228; 321, р. 533; 301, р. 269] має найширший обсяг значення і позначає інститут шлюбу в цілому і шлюб окремих осіб. *Marriage* походить з давньофр. *marriage*, з V.L. *maritacum*, з лат. *maritatus*, дієприслівник мин. часу *maritatre* 'одружуватися'. Етимологія дієслова *to marry* 'одружуватися, брати шлюб' має декілька висвітлень. Так, М. М. Маковський в «Англійській етимології» вважає, що тут можлива контамінація декількох коренів:

іє. **mer-* 'грабувати, красти' (з огляду на давній звичай викрадання нареченої), пор. гр. *meirati* 'вкрав', с.-ірл. *meirle* 'грабіж, крадіжка', *meirlech* 'грабіжник, розбійник' та іє. **mer-* 'плести, заплітати, зв'язувати' (пор. гр. *mermis* 'нитка, намотувати', дс. *merð*, лит. *marska* 'рибальська сітка'. Менш вірогідними є паралелі з лит. *matri* 'наречена, молода дівчина', крим. гот. *marzus* 'весілля', гр. *meiraks* 'дівчина' [125, с. 105].

До цієї семантичної сфери тяжіють номінант *matrimony* [4, с. 228; 321, р. 533; 301, р. 269] 'шлюб, подружнє життя', що походить із давньофр. *martremoine*, що, своєю чергою, з лат. *matrimonium* 'шлюб', від *matrem* (номінатив *mater* 'мати') + *monium* – суфікс на позначення дії, стану, та номінант *wedlock* [295, р. 562; 4, с. 228] 'шлюб, подружнє життя' (з давньоангл. *wedlāc* 'шлюбна клятва', від *wed* + *lāc*, іменниковий суфікс, що позначає дію або вчинки) [295, р. 997; 254, р. 641, 1255]. *Matrimony* і *wedlock* позначають переважно законний шлюб, церковний або громадянський. *Matrimony* має менш термінологізоване значення, ніж *wedlock*, тому семантично наближається до *marriage*. Крім того, *matrimony* позначає інститут шлюбу в цілому, натомість *wedlock* – конкретний вид шлюбу (*in her early days of wedlock he neglected her* [4, с. 228]).

Номінант *conjugal* 'шлюб, перебування у шлюбі' [4, с. 164; 321, р. 533; 301, р. 269] походить від англ. *conjugal* 'шлюбний, подружній', своєю чергою, від *conjūnx* (gen. *conjugis*) 'подружня пара', пор. *conjugare* 'об'єднуватися разом', (від *com-* 'разом' + *ugare* 'об'єднуватися', пор. *jugum* 'ярмо, рабство') [254, р. 207; 295, р. 205].

Espousal – застаріле слово на позначення весілля, заручин, походить з давньофр. *espousailles* (мн.) 'заручини', відповідно, від лат. *spōnsālia* (с. рід, мн.) від *spōnsālis* 'заручений' (пор. *sponsa* 'подружня пара') [254, р. 343; 295, р. 326].

Номінант *marriage* у значенні 'весілля, шлюбна церемонія' семантично взаємодіє із *wedding* та книжн. або поет. *nuptials*. *Wedding* позначає шлюбну церемонію з відповідним святкуванням і є похідним від англ. дієслова *to wed* 'видавати заміж, одружувати' [5, с. 855; 301, р. 269]. *Wed*, своєю чергою, корелює з *weddian* 'зв'язувати обіцянкою, укладати договір, одружуватися', з протогерм.

**wadjojanan* [295, p. 997]. Значення 'пов'язувати обіцянкою' залишилося незмінним в інших германських мовах (пор. *Wette* нім. 'парі, ставка'); розвиток значення у напрямку 'взяти шлюб' є характерним лише для англійської мови. Крім того, у давньоангл. мові існувала лексема *wedding* 'бути одруженим', але на позначення церемонії одруження мала місце лексема *bridelope*, букв. 'весільний рух' (питомо позначала супровід нареченої до її нового дому). *Nuptials* позначає 'шлюб', 'весілля' [5, с. 515; 254, p. 1225] (з лат. *nuptiālis* 'який стосується шлюбу', з *nupta* (ж. рід від *nūbere* 'брати за чоловіка'); сягає грец. *nymphe* 'наречена' [254, p. 714] з протоіє. **sneubho-* 'одружуватися' (пор. давньослов. *snubiti* 'кохати, залицятися, сватати', чес. *snoubiti* 'шукати (пару) у шлюбі', словац. *zasnubit* 'заручитися').

До цієї семантичної сфери тяжіють і номінанти *union* та *alliance*. *Union* походить від середньофр. *union*, пізньолат. *ūniōnem* (ном. *ūniō*) 'одиниця, єдність', у лат. має значення 'одна перлина або низка перл' – від *ūnus* 'один' з протоіє. **oinos* [254, p. 1185; 295, p. 960]. *Alliance* походить із давньофранц. *alianse*, від *alier* 'поєднувати, об'єднувати' (see *ally*). Початково позначало поєднання через шлюб [254, p. 25; 295, p. 26; 301, p. 269].

Таким чином, в англійській мові первинно актуалізованими виявилися мотиваційні ознаки, сумірні із вихідними константами шлюбу у концептуальній картині світу: *грабувати, красти; плести, зв'язувати; ставати матір'ю; шлюбна клятва, шлюбна угода, подружня пара, єдність, поєднувати, об'єднуватися разом; заручини; наречена, брати за чоловіка; кохатися, залицятися, сватати; видавати заміж, одружувати.*

У польській мові до номінантів аналогічної семантичної сфери належать такі одиниці: *małżeństwo, ślub, wesele, ożenek, żeniaczka* розм. Номінант *małżeństwo* позначає 'шлюб, одруження'. О. Брюкнер наголошує на номінанті *małżeński* як чеському запозиченні, погоджуючись із композитним його походженням, однак, на відміну від В. Махека, вбачає витoki першої його частини *mał-* у іншому – як *'żona rojęta uroczyście na mał'*, тобто взята (чоловіком) з огляду на певну (шлюбну)

умову (у верхньонім. *mahl-*, на його думку, пов'язано з умовою і шлюбом, а не з номінантом чоловіка, як уважав В. Махек) [255, s. 320–321].

Ślub має індоєвропейське коріння [255, s. 531] і сягає форми **l'ubъ-* з іє. **leubh-* 'бути збудженим', яка на слов'янському ґрунті дала форму **l'uby* 'внутрішній потяг, прихильність'. Початкове *s/ś*, за переконанням В. Махека, абстрагувалося із зворотнього *s/se*, яке первинно вживалося у значенні взаємозворотньої дії (закохатися один в одного, потім – дати обітницю один одному). Не випадково у старочеській мові існував правничий термін *slubní* 'той, що виник з прихильності, а не з необхідності'. Семантика 'обітниця, клятва', за припущенням В. Махека, виникла під впливом германським (нім. *geloben-* 'обіцяти, пообіцяти', *Gellübde* 'обіцянка') [284, s. 267; 453]. Польський номінант *zaślubiny* книж. 'ceremonia ślubna, ślub' [316, t. 3, s. 904] безпосередньо корелює із *ślub*.

Номінант *wesele* походить із ст. *wiesiele* 'обряд одруження, що супроводжується радістю, веселощами'. *Wesele*, за О. Брюкнером, питомо позначало 'радощі, втіха'; з 16 ст. у польській мові позначає ще й 'святкування', а від 18 ст. – шлюбну церемонію з веселощами [255, s. 607].

На периферії семантичної сфери у польській мові перебувають питомо маскулінні номінанти *ożenek*, розм. *żeńiaczka* 'ożenie sie, małżeństwo, ślub' [316, t. 3, s. 120], що за походженням сягають індоєвропейської основи **gwen* 'жінка, звідси *ożenek* – шлюбна церемонія, під час якої чоловік бере собі (за себе) жінку.

Отже, у польській мові первинно актуалізованими виявилися такі мотиваційні ознаки: *шлюбна умова (угода)*; *бути збудженим, відчувати внутрішній потяг, прихильність*; *обіцяти, клятвена обітниця*; *радість, веселощі*; *брати (когось) за жінку*.

У **чеській мові** номінант *manželství* 'юридично встановлений зв'язок чоловіка і жінки, закріплений у визначений законом спосіб' (тут унаслідок гаплоглогії та дисиміляції *lž* → *nž*), за В. Махеком, сягає праслов. **malъžena* (*muž a žena*) – давньої форми двоїни (на зразок церковнослов. *bratъsestra*), що являє собою нетиповий для давніх слов'ян композит, адже перша його частина – неслов

'янська за походженням (**malъ* – із старонім. *(ge)magelo* = нім. *Gemahl* 'чоловік у подружжі'), друга частина – спільносл. *žena*. Дослідники не бачать у цьому нічого дивного і попри наявність у слов'ян моделі *otъсь-mati* та *bratъsestra*, адже поняття *coniuges* як двочленна поняттєва єдність не була характерною давнім слов'янам – у них існувала полігінія, чи багатоженство [284, s. 285; 278, s. 281].

Номінант *sňatek* 'юридично встановлений спосіб виникнення подружжя; вступ у шлюб' етимологічно сягає спільносл. **jmouti* (старочес. *jieti* = *имѣти*) з індоєвропейської основи **em-* (пор. лат. *emere* 'брати, купувати' з додаванням префікса *s(ъn)-* [278, s. 209, 409].

Svatba як сукупність обрядодій, що супроводжують вступ чоловіка та жінки до стану одруженості – спільнослов'янське слово, похідне від *svat* 'svatební host, původně příbuzný'. *Svatba* була подією у житті цілого роду, а тому *svat* був питомо членом родини, пізніше слово почало іменувати учасника *svatby* взагалі. *Svatba* походить від *svŭj* 'свій' (**sv –at*) [284, s. 487; 278, s. 423]. Принагідно додамо, що Ян Гус слово *svatba* пояснював зв'язком із виразом 'svá dva' – 'dva sebe dbajíce' – тобто двоє, що дбають один про одного [290, s. 34].

Oddavky (у старочес. мові *oddavanie*) 'весільний обряд, шлюб у церкві' сягає давнього обряду, при якому свати віддають (передають) дівчину юнакові (чоловікові) символічним вкладанням її руки у руку майбутнього чоловіка. Ця дія у старих чехів вважався власне актом прилюдного укладання шлюбу [290, s. 36]. Номінант *oddavky* походить від праслов. **vъdati* (від основи *wъd-*), пор. староінд. *vindatē* 'бере собі за дружину'; *vidānā* 'узята за дружину' (видана з дому) [284, s. 558; 278, s. 463].

Периферійне місце у цьому ряду номінантів належить маскулінно зорієнтованим одиницям *ženění*, *ženitba* книж., *ženidlo* експр. 'весільна церемонія, шлюб', що етимологічно сягають *žena* (іє. *guena*), *ženiti* (*ženiti (koho)* 'давати комусь (жінку) за дружину', *ženiti se (s kým)* 'брати собі жінку за дружину, ставати чоловіком у подружжі').

Отож, у чеській мові первинно актуалізувалися у процесі номінації такі ознаки: *чоловік і жінка як єдність; брати (купувати) дружину; свій, родич, член родини; віддавати жінку чоловікові; ставати чоловіком у подружжі*.

В українській мові номінант *шлюб* 'спільне родинне життя чоловіка з жінкою за взаємною згодою' був, очевидно, запозичений із старопольської мови (*ślub*) уже у значенні 'клятвена обітниця, присяга' (пор. *шлюбувати* 'присягати' [49, с. 600; 82, т. 4, с. 514], значення, що, за переконанням В. Махека, розвинулося під впливом нім. *geloben*, однак в українській мові 16 – 17 ст. було вже втраченим – номінант *шлюб* позначав тільки 'вінчання' (у 16 – 17 віках в нашій Церкві при вінчанні обов'язковою була присяга молодих на вірність один одному. Народ надавав цій присязі (шлюбіві) таку силу, що ціле таїнство вінчання назвав шлюбом, цебто присягою) [82, т. 4, с. 514]. Шлюб була присяга молодих на досмертну вірність та любов [49, с. 601].

Одруження 'дія за значенням одружити (єднати шлюбом чоловіка та жінку) і одружитися (взяти шлюб)' дослідники пов'язують із праслов. **drugъ*, спорідненим з лит. *draũgas* 'друг, спільник, помічник, чоловік', *draũgo* 'товариш, військовий', лат. *draugs* 'приятель', гот. *driugan* 'кликати на бій, служити у війську', старовірхньонім. *truht*, староісл. *drött*, староангл. *dryht* 'загін воїнів, охоронців'. В. Махек вважає, що **drugъ* був питомо членом вельможової охорони (вельможі мали у давні часи власне приватне військо, охорону, що складалася з молодих неодружених чоловіків). Такий погляд підтримує і М. Фасмер [219, т. 1, с. 543]. Пізніше старий термін розширює значення (від *družba*, жін. *družka* утворюється назва традиційної у старій Чехії гостини молодих неодружених дівчат (*družek*) – *družebná neděle*, з нагоди якої пекли спеціальні калачі – *družbance* – як відгомін слов'янського *sdružování* («*družební*») молоді навесні [284, s. 97; 278, s. 133–144; 219, т. 1, с. 543].

Інші дослідники вважають, що праслов. **drugъ* утворене за допомогою суф. *g – ь* від тієї самої основи **drou-* < іє. **dhreu-*, **dhru-* 'міцний, тривкий, надійний, вірний', що й у словах *дерево, дрова* [103, с. 326; 210, с. 172–173; 237, с. 118] і буквально позначав 'надія, опора' (пор. нім. *tráuen* 'вірити, довіряти', *treue*

‘вірність’, лит. *drov'ėtis* ‘соромитися, стидатися’, ст.-слов. *другъ* ‘люб'язний, милий’ > ‘приятель’; болг. *дръгъ*, схв. *друг* ‘палиця, опора’, чес. *drauh* ‘плече важіля, колода’). Також історизм *здрўга* позначав ‘патріархальну сімейну общину’ у південних слов'ян [81, т. 2, с. 133]

У староукраїнській мові *дружина* – ‘княже військо’. Пізніше, аж до початку 20 ст., словом *дружина* жінка називала свого чоловіка, а чоловік – свою жінку [63, т. 1, с. 448].

Номінант *подружжя* ‘шлюб, шлюбне життя’ (значення це, ймовірно, було похідним від давньої форми двоїни *подружіє*, що цілком узгоджується з етимологічними версіями: *другъ* – ст.-слов. слово, що корелює із лит. *draũg*, *draugè* ‘разом, спільно’, лат. *dràugs* ‘другий член пари’, *sudrũgti* ‘приєднатися’ [82, т. 2, с. 134]. Ця форма двоїни очевидно містить нашарування семантики збірності – нерозчленованої єдності однорідних предметів.

Союз ‘спільне подружнє життя’ – старослов'янське запозичення, букв. ‘скріпа > зв'язок’ (спор. зі староукр. *съузъ* ‘те, чим можна зв'язати’, ‘пута’, перен. ‘союз, зв'язок’ (пор. *в'язати, вузол, вузький*)).

Весілля ‘обряд одруження, а також святкування з цієї нагоди за звичаєм; бенкет з нагоди одруження’ є запозиченням із старослов'янської, де, відповідно, з'явилося як калька з грец. *'αγαλλίασις* ‘велич’, а на слов'янському ґрунті отримало значення ‘бенкет, весілля’. ЕСУМ наводить також версії І. Преображенського, К. Мюлленбаха та Й. Ендзеліна щодо зв'язків даного слова з іє. **ʒes* ‘добре’, ‘жити’, давньоінд. *vas-* ‘їсти’, гот. *wizōn* ‘бенкетувати’, ірл. *feis* ‘їсти’, кімерій. *gwest* ‘бенкет’ [82, т. 1, с. 72]. Автори ЕСУМ [82, т. 1, с. 363] наголошують, що **veselъje* утворено від *veselъ* ‘веселий’ і вживалося спочатку у загальному розумінні ‘радоші, веселощі’, а значення ‘шлюбне весілля’ розвинулося згодом, не пізніше другої половини 15 ст. (див. також [255, с. 607; 244, т. 1 В, с. 71–72]. І попри кваліфікацію І. Огієнком номінантів *весілля* і *шлюб* як синонімічних [82, т. 1, с. 213], вони маркують не синонімічні, а почасти різні поняття. В. М. Войтович зауважує, що більшість шлюбів на Україні відбувалася в пору весняного рівнодення та літнього сонцестояння, однак весілля, в основному,

справляли восени. У давнину тільки виконання шлюбних обрядів давало право на співжиття. Весілля – свято побрання, що включає ряд обрядів [49, с. 59], тоді як шлюб – клятвена обітниця, присяга [49, с. 600]. Під шлюбом розуміли обряд зближення юнака та дівчини аж до часу проведення обрядодійства, пов'язаного з весіллям.

Вінчання – 'шлюбний обряд, здійснений у церкві'. Старослов'янське за походженням, від **věнькъ* 'вінець'. Вінчати первинно – надягати вінець, пізніше – одружувати за церковним обрядом [82, т. 1, с. 400; 244, т. 1, В, с. 52].

Периферійне місце у аналізованій семантичній сфері посідають номінанти, що стосуються лише одного з учасників шлюбу. *Заміжжя* (*замужжя*) 'одруження, шлюб (стосовно до дівчини, жінки)' – фемінінно зорієнтований спільнослов'янський номінант, що фіксується пам'ятками як два окремі слова (пор. пол. *za mąż*). Український процесуальний іменник виник на базі прислівника – зрощення прийменника *za* та давньої форми знахідного відмінка одн. ім. чол. роду *мужь* <*mǫžь*, коли ще ця форма у назв істот збігалася з називним відмінком (*іду за мужь*), а не з родовим, як у наш час. Номінант *заміжжя* позначає одночасно життя заміжньої жінки. Загалом же номінант стосується жінки – *за мужь* (іти, віддати, видати) [82, т. 2, с. 231].

Женіння – розмовний маскулінний номінант – 'дія за значенням *женитися* (брати шлюб – про чоловіка); одружуватися', похідний від **žena*, утворений за допомогою суф. –*и-ти* із значенням 'робити так, щоб хтось (чоловік) мов дружину (жінку) [237, с. 129; 82, т. 2, с. 205–206].

Загалом в українській мові як актуалізовані у процесі номінації спостережено такі ознаки: *клятвена обітниця, присяга; друг, спільник, помічник; міцний, здоровий, стійкий, надія і опора; приєднатися, поєднатися; зв'язувати, пов'язувати бенкет, веселоці; одягати вінець; іти заміж; брати за дружину.*

Таким чином, з-поміж мотиваційних домінант спостережено такі, що актуалізуються в усіх або кількох мовах (табл. А.1.1.). У чотирьох мовах актуалізовано ознаки

- *грабувати, красти, купувати, брати (за жінку)* (англ., пол., чес., укр.);

- *подружня пара, чоловік і жінка як єдність, об'єднуватися у парі* (англ., пол., чес., укр.);

у трьох із досліджуваних мов такою ознакою виявилася

- *шлюбна присяга, клятвена обітниця, заручини* (англ., пол., укр.);

у двох мовах –

- *плести, зв'язувати* (англ., укр.),
- *шлюбна умова* (англ., пол.),
- *радість, веселощі* (пол., укр.),
- *наречена, іти заміж, брати за чоловіка* (англ., укр.),
- *видавати (віддавати) заміж* (англ., чес.).

Лише в одній із мов виявлено лакунарні мотиваційні домінанти:

у англійській – *ставати матір'ю; кохатися, залицятися, сватати;*

у польській – *збудженість, внутрішній потяг, прихильність;*

у чеській – *свій, родич, член родини; ставати чоловіком у подружжі;*

в українській – *друг, спільник, помічник; міцний, тривкий; надія і опора; одягати вінець.*

Загалом же у системі мотиваційних домінант чітко простежується у різних формах та різних поєднаннях обрядова символіка – і старовинне умикання, або побрання (від брати із значенням 'схопити, умикати, викрадати'), яке славилося дуже бучно, весело, і пошук пари, і клятвена обітниця, що прийшла на зміну умиканню, і відгомін обрядової семантики вузла (зв'язування), і обрядовий викуп за молоду найближчому її оточенню, і взаємна згода при заручинах [196, с. 162–181; 85].

2.1.2. Маскулінна домінанта мотиваційних ознак денотата 'шлюб'

Витоки примату чоловічого начала у системі мотиваційних ознак ядрової частини складників блоку А номінаційної мікросистеми 'шлюб' мають глибоке соціокультурне підґрунтя: у шлюбних стосунках патріархальної моделі суспільного мислення *чоловік (чоловіче)* – це верх, активне, це препозитивність у

системі бінарних світоглядних опозицій [206, с. 151–167]. Чоловіча душа в ідеалі, за В. В. Розановим [159], – тверда, пряма, міцна, наполеглива, вона наступає, рухається вперед, бере гору, завойовує. Саме у цій сфері соціальних стосунків, позначених патрилокальністю, активна роль чоловіка є незаперечною (чоловік *краде, бере, умикає, викупає*, чинить так, щоб *мати дружину*, яку вводить у свою сім'ю). Жінкам, на відміну від чоловіків, у стародавні часи при одруженні відводилася пасивна роль, про що свідчать і народні приказки: чes. *Ožej syna, kdy chces, vdej dceru, kdy mužješ; Vdej dceru, dokud berou*; укр. *З Богом, Парасю, коли люде трапляються* [70, с. 63]. Цілком ймовірно, що із становленням інституту шлюбу домінування чоловічого над жіночим стає одним із неписаних законів, що на тисячоліття уперед визначив право чоловіка активно *брати, обирати* дружину (у різний спосіб), жінки – пасивно – *іти (виходити)* заміж, погоджуючись (чи не погоджуючись) із вибором чоловіка та його родини. Саме чоловік був ініціатором викрадення, шлюбної угоди, купівлі нареченої, він сватався (це була прерогатива чоловіка), йому свати вкладали руку нареченої на знак згоди, він ставав чоловіком і главою родини у подружжі.

З іншого боку, не менш важливим було розуміння шлюбу як союзу двох: на користь такого висновку свідчить значна питома вага у системі актуалізованих номінаційних ознак у всіх мовах спільного, обопільного, взаємної згоди: обох – *зв'язувати*, обоє як нерозривна єдність – *чоловік і жінка; надія і опора*; один одного (один до одного) – *кохатися, залицятися, відчувати збудженість, внутрішній потяг, прихильність*, один одному – *давати клятвену обітницю*, одного (іншого) сприймати як свого – *свій, член родини, друг, спільник, помічник*; один з одним – *одружуватися, поєднуватися*.

У той час як в англійській мові мотиваційна ознака пари як нероздільної єдності втілена у номінантах *conjugalіty* та *espousal* (відповідно, від *conjunct* 'подружня пара' та *sponsa* 'подружня пара'), у слов'янських мовах домінує мотив 'поєднуватися у парі', який, на думку В. Махека, розвинувся саме із передбачуваної 'військової' сфери виникнення номінанта *другъ*: *другъ* як член дружини викликає до життя вираз друг друга – один одного, такого ж, як і сам

(пор. чes. *žena samodružá* 'вагітна, та що носить під серцем такого, як сама' [284, s. 97]. 'Знайти собі пару, половинку, другого такого самого' – ознака, що актуалізувалася у ключових шлюбних номінантах на позначення одруженої пари як нерозривної, дефінітивної єдності, у слов'янських мовах корелює із семантикою двоїни як числової форми, що передбачала можливість поєднання із числівником два і позначала паристі предмети чи дві особи як ціле [217, с. 121 (218, с. 135); 26, с. 93–94; 96].

З іншого боку, у ключових номінантах на позначення шлюбу чітко простежується і гендерна асиметрія у системі мотиваційних ознак. За спостереженнями дослідників, уже в гетеронімічних назвах осіб, де грамема роду виражена лексичним значенням номінанта, немаркованим членом опозиції ще у давніші часи починає виступати чоловіча родова назва. Йдеться про препозитивність найменувань чоловічого роду і постпозитивність жіночого в уже згадуваних усталених бінарних формулах *otъсь-mati*, *bratъsestra*, *malъžena* (*manъžela*). Номінант *malъžena* (*manъžela*) питомо позначав і чоловіка, і жінку як подружжя, а пізніше на його основі виникла форма на позначання чоловіка чes. *manžel*, пол. *małzonek*, а вже від нього – *manželka* та *małzonka*. О. Брюкнер, хоч і наполягав на іншій, ніж В. Махек, етимології *malъžena* (*manъžela*), проте його версія про жінку, взяту на угоду (*na mał*), цілком узгоджується із маскулінною домінантою: ініціатором шлюбної угоди був таки чоловік [255, s. 320–321]. Чоловіча назва як назва «привілейованої» частини певного цілого у множині стає назвою цілого у т.зв. «шлюбній двоїні», чи еліптичній двоїні [193, с. 21] у межах шлюбних (родинних) імен чоловіка і жінки, що стали подружжям: пол. *małzenkowie*, чes. *manželé*, укр. *подружжя*. Подібне явище спостерігаємо й у назвах безпосередніх актантів шлюбного дійства, зокрема й назви шлюбної пари під час весільної церемонії:

англійська мова: чоловік – *bridegroom*; жінка – *bride*; разом – *bridal pair* [285, p. 176];

польська мова: чоловік – *pan młody*, *narzeczony*; жінка – *pani młoda*, *narzeczona* (зауважимо, що номінант *niewiasta* – книжне найменування жінки

взагалі, а номінант *ženich* у польській мові взагалі відсутній [316, т. 3]); разом – *para narzeczeńska, narzeczeni* (*narzeczony + narzeczona*) [293, s. 502];

чеська мова: чоловік – *ženich* [282, d. 1, s. 274], *snoubenec* [282, d. 1, s. 589], *novomanžel, mladomanžel* заст., *mladoženich* заст.; жінка – *nevěsta* [282, d. 1, s. 589], *snoubenka* [282, d. 1, s. 589], *novomanželka, mladoženka* заст.; разом – *ženiši* (*ženich + nevěsta*), *snoubenci* (*snoubenec + snoubenka*) [282, d. 1, s. 589], *mladí manželé, novomanželé, mladomanželé* заст., *mladomanželstvo* заст. [282, d. 1, s. 323, 394, 402; 282, d. 2, s. 330, 705];

українська мова: чоловік – *наречений* [183, т. V, с. 169; 97, с. 222], *жених* заст. [97, с. 222], *молодий* [183, т. IV, с. 786; 97, с. 222], *молодик* рідковж. [183, т. IV, с. 786], *князь* фольк. [97, с. 222]; жінка – *наречена* [183, т. V, с. 169], *невіста* заст. [183, т. V, с. 265], *молода* [183, т. IV, с. 786], *княгиня* фолькл. [97, с. 222]; разом – *наречені* [42, с. 577; 183, т. V, с. 169; 97, с. 222], *молоді* [183, т. IV, с. 786], *молодята* пестл. [42, с. 537; 183, т. IV, с. 789].

У наведених системах номінантів семантика 'пари' як гендерної симетрії (одне одного, обоє разом) домінує у польських та українських номінантах *narzeczony / narzeczona, наречений / наречена* (автори ЕСУМ [82, т. 5, с. 51–52] вважають польські номінанти запозиченими з української), етимологічно від *нарѣкти* 'назвати', споріднене з гот. *garēhsus* 'призначення, визначення'). Натомість така семантика відсутня у чеських номінантах *snoubenec / snoubenka* – з *snoubiti se* 'брати, обирати' (споріднене із *sňatek*) – В. Махек твердить, що питоמו дієслово *snoubiti* мало фемінінну домінанту і вживалося лише щодо жінки: жінка заручалася з чоловіком, подаючи йому руку (саме її руку урочисто «вклали» у руку чоловіка), а не навпаки. Чоловік, беручи руку жінки у свою, обирає собі дружину. Подібне явище спостерігається у споріднених з ним словах лат. *nūbō* і грец. *νυμφεῖν* (від *νύμφη* 'наречена, молода дівчина') [284, s. 462].

Зародки гендерної асиметрії спостерігаємо і у чеських та українських (застарілих) номінантах *ženich /nevěsta, жених /невіста. Ženich / жених* – той, хто *se žení /о-женюється*, бере собі когось за жінку (дружину), аби стати жонатим. Номінанти ж головної акторки весільної церемонії *nevěsty /невісти* не мають

загально визнаної етимології. Одні вчені розглядають *ne* + *věsta* 'знайома, відома' – як прояв мовного табу, намагання утаїти від злих духів перехід дівчини в іншу сім'ю [82, т. 4, с. 59–60; 284, s. 324–325], інші реконструюють іє. **ne_oo_oedtq*, 'вести, брати заміж', буквально 'новоприведена' та з іє. **ne_oois-ta*, букв. 'нерідна' (В. В. Мартинов) або з **ne –_oēd – tā*, букв. 'ще не викрадена' (I. Bezlaj). Чеський дослідник Я. Коржінек виводить номінант з **neu-* 'новий' та **ēdtä*, пасивного дієприкметника минулого часу жіночого роду від **édō-* 'приймати, брати собі', букв. 'новоприйнята' [82, т. 4, с. 59–60]. Водночас кожна із наведених версій передбачає чоловіче як активну силу, як агенса, а жіноче – як пасивну, як пацієнса (пор. *вести, брати собі, викрадати, приймати*). Щодо наведеної версії В. В. Мартинова ('нерідна') варто згадати цікаву заувагу М. В. Поповича: у системі патріархальних констант суспільного мислення чоловік беззастережно асоціювався із своїм світом, у той час як ставлення до жіночого начала є таким же двояким, як і до роду, з якого брали дружину; це «своє», але «своє чуже» [150, с. 78].

В англійській мові номінант *bridegroom* 'наречений' має фемінінне походження, оскільки складається з двох основ *bride* 'наречена' + *groom* 'хлопець'. Етимологічний словник англійської мови засвідчує, що номінант *bridegroom* походить від давньоанглійського *brȳdguma* 'шанувальник', від *brȳd* 'наречена' + *guma* 'чоловік' (пор. з лат. *homo* 'чоловік, людина'), хоча точної етимології англ. *groom* від середньоангл. *grōm* не встановлено [295, p. 117, 415]. Номінант *bridegroom* позначає хлопця, чоловіка нареченої [www.etymonline.com].

Номінація ж *bride* 'наречена' має широке коло етимологічних посилянь. Так, у тому ж етимологічному словнику англійської мови [www.etymonline.com; 254, p. 116] вказується походження англ. *bride* від давньоангл. *brȳd*, від протогерм. **brudiz* 'жінка, яка одружена'. Але разом з тим готське *brūths* означало 'невістка'. Згідно з індоєвропейським звичаєм, одружена жінка ішла жити в сім'ю свого чоловіка, отже, лише 'щойно одружена жінка' в сім'ї буде невісткою. Також номінацію співвідносять з протоіндоєвроп. дієслівним коренем **bru-* 'готувати,

варити бульйон', це був прямий обов'язок молодої дружини [www.etymonline.com].

М. М. Маковський співвідносить номінацію *bride* з рос. *прут* (гілка, яка в давнину слугувала символом клятви або закінчення угоди). Він зазначає, що деякі лінгвісти (Преображенський, Брюкнер, Ільїнський) співвідносять рос. *прут* з рос. *прятать*, проводячи паралелі із закритим (фатою) обличчям нареченої. Дослідники Бопц, Грімм, Бурге вбачають кореляцію номінанта *bride* з рос. *вести*, лит. *vesti* 'вести, виходить замож'.

Номінант шлюбної пари під час весілля *bridal pair* 'весільна пара' теж має фемінінну основу, адже *bridal* походить від англ. *bride* 'наречена'. Отже, в англійській мові, на відміну від слов'янських мов, номінанти актанти шлюбу мають фемінінне коріння.

В інших випадках системи слов'янських чоловічих та жіночих парних іменників, або моційних корелятивів [20; 100, с. 354] пол. *pan młody – pani młoda, narzeczony – narzeczona*, чес. *snoubenec – snoubenka, novomanžel – novomanželka, mladoženich – mladoženka*, укр. *наречений – наречена, молодий – молода* є підтвердженням загальноновизнаної серед мовознавців думки про вторинність афіксальних родо-особових жіночих номінантів щодо чоловічих (М. В. Ломоносов, М. Греч, О. Х. Востоков, Л. А. Булаховський, О. О. Потебня, І. І. Фекета, Ф. Ф. Ковалик, І. А. Мельчук, П. П. Чучка, Ф. Травнічек, З. Грушкова). Наведені фемінативи з огляду на сучасний стан зіставлених мов є демаскулініними, однак фемінінний словотвір, на думку А. К. Смольської у кожній зі слов'янських мов не обмежується корелятивними моделями: у ньому є зразки асиметричних назв осіб жіночої статі [185], утворені у зворотньому напрямку (як-от: питома чеські номінанти *snoubenec – snoubenka*). Втім, як слушно зауважує О. О. Тараненко, вони з огляду на сучасний стан мови сприймаються її носіями як номінанти демаскулініні [194, с. 4–5]. Досліджуючи це явище, А. М. Архангельська наголошує на відсутності у тлумачних словниках посилань на факти такої асиметрії: наприклад, українське *вдова* кваліфікується як фемінатив

від *vdiveць*, у російській мові *cosedka* як похідне від *cosed*, у чеській *kmotr* від *kmotra*, а не навпаки [20, с. 33].

Номінанти шлюбної пари під час весілля у слов'янських мовах – пол. *narzeczeni*, чес. *ženiši*, *snoubenci*, *novomanželé*, *mladomanželé*, укр. *наречені*, *молоді* – є прикладами «шлюбної двоїни» і мають демаскуліне походження (пор. чес. *ženiši* (не *ženich* + *ženich*, а *ženich* + *nevěsta*)). На відміну від англійського *bridal pair*, де чітко простежується домінування фемінінного компонента, а саме *bride* + *bridegroom*.

У цілому у системі номінантів актантів шлюбу спостерігаємо або номінанти у формі шлюбної двоїни, що позначають його учасників, або окремі гетерононімічні чи корелятивні номінанти на позначення чоловіка та жінки, хоча з історико-етимологічного погляду значна їх кількість має відмаскуліне коріння, на відміну від англійської мови, де чітко простежується фемінінне походження [232, с. 182].

Здійснений аналіз ключових (гіперонімічних) номінантів шлюбу свідчить про те, що основою їх мотивації стали асоціації інтелектуально-логічного характеру (асоціації ототожнення), котрі відображають пов'язані із шлюбом соціокультурні уявлення, типові для європейського суспільства бачення. Номінанти цієї сфери є номінантами релятивними, зорієнтованими на нормативно-буттєву оцінку, оскільки мотиваційні домінанти висвітлюють ті сторони стосунків чоловіка і жінки, які безпосередньо асоціюються у світобаченні представників мовних спільнот із онтологією шлюбу та шлюбних стосунків.

2.2. Мотиваційні домінанти гіпонімічних назв видів шлюбу

Інша підгрупа номінантів, що тяжіє до ядрової частини мікросистеми 'шлюб', іменує у мовах, що зіставляються, види шлюбу. Тут релевантною щодо категоризації номінантів є ознака «законний (за законом, узаконений) – незаконний (не за законом, неузаконений)». Однак у соціокультурному контексті

суттєвим виявляється і протиставлення «писані закони – неписані закони»: якщо укладення шлюбу у національно-лінгво-культурних спільнотах регулюється певними законами (в англійському суспільстві це Закон про шлюб від 24.11.1949 р., Закон повністю вступив в силу 1.01.1950 р., у польському суспільстві – Кодекс сімейний і опікунський від 25.02.1964 р., почав діяти з 1.01.1965 р., у чеському суспільстві це Закон про сім'ю №94/1963.Sb. від 1.07.1992 р., в українському – Кодекс про сім'ю і шлюб, редакція від 10.01.2001 р.), так би мовити, дескриптивними (описовими) приписами, то вимоги до статусу учасників майбутнього подружжя (соціального, майнового, вікового тощо) – неписаними (аскриптивними, приписуваними) настановами.

Шлюб – це один із елементів символічної культури, це сукупність соціальних уявлень, настанов, вірувань про те, яким має бути і яким не має бути шлюб. З погляду нормативно-ціннісної оцінки як суспільної думки сучасного соціуму шлюб має бути скріплений державою і бажано (за бажанням чоловіка та жінки (хоча в британському суспільстві шлюб вважається рівнозначно дійсним, якщо його укладено у цивільний спосіб або через релігійну церемонію)) освячений церквою, має бути (бажано) рівним за соціальним та майновим статусом, за віком. З іншого боку, слід зауважити, що такі уявлення є значною мірою динамічними та гендерно асиметричними: скажімо, одруження багатого чоловіка (принагідно старшого за віком) з бідною жінкою (значно молодшою від нього) і бідного чоловіка (значно молодшого) з багатою жінкою (значно старшою за віком) оцінюється суспільною думкою нерівнозначно. Натомість однозначно несхвально оцінюються суспільством шлюби з розрахунку, таємні шлюби та шлюби з примусу.

Аналізована група гіпонімічних номінантів шлюбу суттєво різняться від попередніх за структурою: по-перше, більшість з них є неоднослівними стійкими аналітичними сполуками з конкретизатором-означенням, що несе на собі головне семантичне навантаження. По-друге, тут номінанти чітко групуються за номінаційним призначенням: усі вони – номінанти релятивного типу і тяжіють до усталених виразів термінологічного характеру зі сфери правових відносин. По-

третє, номінанти різновидів шлюбу, позначаючи процес як результат обов'язкової участі обох шлюбних сторін, містять деактуалізовану сему статі. Окрім того, позначаючи різновиди шлюбу за певною ознакою, такі номінанти структуровані, на відміну від попередньої групи, відношенням гіперо-гіпонімії. Розглянемо окремі групи номінантів, систематизовані за основними типами релевантних протиставлень.

2.2.1. Законний шлюб

Класифікаційно релевантною у цій підсистемі номінантів є ознака «узаконненість – неузаконненість укладення шлюбу», тобто його оформлення чи неоформлення відповідно до встановленого законом та церквою порядку.

Законний шлюб є відправною точкою нормативно-буттєвої норми, яка збігається з позитивним краєм оцінної шкали, відповідно, у цій групі номінанти кваліфікативного типу не засвідчені. Номінантами на позначення законного шлюбу у мовах є:

англійська мова: *legal marriage* [9, с. 280], *marriage at law* [9, с. 280], *marriage de jure* [9, с. 280];

польська мова: *legalne małżeństwo, prawny ślub* [311, t. 2, s. 303];

чеська мова: *občanský sňatek, registrované manželství, řádné manželství* [317, d. V, s. 221; 262, d. 1, s. 404];

українська мова: *законний шлюб, зареєстрований шлюб* [183, т. XI, с. 491; 183, т. III, с. 156; 42, с. 302; 167, с. 488].

З ономасіологічного погляду форма атрибутива-конкретизатора у мовах сягає різних аспектів протомотиваційної сфери 'законність'; мотивами номінації тут стали •'який стосується закону' (*legal* сягає лат. *lēgālis* 'законний, той, що стосується закону' від *lēx* (род. відмінок *lēgis*) 'закон'; слово, можливо, пов'язане і з *legere* 'збирати' (звідси 'звід законів') [254, р. 587], *law* (давньоангл. *lagu*, від **lagu* 'закон') [254, р. 582], *de jure* (лат. 'відповідно до закону') [www.etymonline.com]; •'правильний, справжній' (*prawo* від **pravъ* 'правий' –

‘правильний, справжній’ [255, s. 435–436], *de jure* (лат. ‘юридично, за правом’ [181, с. 351]); ‘починати, здійснювати’ (*закон* – спільносл., пов’язане з *кон-* питомо ‘початок’ [219, т. 2, с. 75]), ‘вносити, записувати’ (лат. *registrum* ‘вносити, записувати’ [219, т. 3, с. 460]), ‘належний стан речей, порядок (чес. *řád* з праслов. **ređь* ‘належний, врегульований’) [284, s. 431–432].

Відповідно, у англійських номінантах законного шлюбу ономасіологічні мотиви корелюють із мотиваторами ‘той, що стосується закону’, ‘правильний, справжній’ + *law* ‘закон’, у польських – ‘правильний, справжній’ та ‘вносити, записувати’, у чеських ‘вносити, записувати’ та ‘належний стан речей, порядок’, в українських – ‘починати, здійснювати’ та ‘вносити, записувати’. Матриця ономасіологічних мотивів та відповідних їм мотиваторів у систематизованому вигляді ілюструє їх номінаційну активність у мовах, що зіставляються (Таблиця А.1.2.).

Як бачимо, найактуалізованішою мотиваційною ознакою у мовах, що аналізуються, є ознака ‘який стосується закону’ (у трьох мовах – англійській, польській та українській). У двох мовах спостережено ознаки ‘правильний, справжній’ (англійська, польська) та ‘вносити, записувати’ (чеська, українська). Ознака ‘починати, здійснювати’ є лакуарною (лише в українській мові), ознака ‘належний стан речей, порядок’ має місце лише у чеській.

Особливим різновидом законного шлюбу є церковний шлюб, який у сучасних чеському та українському суспільствах може бути укладений лише після його реєстрації відповідними державними органами. У Чехії за комуністичних часів навіть існував особливий вид шлюбу, що не визнавався законом, – *kulhající manželství*, букв. ‘кульгавий шлюб’ – такий, що був укладений лише у церкві без реєстрації його відповідними органами державної влади. Додамо, що у англійському та в чеському суспільстві і цивільний, і церковний шлюб з правового боку мають однакову вагу (у Чехії церква або інша релігійна інституція мають право узаконювати шлюб, якщо вони уповноважені певним офіційним приписом), у польському суспільстві священник має право укладати шлюб, який відповідає польському законодавству, але пізніше уповноважена державна особа в цивільних

справах готує акт про шлюб, в українському суспільстві релігійний шлюб не має правового значення і, за сучасним законодавством, є особистою справою громадян. На його позначення у мовах маємо:

англійська мова: *church wedding* [306, p. 359];

польська мова: *ślub w cerkwi* [311, t. 2, s. 303], *ślub religijny*, *ślub kościelny* [311, t. 2, s. 303], *ślub przed ołtarzem* [311, t. 2, s. 303; 189, s. 622];

чеська мова: *církevní sňatek*, *katolický sňatek* [317, d. I, s. 299; 317, d. I, s. 213; 262, d. 1, s. 73];

українська мова: *церковний шлюб*, *вінчання*, *шлюб за церковним обрядом* [183, т. I, с. 678; 183, т. XI, с. 491; 42, с. 147, 1361; 167, с. 488].

У наведених номінантах церковного шлюбу ономасіологічні мотиви зорієнтовані на протомотиваційну сферу церковного обряду з мотиваційними домінантами 'місце укладення шлюбу' і відповідними мотиваторами (церква, вівтар – пол. *ślub w cerkwi*, *ślub przed ołtarzem*), 'церковний обряд укладання шлюбу' (англ. *church wedding*, пол. *ślub religijny*, чес. *církevní sňatek*, укр. *церковний шлюб*, *шлюб за церковним обрядом*), 'шлюб за католицьким обрядом' (пол. *ślub kościelny*, чес. *katolický sňatek*), 'обрядодії при укладанні шлюбу' (укр. *вінчання*). Практично в усіх випадках мотиватор у нетрансформованому вигляді транспонується у форму номінанта як мотивант. Єдиним винятком є польський номінант *ślub przed ołtarzem*, де мотиватор зазнає номінаційних трансформацій по лінії метонімічного перенесення найменування 'частина → ціле' (*вівтар* → *церква*).

Додамо, що в англійській мові зафіксовані й специфічні номінанти на позначення видів шлюбу, властивого лише англійській лінгвокультурі: *regular marriage* – *irregular marriage*. Ці два види шлюбу укладалися у Шотландії: *regular marriage* вважався дійсним після того, як священик оголосив імена молодих у церкві. *Irregular marriage* базувався лише на усній угоді подружжя, він ще мав назву *habit and repete* 'звичка і честь'. Чинним, отже, вважався той різновид шлюбу, котрий був освячений церквою, інший шлюб був незаконним (пор. англ. *married but not churched*, букв. 'одружені, але не освячені церквою' та *married on*

the carpet and the banns up the chimney, букв. 'одружені на килимку, а імена оголошені у комин' (за англійською традицією імена майбутнього подружжя оголошували в церкві три тижні поспіль перед вінчанням) [7, с. 192]).

У систематизованому вигляді мотиваційні домінанти *церковного шлюбу* представлено в таблиці А.1.3.

У такому контексті зіставлення чотирьох мов чітко виокремлюються типологічні ознаки 'місце укладення шлюбу' та 'церковний обряд укладення шлюбу'. У мовах, де католицизм є панівною релігією (Польща, Чехія), цілком логічними бачаться мотиваційні ознаки 'шлюб за католицьким обрядом'. Ознака, що вказує на *обрядодії при укладанні шлюбу*, виступає мотиваційною домінантою в англійській та українській мовах.

2.2.2. Рівний – нерівний шлюб

Цю семантичну сферу формують номінанти двох інтегрованих груп: рівний – нерівний шлюб за соціальним і майновим статусом та рівний – нерівний шлюб за віковою ознакою. Вони утворюють, як буде показано далі, суттєві «зони перетину», тому їх недоцільно розглядати як окремі мікросистеми. Оскільки у кваліфікації рівного-нерівного шлюбу національно-лінгво-культурними спільнотами домінують «неписані» закони, з-поміж одиниць цього типу підвищується питома вага кваліфікативних номінантів у тій їх частині, що пов'язана із відхиленням від ціннісної норми.

Рівний – нерівний шлюб за соціальним і майновим статусом представлений у мовах переважно номінантами нерівного шлюбу, адже рівний шлюб є світоглядною нормою, яка, як відомо, визначається значно нижчим коефіцієнтом вербалізованості, ніж анти-норма. У досліджуваних мовах нами виявлено такі номінанти рівного шлюбу:

чеська мова: *sobě rovné manželství, rovnoprávné manželství* [282, d. 2, s. 1009];

українська мова: *рівний шлюб* [167, с. 488].

Нами не було виявлено номінантів рівного шлюбу в англійській і польській мовах, що свідчить про те, що будь-який шлюб, який укладається між партнерами

довбовільно і не залежно від жодних соціальних чи особистісних чинників, вважається рівним (Таблиця А.1.4.). Номінантами нерівного шлюбу є:

англійська мова: *morganatic marriage* [9, с. 280], *mésailians* [5, с. 476], *bread-and-cheese marriage*, букв. 'шлюб хліба і сиру' [8, т. 1, с. 598], *left-hand marriage* [8, т. 1, с. 598], *marriage with the left hand*, букв. 'шлюб з лівої руки' [13, с. 660];

польська мова: *związek małżeński morganatyczny*, *mezalians* [311, t. 1, s. 433];

чеська мова: *morganatický sňatek*, *morganatické manželství*, *mesaliance*, *nerovné spojení*, букв. 'нерівна пара', *nerovná spřež*, букв. 'нерівний запряг' [317, d. III, s. 62, 129, 337; 317, d. V, s. 496];

українська мова: *морганатичний шлюб*, *мезальянс*, *нерівний шлюб* [183, т. IV, с. 667; 183, т. XI, с. 491; 42, с. 517, 1400; 97, с. 460].

У системах номінантів, що позначають рівний шлюб, мотиваційними домінантами в чеській і українській мовах виступають 'рівний', 'рівний у правах'.

Частина з наведених номінантів нерівного шлюбу позначає нерівний шлюб взагалі; частина – не лише нерівний з погляду соціального (станового) та майнового статусу, але й офіційно визнаний шлюб, що пов'язаний із певними становими і майновими обмеженнями, та нерівний шлюб за віковою ознакою. Серед номінантів на позначення нерівного шлюбу в усіх мовах особливою номінаційною активністю позначений мотиватор *морганатичний*: англ. *morganatic marriage*, пол. *związek małżeński morganatyczny*, чес. *morganatický sňatek*, *morganatické manželství*, укр. *морганатичний шлюб*. Слово не має загальноновизнаної етимології: за однією з версій воно сягає франц. *morganatique* – з середньолат. *morganaticus* (*matrimonium ad morganaticum* 'у нерівному шлюбі – подарунок чоловіка дружині після шлюбної ночі' – від середньонім. *morgan(gābe)* 'ранковий дар'), за іншою – від гот. *maurgjan* 'обмежувати', тобто 'шлюб, що обмежує у правах' [www.etymonline.com]. Втім, наведені етимологічні версії не суперечать одна одній: так називався шлюб, що переносив на дружину і дітей не усі права чоловіка і не увесь його спадок, а лише ту його частину, що входила у так званий «ранковий дар». Це шлюб, при якому дружина не користувалася привілеями чоловіка і навпаки, а діти – привілеями батька. Питомо це був шлюб

особи царського роду з особою нижчого походження, який не давав дітям, народженим у цьому шлюбі, права престолонаступництва. Пізніше – шлюб чоловіка і жінки як представників різних суспільних станів, що відрізняються своїм економічним та правовим становищем, унаслідок якого дружина і діти законодавчо частково позбавляються станових привілеїв та права успадкування майна чоловіка [254, р. 677–678]. Напівзаконність морганатичного шлюбу підтверджує наявність у східних слов'ян особливого патронімічного зменшувального форманта для називання синів князя і наложниці –*ець*: *Мстиславець, Ярославець* [22, с. 162].

Іншим інтерлінгвальним мотиватором назви нерівного шлюбу став номінант *мезальянс* (з франц. *mésalliance* 'непристойний союз' від *se mesallier* 'вступати у нерівний шлюб' [181, с. 420]). Англ. *mezailians*, пол. *mezailians*, чес. *mesaliance*, укр. *мезальянс* позначають у мовах нерівний шлюб взагалі, шлюб з особою нижчого соціального та майнового стану, нерівний шлюб з особою нижчого походження, а також з великою різницею у віці. Первинне значення 'непристойний' свідчить на користь того, що тут важливою виявилася не нормативно-буттєва, а нормативно-ціннісна оцінка: такий шлюб був «дурним тоном» з погляду неписаних законів і уявлень про те, яким має бути шлюб.

Мотиватор 'нерівний' як кальку з французької засвідчують атрибутивні компоненти чеських та українських номінантів *nerovné spojení, nerovná spřež, нерівний шлюб*. Слід зауважити, що у чеській мові точніше було б говорити не про окремий мотиватор, а про мотиваційну базу – вільні словосполучення, що номінаційно трансформувалися на позначення нерівного шлюбу: *nerovné spojení* – нерівне з'єднання, об'єднання та *nerovná spřež* – нерівний запряг (коней) (пор. рос. *супруги* – етимологічно 'двоє в одній упряжці'). У останніх випадках можна говорити про наявність образного складника внутрішньої форми номінантів.

Включення у номінаційний процес семантичних асоціацій еталонно-образного типу засвідчують і англійські номінанти *bread-and-cheese marriage*, букв. 'шлюб хліба і сиру', *left-hand marriage, marriage with left hand*, букв. 'шлюб з лівої руки'. Перший з них позначає шлюб з бідняком [8, т. 1, с. 598], другий –

шлюб багатого з бідняком [8, т. 1, с. 598]. На шляху вибору мотиватора (мотиваційної бази) тут активізуються асоціації 'бідність' – 'їжа, що супроводжує життя у бідності'. Мотиватори *bread* та *cheese* символізують, таким чином, майбутнє життя подружжя, що уклало настільки нерівний шлюб. Інший англійський номінант нерівного шлюбу *left-hand marriage, marriage with left hand* мотиваційно сягає семіотичного протиставлення правого та лівого з аксіологічно маркованою семантикою 'правильний – неправильний'. Згідно зі звичаєм, якщо такий шлюб укладається, під час шлюбної церемонії наречений подає нареченій ліву руку замість звичної правої, тим самим невербально підкреслюючи нерівність укладеного шлюбу. У той час як права рука завжди була символом привітання і відкритості (і.-є. **pet* – *u*' відкритий'), ліву руку зазвичай ховали (лат. *sleps* 'секрет', 'таємниця') [126, с. 207–208]).

Таким чином, мотиваційними домінантами на позначення нерівного шлюбу у мовах стали: • обмежувати (англ. *morganatic marriage*, пол. *związek małżeński morganatyczny*, чес. *morganatický sňatek, morganatické manželství*, укр. *морганатичний шлюб*), • непристойний, неналежний (англ. *mezailians*, пол. *mezailians*, чес. *mesaliance*, укр. *мезальянс*), • нерівний (чес. *nerovné spojení, nerovná spřež*, укр. *нерівний шлюб*), • неправильний (англ. *left-hand marriage, marriage with left hand*), • бідний (англ. *bread-and-cheese marriage*) із відповідними мотиваторами, що у незмінному або номінаційно трансформованому вигляді транспонувалися у форму номінанта як мотивант (Таблиця А.1.5.).

Найвищу номінаційну активність у цій групі номінантів виявляють типологічні мотиваційні ознаки 'обмежувати' та 'непристойний, неналежний', що простежуються в усіх чотирьох мовах. У двох мовах (чеській та українській) актуалізовано ознаку 'нерівний'; лише в англійській – ознаки 'неправильний' та 'бідний'.

Цікаво, що у мовах практично не виявлено номінантів на позначення нерівного шлюбу за виокремленою у словниковій дефініції майновою ознакою. Натомість маємо низку влучних номінаційних пересторог щодо небезпеки нерівного майнового статусу у шлюбі:

англійська мова: *He that marries for wealth, does sell his liberty*, букв. 'Хто одружується задля багатства, продає свою свободу'; *Marry above your match and you get a master*, букв. 'Хто одружується з нерівним, заводить собі хазяїна' [3, с. 353];

польська мова: *Żonę obieraj stanu równego, chcesz-li gomonu ujść ustawnego*, букв. 'Дружину обирай рівного собі положення, якщо хочеш уникнути нарікань'; *Nierowni niezgodni*, букв. 'Нерівні не живуть у злагоді'; *Żonęś pojął z wielkim wiankiem, wiedz, że nie będziesz jej panem*, 'Взяв дружину з великим посагом, знай, що не будеш її хазяїном' [260, s. 466–467];

чеська мова: *Na světě nic mrzutějšího jako bohatá žena*, букв. 'Немає на світі нічого гіршого, ніж багата дружина'; *Kdo se ženíš, hledej sobě roveň*, букв. 'Одружуючись, шукай собі рівню'; *Rovné z rovným rádo táhne zároveň*, букв. 'Рівний з рівним радо у парі тягнуть'; *Nerovná spřež nerada spolu táhne*, букв. 'Нерівний запряг погано тягне'; *Nejednostejnými koňmi špatně budeš formaniti*, букв. 'Різних кіньми важко буде поганяти'; *Ženu vem si stejné váhy, chceš-li ujít věčné vady*, букв. 'Рівну дружину собі гляди, аби не накликати великої біди'; *Běda muži tomu, kde žena nad stav jeho domu*, букв. 'Біда тому чоловікові, у якого жінка дому нерівня'; *Při velkém věnu poslouchej, muži, ženu*, букв. 'При великому посагу послухай, чоловіче, що говорить жінка'; *Veliké věno nedělá muže*, букв. 'Великий посаг не зробить з чоловіка мужа' [260, s. 466–467];

українська мова: *Не з багатством жить, а з людиною. Краще на вбогій женитися, чим вік з багатою волочитися. Не спаруєш голубки до півня, бо голубка півневі не рівня. Солом'яний парубок золоту дівку бере* [216, с. 399–406].

У слов'янських мовах чітко простежується цікавий факт: народна мудрість попереджає переважно *чоловіка* про небезпеку одруження з багатою жінкою.

Практично всі наведені номінанти нерівного шлюбу за соціальним, становим та майновим статусом можуть слугувати і на позначення нерівного у віковому сенсі шлюбу (виняток складають лише номінанти з компонентом *морганатичний*). Водночас у мовах широко представлені паремії – попередження

про недоцільність шлюбу чоловіка та жінки з великою різницею у віці (передусім, старого чоловіка з молодою жінкою) :

англійська мова: *There is no fool like an old fool*, букв. 'Немає такого як старий дурень'; *An old man who takes a young wife invites Death to the wedding*, букв. 'Старий чоловік, який бере молоду дружину, запрошує Смерть на весілля'; *A young wife is an old man's dispatch horse to the grave*, букв. 'Молода дружина – це кінь старого, який доставляє його до могили'; *For an old man to marry is like wanting to harvest in the wintertime*, букв. 'Для старого чоловіка одружуватися це як хотіти збирати врожай у зимовий час' [www.califia.us; www.dictionary.com];

польська мова: *Młoda żona staremu truciźna*, букв. 'Молода дружина для старого отрута'; *Stary z młodą, ogień z wodą*, букв. 'Старий молодою, вогонь з водою' [www.arregio.pl];

чеська мова: *Plaché koně, starý vůz, mladá žena, starý muž*, букв. 'Полохливі коні, старий віз, молода дружина, старий чоловік'; *Když se starý s mladou ožení, jako by do starého vozu plaché koně zapřáhl*, букв. 'Коли старий з молодою оженився, наче до старого воза полохливих коней запряже'; *Řídká shoda, starý muž a mladá žena*, букв. 'Де муж старий, а жінка молода, там рідка згода'; *Ořech tvrdý, zub červivý, mladá žena, kmet šedivý: toho spolku, radím, střež se, věc nejlepší jest rovná spřež*, букв. 'Горіх твердий для зуба червивого, як дружина молода для діда сивого: краще того стережися, з собі рівним поберися' [260, с. 470–471];

українська мова: *Де муж старий, а жінка молода, там рідка згода. Ненадовго старий жениться: як не вмере, то жінка кине. Коли молодий з старою ожениця, то так є, як би молодії неуки коні до старого воза запряг. Старий віл (кінь) ніколи борозни не запсує. Немає більшого дурня, ніж старий дурень* [216, с. 394–395].

Принагідно додамо, що, за даними статистики, нині в Україні кожен шостий шлюб укладається між людьми, різниця у віці яких перевищує 15-20 років, однак понад 60% відсотків таких шлюбів розпадається [80].

2.2.3. Шлюб з любові – за розрахунком

Якщо у рівному – нерівному шлюбі важливими є станові, майнові, вікові чинники, що так чи інакше позначаються на рішенні чоловіка та жінки узяти шлюб, то шлюб з любові пов'язаний із власне людським чинником – це єднання душ за наявності почуття любові, прихильності, поваги до партнера. Номінанти на позначення *шлюбу з любові* у мовах, що вивчаються, є вербалізацією норми, відповідно, є нечисленними:

англійська мова: *union of hearts* [8, т. 2, с. 970], *love-match* [297, р. 741];

польська мова: *małżeństwo z miłości* [311, т. 1, с. 420];

чеська мова: *sňatek z lásky* [313, с. 315];

українська мова: *шлюб з любові* [167, с. 488], *шлюб кохання* [162, с. 62].

За спільного номінаційного значення 'шлюб за взаємним почуттям любові, приязні та поваги' наведені номінанти мотиваційно сягають антропної сфери ототожнення даного змісту, однак у різних мовах актуалізуються різні номінаційні ознаки посередництвом різних мотиваторів: у всіх досліджуваних мовах номінатор апелює до сфери ментального (чуттєвого) – *love-match*, *z miłości*, *z lásky*, *з любові*, крім того, в англійській – до сфери предметного (тут актуалізованим виявляється соматичний компонент *heart* 'серце' (букв. 'союз сердець') у символічному значенні 'умістище душі та духа, почуттів та пристрастей'. З серцем традиційно пов'язувалася любовна символіка, оскільки кохання постає як основоположна духовна цінність, що піднімає людину над світом, над обмеженням її власної свободи [279, с. 371–373; 152, с. 111–112].

У шлюбі з розрахунку домінує не емоційний, а раціональний (переважно майновий) чинник. На позначення *шлюбу з розрахунку* у мовах нами виявлено номінанти:

англійська мова: *marriage of convenience* [297, р. 749; 8, т. 1, с. 599; 13, с. 660], *Smiethfield bargain* [8, т. 1, с. 65], *Smiethfield match* [8, т. 1, с. 600];

польська мова: *małżeństwo z rozsądku*, *małżeństwo z interesu* [311, т. 1, с. 420];

чеська мова: *sňatek z rozumu* [313, с. 315];

українська мова: *мезальянс, шлюб з розрахунку, шлюб за розрахунком* [42, с. 517; 162, с. 62; 97, с. 460; 167, с. 488].

З одного боку, і в англійській, і в слов'янських мовах з метою вербального ототожнення змісту 'шлюб за розрахунком' номінатор сягає антропної протомотиваційної сфери у секторі раціонального, прагматичного: англ. *marriage of convenience*, букв. 'шлюб із зручності', пол. *małżeństwo z rozsądku, małżeństwo z interesu*, букв. 'шлюб з розуму, 'шлюб з (матеріальної) зацікавленості', чес. *sňatek z rozumu*, букв. 'шлюб з розуму', укр. *шлюб з розрахунку, шлюб за розрахунком*. Йдеться передусім про майнову (матеріальну) зацікавленість в укладенні шлюбу, а не про взаємну любов та приязнь. Це свого роду угода, гендель, де на першому місці стоїть матеріальна вигода (пор. чес. *Nevzat si děvčici, nýbrž truhlici*, букв. 'узяти собі не дівчину, а скриню'). Надзвичайно цікавим у такому контексті є чеський вираз *mít všech pět pé*. Згідно з консервативними поглядами чоловіка на жінку, які впливали на вибір майбутньої ідеальної дружини, вона повинна була мати п'ять достоїнств, назва яких починалася з чеської літери *pé*: *poctivá, poslušná, pracovitá, pěkná, (má mít) peníze* [70, с. 68]

В українській мові на позначення шлюбу за розрахунком представлений також номінант мезальянс з мотиватором франц. *mésalliance* 'непристойний союз'. Зважаючи на те що шлюб за розрахунком оцінюється суспільною думкою неохвально, мотиваційна домінанта 'непристойний, неналежний' тут бачиться цілком доречною.

В англійській мові знаходимо й культурно зумовлені фраземи, мотиваційну базу яких склали топонімічні компоненти, що асоціативно пов'язані із поняттям 'торгівельна угода' (неантропна предметна сфера ототожнення змісту), що асоціюються у свідомості носіїв мови зі сферою матеріального: *Smithfield bargain*, букв. 'смісфільдська торговельна угода', *Smithfield match*, букв. 'смісфільдська угода'. Топонімічний компонент тут позначає місце, торговельну площу, на якій продавали велику рогату худобу й укладали шлюби із розрахунку, адже у обох діях матеріальна сторона угоди була на першому місці.

Свого роду шлюбом з розрахунку є *фіктивний шлюб* – несправжній шлюб, який беруть для того, щоб обійти певні закони, обмеження тощо [183, т. XI, с. 491]. Йдеться про юридичне оформлення шлюбу без наміру створення сім'ї. Він укладається із необхідності отримання пов'язаних із соціальним статусом вигод від держави. Цікаво, що в усіх чотирьох мовах внутрішня форма і мотиваційна структура номінантів на позначення фіктивного як несправжнього шлюбу є різною:

англійська мова: *marriage in name only* [7, с. 192];

польська мова: *białe małżeństwo* [275, s. 16];

чеська мова: *zdánlivé manželství, fiktivní sňatek, fingované manželství* [317, d. VIII, s. 253; 317, d. V, s. 496, 500; 282, d. 2, s. 654];

українська мова: *фіктивний шлюб* [183, т. XI, с. 491; 42, с. 1322; 97, с. 429].

Спільне номінаційне значення 'несправжній' у мовах реалізується у різних мотиваторах: в англійській мові актуалізується протиставлення 'зовнішня ознака (назва) – сутність': *marriage in name only* – 'шлюб лише за назвою', у польській мотиватор *białe* пов'язаний із символікою білого кольору, а саме 'чистоти, незайманості, непорочності', що означає шлюб, в якому подружжя не підтримує інтимних стосунків; у чеській для вербалізації цього позамовного змісту використано мотиватори • 'удаваний, інсценований' *zdánlivé manželství, fingované manželství*, в українській мові та чеській мові – • 'фіктивний' (*fiktivní sňatek, фіктивний шлюб*), що походить із фр. *fictive* < лат. *fictio* 'вигадка', відповідно, фіктивний – 'вигаданий, неправдивий' [180, с. 206].

Отже, мотиваційними домінантами на позначення шлюбу з любові стали 'почуття любові' (пол. *małżeństwo z miłości*, чes. *sňatek z lásky*, укр. *шлюб з любові, шлюб кохання*) та 'серце як умістище почуттів' (зокрема й любові' (англ. *union of hearts*) з метонімічною номінаційною трансформацією 'умістище → вміст'. В усіх зафіксованих номінантах мотиватор є антропно зорієнтованим на ментальну (чуттєву) сферу людських стосунків (Таблиця А.1.6.).

Натомість мотиваційними домінантами *шлюбу за розрахунком* стали • зручність (англ. *marriage of convenience*), • розум, раціональне (пол. *małżeństwo z*

rozsądku, чес. *sňatek z rozumu*), • зацікавленість (пол. *matężstwo z interesu*), • розрахунок (укр. шлюб з розрахунку, шлюб за розрахунком), • непристойний, неналежний (укр. *мезальянс*), • торгівельна угода (англ. *Smiethfield bargain, Smiethfield match*) (Таблиця А.1.7.).

Зіставний аналіз мотиваційних домінант шлюбу за розрахунком засвідчує чітку їх поляризацію – з одного боку, *чуттєве*, з другого боку – *раціональне*. Водночас у мовах, що аналізуються, різниться вибір власне мотиваційної ознаки: для англійської лінгвокультурної спільноти важливими тут стали ознаки *'зручність'* та *'торгівельна угода'*, для польської – *'розум, раціональне'*, для чеської – *'розум, раціональне'* та *'матеріальна зацікавленість'*, для української – ознаки *'непристойний, неналежний'* та *'розрахунок'*.

Мотиваційні пріоритети номінантів *фіктивного шлюбу* в усіх мовах виявилися чітко зорієнтованими у сферу, що формально забезпечує його ідентифікацію як несправжнього, укладеного про людське око: • лише за назвою (англ. *marriage in name only*), • удаваний, інсценований (чес. *zdánlivé manželství, fňgované manželství*), • неправдивий (чес. *fiktivní sňatek*, укр. *фіктивний шлюб*). Відмінність спостерігається у польській мові, де фіктивним іменується шлюб, позбавлений сексуальних відносин (пол. *białe małężstwo*) (Таблиця А.1.8.).

Аналіз мотиваційних домінант фіктивного шлюбу свідчить, що кожна з порівнюваних мов є інтралінгвальною – усі ці ознаки трапляються лише в одній з мов. Найбільшу кількість мотиваційних ознак актуалізовано у чеській мові (чотири до однієї у англійській, польській та українській мовах).

2.2.4. Шлюб відкритий – шлюб таємний

Основою шлюбу від давнини до сьогодення була відкритість, прилюдність – інакше дружина не могла довести, що з чоловіком обмінялася обітницею. У чеському суспільстві таємний шлюб був офіційно заборонений ще у 1215 році на ІV Латеранському церковному соборі, чинним уважався лише шлюб відкритий. Обряд одруження завжди передбачав інших учасників шлюбного дійства:

наречений і наречена давали прилюдно (перед священиком та свідками) обітницю, свати прилюдно віддавали нареченому наречену, прилюдно зв'язували їм руки, батьки прилюдно благословляли дітей, прилюдно їх імена оголошували у церкві тощо. Тому відкритість шлюбу сприймалася європейцями як норма. Якщо ж шлюб був таємний, це означало, що з якихось вагомих причин він не міг бути укладений відкрито. Таємний шлюб укладався з порушенням як писаних, так і неписаних законів, передусім без батьківського благословення, і таким чином набував напівзаконного статусу. Так, у розгляданих мовах на позначення таємного шлюбу виявлено номінанти:

англійська мова: *Fleet-Street marriage, Gretna-Green (Scotch) marriage* [8, т. 1, с. 598; 9, с. 280];

польська мова: *tajemny ślub, potajemny ślub* [311, т. 2, с. 303];

чеська мова: *podvodný sňatek, tajné manželství* [317, d. IV, s. 204; 317, d. VI, s. 107];

українська мова: *таємний шлюб, крадене весілля, крадений шлюб* [183, т. IV, с. 319; 183, т. XI, с. 491; 97, с. 38].

В англійській та польській мовах виявилися актуалізованими різні сфери ототожнення позамовного змісту 'таємний шлюб'. Неантропні ознакові протомотиваційні сфери спостерігаємо в англійській мові: ознакою, покладеною у основу іменування, стала локальна, а мотиватором – неналежне місце укладення шлюбу: *Fleet-Street marriage*, букв. 'шлюб на Фліт-стріт', *Gretna-Green (Scotch) marriage*, букв. 'Гретна-Грін (шотландський) шлюб'. Фліт-стріт – це відома вулиця у Лондоні, де уклалися незаконні та таємні шлюби. Ще одним способом швидко та таємно одружитися була втеча закоханих до Шотландії, у містечко Гретна-Грін, до можна було з легкістю оминати суспільні та церковні обмеження [8, т. 1, с. 598]. У трьох слов'янських мовах такою ознакою стала 'прихованість' укладення шлюбу: пол. *tajemny ślub, potajemny ślub*, чес. *tajné manželství*, укр. *таємний шлюб*.

У інших номінантах актуалізувалася антропна ментальна сфера: у чеській мові номінант на позначення таємного шлюбу базується на мотиві способу

укладення шлюбу обманним шляхом – у чеській мові *podvodný sňatek*, букв. 'шлюб, укладений обманом'; в українській мові – на мотиві 'крадений' (*крадене весілля* – 'таємне одруження без згоди батьків'); *крадений шлюб* – 'шлюб після викрадення нареченої у батьків'; в обох випадках – без батьківського благословення, яке наречені мають з доброї волі батьків *отримати*.

Отже, в англійській мові актуалізованою мотиваційною ознакою виявилось неналежне місце укладення шлюбу, у трьох слов'янських мовах – неналежний спосіб його укладення (Таблиця А.1.9.).

Цікаво, що порівнюваних мовах мотиваційний складник номінантів таємного шлюбу чітко зорієнтований у протомотиваційну сферу 'прихований', 'не-відкритий', однак у виборі конкретних мотиваторів кожна мова виявляє інтралінгвальні риси (за даними матриці, ці ознаки у мовах не утворюють «зон перетину»).

2.2.5. Шлюб з доброї волі – шлюб з примусу (з необхідності)

Семантика доброї волі – обопільної згоди при одруженні зафіксована як реальна семантична ознака лише у дефініції українського номінанта *шлюб*; у гіперонімічних номінантах шлюбу інших мов її можна вважати семою потенційною, адже добровільність є однією із провідних ознак шлюбу у європейському суспільстві. Шлюбом з примусу вважають такий, у якому люди примушені до шлюбу проти власної волі. Примус до одруження потенційно міг здійснюватися батьками, які у давніші часи обирали своїй доньці чи синові пару з власних міркувань, головно майнових. Такі шлюби були свого часу непоодинокими – не випадково цар Петро I у 1724 році законодавчо заборонив у Росії шлюби з примусу. На позначення добровільного шлюбу нами було виявлено лише окремі номінанти в чеській і українській мовах. Нами не було знайдено відповідні номінанти в англійській і польській мовах, що може свідчити про, що шлюб сприймається як добровільна згода наречених на одруження (Таблиця А.1.10.):

чеська мова: *dobrovolný sňatek* [317, d. III, s. 389];

українська мова: *добровільний шлюб* [183, т. XI, с. 491; 167, с. 448].

та *шлюбу з примусу* (Таблиця А.1.11. / 1.12.):

англійська мова: *forcible marriage, forced marriage* [9, с. 280];

польська мова: *ślub musowy* [292, t. 3, s. 438], *ślub przyniewolony* [292, t. 3, s. 438], *przymuszony ślub* [292, t. 3, s. 438];

чеська мова: *nucený sňatek, sňatek z přinucení, nucené manželství* [317, d. III, s. 389];

українська мова: *шлюб з примусу* [183, т. XI, с. 491; 167, с. 448].

Інша семантика – необхідності офіційного оформлення шлюбу – зумовлена причиною вимушеного шлюбу – дошлюбною вагітністю жінки:

англійська мова: *shot-gun marriage, shot-gun wedding* [8, т. 1, с. 599];

чеська мова: *sňatek z nezbytnosti* [317, d. III, s. 361];

українська мова: *швидкий шлюб, скороспілий шлюб, скороспішний шлюб, вимушений шлюб, шлюб з примусу* [167, с. 488].

В англійській та українській мовах окреслене номінаційне значення формально корелює з мотивом • дуже швидкий (англ. *shot-gun marriage, shot-gun wedding*, букв. 'швидкий як постріл з рушниці', укр. *швидкий шлюб*) та • поспішний укр. *скороспілий шлюб, поспішний шлюб*. В інших номінантах домінує мотив мусовості узаконення стосунків чоловіка й жінки – чes. *sňatek z nezbytnosti*, укр. *вимушений шлюб, шлюб з примусу*. Зазначимо, що у польській мові не було виявлено номінацій на вираження вимушеного шлюбу. З мотиваційного погляду тут спостерігаємо як транспоновані у форму номінанта мотиватори (швидкий, поспішний, вимушений), так і номінаційно модифіковані (англ. постріл із рушниці → дуже швидко; укр. плід, що скоро визрів → скороспілий → надто швидкий) (Таблиця А.1.11. / 1.12.). Походженням англійський номінант *shot-gun marriage* завдячує минулим часам, коли молодого чоловіка примушували одружитися розгнівані батьки дівчини, яку він спокусив, іноді під дулом пістолета [302, р. 130].

Аналіз мотиваційних домінант вимушеного шлюбу у порівнюваних мовах свідчить, що ознака 'мусовий' трапляється в чеській та українській мовах. Мотиваційні ознаки актуалізовані рівномірно (по одній у англійській, чеській та українській мовах, у польській нами відзначено не було).

2.2.6. Брати шлюб

Брати (взяти) шлюб, або побратися, – дія, що має давню історію, пов'язана із чітко визначеним світським і релігійним обрядом та водночас позначена багатьма традиційними обрядодіями, які стосуються різних учасників шлюбної церемонії (чоловіка, жінки, подружжя, батьків молодої та молодого, дружок тощо). Мовне позначення денотата 'брати шлюб' у мовах, що вивчаються, виявляє виразне підвищення питомої ваги кваліфікативних номінантів: експресивні та неекспресивні одиниці предикатної семантики, представлені у цій номінаційній мікрогрупі – це, за В. М. Мокієнком, «фразеологічна поезія і фразеологічна проза» [139, с. 191]. Зважаючи на основних актантів шлюбу, ми виокремили у мовах групи номінантів 'взяти шлюб з боку чоловіка', 'взяти шлюб з боку жінки', 'взяти шлюб з боку подружжя як цілого', 'взяти участь у шлюбній церемонії з боку батьків (одного з батьків – батька або матері)'.

в англійській мові з боку чоловіка: *to take oneself a wife*, букв. 'взяти собі дружину' [306, р. 360; 12, с. 1673], *to take somebody in (to) wife*, букв. 'взяти когось собі в дружини' [297, р. 749; 306, р. 360; 12, с. 1673], *to wife*, букв. 'брати в дружини' [12, с. 1673; 296, v. 12, р. 245], *to hitch (horses together)*, букв. 'зачіплятися; прив'язувати, запрягати (коней разом)' [8, т. 1, с. 483; 306, р. 360], *to splice*, букв. 'зрощувати' [306, р. 360; 12, с. 1383];

з боку жінки: *to find a husband*, букв. 'знайти чоловіка' [306, р. 360; 296, v. 12, р. 245], *to take a husband*, букв. 'брати чоловіка' [306, р. 360; 296, v. 12, р. 245];

подружжя як цілого: *to take for better for worse*, букв. 'брати і в радості і в горі' [306, р. 360], *to step off the carpet*, букв. 'зійти з килима' [12, с. 224], *to take to*

one's bosom, букв. 'приблизити до грудей' [12, с. 180], *to go to church*, букв. 'іти до храму' [8, т. 1, с. 168], *to be (become) made one*, букв. 'стати одним цілим' [322, р. 373], *to unite in holy matrimony, to join in holy matrimony*, букв. 'поєднатися священними путами' [322, р. 373], *to take smb. in marriage*, букв. 'брати когось у шлюб' [294, р. 763];

з боку батьків (одного з батьків): *to lead to altar*, букв. 'вести молоду до вівтаря з боку батька (хрещеного батька)' [8, т. 1, с. 40], *to give in marriage*, букв. 'віддавати у шлюб' [12, с. 317; 294, р. 763], *to give away the bride*, букв. 'віддавати наречену' [12, с. 561, 856], *to tie the knot*, букв. 'зв'язувати вузол' [322, р. 373], *to give one's daughter in marriage*, букв. 'віддавати чиясь дочку у шлюб' [297, р. 749; 12, с. 856], *to marry smb. off (a daughter)*, букв. 'одружити когось геть, віддати' [12, с. 868].

У польській мові з боку чоловіка: *ożenić się*, букв. 'оженитися' [293, s. 622], *wżenić się*, букв. 'оженитися' [293, s. 1204], *brać za żonę*, букв. 'узяти за жінку' [311, t. 1, s. 113], *dostać żonę*, букв. 'отримати жінку' [311, t. 1, s. 182], *dostać pannę*, букв. 'отримати дівчину за дружину' [311, t. 1, s. 182], *pojąć dziewicę za żonę*, букв. 'узяти дівчину за дружину' [311, t. 1, s. 208; 311, t. 2, s. 708], *pojąć dziewicę w stan małżeński*, букв. 'привести дівчину до шлюбу' [311, t. 1, s. 551], *stać głową*, букв. 'стати головою (родини)' [311, t. 2, s. 194];

з боку жінки: *wyjsć za mąż*, букв. 'вийти заміж' [293, s. 444], *przyjechać (przyjeżdzać) się za mąż*, букв. 'приїхати у заміжжя' [311, t. 2, s. 761], *pójść w zamąż*, букв. 'піти у заміжжя' [311, t. 2, s. 742];

подружжя як цілого: *iść (pójść) do ołtarza, przed ołtarz*, букв. 'іти (піти) до вівтаря' [311, t. 1, s. 601; 293, s. 598], *iść (pójść) do ślubu*, букв. 'іти (піти) до шлюбу' [311, t. 2, s. 303], *stanąć przed ołtarzem*, букв. 'стати перед вівтарем' [293, s. 598], *stawać na ślubnym kobiercu*, букв. 'стати на шлюбний килим' [311, t. 1, s. 331; 293, s. 331], *pożenić się*, букв. 'одружитися' [293, s. 622], *brać ślub*, букв. 'брати шлюб' [293, s. 1205], *złożyć dom*, букв. 'закласти дім' [311, t. 2, s. 742], *pobierać (pobrać) się*, букв. 'побратися' [293, s. 676], *wstąpić (wchodzić, wejść) w związek małżeński*, букв. 'вступити у подружній зв'язок' [311, t. 2, s. 520], *zakładać rodzinę*, букв.

‘заснувати родину’ [311, t. 2, s. 742; 293, s. 1223], *złożyć ślub*, букв. ‘скласти обітницю’ [293, s. 1280], *zawrzeć małżeństwo, zawrzeć związek małżeński*, букв. ‘взяти шлюб’ [293, s. 1254], *odmienić stan*, букв. ‘змінити (сімейний) стан’ [311, t. 1, s. 560], *odprawić ślub (wesele)*, букв. ‘відгуляти весілля’ [311, t. 1, s. 566], *otrzymać (otrzymywać) czyją rękę*, букв. ‘отримати (чиюсь) руку’ [311, t. 2, s. 28], *powiżać się wieczną przysięgą*, букв. ‘зв’язатися вічною клятвою’ [311, t. 2, s. 734], *rozpalić rodzinne ognisko*, букв. ‘розпалити родинне вогнище’ [311, t. 2, s. 742], *brać (nabierać) kogo na sakrament*, букв. ‘брати (когось) у таїнство (шлюб)’ [311, t. 2, s. 89];

з боку батьків: дівчину: *wydać za mąż*, букв. ‘видати заміж’ [293, s. 1161], *oddawać córkę za zameście*, букв. ‘віддати доньку у заміжжя’ [311, t. 1, s. 551], *poślubić*, букв. ‘одружити’ [311, t. 2, s. 708]; хлопця: *poślubić*, букв. ‘одружити’ [311, t. 1, s. 552; 311, t. 2, s. 708], *ożenić*, букв. ‘оженити’ [293, s. 622];

У чеській мові: з боку чоловіка: *oženit se*, букв. ‘оженитися’ [262, d. 1, s. 481], *vzít si někoho za manželku (ženu)*, букв. ‘взяти собі когось за дружину’ [317, d. VII, s. 421], *založit si vlastní krb*, букв. ‘закласти своє домашнє вогнище’ [314, d. 1, s. 577], *strčit hlavu do chomoutu*, букв. ‘запхати голову у хомут’ [262, d. 1, s. 201], *dostat se (vlézt) do chomoutu*, букв. ‘влізти в хомут’ [314, d. 1, s. 278], *navléknout na sebe chomout*, букв. ‘надягти на себе хомут’ [314, d. 1, s. 278], *ulovit nevěstu*, букв. ‘впіймати наречену’ [262, d. 2, s. 462], *ztratit svobodu*, букв. ‘втратити свободу’ [317, d. V, s. 638], *uvázat si ženskou na krk*, букв. ‘прив’язати собі жінку на шию’ [262, d. 1, s. 264], *dostat si někoho za ženu*, букв. ‘отримати дружину’ [317, d. I, s. 379]; *pojmtout si ženu za choť*, букв. ‘узяти жінку за дружину’ [317, d. IV, s. 230], *dovést si ženu do kostela (k oltáři, na radnici)*, букв. ‘довести жінку до церкви, до вівтаря, до ратуші’ [317, d. III, s. 547], *vrhl se / skočil do manželství po hlavě*, букв. ‘кинувся / вскочив у шлюб сліпма’ [314, d. 1, s. 229];

з боку жінки: *vdát se*, букв. ‘вийти заміж’ [262, d. 2, s. 495], *dostat se (přijít) pod čepes*, букв. ‘одягти очіпок’ [262, d. 1, s. 84], *vzít si někoho za manžele*, букв. ‘узяти собі когось за чоловіка’ [317, d. VII, s. 421; 282, d. 2, s. 1349], *vzít svatební věneček*, букв. ‘одягти шлюбний віночок’ [317, d. VII, s. 421], *provdát se*,

букв. 'вийти заміж' [317, d. IV, s. 493], *ulovit ženicha*, букв. 'впіймати жениха' [262, d. 2, s. 462], *dovést si chlapa do kostela (k oltáři, na radnici)*, букв. 'довести чоловіка до церкви, до вітваря, до ратуші' [314, d. 1, s. 594], *vrhla se / skočila do manželství po hlavě*, букв. 'кинулася / вскочила у шлюб сліпма' [314, d. 1, s. 229];

з боку подружжя як цілого: *uzavřít sňatek, uzavřít manželství*, букв. 'взяти шлюб' [317, d. VI, s. 416; 282, d. 2, s. 1349], *uzavřít manželský svazek*, букв. 'створити шлюбний союз' [317, d. V, s. 620; 262, d. 1, s. 305], *vzít se*, букв. 'побратися' [317, d. VII, s. 421], *vystrojít, slavít svatbu*, букв. '(від)гуляти весілля' [317, d. VII, s. 349; 262, d. 2, s. 316], *založit si rodinu*, букв. 'закласти родину' [262, d. 2, s. 615], *dát slib*, букв. 'дати обітницю' [262, d. 2, s. 317], *jít k oltáři, stát před oltářem*, букв. 'іти до вітваря, стати перед вітварем' [262, d. 1, s. 451; 314, d. 1, s. 595], *přísahat u oltáře*, букв. 'присягатися біля вітваря' [317, d. IV, s. 656], *být dole u kazatelny*, букв. 'бути долу біля кафедри (амвона)' [317, d. II, s. 303], *vplout do manželského přístavu, spěchat do přístavu manželského*, букв. 'влисти до подружньої гавані' [317, d. IV, s. 661], *vstoupit do manželského stavu*, букв. 'вступити у подружній стан' [317, d. IV, s. 661], *dostat se na zelený proutek*, букв. 'стати на зелену гілку' [317, d. IV, s. 491];

з боку батьків (одного з батьків): дівчину: *provdát dceru*, букв. 'віддати доньку заміж' [262, d. 2, s. 144], хлопця: *oženit syna*, букв. 'оженити сина' [262, d. 1, s. 481; 282, d. 1, s. 317, 668];

В українській мові: з боку чоловіка: *брати (взяти) за себе* [223, кн. 1, с. 50, 75], *вести до вінця* [42, с. 146], *узяти дружину (жону)* [86, с. 154; 104, с. 59], *брати заміж* [104, с. 59; 184, т. III, с. 210], *сісти (сідати) на посад* [222, с. 155], *забрати дівку в полон* [214, с. 110], *зривати (зірвати) квіточку* [214, с. 150];

з боку жінки: *вийти заміж* [104, с. 88; 183, т. III, с. 210], *закрутити кичкою голову* [104, с. 88], *сісти (сідати) на посад* [85, с. 472], *розплести коси (косу)* [104, с. 89], *розчесати коси* [104, с. 88], *вийти заміж за шапку* [214, с. 336], *змінити прізвище* [214, с. 256], *зав'язати косу (хустку)* [104, с. 88; 222, с. 85; 222, с. 85], *закривати (покривати, зав'язати) голову* [222, с. 33];

з боку подружжя: *брати (прийняти) закон* [104, с. 88; 222, с. 60; 223, кн. 1, с. 53], *брати шлюб* [42, с. 1400; 104, с. 88; 223, кн. 1, с. 53, 54], *піти до шлюбу* [183, т. XI, с. 491; 104, с. 88], *стати на рушник* [86, с. 157; 104, с. 88; 222, с. 17], *стати під вінець* [104, с. 88; 222, с. 17; 184, т. I, с. 676], *у закон вступити* [104, с. 88; 222, с. 60], *розписатися* [141, т. 3, с. 182], *звити гніздо (кубло)* [224, с. 212], *піти до вінця* [183, т. I, с. 676; 222, с. 17; 104, с. 88];

з боку батьків: дівчину: *видати заміж* [104, с. 88], *зав'язати очі* [104, с. 88], *завивати (звити) голову рушником* [104, с. 88], хлопця: *оженити* [141, т. 2, с. 442], обох: *зв'язати (зв'язувати) руки* [222, с. 171], *віддати шлюбну дружину* [224, с. 126].

Як бачимо, у мікрогрупі номінатів із спільним номінаційним значенням 'брати шлюб' представлено одиниці предикатної семантики, які мотиваційно розгортаються у денотативну ситуацію, що питомо складала мотиваційну базу номінанта. Номінанти релятивного типу переважають у групах одиниць із номінаційним значенням 'брати шлюб з боку чоловіка' та 'брати шлюб з боку жінки': вони констатують факт вступу чоловіка і жінки у шлюбні стосунки на тлі виразної маскулінної домінанти в усіх мовах (у маскулінних номінантах актуалізовано дієслова «активної» семантики (англ. *to take oneself a wife*, *to take somebody in wife*, пол. *ożenić się*, *wżenić się*, *brać za żonę*, *dostać żonę*, *dostać pannę*, *pojąć dziewczę za żonę*, *pojąć dziewczę w stan małżeński*, чес. *oženit se*, *vzít si někoho za manželku*, укр. *брати (взяти) за себе*, *вести до вінця*, *узяти дружину (жону)*, *брати заміж*), у фемінінних – «пасивної»: пол. *wyjsć za mąż*, *rójść w zamąż*, чес. *vdát se*, *provdát se*, укр. *вийти заміж*). Відзначимо не виявлену так звану «пасивну» семантику фемінінних номінатів в англійській мові (англ. *to get married* 'одружуватися', *to combine* 'поєднуватися', *to couple* 'об'єднуватися у пару'), що дозволяє стверджувати про більшу рівноправність партнерів при вступі у шлюб, ніж у слов'янських етноспільнотах.

Значною мірою релятивні номінанти представлені й у мікрогрупі 'брати шлюб щодо подружжя як цілого'. У цій групі одиниць наявний семантичний компонент 'обопільність виконуваної дії': англ. *to marry*, *to join in marriage*, *to tie*

the knot, to set up house together, to take a helpmate, to become one; пол. iść (pójść) do ślubu, pożenić się, brać ślub, pobierać (pobrać) się, wstąpić (wchodzić, wejść) w związek małżeński, zawrzeć małżeństwo, zawrzeć związek małżeński, чes. uzavřít sňatek, uzavřít manželství, uzavřít manželský svazek, vzít se, укр. брати (прийняти) закон, брати шлюб, іти до шлюбу, у закон вступити, побратися. Мотиваційні домінанти наведених одиниць корелюють із ономасіологічними мотивами законного шлюбу, про які йшлося вище ('той, що стосується закону, правильний, справжній', 'вносити, записувати', 'починати, здійснювати') (Таблиця А.1.13.).

Складники мотиваційної бази у таких одиницях безпосередньо транспонуються у форму номінантів без будь-яких виразних номінаційних трансформацій.

В іншій групі номінатів такий образний складник виявляється більшою або меншою мірою. В одній їх частині лише окремі мотиватори із локальною семантикою зазнають номінаційних трансформацій метонімічного характеру (це переважно одиниці, мотиватори яких сягають протомотиваційних сфер церковного шлюбного обряду: частина приміщення, де шлюб укладається, транспонується на ціле: англ. *to lead to altar*, пол. *iść (pójść) do ołtarza, przed ołtarz, stanąć przed ołtarzem*, чes. *jít k oltáři, stát před oltářem, přísahat u oltáře, být dole u kazatelny*, найменування будівлі – на обряд, що у ній здійснюється: англ. *to go to church*, чes. *dovést si chlapa do kostela (na radnici)*).

В іншій групі одиниць шлюбної семантики номінаційних трансформацій зазнає вся мотиваційна база, адже вона у такому разі пов'язана із певними обрядодіями, що процес вступу в шлюбні стосунки супроводжують. Саме такі одиниці несуть на собі виразне культурне та національне навантаження. З-поміж них спостерігаємо метонімічні трансформації мотиваційної бази у напрямку 'фрагмент шлюбного обряду' – 'шлюбний обряд'. Такими фрагментами шлюбної церемонії, номінаційно модифікованими завдяки метафоричному перенесенню найменування у напрямку символічного значення 'брати шлюб', у мовах виявилися:

- шлюбний килимок (рушник), на який стають наречені: англ. *to step off the carpet*, пол. *stawać na ślubnym kobiercu*, укр. *стати на рушник*;
- вінок (про його значення як важливого весільного атрибуту свідчить етимологічний зв'язок із номінантом *вінчання*; весільний вінок міг бути на голові лише у дівчини, у вдови або покритки його не було – не випадково Б. Грінченко наводить як одне із значень вінок 'незайманість, невинність, непорочність' [63, т. 1, с. 239]): чес. *vzít si svatební věneček*;
- вінець, який тримають над головою наречених: укр. *стати під вінець, вести під вінець, іти до вінця*;
- подання руки (поданням руки публічно засвідчувалася шлюбна домовленість (пол. *otrzymać (otrzymywać) czyją rękę*, чес. *vložit ruku do něčí ruky* – цій обрядодії надавалося особливого символічного значення, адже при старому способі укладання шлюбу вона символізувала перехід жінки під владу чоловіка);
- обітниця (пол. *złożyć ślub, powiązać się wieczną przysięgą, poślubić*, чес. *dát slib*);
- весілля (яке у слов'ян справлялося, за В. Войтовичем, звичайно восени (значно пізніше укладання самого шлюбу) і було необхідною частиною шлюбного обряду): пол. *odprawić wesele*, укр. *відгуляти весілля*;
- посад – місце за столом (на покуті), де сидять молодий і молода під час весілля: укр. *сідати (сісти) на посад*;
- покривання голови нареченої (чес. *dostat se (přijít) pod čepes, být pod čepeset*, укр. *завивати (завити) голову рушником, закрутити кичкою голову*) – в усіх слов'янських народів непокрита голова – ознака дівочої честі і краси. Заміжня жінка мала покривати волосся. Обряд її покриття в усіх слов'янських народів символізував її розставання з красою, молодістю, свободою. «Покриваючи волосся, – зазначав О. О. Потебня, – дівчина, крім краси і волі, втрачає ще й деяку, властиву їй до цього, таємничу силу...» [154, с. 78].

Крім того, зібраний матеріал засвідчує цілу низку фрагментів шлюбного обряду та символічних дій, значно віддалених у часі від власне шлюбної церемонії, однак у баченні національно-лінгво-культурною спільнотою шлюбу

асоціативно з ним пов'язаних. У таких номінантах уся мотиваційна база зазнає номінаційних трансформацій метафоричного типу:

- умикання нареченої: укр. *збрати дівку в полон*;
- зв'язування рук як ритуальне їх з'єднання під час сватання (в українській культурі – на хлібі, зерні – й перев'язування їх рушником) [85, с. 237]: англ. *to unite in holy matrimony, to join in holy matrimony*, чес. *svázat ruce*, укр. *зв'язувати руки*;
- розплітання коси (здавна відомий весільний обряд розплітання коси молодої на ознаку її дівочої чистоти та її розчісування перед вінцем [85, с. 309]): укр. *розплести косу, розчесати коси*; цікаво, що у чехів існував звичай, розплівши нареченій косу, заплітати дві – розділення волосся на дві частини мало своє символічне пояснення: вважалося, що після шлюбу життєва сила і енергія жінки не належить їй одній [286, с. 665–887].

У мотиваційній базі ряду номінантів простежується асоціативний зв'язок денотата 'брати шлюб' із фітонімною символікою: чес. *dostat se na zelený proutek*, букв. 'стати на зелену гілку' – вираз, що відбиває стародавнє уявлення про магічну силу зеленої гілки, якій у народному уявленні приписувалася благочинна і охоронна функція (пор. друге значення цього виразу 'почати жити у добробуті, достатку' [326, с. 286]; укр. *зривати квітку (квіточку)* (О. П. Левченко, досліджуючи символіку у фразеології, зауважує, що квітка – загалом позитивний багатозначний символ: *[дівчина] гарна як та квіточка 'дуже гарна'* [114, с. 250], квітка – символ дівочості, символ прихильності (у болгар, якщо дівчина виявляла згоду на одруження, на його знак вона віддавала сватові квітку [270–271]).

Основна мета шлюбу – створення сім'ї – відображена у образних номінантах, елементи мотиваційної бази яких є так чи інакше дотичними до протомотиваційної сфери 'родина, сім'я': це мотиви єднання двох людей у одне ціле (англ. *to be made one*, букв. стати одним цілим (пор. фрагмент з біблійного міфу про Адама та Єву «і стануть вони однією плоттю»), *to take for better for worse*, букв. 'брати і в радості і в горі'), мотив родинного вогнища, родинного гнізда (пол. *rozpalić rodzinne ognisko*, чес. *založit si vlastní krb, založit si rodinu* –

домашнє вогнище здавна було святим місцем у домі, навколо нього зосереджувалося усе родинне життя; наречену, яка тільки-но переступала поріг чоловікової хати, підводили до домашнього вогнища, щоб не сумувала за рідною домівкою, а прилучалася до нової; укр. *звину гніздо* (пор. *рідне гніздо* 'рідний дім'); мотив родини як причалу (чес. *vplout do manželského přístavu*). І хоча, на перший погляд, агенсами дій, засвідчених у формі номінантів пол. *rozpalić rodzinne ognisko*, чес. *založit si vlastní krb, založit si rodinu, vplout do manželského přístavu*, укр. *звину гніздо*, мали би бути рівною мірою і чоловіки, і жінки, насправді вони стосуються переважно осіб чоловічої статі – саме їм традиційно належало засновувати родину.

Мотиваційну базу окремих номінантів на позначення денотата 'брати шлюб' складають назви ситуацій, що безпосередньо пов'язані із документальною (юридичною) складовою укладання шлюбу: пол. *odmienić stan*, укр. *розписатися, змінити прізвище (про жінку)*.

Не можна обійти увагою і номінанти, шлюбний зміст яких супроводжують виразні іронічні конотації. Це маскулінно зорієнтовані одиниці, мотиваційним центром яких виступає асоціативний зв'язок подружнє життя → втрата свободи, подружнє життя → ярмо (чес. *strčit hlavu do chomoutu*, букв. 'встромити голову у хомут', *dostat se (vlézt) do chomoutu*, букв. 'влізти в хомут', *navléknout na sebe chomout*, букв. 'надягти на себе хомут', *ztratit svobodu*, букв. 'втратити свободу', *uvázat si ženskou na krk*, букв. 'прив'язати собі жінку на шию', що лише у чеській мові тяжіють до семантичної сфери шлюбу [326, s. 673; 313, s. 427], див. також кваліфікативні вирази на позначення шлюбу *manželský chomout, manželské jiho, manželské okovú, tuhý absolutismus* (пор. укр. *хомут [на шії]* 'що-небудь украй важке, украй обтяжливе, непосильне для когось' [85, с. 622], 'кабала, залежність' [223, кн. 2, с. 934], *попасти в хомут* 'опинитися в скрутному становищі, в несприятливих умовах' [223, кн. 2, с. 674]).

Таким чином, матриця мотиваційних домінант у чотирьох мовах представлена у табл. А.1.14.

Якщо у номінантах релятивних (безобразних) актуалізуються ономасіологічні асоціації інтелектуально-логічного типу, то у номінантах кваліфікативних виразно домінують еталонно-образні складники мотивації.

Чоловік і дружина як актанти шлюбу і як подружжя у мовах, що вивчаються, мають доволі розгалужену систему номінантів:

у англійській мові: *marriage, spouse, man and wife, married couple, wedded pair; Mr. and Mrs., Darby and Joan* [306, p. 359];

у польській мові: *małżeństwo* [293, s. 434], *małżenkowie* [189, s. 243], *mąż i żona* [293, s. 434], *para małżeńska* [293, s. 434], *związek kobiety i mężczyzny* [311, t. 2, s. 880], *związek heteroseksualny* [311, t. 2, s. 880], *monogamia* [189, s. 243];

у чеській мові: *manželé* [317, d. III, s. 25; 282, d. 2, s. 822], *muž a žena* [317, d. III, s. 155], *manžel a manželka* [317, d. III, s. 25], *manželství* [282, d. 2, s. 822], *manželstvo* заст. [317, d. III, s. 26], *monogamní pár* [317, d. III, s. 123];

в українській мові: *подружжя* [141, т. 2, с. 747; 183, т. VI, с. 758], *подружня пара* [141, т. 2, с. 532], *чоловік і дружина* [97, с. 297], *моногамна пара* [181, с. 377], *моногамне подружжя* [183, т. IV, с. 795], *гетеросексуальна пара (подружжя)* [181, с. 133].

На позначення учасників подружніх стосунків у мовах засвідчені номінанти:

англійська мова: чоловік у подружжі: *husband* [12, с. 661; 301, p. 221], *mate* [306, p. 359], *partner* [306, p. 359], *old man* [301, p. 221; 289, p. 973], *lord and master* жарт. [301, p. 221; 306, p. 359], *helpmate* [289, p. 649]; жінка у подружжі: *wife* [306, p. 360; 301, p. 439], *matron* [306, p. 360], *married woman* [306, p. 360], *wedded wife* [306, p. 360], *lady* розм. [306, p. 360], *partner* [306, p. 359], *mate* [306, p. 359];

польська мова: чоловік у подружжі: *mąż* [325, s. 360], *małżonek* [189, s. 243], *współmałżonek* [300, s. 114], *towarzysz życia* [325, s. 360], *ślubny* розм. [325, s. 360], *mój chłop* [316, t. 1, s. 248], *mężulek* [316, t. 2, s. 141], *mężuś* [325, s. 360], *żonkoś* [300, s. 114]; жінка у подружжі: *żona* [325, s. 1009], *małżonka* [189, s. 243], *połowica* жарт. [325, s. 1009], *kobieta zamężna* [300, s. 114], *magnifika* жарт. [325, s. 1009], *druga połowa* [325, s. 1009], *lepsz połowa* [325, s. 1009], *towarzyszka życia* [300, s. 114], *moja kobieta* розм. [300, s. 114], *ślubna* [300, s. 114], *żonka* [300, s. 114];

чеська мова: чоловік у подружжі: *manžel* [299, s. 146], *muž* [299, s. 146], *mužák*, *choť* книжн. [299, s. 146], *mužský*, *starý* [299, s. 146], *ten můj*, *pan domů*, *domáci pan*; жінка у подружжі: *žena* [299, s. 146], *manželka* [299, s. 146], *choť* книжн. [299, s. 146], *stará* [299, s. 146], *ta moje (má)* [262, d. 2, s. 72], *mužátka* заст. [262, d. 1, s. 201], *paní domu* [262, d. 1, s. 305], *milostivá paní* [262, d. 2, s. 377], *ženská*, *druhá (lepší, drahá) polovička*, *nejsvětější svatost* [262, d. 2, s. 353], *sedmá svatost* ірон. [313, s. 427; 262, d. 1, s. 364];

українська мова: чоловік у подружжі: *чоловік* [141, т. 3, с. 774; 182, т. 2, с. 884; 183, т. XI, с. 349], *муж* заст. [42, с. 543; 182, т. 2, с. 884], *мужик* діал. [182, т. 2, с. 884], *подруг* діал. [141, т. 2, с. 747; 182, т. 2, с. 884], *подружжся* [141, т. 2, с. 747; 182, т. 2, с. 884], *одружений чоловік* [97, с. 113], *жонатий чоловік* [42, с. 302; 97, с. 113], *законний чоловік* [183, т. XI, с. 350], *благовірний* жарг. [182, т. 2, с. 884; 141, т. 1, с. 111], *дружина* заст. [182, т. 2, с. 884; 183, т. II, с. 424], *половина* розм. [141, т. 2, с. 778; 182, т. 1, с. 741], *мій* [97, с. 454], *мій старий* [97, с. 453]; жінка у подружжі: *дружина* [141, т. 1, с. 617; 182, т. 1, с. 741; 183, т. II, с. 424], *законна дружина* [97, с. 112], *заміжня жінка* [183, т. II, с. 536], *подружжся* [141, т. 2, с. 747; 182, т. 1, с. 741], *половина* розм. [141, т. 2, с. 778; 182, т. 1, с. 741], *пані* розм. [182, т. 1, с. 741], *хазяйка* розм. [182, т. 1, с. 741], *моя* [97, с. 112], *стара* розм. [182, т. 1, с. 741], *подруга життя* [97, с. 112], *благовірна* жарг. [141, т. 1, с. 111; 182, т. 1, с. 741].

Загалом мікросистема номінантів на позначення подружжя та учасників шлюбної церемонії є маскуліноцентричною по суті. Номінанти чоловіка і жінки у подружжі в слов'янських мовах є переважно похідними від чоловічої назви: пол. *małzonek* → *małżonkowie*, *para małżeńska*, чес. *manžel* → *manželé*, *manželství*, *manželstvo*, укр. діал. *подруг* → *подружжся*, *подружня пара* на відміну від англійської мови, де така маскуліноцентрична похідність не простежується на рівні словотвору, але є імпліцитною: англ. *husband* – *wife* – *marriage*, *spouse*. Так, англ. *husband* походить від пізньодавньоангл. *hūsbonda*, запозичення зі скандин., з давньоісл. *hūsbōndi*, яке позначало 'власник, хазяїн дому, чоловік' (*hūs* 'дім' + *bōndi* 'власник'), порівняємо з англ. *wife* 'жінка, яка приєдналася до чоловіка через

шлюб', етимологія номінанта достеменно невідома, але ймовірно від давньоангл. *wīf*, співвідноситься з давньофр. і давньосакс. *wīf* 'жінка' [254, р. 498, 1235; 295, р. 454, 1006]. Хоча в інших випадках номінант на позначення чоловіка і жінки у подружжі препозитивно містить чоловічу назву: англ. *man and wife*, пол. *mąż i żona*, чes. *muž a žena*, *manžel a manželka*, укр. *чоловік і дружина*. Більшість номінантів жінки у шлюбі в слов'янських мовах є моційними корелятами або номінантами, утвореними на базі чоловічої родо-особової назви: пол. *małzonek, współmałzonek, mąż, towarzysz życia* → *małżonka, współmałżonka, kobieta zamężna, towarzysza życia*, чes. *manžel, mužák, mužský, starý, pan domu* → *manželka, mužátka* заст., *stará, paní domu*, укр. *муж, подруг* діал., *благовірний жарт., старий* → *заміжня жінка, подружжя, подруга життя, благовірна, стара*, а в англійській мові таке явище не простежується: англ. *husband – wife*, лише іноді спостерігається моційна регулярність: англ. *partner, mate*. Додамо, що чеський номінант *choť* книжн., що може одночасно позначати і чоловіка, і жінку у подружжі (явище виняткове для мови, де нормативною є моційна регулярність), за В. Махеком, має відмаскуліне походження: це німецьке запозичення від *Gatte* 'manžel', тобто 'чоловік у подружжі' [284, s. 160]. Цікаво, що лише у польській та українській мові нами зафіксовано назви чоловіка у подружжі, марковані назвою жінки у подружжі – пол. *żona* → *żonkoś*; укр. *жона* → *жонатий чоловік*.

Водночас рівноправні статеві ролі засвідчують англ. *old man – the old lady*, пол. *mój chłop – moja kobieta*, чes. *ten můj – ta moje (má), můj starý – má stará*, укр. *мій, мій старий – моя, стара* розм. Уявлення про шлюб як злиття двох у єдине ціле, що стануть однією плоттю, втілене у мотиві половини: англ. (про жінку) *better half*, пол. (про жінку) *połowica* жарт., *druga połowa, lepsza połowa*, чes. (про жінку) *druhá (lepší, drahá) polovička*, укр. (про чоловіка) *половина* розм., (про жінку) – *половина* розм. Зазначимо, що лише в українській мові *половина* – номінант, що однаковою мірою може вживатися як на позначення чоловіка, так і жінки. Разом з тим думка про жінок як кращу половину людства (пор. укр. *прекрасна половина роду людського 'жінки'*) є явищем інтермовним та інтеркультурним.

Не можна обійти увагою і номінанти пол. *magnifika* жарт. та чес. *nejsvětější svatost, sedmá svatost* ірон. Польський номінант має латинський корінь і походить від лат. *magnificentia* і означає 'чудовість'. У Польщі студенти звертаються до ректора свого навчального закладу *Jego magnificencja*, тобто 'Ваша вченість' [253, т. 2, с. 124]. Чеські номінанти, за даними словників [313, с. 327], можуть позначати 1) подружній стан, 2) дружину у шлюбі. У церковній сфері *nejsvětější svatost* – це евхаристія, таїнство причастя; таїнство шлюбу є одним із семи християнських таїнств – *sedmá svatost*. Ймовірно, що уявлення саме чоловіків про жінку у подружжі як керівну силу і призвело до іронічної та жартівливої конотації таких номінантів.

Факти маскулінізації як потенційної здатності чоловічого родо-особового номінанта позначати і особу жіночої статі (у зв'язку з нейтралізацією семи статі) [73; 194; 185] у системі номінантів цієї сфери є винятковими: лише у чеській мові зафіксовано рідковживане *manžel 'člen manželské dvojice' (muž nebo žena)*, що може використовуватися і на позначення жінки [317, д. III, с. 25–26] та в українській *дружина* (очевидно демаскуліне за походженням) на позначення і чоловіка, і жінки [183, т. II, с. 424].

2.3. Зіставно-ономасіологічний аналіз номінантів не-шлюбу в англійській, польській, чеській та українській мовах

2.3.1. Не-шлюб

Шлюб, таким чином, у концептуальній та мовній картинах світу передусім пов'язується із дотриманням державних та релігійних законів і приписів щодо офіційної реєстрації – нереєстрації шлюбних стосунків у відповідних державних виконавчих органах запису актів громадянського стану та церковних книгах. Юристи наголошують, що розуміння громадянського шлюбу як фактичного (незареєстрованого) в українській мові є помилковим. Громадянський шлюб – це

шлюб, оформлений у органах державної влади, але без участі церкви. У царській Росії обов'язковою умовою законності шлюбу вважалася наявність церковного благословення. Закон захищав лише ті сімейні відносини між чоловіком і жінкою, які були освячені таїнством вінчання. Зареєстрований шлюб називався громадянським на підставі Декрету Раднаркому України від 20.02.1919 р. Очевидно, такий шлюб точніше було назвати цивільним (через неправильний переклад з російської виник вираз «громадянський шлюб») [93, с. 36]. Втім до 8 липня 1944 року однакове юридичне значення мав як зареєстрований, так і незареєстрований шлюб. Нині правове регулювання шлюбних відносин здійснюється тільки державою, і з 8.07.1944 року закон визнає лише зареєстрований шлюб.

Незареєстрований шлюб чи неосвячений у церкві оцінюється як відхилення від нормативно-буттєвої норми і фіксується мовою як констатація факту. Життя ж у такому шлюбі суспільною думкою зазвичай оцінюється як відхилення від моральної норми, від «неписаного» закону, і з урахування емоційного складника такої оцінки сприймається як «життя у гріху», як факт не-шлюбу.

Неузаконений шлюб. *Неузаконений (цивільний) шлюб* базується лише на усній угоді чоловіка та жінки і не оформлений відповідно до встановленого законом і церквою порядку. На позначення такого шлюбу у мовах, що вивчаються, спостережено головно релятивні номінанти, що мають виразний термінологічний характер. *Неузаконений шлюб* – це відхилення від норми, порушення правової норми, «писаного» закону, яке констатується мовою як об'єктивний факт. Номінанти на позначення цивільного шлюбу у мовах є переважно релятивними:

англійська мова: *illegal marriage (cohabit)* [9, с. 256], *civil marriage* [321, р. 533; 306, р. 359; 9, с. 280], *marriage de facto* [9, с. 196], *concubinage* [306, р. 359];

польська мова: *nieprawny ślub* [311, т. 2, с. 303], *ślub ciwilny* [293, с. 105], *niezalogowany ślub* [311, т. 2, с. 89], *niezalogowany związek małżeński* [311, т. 2, с. 89], *konkubinat* [293, с. 349], *małżeństwo bez ślubu* [267, с. 121];

чеська мова: *neregistrované manželství* [317, d. V, s. 37], *volné manželství* [317, d. III, s. 26], *civilní sňatek* [262, d. 1, s. 75; 282, d. 2, s. 1349], *manželství na zkoušku* [313, s. 397], *konkubinát* [317, d. II s. 379];

українська мова: *незаконний шлюб* [167, с. 488], *громадянський шлюб* [97, с. 443], *незарєєстрований шлюб* [42, с. 1021; 183, т. XI, с. 491], *фактичний шлюб* [42, с. 1314], *цивільний шлюб* [97, с. 443], *конкубінат* [180, с. 352].

Ономасіологічним підґрунтям наведених номінантів є мотиваційна констатація нелегалізованості шлюбу (англ. *illegal marriage*, пол. *niezalogazowany ślub*, *niezalogazowany związek małżeński*, *małżeństwo bez ślubu*, чес. *neregistrované manželství*, укр. *незарєєстрований шлюб*). Окремих зауваг потребують формально симетричні номінанти, що іменують цивільний шлюб засобами кожної з мов: англ. *civil marriage*, пол. *ślub ciwilny*, чес. *civilní sňatek*, укр. *цивільний шлюб*, громадянський шлюб (тут релевантним є протиставлення 'громадянин – держава' (*civil* від лат. *civilius* 'який належить громадянину'). Номінанти англ. *concupinage*, пол. *konkubinát*, чес. *konkubinát*, укр. *конкубінат* різними своїми ЛСВ належить до «зон перетину» мікросистем шлюбних номінантів: до сфери незаконного шлюбу ('незаконне співжиття') та сфери позашлюбних стосунків ('тривале співжиття чоловіка з незаміжньою жінкою'). У деяких полігамних культурах конкубінат визнавався законом і мав значення 'другорядна дружина' (*конкубінат* від лат. *concupine* та *concupere* 'лежати з кимось/чимось, прилягати', тобто 'бути близьким').

Крім того, ономасіологічними мотивами далі виступають 'несправжній' (пол. *nieprawu ślub*), 'фактичний' (англ. *marriage de facto*, укр. *фактичний шлюб*), 'вільний' (чес. *volné manželství*), 'пробний' (чес. *manželství na zkoušku*). У сучасному чеському суспільстві серед молодих людей, яким за 25, стає все більш популярним *manželství na zkoušku*, свого роду пробний шлюб, у якому, за даними соціологів, живуть більш ніж 55% усіх пар, які потім беруть шлюб. Молоді люди навіть офіційно укладають шлюбні контракти на конкретний період часу – випробувальний шлюбний термін [303].

Мотиваційні домінанти номінативних одиниць у чотирьох мовах представлені у таблиці Б.1.1.

Загалом у цій групі релятивних номінантів спостерігаємо факти прямої номінації, при якій мотивувальна ознака є симетричною з певною реальною властивістю денотата і транспонується у номінант як компонент його формальної структури у незмінному вигляді.

Розуміння близького зв'язку чоловіка та жінки лише за взаємною згодою як партнерства у житті, як любовного зв'язку, як дружніх стосунків, але *не-шлюбу* (або «так званого», гріховного шлюбу, невизнаного державою і неосвяченого церквою), засвідчує ціла низка кваліфікативно-оцінних номінантів:

англійська мова: *life together*, букв. 'життя разом' [306, р. 359], *cohabitation*, букв. 'співжиття разом' [297, р. 558], *companionate marriage*, букв. 'товариський шлюб' [306, р. 359; 9, с. 280], *illicit cohabit*, букв. 'незаконне співжиття' [12, с. 265], *living in fornication*, букв. 'життя у блуді' [4, с. 309], *living in sin*, букв. 'життя у гріху' [4, с. 702], *dinner without grace*, букв. 'обід без молитви' [4, с. 219], *common-law marriage*, букв. 'шлюб за неписаним законом' [9, с. 280], *broomstick wedding*, букв. 'весілля мітли' [8, т. 1, с. 122], *join giblets*, букв. 'гусячий потрух' [7, с. 168];

польська мова: *liason*, букв. 'зв'язок' [267, s. 121], *nieślubny związek*, букв. 'нешлюбний зв'язок' [267, s. 121], *pożycie bez ślubu*, букв. 'співжиття без шлюбу' [311, t. 2, s. 303], *nieformalny związek*, букв. 'неформальний зв'язок' [267, s. 121], *łuzniejszy związek niż małżeństwo*, букв. 'слабший зв'язок, ніж шлюбний' [267, s. 121], *małżeństwo koleżeńskie*, букв. 'товариський шлюб' [267, s. 121], *psie wesele*, букв. 'собаче весілля' [257, s. 94], *ślub pod plotem*, букв. 'шлюб (узятий) під парканом' [257, s. 94], *ślub z lewej ręki*, букв. 'шлюб з лівої руки' [311, t. 1, s. 387];

чеська мова: *liaison*, букв. 'зв'язок' [317, d. II, s. 549], *roměr*, букв. 'стосунки' [317, d. IV, s. 264], *přátelský roměr*, букв. 'дружні стосунки' [317, d. IV, s. 264; 282, d. 1, s. 255], *milostný roměr*, букв. 'любовні стосунки' [317, d. III, s. 82], *milenecký roměr*, букв. 'інтимні стосунки' [317, d. III, s. 79], *divoký roměr*, букв. 'дикі стосунки' [317, d. I, s. 329], *nemanželský vztah*, букв. 'нешлюбний зв'язок' [317,

d. III, s. 314], *svobodný vztah*, букв. 'вільний зв'язок' [317, d. V, s. 639], *manželství na víru*, букв. 'шлюб на віру' [317, d. III, s. 26], *soužití na nečisto*, букв. 'співжиття на нечисто' [317, d. V, s. 455], *volná láska*, букв. 'вільне кохання' [317, d. II, s. 516], *souložnictví*, букв. 'співжиття' [317, d. V, s. 448], *kuběnařství*, букв. 'блуд' [317, d. II, s. 472], *divoké manželství*, букв. 'дикий шлюб' [317, d. I, s. 329], *manželství na divoko*, букв. 'шлюб як у первісних людей' [317, d. I, s. 329], *manželství na hromádce (na hromadě)*, *manželství na haldě*, букв. 'шлюб на купі сміття' [317, d. II, s. 95], *manželství na půl kola*, букв. 'шлюб на півколеса' [317, d. III, s. 26];

українська мова: *співжиття* [183, т. IX, с. 517; 97, с. 460], *шлюб під парканом* [216, с. 392], *кошача любов* [216, с. 392], *вільна любов* [216, с. 392], *шлюб під огорожею* [216, с. 392], *шлюб у заячому холодку* [216, с. 392], *шлюб на віру* [183, т. I, с. 679; 85, с. 651].

Несправжній шлюб, не-шлюб у мовній свідомості носіїв досліджуваних мов асоціативно пов'язується із такими мотиваційними домінантами та відповідними їм мотиваторами:

- неузаконене спільне проживання (англ. *life together*, *illicit cohabit*, пол. *pożycie bez ślubu*, чes. *spolužití*, *soužití na nečisto*, *souložnictví*, укр. *співжиття*). Аналогічною мотиваційною базою у наведених номінантах є 'життя разом, спільне проживання'. Вільне словосполучення (англ. *life together*, чes. *spolu žiti*, *sou (= spolu) žiti*, укр. *спів (= спільне) життя*) тут переосмислюється у контексті нешлюбних стосунків → 'неузаконене спільне проживання', у частині випадків компонент англ. *cohabit*, пол. *pożycie* конкретизується мотиватором на позначення не-шлюбності: англ. *illicit cohabit*, пол. *pożycie bez ślubu*. Цікавим з ономасіологічного погляду є чеський номінант *soužití na nečisto*. Компонент *nečisto* тут безпосередньо пов'язаний із лівою стороною семіотичного протиставлення 'чистий – нечистий' (див. Тищенко О. В.). Інший номінант *souložnictví*, букв. 'співжиття, у якому люди ділять спільне ложе' через мотиватори *sou+ lože*, букв. 'спільна постіль' акцентує на тому, що об'єднує людей у такому не-шлюбі;

- життя у гріху (англ. *living in fornication, living in sin*, чес. *kuběnařství*). Мотиваторами у контексті аналізованих номінативних одиниць виступають в англійській мові номінанти *sin* 'гріх' та *fornication* 'блуд', тобто 'статева розпуста'. У чеській мові семантика 'статева розпуста' вербалізується через мотиватор *kuběna* знев. 'souložnice, konkubina', відповідно *kuběnař* 'souložník'. Слово *kuběna* за походженням є подвійно зневажливим – первинно воно позначало коханку католицького священика, а сам священик, який тим самим порушив celibat, тобто обов'язкову безшлюбність для католицького духовництва, іменувався презирливо *kuběnař*. Таким чином, гріховність у шлюбі виявилася мотиваційно пов'язаною із моральним обличчям священика, що порушив основоположні канони католицизму.

- близький зв'язок, інший, ніж шлюбний (партнерський, товариський, любовний, інтимний, вільний) (англ. *companion marriage*, пол. *liaison, nieślubny związek, nieformalny związek, luźniejszy związek niż małżeństwo, małżeństwo koleżeńskie*, чес. *liaison, poměr; přátelský poměr; milostný poměr; milenecký poměr; divoký poměr; nemanželský vztah, svobodný vztah*). Внутрішня структура наведених номінантів не-шлюбу містить мотиватор зв'язок (зокрема і його інтермовний еквівалент *liaison* – від давньолат. *ligationem* (наз. відм. *ligatio* 'зв'язок', лат. *ligatus* 'зв'язок'), що акцентує на нешлюбному його характері (пол. *związek*, чес. *poměr; vztah*) (скажімо, у чеській мові на позначення нешлюбного зв'язку використовується номінант *poměr* без конкретизатора). Атрибутивні компоненти далі мотиваційно конкретизують зв'язок як партнерський (чес. *řátelský poměr* – додамо, що у чеській мові номінант *řítel* 'приятель', на відміну від української, позначає ближчий зв'язок і більш регулярні стосунки, ніж номінант *kamarád* 'друг'), як любовний (чес. *milostný poměr*), як інтимний (чес. *milenecký poměr*), як невпорядкований, неоформлений (тут у чеській мові мотиватором виступає *divoký*, букв. 'дикий': *divoký poměr*, пол. *nieformalny związek*), нешлюбний (пол. *nieślubny związek*, чес. *nemanželský vztah*), вільний (чес. *svobodný vztah*) За наявності мотиватора шлюб у внутрішній структурі номінанта виявляється номінаційна взаємодія з конкретизатором, який заперечує його ключовий зміст 'узаконений'

заперечує (у англійській та польській мові – товариський, у польській – слабший зв'язок ніж подружній (англ. *companion marriage*, пол. *łuzniejszy związek niż małżeństwo, małżeństwo koleżeńskie*)).

- ненадійний, напівзаконний шлюб (англ. *common-law marriage*, чес. *manželství na půl kola*). Позамовний зміст 'ненадійний, напівзаконний шлюб' у порівнюваних мовах об'єктивується різними шляхами: в англійській мові актуалізується мотиватор 'неписаний закон' – шлюб за неписаним законом (англ. *common-law marriage*), у чеській мові мотиватор *půl kola* пов'язаний із семантикою неповноцінності, не функціональності половини (частини, не-цілого) колеса – такий шлюб *manželství na půl kola*, відповідно, напівшлюб, не-шлюб;

- неналежне місце укладення не-шлюбу (пол. *ślub pod plotem*, чес. *manželství na hromádce (na hromadě), manželství na haldě*, укр. *шлюб під парканом, шлюб під огорожею, шлюб у заячому холодку*). Семантика укладення шлюбу не там, де належить, у польській та українській мовах сягає давньої слов'янської символіки плоту (огорожі) як межі «свого» і «чужого» простору. Огорожі утворювали ніби окремий світ і, як обереги, мали відворотну силу [85, с. 412]. Тому *під плотом (огорожею, парканом, тином)* – значить 'знаходитися за межами «свого» простору, бути вилученим зі «своїх»' (пор. також чес. *být odněkud za plotem* 'походити з бідного, не шанованого роду', *umřít za plotem* 'померти у злиднях, покинутим усіма', *chcípnout (pojit, zajít) někde za plotem* 'померти ганебно, покинутим усіма'; укр. *попідтинню* 'без притулку', *тинятися попідтинню* 'бути без притулку, жебракувати'). Мотиватори пол. *pod plotem*, укр. *під парканом, під огорожею*, цілком ймовірно, позначали питома церковну огорожу, за межами якої такий не-шлюб «укладався» і кваліфікувався як перелюбство. У чеських номінантах номінаційно активними виявилися мотиватори на позначення непотрібного, маловартісного (сухих покидьків), на купі яких такий не-шлюб укладено (*manželství na hromádce (na hromadě), manželství na haldě*).

- неналежний спосіб укладення не-шлюбу (англ. *dinner without grace*, пол. *ślub z lewej ręki*, чес. *manželství na divoko, manželství na víru*, укр. *шлюб на віру*). Мовна об'єктивація позамовного змісту 'шлюб, укладений у неналежний спосіб'

реалізується у досліджуваних мовах семантичною взаємодією переважно різних мотиваторів, зорієнтованих на семантику 'не такий, як належить': в англійській мові – обід без молитви, яку обов'язково слід проказати перед уживання їжі (*dinner without grace*), у польській – шлюб з лівої руки (при укладанні шлюбу чоловікові належить подавати майбутній дружині праву руку (це факт інтеркультурний – правою рукою благословляють, хрестяться, вітаються. Лівака здавна підозрюють у причетності до нечистого [85, с. 477]. У чеському номінанті актуалізується образ дикунства, букв. 'дикунський шлюб' мотиватор *divoký* у значенні 'непорядкований, нерегульований, той, що перебуває у первісному природному стані' відсилає до найдавнішого розуміння шлюбу як стихійних статевих стосунків чоловіка і жінки. Симетричні за формою чеський номінант *manželství na víru* та український *шлюб на віру* мотиваційно також сягають шлюбу непевного, ненадійного, не такого, як слід. Шлюб *на віру* укладався лише двома безпосередніми актантами шлюбних стосунків – чоловіком і жінкою (чес. *věřit si*, укр. *вірити один одному, довіряти один одному*), отож, не був прилюдним і, відповідно, як бездоказовий, вважався не-шлюбом.

- неналежна (неантропна – позалюдська) сфера укладення не-шлюбу (англ. *broomstick wedding, join giblets*, пол. *psie wesele*, укр. *кошача любов*). Номінанти цього типу своєю внутрішньою формою виводять цивільний шлюб за межі антропного номінаційного простору: в англійській мові у формі номінанта *broomstick wedding*, букв. 'весілля мітли' засвідчено один із давніх звичаїв укладення цивільного шлюбу, коли молода пара просто перестрибувала через мітлу, що й означало «легітимізацію» їхніх стосунків [229, с. 226]. Лексема *broomstick* має ще одне значення – 'рокитовий кущ', і тоді буквально значення виразу *broomstick wedding* можна розуміти як 'весілля рокитового куща' – відгомін найдавніших язичницьких шлюбів, що бралися біля води, біля священних рокит (пор. рос. 'венчать вокруг ракитового куста' [179, с. 180]). В. В. Жайворонок зауважує, що це дерево (рокита – народна назва верби) символізує небезпечне кохання; можливо, не випадково народна поезія відзначає передусім такі властивості верби, як близькість до води, зокрема, її розливу, отже горя, розлуки

[85, с. 73]. Недарма номінанти, об'єднані спільним номінаційним значення 'розлучитися', 'розлюбити когось', як це буде показано далі, відсилають того, кого покинули, до води.

Мотиваційну базу іншого англійського дієслівного номінанта *to join giblets*, букв. 'утворювати гусячий потрух' складає вільне словосполучення, яке у прямому значенні позначає продукт маловартісний, непотрібний, малоякісний [7, с. 135]. Саме тут можна шукати витoki мовного позначення такого шлюбу, який не складає цінності для суспільства.

Польський та український номінанти цього типу відсилають у внутрішній формі до зооморфної сфери вербального ототожнення потрібного змісту. У формі польського номінанта актуалізується образ пса (собачого весілля), у формі українського – kota (пол. *psie wesele*, укр. *кошача любов*) [230, с. 190]. Додамо, що М. Номис, який, власне і фіксує у своїй збірці номінант «*кошечая любов*», наводить і другу його частину «*и меж тини*» [216, с. 362] (= і між тинами), поза тинами – знову ж таки у локусі «чужого» простору.

Відповідно, мотиваційні домінанти у даній групі одиниць можна представити у вигляді матриці у таблиці Б.1.2.

2.3.2. Життя на віру

Мікросистема номінантів на позначення не-шлюбного життя уміщує незначну частину одиниць об'єктивно оцінного характеру; більшість з них – номінанти виразно кваліфікативні, позначені суб'єктивною емоційною оцінністю. Вербалізація відхилення від моральних засад у шлюбних стосунках спирається головню на еталонно-образні асоціації, а мотивами номінації виступають переважно денотативні ситуації у переосмисленому значенні.

В англійській мові номінантами на позначення життя у незареєстрованому шлюбі є: *to marry over the broomstick*, букв. 'одружитися через мітлу' [8, т. 1, с. 122], *to jump over the broomstick*, букв. 'стрибати через мітлу' [8, т. 1, с. 122], *to eat supper before you say grace*, букв. 'з'їсти вечерю перш ніж проказати молитву' [7, с. 95];

у польській мові: *żyć na kocią łapę*, букв. 'жити на котячу лапу' [267, s. 122; 251, s. 164], *siedzieć na knelbu (na kločku, na pieńku)*, букв. 'сидіти на кілку (на поліні, на пеньку)' [257, s. 94], *żeńić się na lewą rękę*, букв. 'одружуватися на ліву руку' [311, t. 1, s. 384], *żyć na kartę rowerową*, букв. 'жити на права водіння велосипедом' [267, s. 122; 251, s. 163];

у чеській мові: *žít v mileneckém poměru*, букв. 'жити як коханці' [317, d. III, s. 79], *žít v společné domácnosti beze sňatku*, букв. 'мати спільне господарство без шлюбу' [317, d. I, s. 358], *žít neoddán (neoddaná)*, букв. 'жити неодруженими' [317, d. VIII, s. 481], *žít v konkubinátě*, букв. 'жити у незаконному шлюбі' [317, d. II, s. 379], *žít na divoko*, букв. 'жити у дикунський спосіб' [317, d. I, s. 329], *žít na hromádce (hromadě, haldě)*, букв. 'жити на купі сміття' [317, d. II, s. 95], *žít jen tak*, букв. 'жити просто так' [317, d. II, s. 228], *dát se dohromady*, букв. 'зійтися' [317, d. I, s. 346], *žít oddán na půl kola*, букв. 'жити у шлюбі на півколеса' [317, d. IV, s. 699], *oženit se na půl kola*, букв. 'одружитися на півколеса' [317, d. IV, s. 699], *vžít si ženu na levou ruku*, букв. 'узяти собі жінку на ліву руку (про чоловіка)' [317, d. VII, s. 421], *být ženatý pod palec (pod prst)*, букв. 'бути одруженим під палець (про чоловіка)' [314, II, 609], *žít na víru*, букв. 'жити на віру' [317, d. VIII, s. 480], *žít na psí knížku*, букв. 'жити за собачим документом' [262, d. 1, s. 110; 262, d. 2, s. 706];

в українській мові: *побратися у заячому холодку* [216, с. 291], *на смітнику одружитися* [216, с. 291], *у кропиві шлюб узяти* [85, с. 317], *жити на віру* [222, с. 18; 85, с. 561; СФУМ, с. 111], *жити на совість* [222, с. 18], *жити за домовленістю* [222, с. 18], *на паркані (на стіні) розписатися* [214, с. 132].

Номінанти на позначення денотата 'жити на віру' об'єктивно оцінного характеру – чes. *žít v mileneckém poměru*, букв. 'жити як коханці', *žít v společné domácnosti beze sňatku*, букв. 'мати спільне господарство без шлюбу', *žít neoddán (neoddaná)*, букв. 'жити неодруженими', *žít v konkubinátě*, букв. 'жити у незаконному шлюбі', *žít jen tak*, букв. 'жити просто так', *dát se dohromady*, букв. 'зійтися', *žít na víru*, букв. 'жити на віру', укр. *жити на віру*, *жити на совість*, *жити за домовленістю* – виявляють мотиваційні домінанти, що корелюють із аналогічними домінантами не-шлюбу: 'незаконне спільне проживання',

'неузаконений зв'язок, інший, ніж шлюбний', 'ненадійний, напівзаконний'. Мотиватори у таких номінантах практично не зазнають номінаційних трансформацій, набуваючи статусу мотивантів.

Цікавішими з номінаційного погляду є номінанти образні, у яких мотиваційна база зазнає метафоричного переосмислення у процесі номінації. Життя у гріху (не-шлюбі) асоціативно пов'язується з таким мотиваційними векторами його вербального ототожнення:

- неналежний спосіб укладення шлюбу (англ. *to marry over the broomstick*, букв. 'одружитися через мітлу', *to jump over the broomstick*, букв. 'жити через мітлу', *to eat supper before you say grace*, букв. 'з'їсти вечерю перш ніж проказати молитву', пол. *żenić się na lewą rękę*, букв. 'одружуватися на ліву руку', чes. *žít na divoko*, букв. 'жити у дикунський спосіб', *žít oddán na púl kola*, букв. 'жити у шлюбі на півколеса', *oženit se na púl kola*, букв. 'одружитися на півколеса', *vžít si ženu na levou ruku*, букв. 'узяти собі жінку на ліву руку (про чоловіка)', *být ženatý pod palec (pod prst)*, букв. 'бути одруженим під палець (про чоловіка)').

У наведених номінантах англійської мови актуалізуються інтракультурний мотив «весілля мітли», чи «весілля рокитового куща», пов'язаного із давньою англійською традицією вступу у цивільний шлюб (*to marry over the broomstick*, *to jump over the broomstick*), та мотив порушення послідовності дій у віками усталених релігійних традиціях – 'з'їсти вечерю раніше, ніж проказати молитву' (*to eat supper before you say grace*). Симетричними мотивами у польській та чеській мовах є вже аналізована нами опозиція правого і лівого як хибного, неправильного, несправжнього: пол. *żenić się na lewą rękę*, чes. *vžít si ženu na levou ruku*.

Мотив половинчастості, а тому сумнівної надійності такого не-шлюбу (півколеса не може виконувати функцію колеса) актуалізується у чеських номінантах *žít oddán na púl kola*, *oženit se na púl kola*. Порушення моральних законів шлюбних стосунків, сформованих цивілізацією, підсилює мотиватор *na divoko* у чеському номінанті *žít na divoko*, тобто жити у шлюбі як дикуни – С.К. Нойманн, досліджуючи давні форми шлюбу, говорить про т.зв. дикунські

(полігамні) форми шлюбу у первісному суспільстві [287]. Мотив гріховного «краденого шлюбу» (пор. укр. *крадене весілля* 'шлюб без батьківського благословення' складає мотиваційну базу чеського номінанта *být ženatý pod palec (pod prst)* – вираз *dostat (získat) něco pod palec (pod prst)* пов'язаний із семантикою 'красти' (*zůstalo mi něco pod prstem* 'украсти щось; збагатитися нечесним шляхом' [326, s. 287]).

- неналежне місце укладення шлюбу (укр. *побратися у заячому холодку, на смітнику одружитися, у кропиві шлюб узяти, на паркані (на стіні) розписатися*) виявилось номінаційною домінантою лише в українській мові. Тут у процесі номінації актуалізувалися мотиватори, пов'язані із «чужим» світом (кропива, за повір'ям, наділена лихою силою, вона звичайно росте біля людських помешкань, тому її здавна вважали місцем перебування нечистої сили; освячену в церкві кропиву тримали у хаті проти відьом; про невінчаних казали, що вони *у кропиві шлюб брали* [85, с. 317]. Дозволимо собі припустити, що з «чужим світом» пов'язана питома і мотиваційна база номінантів *побратися у заячому холодку* – заєць, як і деякі інші тварини, пов'язаний із нечистою силою; вважали, що заєць створений чортом і служить йому [85, с. 232], та *на паркані (на стіні) розписатися*), адже паркан та стіна – межа «свого» та «чужого» простору. Подібне явище спостерігаємо й у номінанті *на смітнику одружитися* – на смітниках знаходить собі притулок нечиста сила [85, с. 555].

- відсутність належних документів реєстрації шлюбу (пол. *żyć na kocią łapę*, букв. 'жити на котячу лапу', *żyć na kartę rowerową*, букв. 'жити на права водіння велосипедом', чес. *žít na psí knížku*, букв. 'жити за собачим документом'). Номінаційне «відчуження» тих, хто живе у не-шлюбі, вербалізується шляхом ототожнення такого життя з неантропним (зооморфним) простором: (пол. *żyć na kocią łapę*, чес. *žít na psí knížku*). Водночас несправжність не-шлюбу вербалізується через мотиватори на позначення неіснуючих фактів: пол. *żyć na kartę rowerową* (як відомо, документів на право водіння велосипеда не видають у жодній країні), чес. *žít na psí knížku* (спеціальні документи на собак не є елементом традиційної народної культури).

• життя у ненадійному, хисткому місці місці (пол. *siedzieć na knelbu (na klocku, na pieńku)*), букв. 'сидіти на кілку (на поліні, на пеньку)', чes. *žít na hromádce (hromadě, haldě)*, букв. 'жити на купі'. Непевність не-шлюбу мотиваційно пов'язується із локалізацією його учасників у місці, що потенційно виключає надійність їх перебування там: польський номінант *siedzieć na knelbu (na klocku, na pieńku)* семантично корелює із укр. як *собака у човні (сидіти)* та як *сорока на тину (кілку, колу) сидіти* 'у незручному, непевному становищі, неприродно' [223, кн. 2, с. 839, 844]. Чеський номінант *žít na hromádce (hromadě, haldě)* теж мотиваційно відсилає до мотиватора *hromádka (hromada, halda)* 'купа', жити на якій неприродно і незручно.

Матрицю номінаційних номінант денотата 'життя у не-шлюбі' можна представити у такому вигляді Таблиці Б.1.3.

На позначення учасників такого шлюбу у порівнюваних мовах шляхом суцільного вибирання виявлено номінанти:

англійська мова: чоловік: *cohabitant*, букв. 'співмешканець' [5, с. 149; 12, с. 266], *partner*, букв. 'партнер' [12, с. 997];

жінка: *concubine*, букв. 'наложниця' [5, с. 161], *cohabitant*, букв. 'співмешканка' [5, с. 149], *partner*, букв. 'партнер' [12, с. 997];

разом: *concubinage*, букв. 'позашлюбне співжиття' [5, с. 161; 12, с. 283], *cohabitation*, букв. 'співжиття' [5, с. 149], *living together*, букв. 'життя разом' [306, р. 359], *companionate marriage*, букв. 'товариський шлюб' [306, р. 359], *free love*, букв. 'вільна любов' [306, р. 359];

польська мова: чоловік: *konkubin*, букв. 'конкубін' [325, s. 288], *przyszywany mąż*, букв. 'пришитий чоловік' [267, s. 122], жінка: *konkubina*, букв. 'конкубіна' [267, s. 121], *nieślubna żona*, букв. 'нешлюбна жінка' [267, s. 122; 325, s. 288], *żona-nie-żona*, букв. 'жінка-не-жінка' [267, s. 122], *żona z lewej ręki*, букв. 'дружина з лівої руки' [311, t. 1, s. 384], разом: *grupa nieformalna*, букв. 'група неформальна' [267, s. 121];

чеська мова: чоловік: *partner*, букв. 'партнер' [317, d. IV, s. 49], *druh*, букв. 'друг' [317, d. II, s. 410], *přítel*, букв. 'приятель' [317, d. IV, s. 669], *skorochoť*, букв.

‘начебто чоловік’ [317, d. V, s. 355], *polomanžel*, букв. ‘напівчоловік’ [317, d. IV, s. 251], *souložník*, букв. ‘той, що розділяє з кимось ложе’ [317, d. V, s. 448], *soupelešník*, букв. ‘той, хто розділяє з кимось перини’ [317, d. IV, s. 74], *konkubinář*, букв. ‘конкубін’ [317, d. II, s. 379], жінка: *partnerka*, букв. ‘партнерка’ [317, d. IV, s. 49], *družka*, букв. ‘подружка’ [317, d. II, s. 412; 299, s. 123], *přítelkyně*, букв. ‘приятелька’ [317, d. IV, s. 669], *skorochot*, букв. ‘начебто дружина’ [317, d. V, s. 355], *polomanželka*, букв. ‘напівдружина’ [317, d. IV, s. 251], *konkubína*, букв. ‘конкубіна’ [299, s. 123; 317, d. II, s. 379], *souložnice*, букв. ‘та, що розділяє з кимось ложе’ [299, s. 123; 317, d. V, s. 448], *pelešnice*, букв. ‘та, що полюбляє перини’ [317, d. IV, s. 74], разом: *muž a žena beze sňatku*, букв. ‘чоловік і жінка без шлюбу’ [317, d. V, s. 423], *druh a družka*, букв. ‘друг і подружка’ [317, d. II, s. 412];

українська мова: чоловік: *нешлюбний чоловік* [42, с. 621], *партнер* [97, с. 267], *співмешканець* [42, с. 621], *коханець* [183, т. IV, с. 313], *коханюк* розм. [141, т. 2, с. 909], *любас* розм. [183, т. IV, с. 561], *любко* розм. [183, т. IV, с. 563; 97, с. 172], жінка: *нешлюбна дружина* [42, с. 621], *партнерка* [42, с. 621], *співмешканка* [42, с. 621], *коханка* [183, т. IV, с. 313], *любаска* розм. [183, т. IV, с. 561], *любанка* розм. [183, т. IV, с. 561], *любка* розм. [183, т. IV, с. 563], разом: *партнери* [42, с. 621], *співмешканці* [42, с. 621], *коханці* [42, с. 621].

Основне номінаційне значення ‘не-повноцінні учасники подружжя’ у наведених системах номінантів реалізується через систему мотиваційних домінант ‘не такий, як має бути у подружжі’, відзначимо, що чисельність номінантів в даному випадку є більшою у слов’янських мовах (англ. – 5; пол. – 5; чes. – 16; укр. – 15): • приятельський, партнерський (англ. *partner* // *partner*, чes. *partner*, *druh*, *přítel* // *partnerka*, *družka*, *přítelkyně* // *druh a družka*, укр. *партнер* // *партнерка* // *партнери*), • неузаконений (англ. *concubine*, пол. *konkubin* // *konkubína*, *roboczná žena*, *nieślubna žena*, *žona-nie-žona*, чes. *konkubinář* // *konkubína*, *muž a žena beze sňatku*, укр. *нешлюбний чоловік* // *нешлюбна дружина*, • розділяти з іншим спільне (не-подружнє) життя (англ. *cohabitant* // *cohabitant*, чes. *souložník*, *soupelešník* // *souložnice*, *pelešnice*, укр. *співмешканець* // *співмешканка*), • мати стосунки, що ґрунтуються лише на почуттях (укр. *коханець*,

коханюк розм., *любас* розм., *любко* розм. // *коханка*, *любаска* розм., *любанка* розм., *любка* розм. // *коханці*), • перебувати у напівофіційних стосунках (пол. *przyszywany mąż*, чес. *skorochoť*, *polomanžel* // *skorochoť*, *polomanželka* (Таблиця Б.1.4.)

Висновки до розділу 2

Зіставно-ономасіологічний опис номінаційних мікросистем 'шлюб – нешлюб' дає підстави для таких висновків:

Зіставлення семантичного наповнення 'шлюб' та мотиваційних доміант свідчить, що у цій частині номінаційної мікросистеми спостерігається значна питома вага типологічного, адже основоположні константи шлюбу є у концептуальній картині світу носіїв англійської, польської, чеської та української мов значною мірою спільними. Відмінності ж виявляються у конкретному виборі мотиватора у процесі вербального ототожнення позамовного змісту.

Номінанти блоку А є номінантами релятивними, переважно зорієнтованими у сферу світоглядної норми. Номінанти із спільним номінаційним значенням 'шлюб' – 'законний шлюб' формують ядрову його частину і засвідчують мотиваційні доміанти, пов'язані із відповідністю такого шлюбу до закону (основне протиставлення 'узаконений – неузаконений'): 'який стосується закону', 'правильний, справжній', 'записувати', 'належний стан речей'. У номінантах церковного шлюбу переважають ознаки, мотиваційно суттєві для вербального ототожнення цього виду шлюбу, – 'належне місце укладення шлюбу' та 'належний спосіб укладення шлюбу' ('за певним обрядом', 'обрядодії при укладенні шлюбу').

У системі номінантів на позначення різновидів шлюбу визначальним є протиставлення 'такий, як слід – не такий, як слід'. Основою його є т. зв. неписані закони – системи світоглядних настанов та обмежень, якими керуються всі представники національно-лінгво-культурної спільноти. Ці настанови є

інтеркультурними, а вербалізовані мовою – інтерлінгвальними мотиваційними ознаками. Номінанти, що фіксують норму (шлюб такий, як слід), кількісно поступаються номінантами анти-норми (шлюбу не такого, як слід). З-поміж номінантів нерівного шлюбу найактивнішою виявилася мотиваційна ознака 'обмежувати (у правах)' та 'неналежний'. У різних мовах такий шлюб мотиваційно окреслений як нерівний, неправильний.

На одній полюсі тут опиняються номінанти шлюбу такого, як слід (шлюб з любові, шлюб відкритий, шлюб з доброї волі). Як світоглядна норма, такі номінаційні значення виявляють значно нижчу міру вербалізованості в усіх мовах. У таких номінантах актуалізовано позитивні сфери «вищого порядку» з метою вербального ототожнення змісту: 'чуттєве' та 'серце як умістище почуттів та пристрастей', 'відкритий', 'добровільний'. На іншому полюсі – значно численніші номінанти, що вербалізують анти-норму (шлюб з розрахунку, фіктивний шлюб, таємний шлюб, шлюб з примусу). Тут мотиваційними домінантами виявилися сфери ототожнення змісту, які тяжіють до «нижчих», негативно оцінюваних суспільною свідомістю констант (сфера раціонального, матеріального стосовно до шлюбу (мотиваційні ознаки 'зручність', 'розум', 'раціональне', '(матеріальна) зацікавленість', 'розрахунок', 'неналежний', 'торгівельна угода'), сфери 'прихований', 'не-відкритий' (мотиваційні ознаки 'формальний', 'удаваний', 'інсценований', 'неправдивий', 'вигаданий'), сфери 'примус' (ознаки 'надто швидкий', 'з примусу').

У цій мікросистемі одиниць мотиватори набувають статусу мотивантів або без виразних номінаційних трансформацій, або (значно рідше) завдяки номінаційним трансформаціям метонімічного характеру. Базовими є асоціації інтелектуально-логічного типу.

Мікросистема номінантів 'брати шлюб' виявляє інше співвідношення релятивних та кваліфікативних одиниць: питома вага останніх значно зростає. Релятивні номінанти тут актуалізують мотиваційні ознаки 'шлюб, подружній зв'язок', 'стати подружжям' і мають головно метонімічне підґрунтя. Група кваліфікативних одиниць найчастіше мотиваційно пов'язана з обрядодіями, які

процес вступу у шлюбні стосунки супроводжують (шлюбними предметами, обрядовими діями (шлюбними та дошлюбними), з символікою шлюбу як втрати свободи тощо). Щодо вибору конкретних мотиваторів можна говорити про перевагу еталонно-образних асоціацій над асоціаціями інтелектуально-логічного типу та, відповідно, вищу питому вагу номінаційно модифікованих мотиваторів (метонімічного та (більшою мірою) метафоричного характеру) над немодифікованими. Збіги та незбіги конкретних мотиваторів підтверджують взаємодію типологічного та генетичного у процесі мовної об'єктивації позамовного змісту 'шлюб'.

Номінанти блоку Б 'не-шлюб' містять, як і номінанти шлюбу, незначну кількість релятивних номінантів, де мотиваційні ознаки, різні у чотирьох мовах, цивільність цього шлюбу констатують ('несправжній', 'фактичний', 'вільний', 'пробний, ненадійний'. Значно більше тут спостережено номінантів кваліфікативно-оцінних. Домінуючими інтерлінгвальними мотиваційними ознаками стали 'незаконне спільне проживання', 'незаконений зв'язок, інший, ніж шлюбний', 'життя у гріху', 'неналежний спосіб укладення шлюбу', 'неналежна сфера укладення шлюбу'. Мотиватори тут перетворюються на мотиванти шляхом переважно метафоричного переосмислення всієї мотиваційної бази.

Номінанти із номінаційним значенням 'жити на віру' є виключно кваліфікативними і переважно емоційно оцінними. У той час як номінанти об'єктивно-оцінного типу за мотиваційними ознаками корелюють із назвами не-шлюбу, то номінанти суб'єктивно-оцінного типу виявляють виразний зв'язок із обрядовою символікою, традиціями, обрядодіями, які такий 'не-шлюб' супроводжують. З мотиваційного погляду домінуюче місце тут посідає 'неналежне місце укладення шлюбу', 'неналежний спосіб укладення шлюбу', 'відсутність його документального підтвердження', 'ненадійність, хиткість' такого шлюбу.

Окреслені мотиваційні домінанти, як показав аналіз, реалізуються у мовах через частково спільні, частково відмінні мотиватори. Тому є підстави говорити

про наявність спільних протомотивайційних сфер вербального ототожнення певного змісту, проте конкретний вибір мотиватора у зіставлюваних мовах може мати характер як інтралінгвальний, так і інтерлінгвальний. У деяких випадках протиставлення англійської та слов'янських мов виявляє факти ареальні.

Номінанти блоку А виявляють у слов'янських мовах виразну маскуліноцентричність (виняток складають лише гіпонімічні номінанти різновидів шлюбу з деактуалізованою семою статі) Аргументами на користь такого твердження слугують семантичні та мотиваційні доміанти одиниць із номінаційним значенням 'шлюб' та 'брати шлюб' та факти демаскулінності значної кількості фемінінних номінантів. У номінантах блоку Б маскулінна доміанта є виразною у системах одиниць на позначення учасників не-шлюбних стосунків.

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА МОТИВАЦІЯ МІКРОСИСТЕМИ НОМІНАНТІВ 'ШЛЮБУВАННЯ'

3.1. Структура номінаційної мікросистеми 'шлюбування'

Мова функціонує не «для себе» і не «в собі», вона служить для освоєння екстралінгвальної дійсності, передачі складних людських стосунків, емоцій, почуттів, для відображення цієї дійсності у свідомості самих мовців.

Шлюбування, або дошлюбні стосунки, належать до динамічних обрядів родинного циклу і є усвідомленою культурною формою, спрямованою на перехід людини з неодруженого стану в одружений унаслідок досягнення нею статевої зрілості. Це один із найстійкіших і найскладніших компонентів традиційно-побутової культури, яскравий показник етнічної і мовної ідентичності. У системі номінантів на позначення дошлюбних стосунків маємо вербалізовані мовою як пережитки, так і сучасні константи соціальних та сімейно-шлюбних відносин, архаїчних і сучасних уявлень, архетипних і неархетипних, предметних і акціональних символів. Усі вони так чи інакше асоціюються у свідомості національно-лінгво-культурної спільноти із системою дошлюбних «кроків», можливих їх реляцій та реалізацій у шлюбування як комплексній структурі світоглядних орієнтирів, які поєднують у собі і позамовну, і мовну реальності.

Мікросистема номінантів на позначення *дошлюбних стосунків (шлюбування)* має порівняно із мікросистемою □шлюб – не-шлюб □ специфічну структуру: її мікросистеми пов'язані відношеннями послідовної каузації. Зорієнтовані на мету – □шлюб як спільне родинне життя чоловіка з жінкою □, такі одиниці відображають основні світоглядні етапи підготовки людей до спільного сімейного життя. Дошлюбна поведінка чоловіка (хлопця) та жінки (дівчини) зумовлена знанням народної практики організації дошлюбного побуту й

обов'язково пов'язана у концептуальній картині світу носіїв мов із досягненням ними шлюбного віку, пошуком пари для одруження, залицянням, встановленням дошлюбних стосунків, пропозицією вступу у шлюбні стосунки. Всі ці фрагменти дошлюбних стосунків спрямовані на «формування майбутніх подружніх і внутрішньосімейних взаємин» [149, с. 409], проте лише у тому разі, коли на всіх етапах дошлюбних стосунків їх вирішення було сприятливим, майбутні подружні стосунки були потенційно можливими. Не випадково ця мікросистема уміщує й передбачені світоглядно своєрідні «елементи ризику», «глухі кути» для майбутнього шлюбного союзу – можливі варіанти розвитку дошлюбних стосунків, які унеможливають досягнення поставленої мети (зокрема, □ холостяцтво/стародівство', 'розійтися', 'нешлюбна дитина', 'відмова у сватанні').

Загалом елементи аналізованої мікросистеми об'єднуються спільним номінаційним значенням □ вибирати пару для одруження □, адже головною метою шлюбу в усі часи було і є створення сім'ї та продовження свого роду. І хоча пару для одруження може потенційно вибирати як чоловік, так і жінка, ця мікросистема номінантів, як буде показано далі, позначена маскуліноцентричністю як нормою у системі дошлюбних стосунків: беззаперечно активною силою тут був відпрадавна чоловік. Маскуліноцентричність звичайно розуміється як глибинна культурна традиція. Це не просто погляд на світ з чоловічої точки зору, це представлення чоловічих нормативних уявлень та життєвих моделей за єдині універсальні соціальні норми та життєві моделі. У нашому дослідженні маскуліноцентричність розглядається не з погляду агресивного андроцентризму, чи гегемонії маскулінного над фемінінним, а як домінування маскулінного над фемінінним у концептуальній та мовній картині світу [21, с. 11]. Вивчення номінаційної мікросистеми 'шлюбвання' під кутом зору суспільно зумовленого гендерного дисбалансу бачиться цікавим у контексті активних у сучасній парадигмі наукових досліджень лінгвістичної гендерології (А. В. Кириліна).

У загальному вигляді структура цієї номінаційної мікросистеми має такий вигляд:

Блок С. 'Досягнути шлюбного віку'

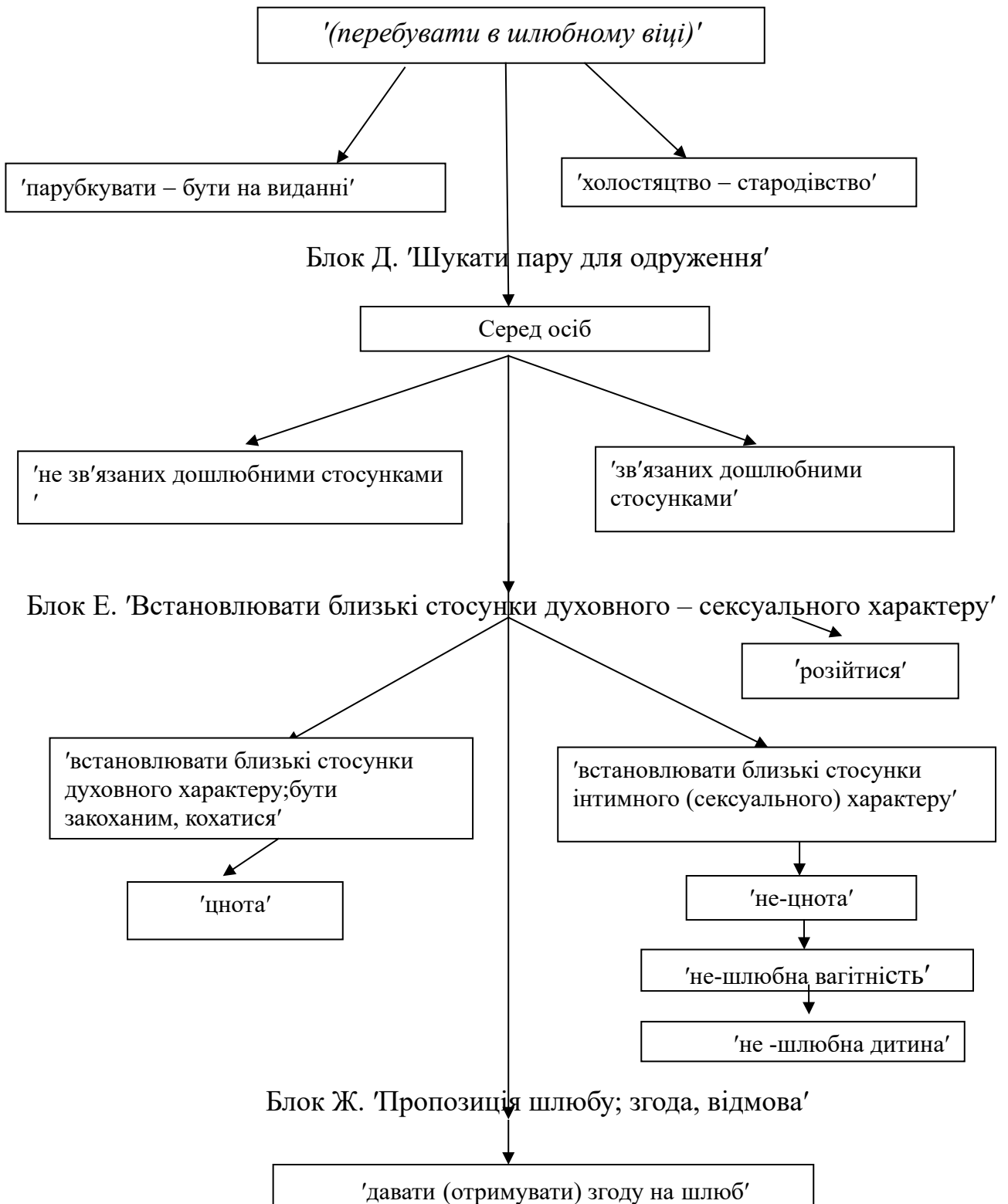

Рис. 3.1. Номінаційна мікросистема 'шлюбівання'

3.2. Зіставно-ономасіологічний аналіз складників номінаційної мікросистеми 'досягти шлюбного віку (перебувати у шлюбному віці)'. Співвідношення маскулінного й фемінінного

Людське життя фактично визначається певною кількістю точок відліку – фізіологічних стадій людського буття, пов'язаних з його переломними моментами: зачаттям, вагітністю, пологами, настанням статевої зрілості, шлюбом і смертю [128, с. 39]. Людина досягає зрілості, повноліття і вступає у шлюб, щоб створити сім'ю як основну ланку продовження роду.

Дошлюбні стосунки у європейських народів починалися з досягнення їх учасниками шлюбного віку – парубкування та дівування. І хоча на перший погляд такі дії з боку хлопця та дівчини видаються симетричними, насправді пару собі вибирав саме хлопець (пор. *парубкувати* 1. □Бути парубком (парубок □Молодий чоловік; юнак. 2. Нежонатий чоловік □, перен. □Поводити себе, як парубок: гуляти, залицятися до жінок і т. ін. □[43, с. 890] та *дівувати* □Бути дівчиною; брати участь у дівочих розвагах □[43, с. 302]¹.

3.2.1. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'парубкувати – бути на виданні'

Аналізована група номінантів із спільним номінаційним значенням 'досягти шлюбного віку особою чоловічої та жіночої статі' має переважно розчленовану структуру: це передусім неоднослівні стійкі аналітичні сполуки з різного роду конкретизаторами, на які припадає головне семантичне навантаження. За номінаційним призначенням вони є номінантами релятивними, оскільки лише констатують, кваліфікують за нормативно-ціннісною шкалою вік осіб чоловічої та жіночої статі як такий, що уможливорює майбутній шлюб як «родинний союз».

¹ На позначення дівчини, що гуляла та залицялася до хлопців, в усіх досліджуваних мовах були інші номінанти (напр., чes. *hošice*, *hošanka*, укр. *хлопчурка*, *хлопчурниця*).

Шлюб світоглядно передбачає досягнення шлюбного віку обома його потенційними актантами, відповідно, номінанти цієї групи мають регулярно актуалізовану сему статі, котра виявляється у даній системі номінантів класифікаційно релевантною.

Група **маскулінних номінантів**² із номінаційним значенням 'той, що досяг шлюбного віку' уміщує такі одиниці:

англійська мова: *young man* [13, с. 1034; 301, р. 268], *fellow* [5, с. 287; 283, р. 582], *lad* (у Шотландії – *laddie*) [283, р. 898–899], *chap* [5, с. 129; 283, р. 246];

польська мова: *młody człowiek* [293, s. 466], *dojrzały mężczyzna* [293, s. 140], *pełnoletny mężczyzna* [293, s. 451], *młody mężczyzna* [311, t. 1, s. 451], *mężczyzna w sile wieku* [293, s. 1125], *młodzik* [293, s. 467], *młodzieniec* [293, s. 467; 253, t. 2, s. 199];

чеська мова: *zletilý muž* [317, d. VIII, s. 331], *plnoletý muž* [317, d. IV, s. 140], *zralý (vyzralý) muž* [317, d. VIII, s. 404], *plnoroký, pohlavně dospělý, dospělý muž* [317, d. II, s. 378], *v plném mužství* [317, d. III, s. 155], *v plné (mužné) síle* [240, t. 1, s. 406], *v rozkvětu své mužné síly* [317, d. III, s. 155], *v rozkvětu svého mužného věku* [317, d. III, s. 155], *v zralém mužství* [317, d. III, s. 155];

українська мова: *молодий чоловік* [97, с. 267], *дорослий чоловік* [97, с. 95], *жених* [183, т. II, с. 519; 85, с. 218], *парубок* [182, т. 2, с. 853; 183, т. VI, с. 80], *хлопець* [182, т. 2, с. 853; 183, т. XI, с. 84], *зрілий чоловік* [97, с. 95].

Групу **фемінінних номінантів** 'та, що досягла шлюбного віку' складають:

англійська мова: *girl* [301, р. 200, 439; 4, с. 329], *unmarried woman* [306, р. 360; 13, с. 1034], *lass* [301, р. 439; 283, р. 905], *maiden (maid)* [306, р. 360], *bride* [283, р. 182], *young lady* [13, с. 1034];

польська мова: *panna na wydaniu* [311, t. 1, s. 645; 311, t. 2, s. 647], *panna do wzięcia* [311, t. 1, s. 645], *dziopa* [173, т. 2, с. 37], *dojrzała do małżeństwa* [311, t. 1, s. 178], *dziewica na wydaniu* [311, t. 1, s. 645], *panienka na wydaniu* [311, t. 1, s. 644],

² У систематизованому вигляді із вказівкою суттєвого у ономасіологічному контексті аналізу буквального значення складників усіх мікросистем номінаційної мікросистеми 'шлюбівання' наведено у Додатках В.1.1, В.1.2, В.2.1., В.2.2.; Д.1, Д.2.1.; Е.1.1., Е.2.1., Е.3.1., Е.4.1., Е.5.1., Е.6.1., Е.7.1.; Ж.1.1., Ж.2.1., Ж.3.1.

dochodzić do rozkwitu [311, t. 2, s. 50], *czas pod czepek* [311, t. 1, s. 152], *być do wzięcia* [311, t. 2, s. 711];

чеська мова: *děvče v nejlepších letech* [317, d. II, s. 543], *děvče v kvetoucím věku* [317, d. VII, s. 41], *děvče v zralých letech* [317, d. VIII, s. 404], *dospělá žena* [317, d. II, s. 378], *v plném ženství* [317, d. VIII, s. 472], *v rozkvětu ženství* [317, d. VIII, s. 472], *v zralém ženství* [317, d. VIII, s. 472], *děvče na vdavani* [282, d. 1, s. 228];

українська мова: *дівчина на виданні* [184, с. 68; 222, с. 15], *дівчина на відданні* [184, с. 68; 184, т. I, с. 578], *дівчина на порі* [222, с. 15], *в дівочих літах* [97, с. 86], *відданиця* [182, т. 1, с. 418], *на порі стоїть* [222, с. 153], *стати на порі* [224, с. 337; 222, с. 153], *спіла ягода* [214, с. 344], *дівка на всю губу* [97, с. 86], *саме в соку* [141, т. 3, с. 291], *в самому соку* [141, т. 3, с. 291].

З ономасіологічного погляду у мотиваційній базі і маскулінних, і фемінінних номінантів присутній ядровий номінаційно релевантний компонент, що так чи інакше конкретизує стать номіната. Сема 'неодруженість' найчастіше виявляється імплікованою (англ. *chap*, букв. 'чоловік, що мандрує і одночасно продає дрібні товари', пол. *młody człowiek*, букв. 'молодий чоловік', чes. *v plném ženství*, букв. 'повній (своїй) жіночості', укр. *спіла ягода* тощо). Водночас з погляду мотиваційних домінант група маскулінних і фемінінних одиниць виявляє певні відмінності.

У цій групі **маскулінних номінантів** такими провідними мотиваційними ознаками виступають ознаки 'вік', 'статева зрілість', 'чоловічість', тобто ознаки фізичного і фізіологічного характеру. Лише епізодично номінаційно актуалізованими є соціальні параметри статевої зрілості (пол. *młodzieniec*, букв. 'молодий неодружений чоловік' укр. *жених* 'про неодруженого чоловіка, що збирається одружуватися', *парубок* 'нежонатий чоловік'). Натомість у мотиваційних характеристика англійських номінантів соціальна функція чоловіка є найбільш виразною: *fellow*, букв. 'компаньйон, партнер', *chap*, букв. 'чоловік, що мандрує і одночасно продає дрібні товари'.

Складники мотиваційної бази маскулінних релятивних одиниць безпосередньо транспонуються у форму номінантів без будь-яких вагомих

номінаційних трансформацій або ж беруть участь у перенесенні найменування за суміжністю (англ. *fellow, lad, chap*, укр. *жених*).

Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту 'чоловік, що досяг шлюбного віку' (табл. В.1.1.) свідчить, що єдиною **інтерлінгвальною ознакою**, зафіксованою в усіх чотирьох мовах, є ознака 'чоловіча стать + вік', єдиною **ареальною** є ознака 'зрілий', засвідчена у трьох слов'янських мовах. Інші мотиваційні ознаки фізичного (фізіологічного) та соціального спрямування представлені у мовах у різних поєднаннях.

На відміну від маскулінних, у **фемінінних номінантах** на позначення дівчини (жінки) на виданні суттєво підвищується мотиваційна роль соціального складника – тут досягнення статевої зрілості головно розуміється як готовність жінки до того, аби бути виданою (відданою) заміж, і виявляється спроектованим на її зовнішність (жіночність). Так, у англійській мові або конкретизується соціальний статус жінки (*girl*, букв. 'дівчина (незаміжня)', *unmarried woman*, букв. 'незаміжня жінка'), або ж імпліковано передбачається (*bride*, букв. 'на виданні'). Жінка на виданні розуміється як об'єкт, готовий до використання (*maiden (maid)*, букв. 'щось невикористане'), або асоціюється у процесі номінації з об'єктами, що викликають позитивні емоції (*lass* поет., букв. 'ласкава назва дівчини (сонечко, котик, зайчик)'). У польській зрілий вік дівчини мотиваційно пов'язується передусім із очікуванням вступу у шлюбні стосунки (її можуть або видати, або взяти) (*panna na wydaniu*, букв. 'дівчина на виданні', *panna do wzięcia*, букв. 'дівчина, готова до того, аби її взяли (заміж)'), із дозріванням та розквітом (*dojrzała do małżeństwa*, букв. 'зріла жінка', *dochodzić do rozkwitu*, букв. 'розцвітати') та обрядовим предметом (очіпком), що символізує перехід дівчини у одружений стан (*czas pod czepek*, букв. 'пора під очіпок').

У чеській мові соціальний складник мотивації не представлений – тут домінує асоціативний зв'язок із зрілістю як найкращою порою, порою розквіту дівочтва та жіночністю, що, своєю чергою, асоціативно пов'язується із зрілістю і розквітом (*děvče v nejlepších letech*, букв. 'дівчина в найкращій порі', *děvče v kvetoucím věku*, букв. 'дівчина у цвіту', *děvče v zralých letech*, букв. 'дівчина у

зрілому віці'). В українській мові мотиваційні домінанти корелюють із польськими у тій їх частині, яка наголошує на потенційній здатності бути виданою заміж (дівчина на виданні, дівчина на відданні, відданиця); лакунарними є темпоральні характеристики (дівчина на порі, в дівочих літах, на порі стоїть) та експресивні характеристики зовнішності дівчини на виданні (спіла ягода, дівка на всю губу, саме в соку, дівка в самому соку).

У цій групі одиниць підвищується питома вага образного складника: окремі мотиватори зазнають не лише метонімічних, але й метафоричних номінаційних перетворень. Так, семантична транспозиція за суміжністю спостерігається в англ. *bride*, пол. *czas pod czepek*, за подібністю – в укр. *спіла ягода* (зрілість дівчини цілком асоціативно пов'язується із зрілістю плоду. Порівняння з ягодою, за М. М. Пазяком, належить до розгалуженого спектра народних порівнянь [143, с. 161]). Вирази саме в соку, дівка в самому соку, цілком вірогідно, є відлунням медичної науки античності і середньовіччя (за гуморальною теорією Гіппократа, стан здоров'я людини визначають «соки» організму) (пор. *кров з молоком* – номінант з інтеркультурною мотиваційною базою [179, с. 317] на позначення хорошого здоров'я та фізичної сили людини).

Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту 'жінка, що досягла шлюбного віку' констатує, як і у групі маскулінних одиниць, єдину інтерлінгвальну ознаку 'жіноча стать + вік'; іншою найбільш затребуваною ознакою є 'готовність бути виданою (взятою) заміж (англ., пол., укр. мови) (таблиця В.1.2.). Як бачимо, у різних мовах актуалізованими виявляються до певної міри подібні та відмінні як кількісно, так і якісно ознаки – скажімо, в англійській мові виразно переважає соціальний складник, у чеській – характеристика зовнішності. Загалом же у системах маскулінних номінантів домінують внутрішні (фізичні та фізіологічні) мотивувальні ознаки, у фемінінних – соціальні (готовність до шлюбу) та зовнішні ознаки (зовнішність, жіночність тощо) [233, с. 565].

3.2.2. Мотиваційні домінанти у сфері номінантів на позначення 'холостяцтва' і 'стародівства'

З одного боку, ця мікросистема номінативних одиниць є безпосередньо дотичною до номінаційної сфери 'шлюб', оскільки за певних умов холостяк чи стара діва можуть змінити сімейний стан на одруженість, з іншого – вона фіксує аномалію, відхилення від нормативно-буттєвої норми і цим наближається до номінаційної сфери 'не-шлюб'. У суспільній свідомості людина, досягши шлюбного віку, має знайти собі пару, вступити у шлюб, створити сім'ю. Водночас саме на чоловіка у системі патріархальних констант суспільного мислення покладалася головна відповідальність, адже у чоловічо зорієнтованому суспільстві мужчина мав закласти родину – створення сім'ї було першим обов'язком дорослого чоловіка; вчасно не одружений не користувався повагою, він перебував на нижчому щаблі соціальної ієрархії [234, с. 116]. На позначення такого відхилення від суспільно схваленої норми у зібраному матеріалі нами виявлено такі одиниці на позначення позамовного змісту **'холостяк, холостяцтво'**:

англійська мова: *old bachelor* [12, с. 127; 25, т. 2, с. 63], *unmarried (single) man* [5, с. 703, 825; 322, р. 42], *bachelor* [5, с. 59; 322, р. 42; 140, с. 58], *benedick* [322, р. 42], *something in socks* [283, р. 1571], *to keep bach* [8, т. 1, с. 55], *to wear bachelor's buttons* [8, т. 1, с. 131], *to answer to a maiden's prayer* [7, с. 18], *woman-hater* [322, р. 42];

польська мова: *stary kawaler* [275, s. 583; 293, s. 956], *bezzenny* [293, s. 49], *kawaler* [293, s. 315], *nieżonaty* [300, s. 204], *ciągnąć kłoc* [173, т. 2, с. 541], *przywiązywać kłoca* [173, т. 2, с. 541], *kawalerskie życie* [311, т. 2, s. 898], *stan kawalerski* [311, т. 2, s. 202];

чеська мова: *svobodný muž* [317, d. V, s. 639], *starý mladý* [317, d. V, s. 520], *panic* [317, d. IV, s. 28; SČS, s. 232], *paniček* [317, d. IV, s. 28], *starý mládenec* [317, d. III, s. 98; 317, d. V, s. 520], *věčný ženich* [240, т. 2, с. 695], *žít v panenském stavu* [317, d. IV, s. 27];

українська мова: *вічний наречений* [42, с. 577], *вічний холостяк* [209, с. 857; 141, т. 3, с. 711], *старий парубок* [85, с. 434; 183, т. VI, с. 80], *холостяк* [182, т. 2,

с. 853], *старий холостяк* [209, с. 857; 97, с. 234], *дівич* [141, т. 1, с. 552], *вільний (вольний) козак* [85, с. 297; 222, с. 79], *волочити колодку* [214, с. 69; 173, т. 2, с. 541], *крутити чуба* [42, с. 1383], *через вогонь не стрибає* [214, с. 69].

та стара діва (стародівство):

англійська мова: *old maid* [263, р. 246; 8, т. 1, с. 579; 322, р. 570], *candle-basher* [7, с. 58], *delo diam (old maid)* [7, с. 83], *lost hope* [7, с. 186], *fogey* [7, с. 110], *on the market* [7, с. 213], *to lead apes in hell* [8, т. 1, с. 43], *to dance barefoot* [8, т. 1, с. 227; 13, с. 263], *spinster* [322, р. 570], *bachelor girl* [322, р. 570];

польська мова: *stara panna* [293, s. 956], *niezameżna* [293, s. 532], *ciągnąć kłoc* [173, т. 2, с. 541], *przywiązywać kłoca* [173, т. 2, с. 541], *na koszu zostać* [311, т. 1, s. 349], *trwać (żyć) panieństwie* [173, т. 1, s. 645], *usychać panieństwie* [311, т. 1, s. 645], *być wskazaną na panieństwo* [311, т. 1, s. 645], *siać rutę (rutkę)* [311, т. 2, s. 74], *skrobać pietruszkę* [311, т. 2, s. 130], *stara dziewiątka* [311, т. 1, s. 208], *staropanieński stan* [311, т. 2, s. 202];

чеська мова: *stará panna* [317, d. IV, s. 29; 317, d. V, s. 520], *žít v pannenství* [317, d. IV, s. 27], *žít v pannenském stavu* [317, d. IV, s. 27], *slečňovat* [317, d. V, s. 375], *zůstat na koši* [317, d. II, s. 411];

українська мова: *неодружена (незаміжня) жінка* [148, с. 128; 182, т. 1, с. 989], *весталка* [141, т. 1, с. 186], *стара діва (дівка)* [141, т. 1, с. 552; 173, т. 2, с. 29], *Христова невеста* [224, с. 266], *стара вішалка* [214, с. 67], *Миколаївська дівка* [172, с. 89], *польська дівка* [172, с. 89], *невиданна* [69, с. 132], *сивуля* [69, с. 169], *дівкою ходити (сидіти)* [214, с. 110], *сивіти (посивіти) в дівках (дівкою, в перестарках)* [223, кн. 2, с. 800], *дівувати* [209, с. 239], *сидіти (залишитися на бобах)* [223, кн. 1, с. 36], *світити волоссям* [223, кн. 2, с. 787], *світити косою (волоссям)* [223, кн. 2, с. 787], *віником обмести* [214, с. 64], *волочити колодку* [173, т. 2, с. 541], *переспіла груша* [214, с. 101].

Стан холостяцтва (стародівства) як анти-норма вербалізується лише незначною кількістю релятивних номінантів із виразним соціальним складником: англ. *unmarried (single) man*, букв. 'нежонатий (самотній) чоловік', *benedick*, букв. 'холостяк', *to keep bach*, букв. 'холостякувати', пол. *kawaler*, букв. 'холостяк',

niežonaty, букв. 'нежонатий', чes. *svobodný muž*, букв. 'вільний (нежонатий) чоловік, укр. *холостяк* // *unmarried (single) woman*, букв. 'незаміжня (одинок) жінка', пол. *niezameżna*, букв. 'незаміжня', чes. *žít v pannenském stavu*, букв. 'жити незаміжньою', укр. *неодружена (незаміжня) жінка*. Форми мотиваторів транспонуються у форми наведених номінантів у номінаційно незмінному вигляді. Додамо, що у семантичній структурі таких одиниць не міститься інформації про те, чи номінат є носієм такого стану свідомо, чи під впливом обставин, що склалися.

Зауважимо, що не є цілком семантично симетричними й родові номінанти на позначення чоловіка та жінки, що досягли шлюбного віку, але не одружилися: номінант *холостяк* лише фіксує стан неодруженості 'неодружений чоловік; парубок' без актуалізації семи 'старий вік', натомість *стара діва* – 'немолода, але незаймана жінка'. Тимчасом як номінант *холостяк* лише констатує факт із нормативно-ціннісною оцінкою, номінант *стара діва* містить елементи емоційної оцінності на шкалі від іронічно-співчутливих до іронічно-зневажливих конотацій.

Номінанти непередикатної семантики мають у цій групі одиниць виразну номінаційну специфіку – це одиниці із парадоксальною внутрішньою формою [133], яка формується шляхом поєднання мотиваторів всупереч закону семантичного узгодження, сформульованого В. Г. Гаком [54, с. 369–372]. Мотиваційні характеристики одного мотиватора, що іменує номінат за статтю та соціальним статусом, номінаційно взаємодіють із невідповідною цьому мотиватору віковою характеристикою (англ. *old bachelor; old maid*, пол. *stary kawaler; stara panna*, чes. *starý mladý; starý mládenec; stará panna*, укр. *старий парубок; стара діва; Христова невеста*). Подібне явище спостерігаємо й у межах форми номінантів чes. *věčný ženich*, укр. *вічний жених; вічний холостяк* – один із мотиваторів передбачає тимчасову ознаку (*жених; холостяк*), натомість інших мотиватор у межах мотивувального словосполучення незаперечно вказує на нескінченність тривання ознаки у часі (*вічний*). Окремих зауважень вимагають і номінанти чes. *panic; paniček*, букв. 'дівич', укр. *дівич*. У процесі номінації тут відбувається нетипове маркування чоловічої родо-особової назви жіночим

мотиватором: *rapna* → *rapic*, *rapicsek*, *diva* → *divic*, що сигналізує у іменуванні як про мотив неодруженості, так і незайманості.

З іншого боку, одиниці і непередикатного, і передикатного типу змінюють міру експресивності залежно від міри номінаційних трансформацій, що їх зазнає мотиваційна база. У польській та українській мовах виразними є асоціації неодруженості жінки із фактом свідомого зречення шлюбності (пол. *trwać (żyć) panieństwo*, букв. 'наполягати на дівочтві', укр. *весталка*, *Христова невеста*), із зовнішнім виглядом, що не сприяє пошуку пари (укр. *стара вішалка*, *переспіла груша*, *сивуля*). *Груша* є символом дітонародження; у багатьох фраземах компонент *груша* символізує місце народження (пор. *упав з груші*, *з груші струсили*, *під грушею лежав*, *баба з груші принесла* [214, с. 101]); *переспіла груша* позначає й немолоду неодружену дівчину, що вже навряд чи здатна до дітонародження, однак у нашому контексті особливої актуальності набуває компонент *переспілий* (=престарілий), адже він значною мірою актуалізує безперспективність шлюбу; *сивий* у символіці кольорів виступає як символ старості [85, с. 537]. Окремі номінанти на мотиваційному рівні фіксують вплив зовнішніх (незалежних від дівчини (жінки)) чинників на нешлюбність (пол. *buć wskazaną na panieństwo*, букв. 'бути відказаною на дівування, укр. *невиданна*).

Особливий інтерес у контексті ономасіологічного аналізу викликають номінанти, у яких номінаційних трансформацій зазнає не окремий компонент, а вся мотиваційна база, що у цій групі шлюбних номінантів чітко корелює із дошлюбною символічною поведінкою чоловіка або (значно частіше) – жінки (дівчини).

З боку чоловіка (хлопця) така поведінка зорієнтована на зміну (втім безрезультатну) зовнішності на краще (укр. *чуба (вуса) крутити*) та на неучасть у обрядодіях, пов'язаних із вступом у шлюб – *через вогонь не стрибав* (в українському шлюбному обряді існувало очищення вогнем – молоде подружжя переступало через вогонь у воротах двору молодого [214, с. 69]).

З боку жінки дошлюбна поведінка як мотиваційна основа номінанта на позначення стародівства представлена значно ширше. Насамперед це дії, пов'язані

із зовнішністю жінки: з одного боку, волосся завжди було окрасою жінки (дівчини); показувати його іншим логічно мало б означати, як і у маскулінних номінантах, 'змінювати зовнішність на краще' (*світити волоссям, світити косою*). Однак реалема «коса», «волосся» в українській культурі наділена багатою семіотикою. *Дівоча коса і довге волосся* у системі символів зовнішнього вигляду сигналізує про належність її власниці до неодруженої частини соціуму, втрата коси свідчитиме про перехід дівчини в статус одруженої жінки [39, с. 111]. Заміжня жінка, за належними нормами поведінки, не мала виходити поміж люди без хустки чи очіпка – це було непристойно. Вислів *засвітити волосся (світити волоссям)* означав 'ходити з непокритою головою', а така поведінка заміжньої жінки сприймалася як тяжкий гріх. Таким чином, стара діва номінаційно визначалася як заміжня-незаміжня.

Відгомін стародавніх прокльонів вочевидь містить внутрішня форма українського виразу *віником обмести* кого жарт. 'побажати дівчині не вийти заміж'. В. Д. Ужченко фіксує його з-поміж східнословобожанських жартівливих побажань дівчині не вийти заміж, однак нами спостережена в актуальному слововживанні й інша з погляду гендеру семантика – 'обмести комусь женихів (наречених)'. Можливо, й тут культурно-символічне навантаження *віника* пов'язане із семантикою кола (круга) як своєрідного оберега.

Мотиви ворожіння відтворює внутрішня форма й іншого українського виразу *сидіти (залишиться) на бобах*, який пов'язаний із гаданням на бобах на долю [179, с. 51]. Якщо дівчина надто довго вирішувала, кому віддати руку і серце, вона могла залишитися у дівках. Аналогічний позамовний зміст 'залишилася дівувати, бо довго вирішувала (перебирала женихами)' вербалізовано у польській та чеській мовах через мотив *кошика* як символа відмови у сватанні пол. *na koszu zostac*, букв. 'залишатися на кошику', чес. *zůstat na koši*, букв. 'залишитися на кошику'.

У слов'янській народній культурі існувало умовне покарання за безшлюбність, віддзеркалене у формі цілої низки номінантів на позначення холостяцтва і стародівства пол. *ciągnąc, kłoc*, букв. 'колодку волочити',

przywiązuwać kloca, букв. 'прив'язувати колодку', укр. *волочити колодку*. Таку обрядодію В. В. Жайворонок пов'язує із стародавніми молодіжними ігрищами у останній день Масниці і на Запусти: парубкам і дівчатами, які не взяли шлюб у М'ясниці, прив'язували колодку як кару [85, с. 301]. Неодруженому парубкові дівчина прив'язує до руки чи до ноги шмат дерева, переважно качалку, як покарання за те, що не одружився. На Луганщині ще сто років тому прив'язували колодки навіть батькам і матерям, як «не женили синів або не видали заміж дочок» [87, с. 111]. Подібний звичай відомий і в західних слов'ян – чехів, словаків, поляків. Поляки, зокрема, на Масницю прив'язувати «клоцки» – шматки дерева. У Словаччині і Моравії символічні шматки дерева – «клатики» – ще й прикрашали [245, с. 386]. Розгалуженість «колодкових» виразів та їх уживання у багатьох слов'янських народів, на переконання В. Д. Ужченка, свідчить про давність і звичаю (дохристиянські часи), і самих виразів [215, с. 279]. Таку думку підтримують і В. М. Русанівський та С. Я. Єрмоленко.

І попри те, що аналізовані групи маскулінних та фемінінних номінантів не містять таких виразних ономасіологічних протиставлень, як у групі одиниць 'досягти шлюбного віку', є підстави стверджувати, що чоловічі і жіночі ролі у стані застарілої неодруженості не є рівнозначними. Чоловік як активна сила може дженждуритися, женихатися, аби *to answer to a maiden's prayer* – відповідати дівочим молитвам, натомість мотиви свідомої відмови від шлюбності, з одного боку, та марного очікування, всихання, старіння, сивіння і т. ін., з другого, тяжіють до жіночого полюса стану неодруженості за умови виходу за межі умовного «шлюбного» віку. На шляху вербалізації цієї шлюбної анти-норми нами спостережено два інтермовні вектори її об'єктивації: перший вектор – 'неправильний', 'неможливий', 'не такий, як потрібно' (номінанти з парадоксальною внутрішньою формою); другий вектор – 'марний', 'безрезультатний' на шляху до шлюбу та в очікуванні шлюбу.

Вербальне ототожнення цих векторів відбувається у досліджуваних мовах частково подібними, частково відмінними шляхами. Як бачимо, у системі мотиваційних домінант маскулінних номінантів (табл. В.2.1.) вищою є питома вага

різних проявів несумісності змістового обсягу мотиваторів та номінаційної актуалізації форм на позначення стану неодруженості та його рефлексій. У групі фемінінних номінантів (табл. В.2.2.) насамперед спостерігається значно ширша палітра мотиваційних ознак – тут і інтермовна семантика несумісності шлюбного віку й старості, неодруженості (у слов'янських мовах), мотиви свідомої відмови від шлюбності (польська, українська мови), і обрядодії, спрямовані як на досягнення шлюбності (англійська та польська мови), так і навпаки, мотиви страждань від нешлюбності (англійська, польська). Натомість в українській мові ономасіологічно актуалізується характеристика зовнішності номіната (як загальний вигляд невиданної, так і окремі його фрагменти, що асоціюються зі старістю як головною перешкодою у шлюбуванні).

3.3. Зіставно-ономасіологічний аналіз складників номінаційної мікросистеми 'шукати пару для одруження'. Співвідношення маскулінного й фемінінного

Вербалізація позамовного змісту 'шукати пару для одруження, залицятися, загравати' взаємодіє із двома векторами його реалізації: пошук пари як чоловік (хлопець), так і жінка (дівчина) може здійснювати як серед осіб, не зв'язаних дошлюбними стосунками, так і серед осіб, що вже включені у такі стосунки. Мікросистема номінантів із спільним номінаційним значенням 'шукати пару, залицятися' (серед осіб, не зв'язаних дошлюбними стосунками resp. відбивати когось у когось) є наступним вербалізованим мовою етапом шлюбування.

3.3.1. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'шукати пару для одруження серед осіб, не зв'язаних дошлюбними стосунками'

Змістовий обсяг поняття 'шукати пару, залицятися' (пор. *залицятися* (до кого, на кого, коло кого, з ким) 'маючи почуття симпатії або кохання, упадати біля кого-небудь, виявляти знаки уваги, зачіпати розмовою, жартами і т. ін.' [183, т. III, с. 186], *загравати* 'жартами, компліментами підкреслено виявляти захоплення ким-небудь' [183, т. III, с. 90], *кокетувати* 'своєю поведінкою, манерами, одягом неприховано намагатися сподобатися кому-небудь, зацікавити когось собою' [183, т. IV, с. 214], *фліртувати* – дія за знач. *флірт* 'несерйозна любовна гра, залицяння, кокетування' [183, т. X, с. 607]) визначає форму реалізації такої дошлюбної поведінки – невербальний (кокетувати, фліртувати) та вербальний (залицятися, загравати) її аспекти. Номінантами, що вербалізують цей фрагмент позамовної дійсності, є:

англійська мова: обопільна дія *cast (make) sheep's eyes at somebody* [8, т. 1, с. 297; 322, р. 232; 263, р. 142], *(make) advances'* [322, р. 232], *to flirt* [321, р. 349; 322, р. 232], *flirtation* [322, р. 232], *to dally* [321, р. 349; 322, р. 232], *to toy* [321, р. 349; 322, р. 232], *only have eyes for somebody* [322, р. 214], *pay one's addresses (to)* [12, с. 53; 140, с. 26], *to make eyes at someone* [263, р. 142; 322, р. 214], *coquet* [322, р. 124]; з боку чоловіка *court* [322, р. 127], *make love (to)* [140, с. 318], *pay (make) court (to)* [8, т. 1, с. 209; 322, р. 127]; з боку жінки: *coquetry* [322, р. 232], *marrying kind* [301, р. 185]; чоловік: *admirer* [322, р. 11], *boy-friend* [12, с. 184; 322, р. 363], *worshipper* [289, р. 1623; 290, р. 1135]; жінка: *coquette* [322, р. 124], *admireriness* [301, р. 185];

польська мова: обопільна дія *zalecać się do kogoś* [293, s. 929], *konkurować* [300, s. 95], *starać się* [300, s. 95], *umizgać się do kogoś* [293, s. 1080], *smalić (palić) do kogoś cholewki (cholewy)* [293, s. 933], *palić, sadzić, stroić koperczaki* [311, t. 1, s. 345], *iść, posuwać, puszczać się, sunąć w koperczaki* [311, t. 1, s. 345], *przewracać do kogo ślepninami* [311, t. 1, s. 770], *uciąć flirt (romans)* [311, t. 2, s. 424], *uprawiać flirt (miłostki, romanse)* [311, t. 2, s. 462], *romansować* [293, s. 849], *uciąć sobie flirciak (romansik)* [311, t. 1, s. 140; 311, t. 2, s. 424], *robić słodke (słodę) oczę do kogo* [293, s. 929], *spróbować swoich oczu na kim* [311, t. 1, s. 592], *oczy śmiją się do kogo* [311, t. 2, s. 304]; з боку чоловіка *ubiegać (starać się) o czyjąś rękę* [311, t. 2, s. 206],

uderzać (uderzyć) w konkury [311, t. 1, s. 341; 311, t. 2, s. 434], *odprawiać konkury* [311, t. 1, s. 566], *westchnąć, wzdychać do kobiety* [293, s. 1115], *uderzać (uderzyć) po żonę* [311, t. 2, s. 434], *bałamucić* [293, s. 36]; з боку жінки *kokietować* [253, t. 2, s. 747; 325, s. 276]; Чоловік: *kawaler* [293, s. 315], *zalotnik* [325, s. 955], *absztyfikant* [293, s. 2], *fatygant* [325, s. 177], *adorator* [293, s. 4]; жінка: *kokietka* [253, t. 2, s. 747], *zalotnica* [325, s. 276, 955];

чеська мова: обопільна дія *dvořit ke komu* [240, т. 1, с. 166; 317, d. I, s. 505], *flirtovat s kým* [317, d. II, s. 505; 240, т. 1, с. 493], *obletovat koho* [240, т. 1, с. 493], *chtít koho* [317, d. II, s. 153], *toužit po kom* [240, т. 2, с. 438], *brát na koho* [317, d. II, s. 163], *mít se ke komu (kolem koho)* [240, т. 1, с. 392], *točit se za kým (kolem koho)* [317, d. VI, s. 180; 240, т. 2, с. 475], *chytat se koho* [317, d. II, s. 163], *házet po kom očima* [314, II, 572; 317, d. III, s. 534], *mít na koho oko* [314, II, 573], *oči na někom nechat* [317, d. III, s. 533], *běhat (pást, lézt, pálit, plašit) se za kým* [317, d. II, s. 94], *chodit za kým* [317, d. II, s. 141], *pálit za kým* [317, d. IV, s. 17; 240, т. 2, с. 8], *zahrávat si s kým* [240, т. 2, с. 610], *laškovat* [240, т. 1, с. 342]; з боку чоловіка *usilovat o koho* [240, т. 2, с. 486], *namlouvat si koho* [317, d. III, s. 225; UČS, d. 1, s. 274], *pýtat dívku* [317, d. IV, s. 714], *plašit děvče* [317, d. IV, s. 125], *ucházet se o koho* [317, d. VI, s. 302; 282, d. 1, s. 274], *mládenčovat* [317, d. III, s. 98], *mládenčit* [317, d. III, s. 98]; з боку жінки *koketovat* [240, т. 1, с. 296]; Чоловік: *ctitel* [317, d. II, s. 225; 240, т. 1, с. 88], *náradník* [240, т. 1, с. 432]; жінка: *ctitelka* [317, d. II, s. 225; 262, d. 1, s. 88], *náradnice* [240, т. 1, с. 432], *koketka* [240, т. 1, с. 296];

українська мова: обопільна дія *залицятися* [182, т. 1, с. 537], *загравати* [182, т. 1, с. 537], *принаджувати* [97, с. 34; 209, с. 48], *знаджувати* [209, с. 48], *фліртувати* [104, с. 51; 182, т. 1, с. 537], *баламутити кого* [97, с. 20; 209, с. 48], *жартувати* [182, т. 1, с. 537], *підбивати клина (клинці)* [104, с. 51; ФСУМ 1998, с. 207], *топтати стежку* [104, с. 51; 184, с. 716], *смалити халяви (халявки)* [104, с. 51; 222, с. 207], *смалити (присмалювати) литки* [224, с. 223; 222, с. 207], *крутити роман* [104, с. 51], *заводити жарти* [224, с. 156], *грати очима* [104, с. 48], *прясти очима* [224, с. 303], *бісики пускати (посилати) оком* [104, с. 48; 214, с. 33], *робити очі (очки)* [223, кн. 2, с. 741], *стріляти очима* [104, с. 48], *очима*

(бровами) *моргати на кого* [42, с. 540], *проводжати поглядом* [223, кн. 2, с. 705], *дивитися закоханими очима* [42, с. 220], *око класти (покласти) на кого* [223, кн. 2, с. 666], *серце в'яне* [223, кн. 2, с. 794], *серце горнеться до кого* [223, кн. 2, с. 794]; з боку чоловіка *женихатися* [182, т. 1, с. 537], *парубкувати* [97, с. 267], *волочитися за кимсь* [182, т. 1, с. 537], *лататися до кого* [224, с. 358], *присусіджуватися до кого* [224, с. 358], *увиватися біля кого* [182, т. 1, с. 537], *крутитися навколо кого* [182, т. 1, с. 537], *витися навколо кого* [182, т. 1, с. 537], *упадати біля кого* [182, т. 1, с. 537], *умизгатися біля кого* [42, с. 1294], *розсипатися у компліментах* [224, с. 200], *моргати вусом* [141, т. 2, с. 225]; з боку жінки *кокетувати* [209, с. 444]; чоловік: *залицяльник* [182, т. 1, с. 536], *зальотник* [182, т. 1, с. 536], *спокусник* [209, с. 770], *баламут (баламута)* [97, с. 20; ТСУМ 2005, с. 48], *жених* [85, с. 218], *парубок* [209, с. 614], *кавалер* [182, т. 1, с. 536], *моргун* [182, т. 1, с. 536], *закоханець* [182, т. 1, с. 536], *палкий прихильник* [42, с. 955], *женишина* [85, с. 218]; жінка: *дівчина* [182, т. 1, с. 418], *дівка* [182, т. 1, с. 418], *дівуля* [182, т. 1, с. 418], *женишина* [85, с. 218], *спокусниця* [209, с. 770], *кокетка* [209, с. 444], *кокетуха* [42, с. 439], *моргуха* [141, т. 2, с. 226], *баламутка* [209, с. 48].

У процесі пошуку пари, процесі залицяння найперше – привернути до себе увагу об'єкта залицяння. З ономасіологічного погляду з-поміж номінантів аналізованої групи чітко виокремлюються одиниці, мотиваційна база яких зорієнтована на **невербальну** (головно мімічну) **поведінку**. М. Горди зараховує зокрема й мімічну соматіку до символів, оскільки вона є суспільним культурним кодом [62]. На думку А. Пайдзінської, жестові і мімічні фразеологізми звичайно будуються за схемою «людина X поводить у спосіб Y», що для певної спільноти (до якої належить мовець) є ідентифікатором почуття Z [298, s. 98].

Особливе місце у системі мімічної соматіки посідають очі – не випадково народна мудрість приписує їм властивість бути не лише «дзеркалом душі» – людина *Очима і стріляє, і молить, і благає*. Властивість однієї людини впливати на іншу людину поглядом (очима) об'єктивована цілою низкою номінантів усіх мов, що аналізуються: англ. *cast (make) sheep's eyes at somebody*, букв. 'робити комусь овечі очі', пол. *robić słodke (słodę) oczę do kogo*, букв. 'робити комусь

солодкі очі', чes. *házet po kom očima*, букв. 'накинути око на когось, укр. *робити очі (очки) кому, дивитися закоханими очима, стріляти очима, око класти (покласти) на кого*. Спроба привернути чийсь увагу очима (поглядом) віддзеркалена у формі українських номінантів *грати очима, загравати очима (бровами), прясти очима, трясти очима, бісики (басіки) пускати (посилати) оком, стріляти очима, очима (бровами) моргати на кого*. Номінативна ситуація 'виділяти окрему конкретну людину' вербалізується у мовах з опорою на такі мотиваційні бази: *only have eyes for somebody*, букв. 'мати очі лише для когось', пол. *spróbować swoich oczu na kim*, букв. 'спробувати свої очі на комусь', чes. *mít na koho oko*, букв. 'покласти око на когось', *oči na někom nechat*, букв. 'залишити очі на комусь'. Здатність людини виражати свої емоції через мімічні дії очима відображена у формі номінантів пол. *oczu śmiją się do kogo*, букв. 'сміятися очима до когось', *przewracać do kogo ślepninami*, букв. 'закочувати очі на когось'. Почуття симпатії, захоплення ким-небудь може виражати і погляд (*court*, букв. 'проводжати (поглядом)', *pay (make) court (to)*, букв. 'проводжати поглядом (когось)', укр. *проводжати поглядом*).

Аналізовані приклади підтверджують думку багатьох дослідників шляхів та способів вербалізації мовою невербальної поведінки людини про значну міру універсальності в обсягові мімічних дій [109; 166; 115].

У досліджуваних мовах представлено також широку палітру мімічних рухів очима: в англійській мові – *промовисто дивитися (робити очі)*, у польській – *промовисто дивитися (робити очі), закочувати очі*, у чеській – *виразно дивитися (кидати, класти, залишити очі)*, в українській – *промовисто дивитися (робити очі), грати, прясти, трясти, моргати, стріляти очима*. Втім зібраний нами матеріал свідчить на користь значно вищої номінаційної активності мотиваційної домінанти «око (очі, погляд)» в українській мові (в англійській мові номінантів з цим мотиватором виявлено 3, у польській – 3, у чеській – 3, в українській – 11). Окрім того, саме в українській мові активно представлені «супутні» соматизми – *брови, вуса*, що супроводжують символічну дію *моргати (підморгувати)* 'рухаючи

бровами, повіками, залицятися, кокетувати' [183, т. IV, с. 801] (пор. номінанти на позначення чоловіка та жінки за дією 'залицятися' *моргун, моргуха*).

Іншу групу номінантів, мотиваційну базу якої формують зафіксовані мовою прояви невербальної поведінки, складають одиниці з мотиваційною домінантою 'рух на зближення'. Зауважимо, що такі номінанти засвідчені лише у слов'янських мовах. Тут маємо кілька різновидів руху як мотиву номінації: • рух лінійний (на зближення) (пол. *iść*, букв. 'іти', *posuwać*, букв. 'рухатися, просуватися', чес. *běhat (pást, lézt, pálit, plašit) se za kým*, букв. 'бігати за кимось', *chodit za kým*, букв. 'ходити за кимось', *pálit za kým*, букв. 'волочитися за ким', укр. *волочитися за кимсь*), • рух поступальний (на приєднання) (чес. *dvořit ke komu*, букв. 'присусіджуватися до чийогось двору', *chytat se koho*, букв. 'чіплятися до когось (хапатися за когось)', укр. *лататися до кого, присусіджуватися до кого*; • повторювальний resp. колоподібний рух (на зближення): чес. *obletovat koho*, букв. 'витися навколо когось', *mít se kolem koho*, букв. 'почуватися (бути душею) навколо кого', *točit se za kým (kolem koho)*, букв. 'крутитися навколо когось', укр. *увиватися біля кого, крутитися навколо кого, витися навколо кого, упадати біля кого, умизгатися біля кого*).

Форма частини номінантів цього типу безпосередньо відсилає до бажань, емоцій та невербального їх вираження: пол. *wzdzychać do kobiety*, букв. 'зітхати за дівчиною', *balamucić*, букв. 'бентежити, хвилювати дівчину', чес. *chtít koho*, букв. 'хотіти когось', *toužit po kom*, букв. 'жадати когось', *plašit děvče*, букв. 'хвилювати дівчину', укр. *знаджувати, дивитися закоханими очима*. Лише в українській мові засвідчений соматичний компонент *серце* на позначення почуттів та емоцій (*серце в'яне* 'когось охоплює почуття, хтось захоплюється кимсь, відчуває потяг до когось', *серце горнеться* 'хто-небудь відчуває потяг до когось' [223, кн. 2, с. 794]) із метафоричними трансформаціями всієї мотиваційної бази у напрямку персоніфікації.

Проявами свого роду невербальної дошлюбної поведінки можна вважати обрядодії та символічні дії, зафіксовані у мотиваційній базі польських та українських образних номінантів *smalić (palić) do kogoś cholewki (cholewy)*, букв.

'смалити халявки', *смалити халяви (халявки), смалити (присмалювати) литки*, що віддзеркалюють фрагмент любовної магії слов'ян – традицію у різних місцях присмалювати одяг, взуття, щоб коханий «так пікся» [222, с. 207]. Цікаво, що у даному випадку питомо маскулінний номінант розширив своє функціонування і на фемінінну сферу.

Інші невербальні дії, безпосередньо не пов'язані із дошлюбною поведінкою чоловіка чи жінки, у лінгвокультурній свідомості носіїв мов асоціативно проектується на процес шлюбування. В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко зауважують, що український вислів *топтати стежку* передає складну гаму людських стосунків – бентежної надії, приємно-тривожного очікування, почуття прихильності, кохання [215, с. 168]. Він за формою пов'язаний, з одного боку, із поступальним рухом на зближення, з іншого – з повторюваною дією, спрямованою на результат. Вираз *підбивати клина (клинці)* у прямому значенні – 'укріплювати, закріплювати щось за допомогою клина', у переносному – 'залицятися'.

Виразною є група номінантів, у яких мотиваційно домінує **вербальна дошлюбна поведінка** залицяльника. Такі номінанти зосереджуються навколо семантичного центру 'загравати'. Тут у слов'янських мовах спостережена номінаційна активність експресивних дієслів на позначення максимально інтенсивної ознаки: у поєднанні з іншим компонентом-мотиватором на позначення вербальної дії, спрямованої на зближення з об'єктом залицяння через висловлення захоплення, приязні, симпатії тощо: пол. *palić, sadzić, stroić koperczaki*, букв. 'палити, сипати, роздавати компліменти', *uderzać (uderzyć) w konkury*, букв. 'вдарятися у компліменти'; *odprawiać konkury*, букв. 'розсипати компліменти', чес. *namlouvati si koho*, букв. 'умовляти когось', *pýtati dívku* діал., букв. 'наполегливо просити (домагатися) дівчини', укр. *розсипатися у компліментах*.

Частина номінантів через один із мотиваторів експліцитно чи імпліцитно сигналізує про несерйозність та нетривалість любовної гри: англ. *to flirt*, букв. 'фліртувати, загравати', *to dally*, букв. 'загравати, кокетувати, фліртувати', *to toy*, букв. 'фліртувати', пол. *uciąć flirt (romans)*, букв. 'пускатися у флірт', *uprawiać flirt*

(*miłostki, romanse*), букв. 'влаштувати флірт, короткий роман', *romansować*, букв. 'влаштувати короткий роман', *uciąć sobie flirciak (romansik)*, букв. 'закрутити роман', чes. *flirtovat s kým*, букв. 'фліртувати з кимось', *laškovat*, букв. 'фліртувати' укр. *крутити роман, фліртувати, баламутити кого, жартувати*.

Як свідчить ілюстративний матеріал, номінантів на позначення поняття 'шукати пару, залицятися' з боку чоловіка значно більше, ніж 'шукати пару, залицятися' з боку жінки. У групах маскулінних номінантів беззаперечною є акцентуація на активності, наполегливості, поступальності: наприклад, у чеській мові тут активізуються дієслова *namlouvat si, pýtat, plašit, ucházet se*, букв. вмовляти, добиватися, домагатися, наполегливо просити, хвилювати, бентежити (дівчину), в українській – *женихатися, парубкувати, волочитися, лататися, присусіджуватися; увиватися, крутитися, витися, упадати, умизгатися*. З боку жінки у патріархально зорієнтованому суспільстві така поведінка була б беззастережно засуджена. Так, англійський номінант *make love (to)* 'пропонувати кохання (комусь)' з боку чоловіка не виходить за межі етичної норми, як прояв дошлюбної поведінки жінки цей самий вираз кардинально змінює значення і перетворює жінку з об'єкта залицяння з боку чоловіка на жінку легкої поведінки. Чеські номінанти *obletovat koho*, букв. 'витися навколо когось', *točit se za kým (kolem koho)*, букв. 'крутитися навколо когось', *chytat se koho*, букв. 'чіплятися до когось (хапатися за когось)' можуть стосуватися як чоловіка, так і жінки, однак суспільною думкою вони оцінюються вочевидь нерівнозначно, так само, як і польські *palić, sadzić, stroić koperczaki*, букв. 'палити, сипати, компліменти, одягати когось у компліменти'.

На позначення жінки натрапляємо на номінанти із «пасивною» семантикою 'поведінкою, манерами, одягом неприховано намагатися сподобатися' та 'мріяти сподобатися', тобто лише привертати до себе увагу з боку представника протилежної статі – англ. *coquetry*, букв. 'кокетувати', *coquet*, букв. 'кокетувати', *marrying kind*, букв. 'мріяти вийти заміж', пол. *kokietować*, букв. 'кокетувати', чes. *koketovat*, букв. 'кокетувати', укр. *кокетувати*. Слова *кокетувати, кокетка* (від франц. *coquette*, букв. 'півник' [181, с. 361]) – 'дівчина або жінка, яка намагається

своєю поведінкою привернути до себе чоловічу увагу' → 'дівчина чи жінка, що заграє, намагаючись сподобатися; манірна, спокусниця') є виразно фемінінним (хоча жоден із тлумачних словників не фіксує таких гендерних обмежень, натомість у всіх мовах нами виявлено подібний номінант *кокетка* лише на позначення жінки за відсутності чоловічого родо-особового домінанта). Позначення особи чоловічої статі номінантом *кокетка* дослідники вважають транспозицією жіночих характеристик на чоловічі особливості поведінки, що має виразно негативні (пейоративні) конотації [20; 194].

Цікаво, що, за даними матриці мотиваційних домінант у цій сфері номінантів (табл. Д.1.1), інтерлінгвальними є лише дві ознаки – 'фліртувати' та 'кокетувати', єдиною ареальною є ознака 'поступальний рух (на приєднання)'. Інші ознаки комбінуються у різний спосіб, однак у всіх мовах виразним є спрямування на характеристики дошлюбної поведінки у напрямку пошуку пари, мімічна символіка найширше представлена в українській мові, рух на зближення – у чеській, символічні дії на зближення – в українській.

3.3.2. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'шукати пару для одруження серед осіб, зв'язаних дошлюбними стосунками'

Пошук пари серед осіб, уже пов'язаних стосунками шлюбування, вербалізований досліджуваними мовами у мікросистемі номінантів '*відбивати когось у когось*':

англійська мова: *to steal a wife (husband)* [12, с. 1410], *to wear (ride) in another man's old boots (shoes)* [7, с. 247]; чоловік: *wife-thief* [12, с. 1673]; жінка: *husband-thief* [289, р. 1465];

польська мова: *uwieść kogoś komuś (cudzą żonę, dziewczynę)* [293, s. 1101], *zabrać kogoś komuś* [311, t. 2, s. 719], *zbalamucić kogoś zalotami* [293, s. 36], *uwodzić kogoś spojrzeniami* [293, s. 1101; 311, t. 2, s. 494], *zwabiać* [293, s. 1295]; чоловік: *kusiciel* [293, s. 389], *uwodziciel* [293, s. 1101; 325, s. 38], *balamut* [325, s. 38]; жінка: *kusicielka* [293, s. 389], *uwodzicielka* [393, s. 1101];

чеська мова: *namlouvat si dívku už zadanou* [317, d. VIII, s. 25], *namlouvat si chlapce už zadaného* [317, d. VIII, s. 25], *přebírat někomu dívku (chlapce)* [240, т. II, с. 159], *loudit (odloudit) někomu dívku (chlapce)* [317, d. II, s. 580], *brát (vzít) někomu dívku (chlapce)* [317, d. II, s. 164];

українська мова: *відбивати когось у когось* [183, т. I, с. 553], *переманювати кого* [97, с. 47; 182, т. 1, с. 113], *принаджувати (перенаджувати) до себе* [182, т. 1, с. 113; 183, т. VI, с. 234], *перемовляти кого* заст. розм. [183, т. VI, с. 230], *спокушати кого* [182, т. 1, с. 113; 182, т. 2, с. 663; 183, т. IX, с. 564], *звabлювати кого* [182, т. 1, с. 113; 182, т. 2, с. 663]; чоловік: *переманювач* [183, т. VI, с. 222], *перевabлювач* [97, с. 47], *спокусник* [183, т. IX, с. 564], *звabник* [183, т. III, с. 457]; жінка: *переманювачка* [183, т. VI, с. 222], *спокусниця* [183, т. IX, с. 564], *звabниця* [184, т. III, с. 457].

Відбивати когось у когось – 'викликати у когось кохання до себе, змушуючи розлюбити іншого', тобто сягати у «чуже», зазіхати на «чуже». Ця мікросистема зосереджує у собі досить чіткі мотиваційні орієнтири, де ономасіологічно релевантною стає констатація факту та способу переведення «чужого» у «своє»:

- красти (англ. *to steal a wife (husband)*, букв. 'украсти жінку (чоловіка)', чes. *brát (vzít) někomu dívku (chlapce)*, букв. 'вкрасти у когось дівчину (хлопця)),

- забрати (пол. *zabrać kogoś komuś*, букв. 'забрати когось у когось', *uwieść kogoś komuś (cudzą żonę, dziewczynę)*, букв. 'забрати когось у когось (чужу жінку, дівчину), чes. *přebírat někomu dívku (chlapce)*, букв. 'забирати у когось дівчину (хлопця)', *odstavit dívku od chlapce (chlapce od dívky)*, букв. 'забрати дівчину від хлопця (хлопця від дівчини). Тут основне ономасіологічне навантаження перебирає на себе дієслово із семантикою 'відчуження', адже майже в усіх випадках сема «чуже» виявляє себе лише імпліцитно – за винятком *uwieść kogoś komuś (cudzą żonę, dziewczynę)*;

- переманювати (відбивати) (пол. *uwodziciel*, букв. 'переманювач, знадник', *uwodzicielka*, букв. 'переманювачка, знадниця', чes. *loudit (odloudit) někomu dívku (chlapce)*, букв. 'переманювати чужого хлопця (дівчину)', укр. *відбивати когось у когось*, *переманювати кого*, *принаджувати (перенаджувати) до себе*,

перемовляти кого заст. розм., переманювач, переваблювач, переманювачка (тут особливих зауважень вимагає номінаційна активність префікса *пере-* із значенням 'схиляти когось до чогось' у взаємодії із дієслівними основами відповідної семантики: *манити, знаджувати, мовити*);

- *зваблювати, спокушати* (пол. *zbałamucić kogoś zalotami*, букв. 'спокусити когось своїми залицяннями', *uwodzić kogoś spojrzeniami*, букв. 'зваблювати когось недвозначними поглядами', *zwabiać*, букв. 'зваблювати', *kusiciel*, букв. 'звабник, спокусник', *bałamut*, букв. 'спокусник, серцеїд', укр. *спокушати кого, зваблювати кого, спокусник, спокусниця*);

Крім того, у чеській мові засвідчено і номінанти з парадоксальною внутрішньою формою (*namlouvat si dívku už zadanou*, букв. 'сватати дівчину вже засватану', *namlouvat si chlapce už zadaného*, букв. 'обирати собі хлопця вже зарученого'), де поєднуються в одному номінаційному контексті логічно та семантично несумісні мотиватори: *namlouvat si*, букв. 'сватати' + *už zadaného* 'вже засватаного', тобто 'обирати собі того, хто вже дав обітницю іншому'.

Зауважимо, що у цій системі номінантів чіткої межі між маскулініними та фемінініними одиницями немає: дія 'відбивати когось у когось' однаковою мірою може бути властива як чоловікові (парубкові), так і жінці (дівчині). На користь такого висновку свідчать непоодинокі варіантні компоненти номінативних одиниць, як-от: *to steal a wife (husband), brát (vzít) někomu dívku (chlapce), odstavit dívku od chlapce (chlapce od dívky)* та розгалужені системи моційних корелятивів (пол. *kusiciel* → *kusicielka*, *uwodziciel* → *uwodzicielka*, чес. *svůdce* → *svůdnice*, *svůdník* → *svůdkyně*, укр. *переманювач* → *переманювачка*, *спокусник* → *спокусниця*, *звабник* → *звабниця*, *переваблювач* (тут лише *bałamut*, букв. 'спокусник, серцеїд, переваблювач' не мають жіночого родо-особового корелята). В англійській мові маскулініність та фемінініність агентивних номінантів виражається гетеронімією: *wife-thief* → *husband-thief*.

Загалом же пошук пари, залицяння ономасіологічно зорієнтовані на вербалізацію кроків на зближення, позамовний зміст 'відбивати когось у когось' – на відчуження «чужого» і переведення у стан «свого» або принаймні наближення

до такого стану. Ці ономасіологічні вектори є у досліджуваних мовах симетричними, однак способи їх конкретної об'єктивації мовою виявляють як спільне, так і відмінне (табл. Д.1.2.). Матриця унаочнює, що найбільше мотиваційних ознак актуалізовано у номінантах чеської мови (4 з 5-ти), найменше – в англійській та українській (по дві відповідно). Найбільш затребуваною ознакою виявилася ознака 'переманювати (відбивати)' – як гіперознака, вона актуалізована всіма слов'янськими мовами, однак не представлена в англійській. Наприклад, емоційно-сексуальний складник 'переманювати', 'зваблювати', 'спокушати', так само, як і мотив 'забирати' зовсім не представлений в англійській мові, натомість лише в англійській та чеській мовах представлений мотив 'зазіхати на чуже'.

3.4. Зіставно-ономасіологічний аналіз складників номінаційної мікросистеми 'встановлювати близькі стосунки духовного – сексуального характеру'. Співвідношення маскулінного й фемінінного

Наступний номінаційний блок формують дві взаємно пов'язані системи номінативних одиниць із виходом у «глухі кути» шлюбівання – розрив близьких (дошлюбних) стосунків: з одного боку, 'встановлювати близькі стосунки духовного характеру; бути закоханим, кохатися', що, своєю чергою, тісно пов'язано із мікросистемою номінантів на позначення позамовного змісту 'цнота' та 'розійтися', з іншого – 'встановлювати близькі стосунки сексуального характеру' із цілком логічним виходом на мікросистему номінантів із номінаційним значенням 'не-цнота', 'не-шлюбна вагітність' та 'не-шлюбна дитина', пов'язаних між собою зв'язками послідовної каузації.

3.4.1. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми

'встановлювати близькі стосунки духовного характеру; бути закоханим, кохатися'

Позамовний зміст 'встановлювати близькі стосунки духовного характеру; бути закоханим, кохатися' представлений у порівнюваних мовах такими системами одиниць:

англійська мова: *to adore* [322, p. 362; 290, p. 245], *to cherish* [301, p. 263; 321, p. 519], *to be fond of* [322, p. 362], *to care for* [322, p. 362], *to worship* [301, p. 263; 321, p. 519; 297, p. 674, 741], *to idolize* [322, p. 362], *to feel love forward to smb.* [301, p. 263; 321, p. 519; 297, p. 674, 741], *to loose one's heart* [301, p. 263; 321, p. 519; 297, p. 674, 741], *to date* [301, p. 263; 321, p. 519; 297, p. 674, 741], *to be in love* [140, с. 318], *love-bird* [309, p. 539; 290, p. 588], *to be head over ears in love* [8, т. 1, с. 573], *to be up to the ears in love* [8, т. 1, с. 573];

польська мова: *lubić* [300, s. 95], *miłować* [300, s. 95], *durzyć się w kimś* [300, s. 95], *ofiarowywać miłość* [300, s. 95], *oddawać serce* [300, s. 95], *odczuwać miłość* [300, s. 95], *żyć miłością* [300, s. 95], *darzyć miłością* [300, s. 95], *pałać uczuciem (miłością)* [293, s. 629], *usychać z miłości* [293, s. 1092], *czuć sympatię* [300, s. 95], *lgnąć* [300, s. 95], *chodzić z kimś* [311, t. 1, s. 134], *oświadczać się* [293, s. 618], *ubóstwiać* [293, s. 618], *czcić (wielbić) kogo całym sercem* [311, t. 2, s. 104], *adorować* [300, s. 95], *gloryfikować* [300, s. 95], *podziwiać* [300, s. 95], *zakochiwać się* [300, s. 95], *podkochiwać się* [300, s. 95], *wzdychać do kogo* [293, s. 1117], *tracić głowę* [300, s. 95], *zawracać sobie głowę* [293, s. 1254], *przepadać* [300, s. 95], *utonąć sercem w sercu czyim* [311, t. 2, s. 104], *mieć serce do kogo* [311, t. 2, s. 104], *podbić czyeś serce* [311, t. 2, s. 104]; разом: *zakochany i zakochana* [293, s. 1224], *para zakochanych* [293, s. 1224], *droga sercu osoba* [311, t. 2, s. 104], *zakochana para* [293, s. 1224];

чеська мова: обопільна дія *milovat se* [317, d. III, s. 82; 240, т. 1, с. 386; 282, d. 1, s. 274], *mít se rádi* [317, d. III, s. 96], *stát se o někoho* [317, d. V, s. 524], *dát za někoho duši (život)* [314, I, 173], *snést někomu modré z nebe* [240, т. 1, с. 399], *skočit pro někoho do ohně (vody)* [317, d. V, s. 352; 240, т. 2, с. 324], *hořet láskou ke komu*

[317, d. II, s. 75], *k smrti někoho milovat* [314, II, 107], *být do někoho blázen* [317, d. II, s. 132; 240, т. 1, с. 59], *bezměrně (horoučně, vroučně) někoho milovat* [317, d. II, s. 111]; з боку чоловіка *nosit někoho na rukou* [240, т. 1, с. 484]; разом: *milenci* [240, т. 1, с. 385], *zamilovaní* [317, d. VIII, s. 107], *dvojice* [317, d. II, s. 439; 240, т. 1, с. 165], *párek milenců (zamilovaných)* [317, d. IV, s. 43], *milenecká dvojice* [317, d. II, s. 439], *milenes a milenka* [317, d. III, s. 79], *milý s milou* [317, d. III, s. 83], *hoch se svou milou* [317, d. II, s. 61], *děvče se svým milým'* [317, d. II, s. 311];

українська мова: обопільна дія *кохатися* [97, с. 172; 85, с. 311; 182, т. 1, с. 711], *любитися* [97, с. 172; 85, с. 311; 182, т. 1, с. 711], *ходити разом* [141, т. 3, с. 708], *боготворити кого* [182, т. 1, с. 789], *божествити кого* [182, т. 1, с. 789], *обоженувати кого* [182, т. 1, с. 789], *умирати за кимсь* [182, т. 1, с. 711], *дихати одним подихом* [141, т. 2, с. 742], *пристати душею до кого* [224, с. 149], *прикипіти серцем (душею) до кого* [224, с. 406], *вподобати кого* [141, т. 3, с. 267], *возлюбити кого* уроч. [141, т. 3, с. 267], *кохати усім серцем кого* [141, т. 3, с. 267], *кохати до нестями кого* [141, т. 2, с. 357], *душі не чути в кому* [224, с. 47], *дух ронити за ким* [216, с. 389], *душу продати (віддати) за кого* [141, т. 1, с. 629], *небо прихилити заради кого* [224, с. 266], *сліпма упадати за ким* [141, т. 3, с. 621], *втратити голову* [141, т. 1, с. 452], *загубити голову (розум)* [224, с. 79], *серце в'яне* [224, с. 408], *серце заговорило* [141, т. 3, с. 268], *віддавати серце* [184, с. 99], *серце повертається (пригортається, хилиться, схиляється, прилягає)* [224, с. 406]; з боку чоловіка *носити когось на руках* [141, т. 2, с. 375], *зняти комусь зірку з неба* [42, с. 379]; з боку жінки *горнутися (душей) до кого* [224, с. 142]; разом: *коханець* [85, с. 311; 182, т. 1, с. 710], *коханий* [85, с. 311; 182, т. 1, с. 710], *коханка* [85, с. 311], *кохана* [85, с. 311; 182, т. 1, с. 710], *закохані* [85, с. 311].

З ономасіологічного погляду наведені системи номінантів чітко зорієнтовані у антропну ментальну чуттєво-емоційну сферу мотиваційних відношень. У цій сфері можна виокремити такі мотиваційні пріоритети:

- бути разом (англ. *to date*, букв. 'бути разом кожен день', пол. *chodzić z kimś*, букв. 'ходити (зустрічатися) з ким', укр. *ходити разом*);

- симпатизувати комусь (одне одному) (пол. *czuć sympatię*, букв. 'відчувати симпатію, внутрішній потяг', чес. *mít se rádi*, букв. 'щиро симпатизувати один одному');

- горнутися до когось (один до одного) (пол. *Ignąć*, букв. 'припадати, хилитися, линути до кого', чес. *stát se o někoho*, букв. 'триматися за когось, дорожити кимось', укр. *горнутися до кого, упадати коло кого*);

- кохати когось (одне одного) (англ. *to feel love forward to smb.*, букв. 'почувати кохання до когось', *to be in love*, букв. 'бути в любові', *to cherish*, букв. 'ніжно любити', *to be fond of*, букв. 'любити когось', *to care for*, букв. 'любити когось, дбати', пол. *lubić*, букв. 'любити', *miłować*, букв. 'кохати', *odczuwać miłość*, букв. 'відчувати внутрішній потяг, кохання', *żyć miłość*, букв. 'плекатися любов', *zakochiwać się*, букв. 'закохуватися', *podkochiwać się*, букв. 'закохуватися, кохати когось несміливо', укр. *кохатися, любитися*. Ця група одиниць розширюється за рахунок номінантів, які у ролі дієслівного (адвербіального) компонента містять своєрідну палітру почуттів-проявів кохання у напрямку їх інтенсифікації (градації):

прославляти (пол. *gloryfikować*, букв. 'прославляти'),

упадати (пол. *przepadać*, букв. 'упадати біля кого', укр. *сліпма упадати за ким*),

зітхати (пол. *wzdychać do kogo*, букв. 'зітхати по комусь'),

палати (пол. *pałać uczuciem (miłością)*, букв. 'палати почуттям (любов'ю) до кого', чес. *hořet láskou ke komu*, букв. 'палати коханням до кого', *bezměrně (horoučně, vroučně) někoho milovat*, букв. 'безмірно (гаряче, палко) когось кохати'),

сохнути (пол. *usychać z miłości*, букв. 'сохнути від любові'),

боготворити, обожнювати (англ. *to adore*, букв. 'любити понад усе, палко кохати, поклонятися', *to idolize*, букв. 'боготворити, поклонятися, палко кохати', *to worship*, букв. 'поклонятися, шанувати, боготворити, палко кохати', пол. *ubóstwiać*, букв. 'обожнювати', *adorować*, букв. 'обожнювати', укр. *боготворити* кого, *божествити* кого, *обожнювати* кого'),

шаленіти, втратити розум (пол. *durzyć się w kims*, букв. 'шаленіти від когось', це зазвичай невзаємне кохання', чес. *být do někoho blázen*, букв. 'шаленіти, втрачати розум від когось', укр. *кохати до нестями* кого).

Особливу роль у цій групі одиниць посідають компоненти-мотиватори, що асоціативно пов'язуються в етнолінгвістичній свідомості мовців з коханням, з-поміж яких окремішнє місце належить мотиватору *серце*. В. А. Маслова слушно зауважує, що «вся складність дослідження символів, образів, міфологем серця полягає в тому, що воно не лише умістище емоцій, серце – центр життя взагалі: фізичного, психічного, духовного, душевного» [131, с. 138]. Відсилання до атрибуту серця як середостіння чуттєвого у людині містить і сама дефініція дієслова *кохати* 'почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої статі' [183, т. III, с. 313]. Мотиватор *серце* номінаційно транспонується на особу закоханого (пол. *droga sercu osoba*, букв. 'дорога серцю людина'), на почуття кохання (англ. *to loose one's heart*, букв. 'втратити чиєсь серце', пол. *oddawać serce*, букв. 'віддавати серце (кому)'), на максимальну міра прояву цього почуття (пол. *czcić (wielbić) kogo całym sercem*, букв. 'поважати, любити кого усім серцем', укр. *кохати усім серцем* кого'), на зміст 'увесь, повністю' (пол. *utonać sercem w sercu czyim*, букв. 'потонути серцем в чиємусь серці', укр. *гаряче серце*), на емоції та їх прояви, пов'язані із серцем (пол. *podbić czyjeś serce*, букв. 'заставити битися чиєсь серце', укр. *серце в'яне, серце заговорило, серце привертається (пригортається, хилиться, схиляється, прилягає)*).

Мотиватор *голова (розум)* представлений у значній кількості номінантів на позначення аномального психічного стану закоханості, в якому почуття та емоції беруть гору над раціональним; у такому разі до складу мотиваційної бази номінанта входить і компонент, що фіксує тимчасову втрату цього осередку раціонального у закоханій людині (пол. *tracić głowę*, букв. 'втратити голову', *zawracać sobie głowę*, букв. 'закручувати собі голову', укр. *втратити голову, загубити голову (розум)*). Лише в українській та – фрагментарно – у чеській мовах представлений мотиватор *душа* – укр. *пристати душею до кого, прикипіти серцем (душею) до кого, душі не чути в кому, дух ронити за ким, душу продати за*

кого, чес. *dát za někoho duši (život)*, букв. 'віддати за когось душу (життя)', транспонований на позначення усього людського ества.

Аномальний психічний стан закоханості до нестями номінаційно корелює із смертю як своєрідною константою-максимою прояву цього почуття (чес. *k smrti někoho milovat*, букв. 'до смерті кохати когось', укр. *умирати за кимсь*) та жертвою (пол. *ofiarowywać miłość*, букв. 'жертвувати все своєму коханню');

- зробити для коханого неможливе (чес. *snést někomu modré z nebe*, букв. 'зняти комусь синь з неба', *skočit pro někoho do ohně (vody)*, букв. 'стрибнути заради когось у вогонь і воду', укр. *небо прихилити заради кого, зняти комусь зірку з неба*).

Номінаційне значення 'кохатися' (почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність один до одного') передовсім передбачає взаємність (укр. *дихати одним подихом*), що у мовній реалізації виявляється у специфічному керуванні (один одного, один до одного тощо). Лише в окремих випадках номінанти містять вказівку на відсутність взаємності завдяки дієслівному компоненту-мотиватору відповідної семантики: пол. *durzyć się w kims*, букв. 'шаленіти від когось' (це зазвичай невзаємне кохання), *wzdychać do kogo*, букв. 'зітхати по комусь', *usychać z miłości*, букв. 'сохнути від любові'.

Оскільки кохання все ж дефінітивно зорієнтоване на взаємність, більшість номінантів цієї групи не конкретизують стать агенса. Лише окремі одиниці (чес. *nosit někoho na rukou* букв. 'носити когось на руках', укр. *носити когось на руках*) є маскулініними по суті.

За матрицею номінаційних домінант (табл. Е.1.1.), найменша кількість мотиваційних ознак актуалізована в англійській мові, найбільша – у польській, де такі домінанти зосереджуються переважно навколо проявів кохання, в українській – навколо атрибутів кохання (у чеській ці атрибути актуалізовані вибірково (лише *душа* та *смерть*). Єдиною мотиваційною ознакою, яка актуалізована в усіх чотирьох мовах, є гіперознака ознака 'кохати один одного'.

3.4.2. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'цнота'

До кохання як близьких стосунків духовного характеру безпосередньо дотична інша система номінантів із спільним номінаційним значенням 'цнота'. Невинність, непорочність у системі констант архаїчного суспільного мислення є обов'язковою складовою частиною шлюбних зносин. Про важливість цієї характеристики свідчить кількість номінантів на позначення позамовного змісту 'цнота, цнотлива, цнотливий' в усіх мовах і попри те, що норма зазвичай вербалізується менш інтенсивно, ніж відхилення від неї [17; 19; 160]. Цнота традиційно сприймається як обов'язковий атрибут дівочості та дівоцтва, тимчасом як у давні час так само високо цінувалася і чоловіча незайманість (втім для дівчини вона була усе ж таки обов'язковою, для хлопця – лише бажаною). Не випадково однослівні номінанти чоловіка, що не жив статевим життям, є у слов'янських мовах відфемінінними (чес. *panna* → *panic*, укр. *дівуця* → *дівич*). Зауважуючи, що транспозиція жіночого на чоловіче є практично завжди пейоративна, А. М. Архангельська, спираючись на дослідження А. Грегора [276], наводить приклади вживання у старочеській мові номінантів незайманої жінки на позначення незайманого чоловіка *dievka*, *panna* та нетипової для чеської мови синтаксичної ідентифікації чоловіка *čistý dievka*, *panna rušný*. З погляду моральних засад сексуальної поведінки, узагальнює автор, дівоча незайманість була обов'язковою, а для юнака вона була бажаною, що й зумовило відсутність у таких фемінізованих маскулінізмах негативних конотацій [20, с. 23–38]. Однак подальше зміщення у маскуліноцентрично зорієнтованій мові «свого» і «чужого» на шкалі ціннісних характеристик незайманості (пор. українську приказку *На козаку нема знаку*) призвело до того, що у слов'янських мовах номінантів на позначення цнотливої дівчини значно більше, ніж на позначення цнотливого чоловіка:

англійська мова: обопільна характеристика *chaste* [322, р. 88], *chastity* [5, с. 130], *pure* [5, с. 607], *purity* [5, с. 607], *high* [7, с. 151]; дівчина *cherry* [7, с. 63], *article of virtue* [7, с. 20], *blossom-safe* [7, с. 40], *Lady Nevershit* [7, с. 175], *to save it* [7, с. 254], *to save it for the worms* [7, с. 255], *tail-fence* [7, с. 292], *maidenhead* [12, с. 856], *maid's ring* [7, с. 188], *virginity* [5, с. 842], *continence* [5, с. 168], *virtue* [5,

c. 842; 322, p. 88], *herring* [7, c. 151], *canned goods* [7, c. 59], *dry goods* [7, c. 93], *tight assed* [7, c. 299]; ЧОЛОВІК *canned goods* [7, c. 59];

польська мова: обопільна характеристика *cnota* [251, s. 162], *cnotliwość* [325, s. 97], *czystość* [293, s. 114; 278, s. 69], *szanować się* [311, t. 2, s. 290], *ślubować* *czystość* [311, t. 1, s. 160], *coś innego* [267, s. 79]; ДІВЧИНА *nietknięta* [325, s. 437], *nienaruszona* [311, t. 1, s. 73], *cnotka* [251, s. 92], *prawiczka* [325, s. 598], *dziewica* [278, s. 97], *stan dziewiczy (panieński, niewieści)* [311, t. 2, s. 202], *dziewiczość* [278, s. 69], *dziewictwo* [293, s. 173], *panieństwo* [253, t. 3, s. 493], *chodząca cnota* iron. [311, t. 1, s. 147], *panieński kwiatek* [267, s. 79], *wianek* [267, s. 79], *czystość dziewicza* [293, s. 114], *dziewiczy wianek* [311, t. 1, s. 208], *bronić swej cnoty* [311, t. 1, s. 147], *trwać w cnocie* [311, t. 1, s. 147]; ЧОЛОВІК: *cnotliwy* [278, s. 69], *niewinny młodzieniec* [311, t. 1, s. 541], *prawiczek* розм. [325, s. 598];

чеська мова: обопільна характеристика *panenství* [317, d. IV, s. 27; UČS, d. 1, s. 229], *pannenskost* [317, d. IV, s. 27], *čistota* [240, t. 1, c. 101], *nevinnost* [SČS, s. 232; 240, t. 1, c. 476], *neposkvrněnost* [240, t. 1, c. 465], *poctivost* [317, d. IV, s. 159], *počestnost* [240, t. 2, c. 44], *cudnost* [240, t. 1, c. 89], *zdrženlivost* [240, t. 2, c. 661]; ДІВЧИНА *panna* [317, d. IV, s. 29; 240, t. 2, c. 10], *zachovalá* [317, d. VIII, s. 56], *poctivá* [317, d. IV, s. 159; 240, t. 1, c. 44], *nevinná* [317, d. III, s. 356; 240, t. 1, c. 476], *čistá* [317, d. II, s. 259], *neporušená* [317, d. III, s. 329], *nedotčená (nedotknutelná)* [317, d. III, s. 300; 299, s. 232], *cudná dívka* [317, d. II, s. 226], *lilie* expr. [317, d. II, s. 559], *neviňatko* expr. [240, t. 1, c. 476], *čistý anděl nevinnosti* expr. [317, d. III, s. 356], *svatá Barbora* expr. [317, d. II, s. 559], *svatá Cecílie* expr. [317, d. II, s. 559], *vestalka* kniž. [317, d. VII, s. 66], *naprostá (dokonalá) pannopanna* kniž. [317, d. IV, s. 29], *panna pannoucí* kniž. [317, d. IV, s. 29], *panice* zast. [317, d. IV, s. 28], *panenka* zast. [317, d. IV, s. 26; 240, t. 2, c. 10], *dívka pod (s) věnečkem* [SČFIvn, 369], *ještě chodí pod věnečkem* [317, d. VII, s. 54], *ještě neztratila pannenský věneček* [SČFIvn, 369], *ještě je poctivá* [317, d. IV, s. 159], *ještě s nikým nespala* [317, d. V, s. 462], *ještě nepoznala muže* [317, d. IV, s. 373], *panenský věnec (vínek, věneček)* [313, 369], *vestalčí závazek* [317, d. VII, s. 66], *nepotříštěnost* [317, d. IV, s. 341], *neporušenost* [317, d. III, s. 329], *dívčí zachovalost* [317, d. VIII, s. 56],

pannopanensství [317, d. IV, s. 29], *pannopanenskost* [317, d. IV, s. 29], *děvojtství* діал. [317, d. II, s. 312], *děvojtstvo* діал. [317, d. II, s. 312], *virginita* zast. [312, s. 695], *panenstvo* zast. [317, d. IV, s. 27; 240, т. 2, с. 10]; ЧОЛОВІК *panic* [299, s. 232; 317, d. IV, s. 28; 240, т. 2, с. 10], *zachovalý (pocitivý, čistý, nevinný, počestný) mládenec (svobodný muž, jinoch)* [317, d. VIII, s. 56; SČS, s. 232], *pohlavně čistý mladík* [240, т. 1, с. 393], *nezkušený mladík* [317, d. III, s. 362; 240, т. 1, с. 393], *paniček* [317, d. IV, s. 26; 317, d. IV, s. 28], *být panicem, setrvávat (žít) v panickém stavu* [317, d. IV, s. 28], *panicovat* [317, d. IV, s. 28], *panenská zachovalost* [317, d. VIII, s. 56];

українська мова: обопільна характеристика цнотливості [182, т. 1, с. 957 183, т. XI, с. 242], *незайманість* [182, т. 1, с. 957; 183, т. V, с. 307], *доброчесність* [97, с. 446], *чистота* [97, с. 446]; ДІВЧИНА *діва* уроч. [97, с. 87], *незайманиця* [69, с. 45], *неприлежана* [69, с. 45], *правичка* [82, т. 4, с. 551], *чесна* [182, т. 1, с. 957], *чесна дівчина* [69, с. 45], *дівка* [97, с. 87], *добросовісна* [69, с. 45], *благополучна* [69, с. 45], *непорочниця* [69, с. 45], *непорочна* [182, т. 1, с. 957], *неопорочена* [69, с. 45], *нетрпінуха* [69, с. 45], *чиста* [182, т. 1, с. 957], *невинна* [183, т. V, с. 259], *нетронута* [69, с. 45], *незайнята* [69, с. 45], *не зайнята хлопцями* [69, с. 45], *яка себе видержала* [69, с. 45], *незаймана* [182, т. 1, с. 957; 183, т. V, с. 307], *носити вільце (гільце)* [214, с. 64], *віночка доносити* [214, с. 64]; ЧОЛОВІК *незайманий* [182, т. 1, с. 957], *непорочний* [182, т. 1, с. 957; 183, т. V, с. 362], *цнотливий* [182, т. 1, с. 957; 183, т. XI, с. 242], *чесний* [182, т. 1, с. 957], *чистий* [182, т. 1, с. 957], *дівич* [183, т. II, с. 297].

Номінанти на позначання цноти і цнотливості **без огляду на стать** мотиваційно орієнтуються в усіх мовах на цінності вищого порядку, що корелюють із відповідною семантичною сферою моральних чеснот:

- доброчесний (англ. *chaste*, букв. 'доброчесний', *chastity*, букв. 'доброчесність, непорочність', укр. *доброчесність*);
- непорочний (англ. *chastity*, букв. 'доброчесність, непорочність', пол. *spotliwość*, букв. 'цнотливість, непорочність', *czystość*, букв. 'чистота, непорочність', чес. *panensství*, букв. 'цнотливість, непорочність', *pannenskost*, букв. 'цнотливість,

невинність', *čudnost*, букв. 'цнота, незайманість', *neposkvrněnost*, букв. 'неоскверненність', укр. *непорочність*);

- чистота (чистий) (англ. *pure*, букв. 'чистий', *purity*, букв. 'чистота', пол. *czystość*, букв. 'чистота, непорочність', чes. *čistota*, букв. 'чистота', укр. *чистота*);

- високоморальний (англ. *high*, букв. 'високий, з високими моральними поглядами');

- шанувати, берегти себе (пол. *szanować się*, букв. 'шанувати, берегти себе', укр. *шанувати себе*);

- поштивість, почесність (чes. *poctivost*, букв. 'поштивість', *počestnost*, букв. 'почесність');

- стриманість (чes. *zdrženlivost*, букв. 'стриманість').

У польській мові мотиваційними пріоритетами є вже згадуваний мотив квітки, вінка як символу чесності дівчини (*panieńsky kwiatek*, букв. 'незаймана квітка', *wianek*, букв. 'вінок', *dziewiczy wianek*, букв. 'дівочий вінок'), правого як правильного, чесного, чистого (*prawiczka*, букв. 'правильна, незаймана') з виразним акцентом на свідомому збереженні невинності до шлюбу (*nietknięta*, букв. 'недоторкана', *nienaruszona*, букв. 'незаймана', *bronić swej snoty*, букв. 'берегти свою незайманість', *trwać w sności*, букв. 'наполягати на своїй незайманості').

У чеській мові разом із симетричними в англійській та польській мовах мотивами дівоцтва, чистоти, невинності, недоторканності (*panna*, букв. 'діва', *zachovalá*, букв. 'незаймана', *poctivá*, букв. 'чесна', *nevinná*, букв. 'невинна', *čistá*, букв. 'чиста'), вінка (*dívka pod (s) věnečkem*, букв. 'дівчина під вінком', *ještě chodí pod věnečkem*, букв. 'ще ходить під вінком', *ještě neztratila pannenský věneček*, букв. 'ще не втратила вінок невинності', *panenský věnec (vínec, věneček)*, букв. 'вінок невинності'), символічного кольору квітки (зауважимо, що у чеській мові фігурує саме біла лілія як символ чистоти (*lilie* expr., букв. 'лілія'), зустрічаються й специфічні. Тут невинність мотиваційно ототожнюється із немовлям (*neviňatko* expr., букв. 'немовля', *čistý anděl nevinnosti* expr., букв. 'чистий янгол невинності' – янгола як вісника Бога на землі традиційно зображують у вигляді немовляти),

прецедентними жіночими антропонімами – іменами жінок-святих, які у чеській мовній картині світу уособлюють непорочність (*svatá Barbora* expr., букв. 'свята Варвара', *svatá Cecílie* expr., букв. 'свята Цецилія'), із іменем жриці давньоримської богині домашнього вогнища Вести, що давала обітницю довічної безшлюбності і цнотливості (*vestalka* kniž., букв. 'весталка', *vestalčí závazek*, букв. 'обіцянка весталки'). Виразним є й мотив цілісності, непорушності, непошкодженості (*neporušená*, букв. 'непорушена', *nedotčená (nedotknutelná)*, букв. 'недоторкана', *nepotříštěnost*, букв. 'нерозтращеність', *neporušenost*, букв. 'непорушеність').

На особливу увагу заслуговує домінування у тій чи іншій формі мотиватора справжній (*jistě chodí pod věnečkem*, букв. 'справді ще ходить під вінком') – номінанти з редулькованими мотиваторами, що зафіксовані нами лише у чеській мові, немовби підтверджують абсолютність незайманості номіната (*naprostá (dokonalá) rannopanna* kniž., букв. 'справжня непорочна дівка', *ranna rannoucí* kniž., букв. 'справжня дівка непорочна', *rannopanenství*, букв. 'цнота цнотлива').

В українській мові мотиватори зосереджуються навколо названих мотиваційних домінант незайманості (*незайманиця, нетронута, незайнята, не зайнята хлопцями*), чесності, добродітності (*чесна, чесна дівчина, дівка, добросовісна, благополучна*), правого як правильного (*правичка*), натомість на особливу увагу заслуговують номінанти з мотиватором-назвою дії, що могла б призвести до втрати цнотливості (*неприлежана* (від *не-лежати*) та *нетріпуха* (*нетріпати* перен. розм.)). Окрім того, тут значно ширше, ніж в інших мовах, представлені вирази, які мотиваційно сягають у обрядову символіку: вираз *носити вільце (гільце)* пов'язаний із весільним гільцем – обрядовим деревом українського весілля, гілкою, яку втикають у хліб або весільний коровай. Гільце символізує молоду, біля нього дружки сплітали вінки для молодої. Звідси й *віночка доносити* – 'зберегти невинність' [85, с. 135].

Маскулінні номінанти **незайманого хлопця** є значно менш цікавими з ономаціологічного погляду: мотиватори тут не виходять за межі загальних моральних чеснот та характеристик цнотливості, а самі такі одиниці є домінантами кваліфікативними за об'єктивно властивою номінатові внутрішньою

ознакою: • не був у шлюбі (*niewinny młodzieniec*, букв. 'незайманий юнак', *zachovalý (poctivý, čistý, nevinný, počestný) mládenec (svobodný muž, jinoch)*, букв. 'незайманий (чесний, чистий, невинний, поштивий) хлопець (молодик, юнак), *pohlavně čistý mladík*, букв. 'незайманий молодий чоловік', укр. *незайманий юнак*); • незайманий (*snotliwy*, букв. 'цнотливий', *niewinny młodzieniec*, букв. 'незайманий юнак', чес. *panic*, букв. 'дівич', *zachovalý (poctivý, čistý, nevinný, počestný) mládenec*, укр. *незайманий, непорочний, цнотливий, дівич*); • чистий (чес. *pohlavně čistý mladík*, букв. 'незайманий молодий чоловік'); • правильний (пол. *prawiczek* розм., букв. 'правильний, незайманий'); • недосвідчений (чес. *nezkušený mladík*, букв. 'недосвідчений молодий чоловік'); • зберегти незайманість (чес. *setrvávat (žít) v panickém stavu*, букв. 'залишатися незайманим', *panicovat*, букв. 'парубкувати', *panenská zachovalost*, букв. 'збереження незайманості').

У систематизованому вигляді мотиваційні домінанти на позначення цнотливої дівчини і цнотливого хлопця (табл. Е.1.2.) фіксують низку інтелінгвальних ознак: 'не був у шлюбі', 'незайманість', 'непорочність (непошкодженість)', 'збереження цнотливості'. Ареальною (слов'янською) є лише мотив 'вінок'. Водночас кількісно тут переважають англійська та чеська мови (18 та 17 ознак відповідно, в українській мові таких ознак 10, у польській – 8. Найбільш актуалізованою є в усіх мовах мотиваційна сфера 'чесноти цнотливості'.

3.4.3. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'розійтися'

З аналізованими групами номінантів логічно пов'язана система одиниць на позначення позамовного змісту 'розійтися':

англійська мова: *to part from* [322, p. 441], *to separate from* [297, p. 355; 322, p. 441], *to devide* [297, p. 355; 322, p. 441], *to sever* [321, p. 606; 322, p. 441], *to sunder* [321, p. 606; 12, c 1464];

польська мова: *rozejść się* [311, t. 2, s. 44], *rozłączyć się* [293, s. 863], *rozstać się* [293, s. 871], *żegnać się* [293, s. 1305], *porzucić kogoś* [293, s. 721], *opuszczać*

kogoś [311, t. 1, s. 610], *zdradzać kogoś* [293, s. 1265], *rzucać kogoś* [293, s. 892], *puszczać kantem kogoś* [293, s. 816], *wyrzucić kogo z serca* [293, s. 104], *drogi ich rozeszły się (rozminęły) się* [293, s. 857];

чеська мова: *přerušit (ukončit) známost* [317, d. VIII, s. 357], *rozejít se s někým* [240, т. 2, с. 250], *opustit koho* [317, d. III, s. 577; 240, т. 1, с. 557], *začít chodit s jinou (jiným)* [SČFIvs, I, 278], *nechat dívku(sedět)* [317, d. III, s. 306], *zapomenout na koho* [317, d. VIII, s. 141], *dát komu sbohem (navždycky)* [317, d. V, s. 269], *dát komu vale (valet)* [317, d. VII, s. 9], *pustit (vyhostit) někoho ze srdce (z hlavy)* [317, d. IV, s. 707; 240, т. 1, с. 222], *dát někomu košem (kopačky)* [314, I, s. 352], *hodit někoho přes palubu* [240, т. 1, с. 213], *zahnout kramle* [317, d. II, s. 432], *pustit koho k vodě* [240, т. 2, с. 533], *nechat koho plavat* [240, т. 2, с. 35];

українська мова: *розійтися* [182, т. 2, с. 550], *розлучитися* [182, т. 2, с. 294], *покинути кого* [97, с. 347; 182, т. 2, с. 294], *воду розлити* [85, с. 107], *порвати стосунки з ким* [97, с. 347], *дати комусь відкоша* [214, с. 104], *серце охолло* [141, т. 2, с. 270], *завернути голоблі* [182, т. 2, с. 294], *покидати (залишати) кого* [182, т. 2, с. 294], *викинути з голови (з серця) кого* [224, с. 400], *шляхи (дороги) чії розійшлися* [224, с. 452; 184, с. 216], *розійшлися як в морі кораблі* [42, с. 1081], *шлях (дорога) до кого терном (ожиною, кропивою) заріс (заросла)* [184, с. 216], *зів'яли віники* [214, с. 65].

Розійтися у контексті шлюбування означає 'порвати дошлюбні стосунки, близький зв'язок, припинити спілкування; розлучатися'. Семантичне наповнення цього поняття визначає і провідну мотиваційну лінію 'розірвати наявні дошлюбні стосунки'. На ній ланцюговий зв'язок 'кохатися' – 'цнота' – 'шлюбування' обривається.

Серед номінантів цієї групи спостерігається чітка мотиваційна орієнтація на розрив, цілковите завершення дошлюбних стосунків. У цьому зв'язку виразними є такі ономасіологічні орієнтири:

- розділитися (англ. *to part from*, букв. 'розділитися');
- розірвати (чес. *přerušit (ukončit) známost*, букв. 'перевати знайомство', укр. *порвати стосунки з ким*);

- розійтися, розлучитися, розстатися (пол. *rozejść się*, букв. 'розійтися', *rozłączyć się*, букв. 'розлучитися', *rozstać się*, букв. 'розстатися', чес. *rozejít se s někým*, букв. 'розійтися з кимось', укр. *розійтися, розлучитися*);

- розпрощатися (пол. *żegnać się*, букв. 'прощатися', чес. *dát komu sbohem (navždycky)*, букв. 'сказати кому «з богом» («прощавай»)', *dát komu vale (valet)*, букв. 'сказати комусь «прощавай»');

- покинути (пол. *porzucić (rzucić) kogoś*, букв. 'покинути когось рішуче або назавжди', *opuszczać kogoś*, букв. 'покинути когось, піти від когось', *puszczać kantem kogoś*, букв. 'покинути, порвати з кимось', чес. *opustit koho*, букв. 'покинути кого', *nechat dívku sedět*, букв. 'залишити дівчину сидіти', укр. *покинути кого, покидати (залишати) кого*),

- зрадити, з'єднатися з іншим (іншою) (пол. *zdradzać kogoś*, букв. 'зрадити', чес. *začít chodit s jinou (jiným)*, букв. 'почати зустрічатися з іншою');

- забути (чес. *zapomenout na koho*, букв. 'забути про кого');

- викинути (пол. *wyrzucić kogo z serca*, букв. 'викинути кого із серця', чес. *pustit (vyhostit) někoho ze srdce (z hlavy)*, букв. 'викинути когось з серця (з голови)', укр. *викинути з голови (з серця) кого*).

Крім того, позамовний зміст 'розійтися' вербалізується у порівнюваних мовах через мотив доріг, які розійшлися (пол. *drogi ich rozeszły się (rozminęły) się*, букв. 'їхні дороги розійшлися (розминулися)', укр. *шляхи (дороги) чії розійшлися, розійшлися як в морі кораблі*), через мотив зміни напрямку руху дорогою (*завертати голоблі* – 'повертати у інший бік'), мотив двох доріг, що стали непрохідними внаслідок виникнення певної перешкоди (укр. *шлях (дорога) до кого терном (ожиною, кропивою) заріс (заросла)*). Зауважимо, що варіантні компоненти-мотиватори даної предметної ситуації не є випадковими: *терен* – символ забуття, небуття [215, с. 285], *ожина* і *кропива* при дотику залишають болісні відчуття (кропива – жалка, ожина – колюча рослина). Охолодження у стосунках закоханих вербалізується в українській мові через мотиваційну базу номінанта *вінки зів'яли*. В. В. Жайворонок згадує про віник як символ чистоти і

ладу в помешканні (ймовірно, й у стосунках між чоловіком і жінкою), як оберіг та охоронний засіб [85, с. 96].

Надзвичайно цікавим у контексті номінаційного значення 'розійтисся' є мотив *води*, який у різний спосіб актуалізується у чеській та українській мовах. Вода – символ парування, запліднення і розмноження [85, с. 107]; *воду розливати* – символ розлуки. О. О. Потебня свого часу писав, що *пити воду* – означає бажати, прагнути любові, кохати і бути коханим, *напитися води* є засобом «внушити к себе любовь», натомість *воду розлити* – розірвати близькі стосунки [155]. І хоча подібні архаїчні образи втратили мотивованість для сучасної людини, вони використовуються як обрядова умовність, стають ґрунтом для виникнення прислів'їв, приказок та фразеологізмів [147, с. 51–52].

Шлюби у слов'ян-язичників здійснювалися біля води, біля води наречені «умикали» майбутніх жінок. Цікаво, що у слов'янському фольклорі зустрічі майбутніх наречених також відбувалися біля води [101]. Тим більш цікавим бачиться відсилання до води у чеських номінантах із символічним значенням 'покинути когось': *pustit koho k vodě*, букв. 'пустити когось до води', *nechat koho plavat*, букв. 'пустити когось плавати'. Це може бути свідченням різноманітності символічних значень, полісемантичності та полівалентності образу води як однієї із стихій світобудови.

Лише у чеській мові нами зафіксовано мотив 'ударити' як відштовхнути на позначення позамовного змісту 'покинути когось (розійтисся)' *dát někomu kopačku*, букв. 'дати комусь копняка', *hodit někoho přes palubu*, букв. 'кинути когось через палубу', зокрема й *дати (ударити) когось кошиком* – символом відмови у сватанні (*dát někomu košem*, букв. 'дати комусь кошиком').

Матриця мотиваційних домінант у вербалізації позамовного змісту 'розійтисся' (Таблиця Е.1.3.) дає такі підстави для таких узагальнень. Найбільша кількість номінаційно актуалізованих ознак (11) нами виявлена у чеській та українській мовах, найменша – в англійській. Водночас жодна з ознак не є інтермовною: лише ознаки 'розійтисся, розлучитися, розстатися', 'покинути кого',

'перевати контакти' та 'викинути' є ареальними, актуалізованими у трьох слов'янських мовах.

3.3.4. Мотиваційні доміанти номінаційної мікросистеми

'встановлювати близькі стосунки інтимного (сексуального) характеру'

Наступний блок номінантів цієї групи розпочинає система одиниць із спільним номінаційним значенням 'встановлювати близькі стосунки інтимного (сексуального) характеру':

англійська мова: *be on terms of intimacy with somebody* [297, p. 741; 283, p. 1711], *be intimate with somebody* [283, p. 853], *love life* [283, p. 963], *love making* [297, p. 741; 140, c. 318], *intimacy* [322, p. 223; 140, c. 280];

польська мова: *być w bliskich stosunkach* [311, t. 1, s. 104], *intymne stosunki* [311, t. 1, s. 293], *życie intymne* [311, t. 1, s. 293], *zażyłość* [311, t. 2, s. 795];

чеська мова: *mít poměr* [317, d. IV, s. 263], *mít pohlavní styk* [317, d. IV, s. 211], *mít tělesný (fyzický) vztah (poměr)* [317, d. III, s. 95; 282, d. 1, s. 365, 412], *vzájemné obcování s druhým pohlavím* [317, d. III, s. 395];

українська мова: *бути в інтимних стосунках* [97, с. 29], *бути близькими* [42, с. 56], *мати близькість з ким* [183, т. I, с. 198; 42, с. 56], *близькі взаємини* [183, т. I, с. 198; 141, т. 1, с. 115], *злягатися* [42, с. 371], *мати статеві зносини* [97, с. 29].

Наведені системи одиниць виявляють високу міру мотиваційної гомогенності: це номінанти релятивного типу із чітко окресленими інтерлінгвальними мотиваційними доміантами:

- інтимний (англ. *be on terms of intimacy with somebody*, букв. 'бути у інтимних стосунках', *be intimate with somebody*, букв. 'бути у інтимних стосунках', пол. *intymne stosunki*, букв. 'інтимні стосунки', *życie intymne*, букв. 'інтимне життя', укр. *бути в інтимних стосунках*);

- сексуальний (англ. *love life*, букв. 'сексуальне життя', *love making*, букв. 'сексуальні стосунки', чес. *mít pohlavní styk*, букв. 'мати статеві стосунки', укр. *мати статеві зносини*);

- близький (англ. *intimacy*, букв. 'близькі стосунки', пол. *być w bliskich stosunkach*, букв. 'бути у близьких стосунках', чес. *mít tělesný (fyzický) vztah (poměr)*, букв. 'мати тілесну (фізичну) близькість');

- зв'язок (пол. *zażyłość*, букв. 'близькість', чес. *mít poměr*, букв. 'мати зв'язок', *vzájemné obcování s druhým pohlavím*, 'близький зв'язок із особою протилежної статі', укр. *бути близькими, мати близькість з ким*).

Лише один із українських номінантів *злягатися* виявляє лакунарний асоціативний зв'язок із положенням тіла (букв. 'лягати разом', пор. номінант цнотливої дівчини *неприлежана*). Загалом же домінанти у цій мікросистемі одиниць є головно прямими із транспонованим мотиватором без будь-яких номінаційних трансформацій. Матриця мотиваційних домінант (Таблиця Е.1.4.) виявляє єдину інтермовну характеристику 'близький'; інші комбінуються у порівнюваних мовах по-різному.

3.4.5. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми 'не-цнота'

Саме до аналізованої групи тяжіє мікросистема 'не-цнота', що пов'язана каузативним зв'язком 'інтимний зв'язок' → 'не-цнота' і, своєю чергою, перетинається із номінаційною мікросистемою 'цнота'. У групах номінативних одиниць на позначення позамовного змісту 'цнота' – 'не-цнота' основоположною семантичною опозицією є 'збереження – втрата незайманості', тому цікавим буде простежити систему мотиваційних пріоритетів у їх зіставленні і по лінії цих мікрогруп номінантів. Якщо у системі номінантів на позначення позамовного змісту 'цнота' фігурували ономасіологічні мотиви цілості, незайманості, непорочності (непорушності), то у групі одиниць на позначення 'не-цноти' – їх втрата, що, однак, корелює із виразно відмінними характеристиками у різних мовах.

На позначення позамовного змісту 'не-цнота' нами виявлено такі одиниці:

англійська мова: обопільна характеристика *done-over* [7, с. 89], *damaged goods* [7, с. 79], *to try it on with somebody* [7, с. 305]; дівчина (з боку дівчини)

cracked (in the ring) [7, c. 74], *cracked Judy* [7, c. 73], *blossom* [7, c. 40], *to lose one's cherry* [7, c. 186], *to lose one's ring* [7, c. 186], *to have broken knees* [7, c. 145], *to break one's knee* [7, c. 46], *to make the supreme sacrifice* [7, c. 190], *to spread for someone* [7, c. 283], *to do a spread* [7, c. 87]; хлопець (з боку хлопця) *to crack one's pitcher* [7, c. 73], *to split the cut* [7, c. 282], *to puncture somebody* [7, c. 239], *to ruin a girl* [7, c. 295], *to crack a Judy* [7, c. 73], *to break somebody's leg* [7, c. 46], *to cut the cake* [7, c. 78], *to tap a girl* [7, c. 295], *to take advantage of somebody* [283, p. 22], *to take it out in trade* [7, c. 294], *to pluck a rose* [7, c. 231], *to deflower* [12, c. 354], *to take one's cherry* [7, c. 294], *to pick one's cherry* [7, c. 222], *to cop a cherry* [7, c. 72], *to bust a cherry* [7, c. 56];

польська мова: обопільна характеристика: *związek pozamałżeński* [267, s. 79], *zgrzeszyć* [267, s. 91], *stracić cnotę* [311, t. 1, s. 147]; дівчина (з боку дівчини) *oddać się* [293, s. 569], *stracić (utracić) wianek* [293, s. 1120; 173, t. 2, c. 35], *utracić panieństwo* [311, t. 1, s. 645], *stracić (utracić) swej cnoty* [311, t. 1, s. 147], *stracić dziewictwo (wianek)* [267, s. 101], *ubrać się w grochowy wieniec* [311, t. 1, s. 262]; хлопець (з боку хлопця) *skraść wianek* [311, t. 2, s. 536];

чеська мова: обопільна характеристика: *souložit s někým* [317, d. V, s. 448], *obcovat s někým* [240, t. 1, c. 488], *vy spat se kým* vulg. [317, d. VII, s. 343]; дівчина (з боку дівчини) *oddávat se* [240, t. 1, c. 506], *milostně se odevzdávat někomu* [317, d. III, s. 453], *odevzdávat se muži o své tělo (svou čest, své panenství, svůj věnec)* zast. [317, d. III, s. 453], *poddát se muži* [317, d. IV, s. 168], *dávat (obětovat) své tělo (svou čest, své panenství, věneček) muži* [317, d. II, s. 281], *dávat se v plén muži* [317, d. II, s. 281], *hřešit se (provinit se) s mužem* [317, d. II, s. 103], *zahodit věneček (vínek, panenskou čest)* [317, d. VIII, s. 44], *zapomenout se s mužem* [317, d. VIII, s. 141], *zahodit se s mužem* [317, d. VIII, s. 44], *nezachovat se* [317, d. VIII, s. 56], *klopýtnout* [317, d. III, s. 331], *přespat se s mužem* [317, d. IV, s. 589]; хлопець (з боку хлопця) *brát (odnímat) dívce (ženě) panenství (panenskou neporušenost)* [317, d. III, s. 452], *nevinnost* [240, t. 1, c. 476], *čest* [317, d. II, s. 252], *počestnost* [317, d. IV, s. 161], *poctivost* [317, d. IV, s. 159], *věnec, věneček* [262 d. 2, s. 201], *brát si ženu (dívku), dostat ženu (dívku), zmocnit se ženy (dívky)* [317, d. VIII, s. 348], *zbavovat panenství*

(*panenské cti, nevinnosti*) [317, d. IV, s. 27], *připravovat o panenství (o čest, o poctivost, o věneček)* [317, d. IV, s. 27], *kazit (ničit, kurvit, zmrhat ženu (dívku)* [317, d. IV, s. 27], *přiléhat k ženě, porušení (svedení, zkažení, zneuctění) panny (nevinné dívky)* [317, d. II, s. 303, 485], *přespat s pannou* [317, d. IV, s. 589], *deflorace* [317, d. II, s. 287], *zmrhaní* [317, d. VIII, s. 351];

українська мова: обопільна характеристика: *згрішити* [42, с. 359], *мати з ким інтимний зв'язок до шлюбу* [42, с. 356], *втратити невинність* [173, т. 2, с. 35], *переспати з кимось* [42, с. 745], *бути з кимось* [42, с. 68]; дівчина (з боку дівчини) *нечесна* [173, т. 2, с. 35], *покритка* [85, с. 309, 462], *спорчена* [173, т. 2, с. 35], *стрига* [85, с. 583], *горшечок надщерблений* [173, т. 2, с. 35], *загубити (втратити, згубити) вінок (віночок)* [224, с. 47; 85, с. 97], *калину загубити* [173, т. 2, с. 36], *втратити калину* [173, т. 2, с. 36], *не доносити віночок* [224, с. 47], *втратити дівочу честь* [173, т. 2, с. 35], *віддатися комусь* [42, с. 127], *довіритися комусь* [173, т. 2, с. 35], *віддати комусь дівочість (дівочу честь)* [173, т. 2, с. 35], хлопець (з боку хлопця) *розчесати косу до вінця* [224, с. 202; 85, с. 96], *вводити в неславу* [85, с. 394], *зіпсувати дівчину, нема вже коси в Насті – Петро очіпком накрив* [85, с. 309], *зав'язати кому на голові плаття* [214, с. 88], *зав'язати голову, збавити вінця* [224, с. 47], *зірвати вінця (вінець)* [224, с. 47], *зоставити без вінця* [224, с. 47], *пустити без вінка* [224, с. 47], *пролежати (продрати, перетерти) вінок* [224, с. 47], *забрати вінок* [224, с. 47], *потолочити (погубити) віночок* [224, с. 47], *ламати (ломити, сікти) калину* [183, т. III, с. 676].

В англійській мові виразно домінують мотиви 'втратити', 'пошкодити'. З поміж номінантів 'не-цноти' **без огляду на стать** тут виразно актуалізуються мотиви • доконаність, здійснення (*done-over*, букв. 'щось зроблене', *to try it on with somebody*, букв. 'спробувати це з кимось') та • пошкодження (*damaged goods*, букв. 'пошкоджені блага').

Фемінативи мотиваційно концентруються навколо таких домінант: • пошкоджена (*cracked*, букв. 'тріснута', *cracked Judy*, букв. 'тріснута Джуді'); номінант *to have broken knees*, букв. 'мати зламані коліна' мотиваційно пов'язаний із статевою символікою коліна (ноги), • втратити щось важливе (*to lose one's*

cherry, букв. 'втратити чиюсь вишню' (вишня в англійській лінгволькультурі – символ цнотливості), *to loose one's ring*, букв. 'втратити чийсь перстень'), • жертва (*to make the supreme sacrifice*, букв. 'принести найвищу жертву'), • положення тіла (*to spread for someone*, букв. 'розтягнутися для когось', *to do a spread*, букв. 'розтягнутися').

Маскулінно зорієнтовані номінанти виявляють чітку мотиваційну орієнтацію на агенса, що заподіяв пацієнсові певної шкоди. Агентивна дія тут зорієнтована на пошкодження (• тріснути, надбити (*to crack one's pitcher*, букв. 'тріснути чийсь кухоль', *to crack a Judy*, букв. 'тріснути, надбити Джуді'), • бити, колоти (*to split the cut*, букв. 'розколоти тріщину'), • ламати, руйнувати ціле (*to ruin a girl*, букв. 'зруйнувати дівчину', *to cut the cake*, букв. 'відрізати шматок торта', *to break somebody's leg*, букв. 'зламати чиюсь ногу'), • пробивати, проколювати (*to puncture somebody*, букв. 'пробивати когось', *to tap a girl*, букв. 'вколоти, вдарити'), на отримання (в англійській мові – через асоціацію з торгівлею, тобто цінністю того, що отримане) (*to take it out in trade*, букв. 'отримати це в торгівлі'), на позбавлення атрибуту дівочості (цими атрибутами виступають • троянда і квітка – символи, пов'язані із цнотливістю і дефлорацією; додамо, що у Давньому Римі троянда була символом мовчання [8, т. 2, с. 774] (*to pluck a rose*, букв. 'зірвати троянду', *to deflower*, букв. 'позбавити квітки, збезчестити') та • вишня, що корелює за символічним значенням із українським фітонімним символом дівочості калина [7, с. 149, 56] (*to take one's cherry*, букв. 'взяти чиюсь вишню', *to pick one's cherry*, букв. 'зірвати чиюсь вишню', *to cop a cherry*, букв. 'піймати чиюсь вишню').

У польській мові в групі номінантів на позначення не-цноти **без огляду на стать** домінують ознаки • нешлюбний (*związek pozamałżeński*, букв. 'нешлюбний зв'язок'), • втратити цноту (*stracić cnotę*, букв. 'втратити невинність, цноту') та • гріх (*zgrzeszyć*, букв. 'згрішити').

Фемінінні номінанти актуалізують мотиви • віддатися (*oddać się*, букв. 'віддатися'), • втратити невинність (*utracić panieństwo*, 'втратити невинність', *stracić (utracić) swej cnoty*, букв. 'втратити (загубити) свою добродесність'),

• втратити знак цноти – слов'янський символ дівоцтва вінок (*stracić (utracić) wianek*, букв. 'втратити (загубити) вінок'), • одягти знак не-цноти – польський *grochowy wieniec* символізує втрачену невинність [241] (*ubrać się w grochowy wieniec*, букв. 'вбратися у вінок з горохової соломи').

У **маскулінних номінантах** актуалізується мотив активної дії • вкрати знак невинності (*skraść wianek*, букв. 'вкрати вінок').

Чеська мова у групі номінантів **без огляду на стать** актуалізує мотив *souložít* 'злягатися', який корелює із відповідними характеристиками •сексуальний (*souložít s někým*, букв. 'мати сексуальний зв'язок з ким'), •близький (*obcovat s někým*, букв. 'бути близьким з ким') та • злягатися (*vyspat se kým* vulg., букв. 'переспати з кимось').

З боку жінки виразно домінує мотив підпорядкованості, підлеглості 'віддати', 'віддатися' із відповідними атрибутами • віддати тіло (*odevzdávat se muži o své tělo* zast., букв. 'віддати комусь своє тіло), • віддати честь (*odevzdávat se muži o svou čest* zast., букв. 'віддати комусь свою честь), • віддати дівоцтво (*odevzdávat se muži o své pannenství* zast., букв. 'віддати комусь свою дівочість), • віддати вінок (*odevzdávat se muži o svůj věnec*) zast., букв. 'віддати комусь свій вінок), • віддатися (підкоритися) чоловікові (*poddat se muži*, букв. 'піддатися чоловікові', *dávat (obětovat) své tělo (svou čest, své panenství, věneček) muži*, букв. 'віддавати (жертвувати) своє тіло, свою честь, свою дівочість, свій вінок) чоловікові'), • віддатися (*oddávat se*, букв. 'віддатися', *milostně se odevzdávat někomu*, букв. 'з любові віддатися комусь'), •згрішити (*hřešit se (provinit se) s mužem*, букв. 'згрішити з чоловіком'), •віддатися у полон (*dávat se v plén muži*, букв. 'віддаватися у полон чоловікові'). Далі виразним є мотив 'відкинути' • дівочу честь (*zahodit panenskou čest*, букв. 'відкинути якнайдалі дівочу незайманість'), • вінок (*zahodit věneček (vínek)*, букв. 'відкинути якнайдалі вінок'). Актуалізованими у чеській мові є дії, пов'язані із «механізмом» втрати цноти • усамітнитися (*zahodit se s mužem*, букв. 'усамітнитися з чоловіком'), • забутися (*zapomenout se s mužem*, букв. 'забутися з чоловіком'), • злягатися (*přespat se s mužem*, букв. 'переспати з

чоловіком'), • не вберегтися (спіткнутися) (*nezachovat se*, букв. 'не вберегтися', *klopýtnout*, букв. 'спіткнутися').

З боку чоловіка спостережено аналогічні мотиви номінації, але із активним спрямуванням • брати (*brát si ženu (dívku)*, букв. 'взяти дівчину (жінку), *dostat ženu (dívku)*, букв. 'взяти жінку (дівчину)', *zmocnit se ženu (dívku)*, букв. 'узяти (силою) жінку (дівчину)'), • віднімати цноту та її атрибути (*brát (odnímat) dívce (ženě) panenství (panenskou neporušenost, nevinnost, čest, počestnost, poctivost, věnec, věneček)*, букв. 'брати (забирати) у дівчини цнотливність, дівочу незайманість, невинність, честь, поштивість, вінок)), *zbavovat panenství (panenské cti, nevinnosti), připravovat o panenství (o čest, o poctivost, o věneček)*, букв. 'позбавити невинності (дівочої честі, добродійності, віночка)', • псувати, нищити (*kazit (ničit, kurvit, zmrhat ženu (dívku)*, букв. 'псувати (нищити, розбещувати, ганьбити) жінку (дівчину)', *porušení (svedení, zkažení, zneuctění) pannu (nevinné dívky)*, букв. 'псування, зведення, безчещення дівчини (незайманої дівчини)').

В українській мові у системі номінантів **без огляду на стать** виявлено ознаки • гріх (*згрішити з ким*), • дошлюбний зв'язок (*мати з ким інтимний зв'язок до шлюбу*), • втратити невинність (*втратити невинність*), • злягатися (*переспати з кимось, бути з кимось*).

Номінанти **фемінінні** актуалізують мотиви • псування (*спорчена*), • втрати знаків дівочтва – як вінка, так і калини (*вінок* – чесність дівчини, білизна квітів *калини* – символ незайманості, дівочості [85, с. 97, 270] (*загубити вінок (віночок), калину загубити, втратити калину, не доносити віночок, втратити дівочу честь*), • віддатися (*віддатися комусь, довіритися комусь*), • віддати (честь) (*віддати комусь дівочість (дівочу честь)*). На окрему увагу заслуговує вираз на позначення не-цнотливої дівчини *горшечок надщерблений*. О. О. Потєбня згадує про те, що у багатьох місцевостях батькам, котрі не зуміли зберегти дочки до вінця, дають на весіллі пити з розбитого посуду чи посуду з діркою. Номінант *горшечок надщерблений* уживався і на позначення такої дочки [215, с. 360]. В. Д. Ужченко наводить і вираз *точити воду*, який пов'язаний із давнім звичаєм носити молодій воду решетом як знак нецнотливості [214, с. 71].

Маскулінні номінанти в українській мові лише незначною мірою актуалізують симетричні з іншими мовами мотиви • псувати (*зіпсувати дівчину*) та • відбирати, позбавити (*взяти комусь дівочу честь (дівоцтво), позбавити незайманості*). Більшість із них виразно позначені обрядовою символікою, причому ця символіка чітко зорієнтована на хронометрію шлюбів та шлюбу (весілля): обрядодії шлюбного циклу відбуваються у невластивій їм хронології – раніше, ніж належить. Розплітання коси і розчісування коси (*розчесати косу до вінця*) відбувається у день шлюбу, тому мотиватор-конкретизатор *до вінця* окреслює неналежну часову межу (раніше, ніж слід). Накривання голови нареченої очіпком – частина весільного обряду, до того ж цю дію виконує свашка, свекруха (мати) нареченої, а не чоловік (*нема вже коси в Насті – Петро очіпком накрив*) [135]. Вираз *зав'язати кому на голові плаття* пов'язаний із своєрідним (ганебним) способом покривання голови не-цнотливої дівчини. У його основі лежить покарання дівчат за аморальну поведінку – не-цнотливій голову замотували старим одягом (платтям або й штанами).

Інші номінанти актуалізують мотив позбавлення вінця як символа майбутнього шлюбу (*збавити вінця, зірвати вінця (вінець), зоставити без вінця*; вінець – корона, яку тримали над головами молодих під час обряду вінчання) та вінка (*пустити без вінка, пролежати (продрати, перетерти) вінок* – пор. дієслова-мотиватори із виразними пейоративними конотаціями – не просто *втратити*, а *пролежати, продрати, перетерти*) як символа чистоти та непорочності й обов'язкового атрибута весільного обряду. Так само й вираз *ламати калину* пов'язаний із втратою цнотливості дівчини вже після, а не до весілля; не випадковими з огляду на це є у формі номінанта дієслова *ломити, сікти* із додатковою семантикою інтенсивної хаотичної дії – *ламати (ломити, сікти) калину*) [225, с. 135–136].

У систематизованому вигляді мотиваційні домінанти 'не-цноти' у **позастатевому значенні** (табл. Е.1.5.) не засвідчують жодної інтерлінгвальної. У різних мовах вони представлені різними комбінаціями ознак. Мотиваційні домінанти **фемінінних** одиниць (табл. Е.1.5.1.) являють собою доволі різномірну

палітру, однак з-поміж них маємо лише дві ареальні – ‘віддатися’ та ‘втратити значення – вінок’. Найбільша кількість мотиваційних ознак актуалізована у чеській мові (15). Щодо мотиваційних домінант **маскулі́нних** одиниць (таблиця Е.1.5.2.) можна сказати, що у англійській мові виразною є їх скупченість навколо мотиву ‘пошкодити’, в українській – навколо ‘позбавити знаку дівочтва’, у польській домінує мотив ‘втрати’. Загалом в усіх групах можна констатувати факт різноманітності у виборі форми на позначення змісту ‘не-цнота’.

3.4.6. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми

‘не-шлюбна вагітність’

На позначення жінки, вагітної поза шлюбом (оскільки це природний наслідок не-цноти), нами виявлено у мовах такі номінанти:

англійська мова: *broken-kneed* [7, с. 48], *broken leg (broken-legged)* [7, с. 48], *ankle* [7, с. 19], *to break smb's leg (knee, ankle)* [7, с. 46], *bachelor mother* [7, с. 25];

польська мова: *samotna matka* [293, s. 898], *nieślubna matka* [293, s. 898];

чеська мова: *neprovdaná (nepočestná) matka* [317, d. III, s. 326], *matka za svobodna* [317, d. V, s. 639], *svobodná matka* [317, d. V, s. 639; 282, d. 1, s. 665], *neočepená* [317, d. III, s. 326], *padlá* [317, d. IV, s. 5], *zneuctěná dívka* [317, d. VIII, s. 364], *padlý anděl* [317, d. II, s. 33], *zavítá dívka* [317, d. VIII, s. 223], *závitka* [317, d. VIII, s. 223], *zmrhaná dívka* [317, d. VIII, s. 351], *poneštěštěná dívka* [317, d. IV, s. 273], *podvedená dívka* [317, d. IV, s. 203], *místo věnečku chystá prádýlko* [317, d. III, s. 326], *dostala se do hanby (do ostudy)* [317, d. II, s. 10], *kozy ji snědli věnec* [317, d. III, s. 326], *ztratila věnec (pentle)* [314, II, 262; 299, s. 395], *dostala živou nemoc* [317, d. III, s. 326], *roztrhla si fertoušek* [314, II, 262], *našla dítě na mezi* [314, II, 262];

українська мова: *нешлюбна мати* кн. [42, с. 514, 621], *мати-одиначка* [42, с. 514], *зведениця* [173, т. 2, с. 39], *покритка* [85, с. 462], *покрита* [173, т. 2, с. 39], *накритка* [42, с. 567], *накидка* [86, с. 135], *скритка* [173, т. 2, с. 39], *стрига* 85, 462], *вагітна від Ваньки Вєтрова* [214, с. 53], *вітром задуло (надуло, підвіяло)* [214, с. 66], *сквозняком продуло* [214, с. 285], *нагуляти дитину* [214, с. 107],

привести дитину [214, с. 107], *приперти дитину* [214, с. 107], *пригецати дитину* [214, с. 107], *у пазусі (пелені, приполі) принести* [173, т. 2, с. 39].

У системах таких номінантів простежуються цікаві закономірності. Зокрема в англійській мові виразною домінантою залишається 'пошкодженість', 'зруйнованість' – у давнину *коліно (гомілка, нога)* вважалися органами зосередження життєвої сили і, відповідно, відтворення потомства (англ. *leg* 'нога' пов'язують із англ.-діал. *lag* 'шлюбна пара птахів, самець і самиця', нім. *Geschlecht* означає 'рід', лат. *lac* 'молоко, а також *lesgan* 'лежати' (типологічно пор. фр. *couche* 'лежати', але *accoucher* 'народжувати' [126, с. 120]). Саме ці елементи матеріально-тілесного низу актуалізуються у зовнішній формі номінантів вагітної поза шлюбом жінки у поєднанні із компонентом загальної семантики 'руйнувати' (*broken-kneed*, букв. 'з переламаними колінами', *broken leg (broken-legged)*, букв. 'зламана нога', *ankle*, букв. 'гомілка', пор. також маскулінний номінант *to break smb's leg (knee, ankle)*, букв. зламати чиюсь ногу (коліно, гомілку) із значенням 'зробити неодружену жінку вагітною і покинути' [7, с. 41].

У польській мові номінаційно актуалізується • відсутність пари (*samotna matka*, букв. 'мати-одиначка') та • позашлюбність такої вагітності (*nieślubna matka*, букв. 'нешлюбна мати').

Чеські номінанти засвідчують, з одного боку, симетричні з польськими мотиви • позашлюбний (*neprovdaná (nepočestná) matka*, букв. 'позашлюбна мати'), • без пари (*matka za svobodna*, букв. 'мати-одиначка', *svobodná matka*, букв. 'мати-одиначка'), з іншого – мотиви • втрати честі (*zneuctěná dívka*, букв. 'збезчещена дівчина', *zmrhaná dívka*, букв. 'зганьблена дівчина'), • обману (*podvedená dívka*, букв. 'обманута дівчина'), • нещастя (*ponešťtěstěná dívka*, букв. 'дівчина у нещасті'), • гріхопадіння, ганьби (*padlá*, букв. 'пропаща', *padlý anděl*, букв. 'грішний янгол', *dostala se do hanby (do ostudy)*, букв. 'зганьблена, знеславлена').

У системі українських номінантів, поряд із уже згадуваними мотивами • позашлюбності (*нешлюбна мати* кн.), • відсутності пари (*мати-одиначка*) та мотиву • бути обманутою, зганьбленою (*зведениця*), нами спостережено і мотив, лакунарний щодо інших мов, • 'своєрідний, не такий, як слід', що знаходить свій

вербальний вияв у одиницях, за формою пов'язаних із обрядодіями: 'не такий' • спосіб покривання голови *покритка, покрита, накритка, накидка, скритка*. Жінка, вагітна поза шлюбом, суспільством вилучалася із дівочтва, але не залучалася до жіноцтва: вона хоч і покривала голову, проте хустку не сміла зав'язувати так, як у заміжніх жінок. Часто дівчині публічно обстригали волосся, звідси – *стрига* [85, с. 462]. Не таким, як слід, був і • спосіб завагітніти – така жінка, за даними мови, вагітніла у неприродний спосіб – тут маємо мотив вітру як запліднювальної сили (*вагітна від Ваньки Ветрова, вітром задуло (надуло, підвіяло), сквозняком продуло*). Своєрідним у мовному образі світу українців був і • спосіб принесення дитини у хату (батька) – тут окрема функція належить експресивним дієсловом на позначення такого переміщення (нагуляти, привести, приперти, пригецати): *нагуляти дитину, привести дитину, приперти дитину, пригецати дитину*. Вираз *у пазусі (пелені, приполі) принести* мотиваційно пов'язаний із • спробою приховати факт нешлюбної вагітності від інших (пор. *тримати (камінь) за пазухою 'приховувати справжні наміри', також з-під поли, із поли в полу* та ін.).

За отриманими даними (табл. Е.1.6.), у мовах, що досліджуються, немає жодного ономасіологічного мотиву інтерлінгвального характеру; лише як ареальний слов'янський мотив можна кваліфікувати 'не-правильність вагітності без шлюбу', 'не-правильність вагітності без пари'. У двох мовах (чеській та українській) простежуються сумірні мотиви 'не-жіноче покривання голови' та 'нешлюбна вагітність як згуба, зведення'. Інші мотиви у різних комбінаціях нами виявлено лише в окремих мовах.

3.4.7. Мотиваційні домінанти номінаційної мікросистеми

'не-шлюбна дитина'

Нешлюбна дитина як плід нешлюбної вагітності ставала своєрідним «заручником» не-правильності нешлюбної вагітності у концептуальній картині світу, не-бажаності своєї появи на світ. Тавро «чужого» на все життя залишалося не лише за дитиною, народженою у несхвалюваний суспільством спосіб, але й за матір'ю, яка таку дитину народила.

До номінантів на позначення позамовного змісту 'не-шлюбна дитина' належать:

англійська мова: *bastard* [5, с. 68], *born out of wedlock* [8, т. 2, с. 1012], *bachelor's baby* [7, с. 26], *irregular child* [5, с. 407], *unlawful child* [9, с. 446], *illegitimate* [9, с. 220], *born on the wrong side of the blanket* [7, с. 44], *left-handed* [7, с. 178], *abishag* [7, с. 15], *bastard slip* [8, т. 2, с. 843], *son of shame* [8, т. 2, с. 851], *sinfant* [7, с. 271], *whoreson* [7, с. 316], *chance child* [7, с. 58], *come-by-chance* [7, с. 70], *by-blow* [7, с. 57], *light accident* [7, с. 58], *to come to a striking end* [7, с. 70], *incident* [7, с. 161], *baa-lamb bastard* [7, с. 25], *wood's colt* [7, с. 50], *catch colt* [7, с. 60], *love child* [12, с. 844], *babe of love* [8, т. 1, с. 54], *natural child* [8, т. 1, с. 165], *born under rose* [5, с. 655], *doorstep child* [7, с. 90], *outside* [7, с. 214];

польська мова: *bękart* [251, s. 18; 325, s. 156], *bastard* [293, s. 40], *bachor* [293, s. 33], *dziecko z nieprawego łoża* [325, s. 436], *nieprawie dziecko* [293, s. 525], *dziecko nieślubne* [293, s. 529], *syn boczny* [311, t. 1, s. 106];

чеська мова: *neslubné dítě* [317, d. III, s. 313], *nelegitimní dítě* [317, d. III, s. 313], *ilegitimní dítě* [317, d. III, s. 313], *kukaččí dítě* [317, d. II, s. 475], *kukaččí přínosek* [317, d. II, s. 475], *ouhonek* [317, d. IV, s. 44], *hulaňátko* діал. [317, d. III, s. 313], *podkurevče* [317, d. IV, s. 29], *máma ho našla na mezi* [317, d. III, s. 313], *táta ho utopil v podmaslí (na peci ve skolkách)* [317, d. IV, s. 44], *panchart (parchant)* vulg. [317, d. IV, s. 44; 282, d. 1, s. 21], *zlosyn* [317, d. VIII, s. 334], *pankart* zast. [317, d. IV, s. 29], *pankartské dítě* zast. [317, d. IV, s. 29], *kopřivník* [173, т. 4, с. 414], *kopřivčic* [173, т. 4, с. 414], *ženimčic* [317, d. IV, s. 29], *zkurvysyn* [317, d. II, s. 88], *bastard(ek)* [317, d. II, s. 88], *levoboček* [299, s. 395; 317, d. II, s. 545], *plod lásky* [317, d. IV, s. 141], *panenče* [317, d. IV, s. 26], *příplod* [317, d. II, s. 88], *přívazek* [317, d. IV, s. 676], *bastard* [317, d. II, s. 88; 299, s. 22];

українська мова: *безбатченко* [183, т. I, с. 119], *нешлюбна дитина* [182, т. 2, с. 287; 183, т. V, с. 406], *позашлюбна дитина* [182, т. 2, с. 287], *незаконнонароджений* [182, т. 2, с. 287], *дитя пристрасти* [216, с. 392], *дитя кохання* [216, с. 392], *безкоровайний* [216, с. 392], *вітром навіяне* [214, с. 53, 66], *нагуляна дитина* [42, с. 556], *покриток* [42, с. 844], *бастард* [173, т. 1, с. 566],

байстрюк (байстриця, байстрючка) [69, с. 20; 85, с. 25; 183, т. I, с. 91], *байстир* [69, с. 20; 85, с. 25; 183, т. I, с. 91], *байстрия* [69, с. 20; 85, с. 25; 183, т. I, с. 91], *бахур* [183, т. I, с. 114], *курвач* [82, т. 3, с. 151], *курвисин* [82, т. 3, с. 151], *Ванька Вєтров* [214, с. 53], *копил* [69, с. 20], *кропивник* [173, т. 2, с. 647], *копилиця* [69, с. 20], *зведенє* [69, с. 81].

У порівнюваних мовах нами виявлено систему як інтермовних, так і інтрамовних, зокрема й ареальних, мотиваційних ознак. До інтермовних належать ознаки • народжений поза шлюбом (англ. *born out of wedlock*, букв. 'народжений поза шлюбом', пол. *dziecko nieślubne*, букв. 'нешлюбна дитина', чес. *neslubné dítě*, букв. 'нешлюбна дитина', укр. *нешлюбна дитина, позашлюбна дитина*) та • незаконнонароджений (англ. *irregular child*, букв. 'незаконнонароджена дитина', *unlawful child*, букв. 'незаконнонароджена дитина', *illegitimate*, букв. 'незаконний', пол. *nieprawe dziecko*, букв. 'незаконнонароджена (неправильна) дитина', чес. *nelegitimní dítě*, букв. 'незаконнонароджена дитина', *ilegitimní dítě*, букв. 'незаконнонароджена дитина', укр. *незаконнонароджений*) [226, с. 199–200].

До частково симетричних належать такі мотиви. Народжений (зачатий) не там, де слід. Тут у зіставляваних мовах актуалізуються такі «неналежні» локуси: • неправильне шлюбне ложе та його частини – в англійській мові – на спідній стороні простирадла (англ. *on the wrong side of the blanket*, букв. 'народжений на спідній (неправильній) стороні простирадла'), у польській на неправильній постелі (*dziecko z nieprawego łóża*, букв. 'дитина з неправильної (нешлюбної) постелі'), • на твердій лаві замість шлюбного ложа (*bachor* питомо 'зачатий на твердій лаві замість шлюбного ложа'), • на сідлі замість подушки (англ. *bastard*, пол. *bastard*, чес. *bastard*, укр. бастард 'питомо сідло в'ючних тварин, яке служило пастухам віслюків подушкою') – як виняток, цей мотив є інтермовним, • під трояндою (як уже зазначалося, троянда була символом мовчання, відтак народитися під трояндою – з'явитися на світ таємно [8, т. 2, с. 774] (*born under rose*, букв. 'народжений під трояндою'), • у кропиві (кропива, за повір'ям, у слов'ян співвідноситься з «чужим» світом [85, с. 317] (чес. *kopřivník, kopřivčís*, букв. 'народжений у кропиві', укр. *кропивник*) [228, с. 324], • на межі, що символізувала

умовну лінію між «своїм» та «чужим» світом (чес. *máma ho našla na mezi*, букв. 'мама його знайшла на межі'), • з лівого боку (збоку) (чес. *levoboček*, букв. 'дитина з лівого боку', пол. *syn boczny*, букв. 'побічний син').

Мотив народжений не тим, ким слід, знаходить своє вербальне вираження через мотиви • народжений особою, яка не перебуває у шлюбі (холостяком, дівчиною (зведеницею) (англ. *bachelor's baby*, букв. 'дитина холстяка', *panenče*, букв. 'дитина дівчиці', укр. *зведець*); • народжений блудницею (англ. *whoreson*, букв. 'син блудниці', чес. *podkurevče*, букв. 'син блудниці', *zkurvysyn*, букв. 'син блудниці', *ženimčic*, букв. 'народжений повією', укр. *покритюк, курвач, курвисин*)³, • народжений людьми соціально нерівними (чес. *panchart (parchant) vulg.*, букв. 'дитина вільної жінки (не кріпачки) та невільного батька', *zlosyn*, букв. 'дитина, народжена від вільного чоловіка і наложниці (повії)', *pankart zast., pankartské dítě zast.* питомо 'син вільної жінки (не кріпачки) та невільного батька', *bastard(ek)* питомо 'син вільного батька і наложниці'), • народжений не-людиною (чес. *kukaččí dítě*, букв. 'зозулина дитина', *kukaččí přínosek*, букв. 'зозулин підкидьок'), • народжений лише матір'ю (без батька) (укр. *безбатченко*). Дитина, народжена у такий спосіб, ідентифікувалася також як • недоросла зоонімна істота (англ. *baa-lamb bastard*, букв. 'баранець', *wood's colt*, букв. 'дикий жеребець') або частина її тіла (чес. *ouhonek*, букв. 'хвостик'), як • видозмінена частина рослини (*bastard slip*, букв. 'неправильний відросток від кореня').

Мотив народжений (зачатий) не так, як слід, представлений мотиваторами • випадковий, несерйозний, несподіваний (англ. *chance child*, букв. 'випадкова дитина', *come-by-chance*, букв. 'випадковий', *light accident*, букв. 'випадкова (несерйозна) подія', *to come to a striking end*, букв. 'прийти до несподіваного кінця', *incident*, букв. 'випадок'), • помилка (англ. *abishag*, букв. 'помилка матері', пол. *bękart*, букв. 'помилка'), • навіяний вітром (англ. *by-blow*, букв. 'надутий', укр.

³ Під впливом патріархальної моделі суспільних відносин, що визначалися патрилійністю, у слов'янських мовах із різною мірою номінаційної активності утворювалися номінанти на позначення неодружених, несамостійних дітей (як хлопця, так і дівчини) від назв батька за соціальним статусом чи родом занять (чес. *král* → *králevic, králevicna*; укр. *бондар* → *бондаренко, бондарівна*). Номінаційна ідентифікація дитини шляхом посилення на мотиватор-ім'я матері була не лише нетипова (так ставалося у випадку, коли жінка в силу обставин перебирала на себе 'чоловічі' гендерні ролі (*вдова* → *вдовенко, вдовівна*), але (значно частіше) виразно пейоративна, особливо у випадку, коли ця жінка засуджувалася суспільством як така, що втратила цнотливість до шлюбу) [20, с. 30–31].

вітром навіяне, Ванька Ветров), • нагуляний (чес. *hulaňátko* діал., букв. 'нагуляна дитина', укр. *нагуляна дитина*), • без шлюбу (символом шлюбу в українській мові виступає коровай) – *безкоровайний*).

Мотив народження як результат не-шлюбу вербально асоціюється із: • гріхом (англ. *sinfant*, букв. 'дитина гріха'), • соромом (англ. *son of shame*, букв. 'син сорому'), • пристрастю (укр. *дитя пристрасти*), • коханням (англ. *love child*, букв. 'дитя кохання', *babe of love*, букв. 'дитина кохання', *natural child*, букв. 'дитя природи', укр. *дитя кохання*), • натурою (природою) (англ. *natural child*, букв. 'дитя природи').

Окремих зауваг вимагає інтерлінгвальний номінант *bastard* (англ., пол., чес.), укр. *бастард* та його словотвірні варіанти *бастард*, *байстрюк* (*байстриця*, *байстрючка*), *байстур*, *байстря*, *бахур* (з нім. *Bastard* < старофранц. *bastarde* [182, с. 97]. У середньовічній Європі слово *бастард* передусім позначало юридичний статус сина вельможі і наложниці, а тому не мало негативних чи пейоративно-принизливих конотацій [304, с. 63–64]. Образливим це слово стало значно пізніше, а ганливе значення закріпилося в усіх порівнюваних мовах.

Не можна оминати увагою і той факт, що у цій групі номінантів практично відсутні (за окремими винятками і в українській мові *байстрюк* → *байстриця*, *байстрючка*, *копил* → *копилиця*) жіночі родо-особові кореляти. Не спостережено їх передусім у чеській – мові з моціною регулярністю, на відміну від польської та української. Характеристика 'незаконнонароджений' у таких одиницях виходить на перший план, стає домінують, натомість стать дитини, народженої у такий спосіб, деактуалізується. З іншого боку, у номінантах нешлюбної дитини мотиватором значно частіше виступає назва матері, ніж батька, і попри те, що народна мудрість застерігає: *Не байстрюкові гріх, а батькові*. Водночас у цій системі номінативних одиниць можна говорити про імпліцитний чи експліцитний фемінінний складник їх форми, адже кожна дитина, нехай і поза шлюбом, народжена жінкою.

Мотиваційні домінанти у цій мікросистемі номінантів представлені у табл. Е.1.7.

3.5. Зіставно-ономасіологічний аналіз складників номінаційної мікросистеми 'пропозиція шлюбу; згода, відмова'. Співвідношення маскулінного й фемінінного

У разі, якщо стосунки чоловіка і жінки (хлопця і дівчини) не перейшли у поняттєву сферу 'розірвати дошлюбні стосунки' ('розійтися', 'не-шлюбна вагітність' та 'нешлюбна дитина'), логічною є 'пропозиція шлюбу', що може завершитися або згодою на одруження, або відмовою у сватанні.

3.5.1. Мотиваційні домінанти мікросистеми номінантів 'пропозиція шлюбу'

У зібраному матеріалі нами виявлено такі одиниці на позначення позамовного змісту 'робити пропозицію':

англійська мова: *to be the suitor for somebody's hand (for the hand of somebody)* [13, с. 39], *to ask for a lady's hand* [297, р. 669], *to make an offer to marry* [297, р. 749], *to offer somebody one's hand and heart* [13, с. 706], *to make suit to* [12, т. 1, с. 514; 140, с. 361], *to offer one's hand* [13, с. 706], *to ask for somebody's hand* [140, с. 531];

польська мова: *prosić o rękę* [293, s. 756], *iść (jechać) na dziewoślęby* [311, t. 1, s. 208], *przedłożyć (kobiecie) ofertę współżycia* [311, t. 1, s. 575], *swaty prowadzić* [311, t. 2, s. 247], *sięgać po czyją rękę* [311, t. 2, s. 113], *konkurować* [293, s. 349], *posunąć się (starać się, ubiegać się, uderzyć się, współbigać się, zabiegać się) o czyją rękę* [293, s. 954, 1066, 1210; 311, t. 1, s. 730], *dziewoślębić* [278, s. 97];

чеська мова: *žádat o ruku koho* [317, d. VIII, s. 454; 282, d. 2, s. 1064], *ucházet se o koho* [317, d. VI, s. 302], *namlouvat si koho* [317, d. III, s. 225], *usilovat o koho* [317, d. VI, s. 367], *chtít koho* [317, d. II, s. 153; 299, s. 92], *vyslat (poslat, vypravit) námluvčích* [317, d. III, s. 226];

українська мова: *просити руки* [224, с. 382; 183, т. VIII, с. 905; 222, с. 176], *пропонувати руку* [183, т. VIII, с. 905; 222, с. 175], *сватати дівчину* [42, с. 1105], *засилати сватів* [42, с. 1105], *слати старостів з рушниками* [222, с. 178], *посилати рушники* [86, с. 157], *посилати хліб* [214, с. 321], *іти балакати* [214, с. 143], *іти договорятися* [214, с. 143], *ловити лисицю (куницю)* [173, т. 4. с.], *перебити руку* [172, с. 121].

Номінаційна підсистема 'робити пропозицію' у досліджуваних мовах є маскулінно зорієнтованою – у традиційній європейській культурі пропозиція шлюбу відпрадавна була прерогативою чоловіка⁴. З мотиваційного погляду ця група одиниць є відносно гомогенною: тут нами виокремлено такі мотиваційні характеристики: • *просити руки* (англ. *to be the suitor for somebody's hand (for the hand of somebody)*, букв. 'бути прохачем чиєїсь руки', *to ask for a lady's hand*, букв. 'просити руки дівчини', пол. *prosić o rękę*, букв. 'просити руки кого', *posunąć się (starać się, ubiegać się, uderzyć się, współbagać się, zabiegać się) o czyją rękę*, букв. 'просити, добиватися, добуватися чиєїсь руки', пол. *prosić o rękę*, букв. 'просити руки кого', *posunąć się (starać się, ubiegać się, uderzyć się, współbagać się, zabiegać się) o czyją rękę*, букв. 'просити, добиватися чиєїсь руки', укр. *просити руку, пропонувати руку*), • *пропонувати руку і серце* (англ. *to offer somebody one's hand and heart*, букв. 'пропонувати комусь руку і серце'), • *пропонувати подружнє життя* (*przedłożyć (kobietcie) ofertę współżycia*, букв. 'запропонувати жінці подружнє життя').

Гіперонімічна мотиваційна характеристика • *сватати* та • *засилати сватів* спостережена в усіх слов'янських мовах (пол. *iść (jechać) na dziewoślęby*, букв. 'іти свататися', *swaty prowadzić*, букв. 'свататися', *konkurować*, букв. 'свататися',

⁴ Втім в українській національній практиці шлюбівання існувала форма сватання дівчиною хлопця, яка регламентувалася українським звичаєвим правом та була відгомонам мatriархату. В.І.Мілева наводить цікавий факт: «...французький інженер Г.-Л. де Боплан, який у 1630-1648 рр. перебував на Україні, згадує про звичай українців, коли дівчина першою сваталася до парубка, якого собі сподобала» [136, с. 96]. Порівняно з іншими народами, «сватання дівчини», яке з середньовіччя вважалося небажаною формою сватання, в українців затрималося довше. В. М. Васильченко припускає, що новий імпульс «сватання дівчини» дали часи війни, які вели українці «на кілька фронтів». Відсутність чоловіка призвела до посилення ролі жінки в житті громади, до зростання її впливу, статусу, одержання пріоритету у сватанні. Свідченням цього є внутрішня форма вислову *взяти заміж* (< *взяти за мужа*), який пізніше був витіснений номінацією *іти заміж* (< *іти за мужа*). Сватання дівчини до хлопця могло відбуватися у двох варіантах: сватання самою дівчиною і через посередництво свахи. Самостійне сватання застосовувалося тоді, коли хлопець дівчину ошукав» [40, с. 73–76].

чес. *ucházet se o koho*, букв. 'сватати кого', *namlouvat si koho*, букв. 'свататися до кого', укр. *сватати дівчину*; чес. *vyslat (poslat, vypravit) námluvčích*, букв. 'заслати сватів', укр. *засилати сватів*), однак «поєднання вербального (словесного), реального (предметного) та акціонального планів сватання виявляється у додатковості знаків обряду» [204, с. 189] лише в українській мові.

Одним з таких ритуальних предметів є в українців рушник (*слати старостів з рушниками, посилати рушники*)⁵. *Посилати (присилати) за рушниками* в українців позначало 'засилати старостів до дівчини та її батьків, просячи їхньої згоди на шлюб'⁶ [86, с. 156–157]. Стрижневим символом обряду сватання є й • *хліб* [145, с. 46]: *іти балакати, іти договорятися* належало з хлібом (укр. *посилати хліб*).

У обряді сватання свати звичайно виступали звіроловами, мисливцями, бо молода є дорогим звіром, якого неодмінно треба вполювати: *ловити лисицю (куницю)* (додамо, що *куниця* пов'язана в українській культурі з еротичною символікою [85, с. 321]).

Матриця мотиваційних домінант у цій системі одиниць (табл. Ж.1.1.) свідчить, що єдиним інтермовним мотивом номінації тут виявився 'просити руки', єдиним ареальним є 'сватати (свататися)', інші характеристики представлені в мовах у різних комбінаціях (зокрема виразною є в українській мові актуалізація мотиваційної сфери 'сватання' з її відповідними атрибутами).

3.5.2. Мотиваційні домінанти мікросистеми номінантів

'давати (отримувати) згоду на шлюб'

⁵ *Рушник* використовується як символ єднання, обєріг, запорука щастя й добробуту, ним узаконюють шлюб. Він є символом готовності дівчини до заміжжя, ознакою заможності й багатства її родини, знаком згоди дівчини на одруження, атрибутом, що виділяє молодого, молоду та одружених головних весільних персонажів, символом союзу молодих і об'єднання двох родів, атрибутом обрядового переходу нареченої у статус заміжньої (в образі покривання) і символом заміжжя; предметом, контакт з яким сприяє забезпечення молодим багатства (під час посаду), сакральним предметом (рушником обв'язують ікону, на ньому виносять весільний хліб), оберегом (в обряді благословення), очищувальною силою, знаком цноти молодої (червоний рушник на дружкові другого весільного дня) [122, с. 11–12].

⁶ У обряді сватання українці використовували спеціальні сватальні (плечові) рушники, якими пов'язували через плече старостів на сватанні [236, с. 63–70]

У групі одиниць із спільним номінаційним значенням 'давати (отримувати) згоду на шлюб' маскулінний чи фемінінний зміст формується семантикою дієслів давати – приймати з огляду на традиційні суспільно визначені гендерні ролі. Такими номінантами у мовах є:

англійська мова: *to prosper in one's suit* [285, p. 681], *smb's hand in marriage* [140, с. 531], *to give somebody one's hand and heart* [140, с. 531], *to win somebody's hand (the hand of somebody) one's heart* [13, с. 1012];

польська мова: *być z kimś po słowie* [311, t. 2, s. 145], *oddać (ofiarować) komuś rękę* [311, t. 2, s. 29], *przyjmować (przyjąć) oświadczyńny* [311, t. 1, s. 627], *brać (wziąć) słowo od panny* [311, t. 2, s. 145], *zaręczać* [293, s. 1241], *kłaść (zaklinać) się słowem* [311, t. 2, s. 145], *dostać, otrzymać, zyskać, pozyskać, uzyskać czyją rękę* [311, t. 2, s. 28];

чеська мова: *dát slovo* [314, d. 2, s. 91], *dát souhlás* [314, d. 2, s. 112], *zaslibit se jeden druhému* [317, d. VIII, s. 168; 299, s. 446], *zadat někomu své srdce* [314, d. 2, s. 127], *podat ruku* [317, d. IV, s. 165];

українська мова: *подавати рушники (хустки)* [86, с. 157; 222, с. 178], *відкусити хліб (хліба)* [214, с. 321], *перерізати хліб* [214, с. 321], *розрізати хліб на дві частини* [214, с. 321], *ламати хліб* [214, с. 321], *віддати руку і серце* [42, с. 1089], *подати руку* [184, с. 98].

Чоловік у чоловічо зорієнтованому суспільстві просить руки дівчини – вона, відповідно, на знак згоди її подає, а хлопець отримує (англ. *to win somebody's hand (the hand of somebody)*, букв. 'виграти чиюсь руку', пол. *oddać (ofiarować) komuś rękę*, букв. 'віддати (подати) комусь руку', *zaręczać*, букв. 'подати руку, заручитися', *dostać, otrzymać, zyskać, pozyskać, uzyskać czyją rękę*, букв. 'отримати чиюсь руку', чес. *podat ruku*, букв. 'подати руку', укр. *подати руку*). Рука як магичний знак прихильності, любові мотиваційно пов'язується із серцем (англ. *to give somebody one's hand and heart*, букв. 'віддати комусь руку і серце', чес. *zadat někomu své srdce*, букв. 'віддати комусь своє серце', укр. *віддати руку і серце*) [231, с. 339].

У польській та чеській мовах простежується цікава закономірність: у системі мотиваційних домінант чітко виокремлюється мотиватор слово

(вербалізована згода). Вербальне підтвердження згоди дівчини на шлюб було надзвичайно важливим (пол. *być z kimś po słowie*, букв. 'дати комусь слово', *przyjmować (przyjąć) oświadczenia*, букв. 'прийняти чиесь освідчення', *brać (wziąć) słowo od pany*, букв. 'отримати слово від дівчини', *kłaść (zaklinać) się słowem*, 'дати клятвену обітницю', чес. *dát slovo*, букв. 'дати слово', *dát souhlás*, букв. 'дати згоду (на шлюб)', *zaslibit se jeden druhému*, букв. 'дати слово один одному').

В українській культурі значно більшої ваги у процесі номінації надавалося предмету, дії та семантиці цієї дії в обряді сватання, так званім «знакам згоди», напр., *подавати рушники (хустки)*. Цей ритуал є яскравим прикладом символічного способу мислення та дійства. Слова згоди були не обов'язковими. Народ обрав інший спосіб спілкування, витворив символ, який містив у собі сенс згоди, вагомійший за слово. Для дівчини *подавати рушники* все одно, що погодитися на шлюб [119, с. 7]. На позначення згоди на одруження знаходить своє вербальне вираження у формі номінантів і предметна й акціональна значущість хліба⁷: *відкусити хліб (хліба)*, *перерізати хліб*, *розрізати хліб на дві частини*, *ламати хліб*. Цікаво, що ці обрядодії були своєрідним невербальним 'закріпленням' згоди молодої з боку батьків дівчини: *відкусити хліб* 'символічно поріднитися', *обмін хлібом (обміняти хліб)* і його *надкушування* – частина обряду сватання з боку батьків, *хліб порізати (різати, перерізати)*, *розрізати на дві частини* – 'дати згоду на одруження' (додамо – *ламати хліб* мала дівчина, інші обрядодії виконували батьки⁸).

Як свідчить матриця мотиваційних ознак (табл. Ж.1.2.), інтерлінгвальною є лише одна з них – 'подати (прийняти) руку'. У польській та чеській мовах мотиватори виразно концентруються навколо вербального (словесного) вираження згоди, в українській – навколо невербально (знаково-обрядової) її форми.

3.5.3. Мотиваційні домінанти мікросистеми номінантів

⁷ Про суцільну освяченість символом 'хліб' шлюбних ритуалів твердить В. Д. Ужченко. На його думку, хліб «служить символом шлюбного союзу» – загальною формою його юридичного скріплення [213, с. 226]

⁸ Бувало й таке, що дівчина погодиться спочатку вийти заміж, а потім передумає, тоді хліб повертали, нехай і за кілька днів [145, с. 47]

'давати (отримувати) відмову у сватанні'

Якщо у групі номінантів 'дати (отримати) згоду на одруження' культурна специфіка вибору форми на позначання позамовного змісту спостерігається лише в українській мові, то у групі одиниць 'відмова у сватанні' у такому контексті культурна складова проступає виразно в усіх мовах. На користь суспільної важливості цього кроку свідчить мотиваційна різноманітність вербалізації цього позамовного змісту, суто фемінінного за своєю суттю⁹. Класичний варіант сватання у центрі обрядодії ставив дівчину: від її відповіді залежало, чи матиме шлюбівання продовження, чи закінчиться, не розпочавшись. На позначення цього позамовного змісту '**відмова (відмовити) у сватанні**' у зіставлюваних мовах нами виявлено такі системи одиниць:

англійська мова: відмова (з боку жінки): *to give somebody the basket* [8, т. 1, с. 370, 375], *to give the mitten* [8, т. 1, с. 370, 375], *to give the sack* [8, т. 1, с. 370, 375], *to give the gate* [8, т. 1, с. 370, 375], *to give the push*; отримати відмову (чоловік) *to get the mitten* [8, т. 1, с. 370, 375], *to get the sack* [8, т. 1, с. 370, 375];

польська мова: відмова (з боку жінки) *dać kosza* [311, т. 1, s. 557; 293, s. 117; 325, s. 473], *osadzać kogo na koszu* [311, т. 1, s. 601; 300, s. 95], *odmówić swej ręce* [311, т. 2, s. 28], *odmówić (odstręcić) czyją rękę* [311, т. 2, s. 28], *dać grochowy wieniec (wianuszek)* [311, т. 2, s. 561; 325, s. 473], *odmówić kogo* [311, т. 1, s. 560], *odprawić konkurenta* [311, т. 1, s. 566], *odprawić z harbuzem* [311, т. 1, s. 566], *se zdobytym garbuzem odesłać* [311, т. 1, s. 566], *odmówić ślubu* [311, т. 2, s. 202], *odpalić konkurenta* [311, т. 1, s. 562; 278, s. 239]; отримати відмову (чоловік) *dostać kosza (odkosza)* [311, т. 1, s. 182], *dostać czarnej polewki* [293, s. 106, 117; 325, s. 473], *dostać (zjeść) arbuza* [311, т. 1, s. 88], *dostać (dostawać) rekuzę* [311, т. 1, s. 182; 311, т. 2, s. 20], *odprawę* [311, т. 1, s. 565], *dostać (dostawać) grochowy wieniec (wianuszek)* [311, т. 1, s. 262], *zatraskawać drzwi przed nosem* [275, s. 104, 236];

⁹ Сватання - це своєрідний з огляду на гендерні ролі обряд, адже, з одного боку, ініціатором обрядодії (як і більшості «кроків» у дошлюбних стосунках) був чоловік, однак останнє слово залишалося за жінкою. Часто, остереігаючись відмови, перед тим, як заслати сватів, хлопець намагався «випадково» зустрітися на вулиці з дівчиною, яка йому сподобалася, і якось дізнатися про її наміри. Часом до дівчини засилали «розвідників», які здобували інформацію про наміри дівчини та її батьків. Подекуди, аби зберегти сватання у таємниці, щоб уникнути глузування знайомих і сусідів у разі відмови, вирушали на подвір'я до обраниці пізньої частини доби [40, с. 75]. У минулому столітті в родинях поміщиків, не бажаючи прямо відмовити женихові, за обідом натяком подавали якусь страву із гарбуза або потайки клали його у карету залицяльника [70, с. 64].

чеська мова: відмова (з боку жінки) *odmitnout ženicha* [317, d. III, s. 473; UČS, d. 1, s. 130], *uhodit pytle* [317, d. IV, s. 707], *dát košem (koš)* [314, I, 352], *pohodit někoho* [317, d. IV, s. 213], *dát výhost (alifer)* [317, d. VII, s. 228], *dát na vystoupenou* [317, d. VII, s. 347], *pustit skrz koš* [317, d. IV, s. 707], *odstavit někoho* [317, d. III, s. 459], *dát někomu kopačky* [314, I, s. 344], *pustit někoho k vodě* [SČFIvs, II, s. 278], *dát někomu kvinde (kvindle)* [314, I, s. 390]; отримати відмову (чоловік) *dostat koš (košík, košíček)* [317, d. II, s. 411], *dostat košem (pytle* *zast.)* [314, I, s. 352], *propadnout skrz koš* [317, d. IV, s. 756], *sklízet koše (košíky, košíčky)* [317, d. IV, s. 707], *dostat kvindle* [314, I, s. 390], *odejít s kvítkem* [317, d. IV, s. 707];

українська мова: відмова (з боку жінки) *дати відмову* [182, т. 1, с. 256], *вказати на двері* [214, с. 104], *дати коліном, дати вікоша* [214, с. 104; 224, с. 42; 104, с. 19; 222, с. 29; 184, с. 176], *дати (піднести, винести) (печеного) гарбуза (кабака)* [85, с. 131–132; 184, с. 113; 104, с. 19; 222, с. 29], *піднести печеного рака* [104, с. 19; 222, с. 29], *гарбузами (на)годувати* [104, с. 19], *показати рогача* [214, с. 269], *давати ханьку (ханьки)* [214, с. 316], *повісити чайника* [214, с. 328], *прив'язати віника* [215, с. 81–82; 214, с. 328], *причепити деркача* [215, с. 81–82; 214, с. 328], *прив'язати мітлу* [215, с. 81–82; 214, с. 328], *піднести макітру* [215, с. 81–82; 214, с. 328], *прядиво вкрутити* [215, с. 81–82; 214, с. 328]; отримати відмову (чоловік) *дістати (скуштувати, схопити, потягнути) (печеного) гарбуза* [85, с. 131–132; 222, с. 29; 184, с. 207], *спіймати облизня* [222, с. 129], *спіймати горобця* [214, с. 226], *поїхати з облизнем* [214, с. 226], *наїстися вареників* [214, с. 54], *наїстися солі* [214, с. 284], *заторохтіти чайником* [214, с. 328], *чайник дзвенить* [214, с. 328], *облупити гарбуза* [172, с. 84], *яшник покотити* [214, с. 347], *потягти ковша* [214, с. 226], *облизати (дати) макогона* [173, т. 4, с. 563].

У цій групі номінантів виразно переважає кваліфікативна образна номінація. Релятивна номінація представлена вкрай обмежено: тут домінують мотиви • відмовити (пол. *odmówić kogo*, букв. 'відмовити кому', *odprawić konkurenta*, букв. 'відправити сватів (назад)', *odmówić ślubu*, букв. 'відмовити вийти заміж', *odpalić konkurenta*, букв. 'дати різку відмову', чес. *odmitnout ženicha*, букв. 'відмовити у

сватанні', укр. *дати відмову*) та •відправити сватів назад (пол. *odprawić konkurenta*, букв. 'відправити сватів').

Кваліфікативні номінанти у своїй формі фіксують як жестові, так і предметні знаки відмови. До виразів, що спираються на **жестову символіку відмови**, віднесемо такі, де мотиваційно фігурують дії • не подати (не прийняти) руки (пол. *odmówić swej ręki*, букв. 'не подати руки', *odmówić (odstręcić) czyją rękę*, букв. 'не прийняти чиюсь руку'), • відштовхнути (англ. *to give the push*, букв. 'дати комусь штовхана'), • виштовхати (чес. *rohodit někoĥo*, букв. 'відкинути когось', *dát vŷhost (alifer)*, букв. 'витурити когось (сказати «я пас»)), • ударити (чес. *uhodit pytlem*, букв. 'вдарити мішком', *dát někomu kopačku*, букв. 'дати комусь копняка', *dostat košem (pytlem zast.)*, букв. 'дістати кошиком (мішком)', укр. *дати коліном*), • вказати комусь на вихід (укр. *вказати на двері*), • пригрозити комусь (*рогач* в українській народній культурі – предмет, яким виганяють небажаного гостя (ворога) (укр. *показати рогача*, пор. прислів'я *Нагодують калачем, та і в спину деркачем*). До цієї групи належить і мотиватор • облизати (укр. *облизня спіймати, поїхати з облизнем, макогона облизати*); облизень в українській культурі – невдача: вираз *їсти облизня* стосувався спочатку лише собаки, якому показували ласий шматок, але не давали; пізніше це перенесено на людину на означення 'нічого не одержати' [85, с. 405].

У номінантах, мотиваційну базу яких складають **символічні предмети відмови** та їх акціональні характеристики, спостерігаємо як симетричні в усіх, так і в кількох мовах об'єкти – знаки відмови. Формування таких номінантів відбувалося довкола смислового центру, яким постає обрядовий предмет, наділений відповідною сакральною символікою.

Першим з них є мотиватор •кошик (мішок). Його вважають результатом очевидного впливу німецької мови (нім. *einen Korb bekommen (ein Korb geben)*, букв. 'отримати кошика'). Походження цього виразу пов'язують із старонімецьким звичаєм. Юна німкеня спускала з вікна кошик, у який сідав претендент на руку, щоб на випадок згоди бути піднятим угору. У випадку незгоди (нелюбові) дівчина його подавала з ледь прикріпленим дном, і тоді претендент на руку звичайно

провалювався [211, с. 132; 310, s. 151–159]. Відтак зрозумілою стає мотиваційна база чеського виразу на позначення хлопця, якому відмовили, – *propadnout skrz koš*, букв. 'провалитися крізь кошик'. У XVII-XVIII столітті традиція дещо змінилася – кошика без дна дівчина просто відсилала додому женихові (звідси й чес. *sklízet koše (košíky, košíčky)*, букв. 'збирати (колекціонувати) кошики' – якщо женихові кілька разів відмовляти (чес. *sklízet*, букв. 'збирати (врожай)')¹⁰. *Давати кошика (мішка)* – звичай, відомий не лише у англійській (*to give somebody the basket*, букв. 'дати комусь кошика', *to give the sack*, букв. 'дати кому мішок' – цілком ймовірно, що таку саму функцію виконував і мішок з непевним дном), польській (*dać kosza*, букв. 'дати кошика'), українській (*дати відкоша* – український вираз очевидно пов'язаний із «кошиковою» формою відмови у сватанні, і найімовірніше прийшов в українську з німецької через посередництво західнослов'янських мов, про що, на думку Л. І. Даниленко, свідчить не лише чес. *dát někomu košem*, але й словац. *dát niekomu košom* і пол. *dostać odkosza* [70, с. 66]) мовах. Ю. А. Гвоздарьов твердить, що «кошикова відмова» була відома і в угорській мові [57, с. 32].

Іншими символічними предметами-знаками відмови є у польській мові • гороховий вінок (*dać grochowy wieniec (wianuszek)*, букв. 'дати кому гороховий вінок' ↔ *dostać (dostawać) grochowy wieniec (wianuszek)*, букв. 'отримати гороховий вінок'), де він, як бачимо, символізує не лише втрачену невинність [241, с. 124], але й відмову у сватанні, точніше, відмову вийти заміж за нелюба. Такий вираз має місце і в білоруській мові (*гароховы вянок даць*), і у чеській мові – як алегоричний символ невдачі у шлюбних справах (*čeká na nevěstu s bohatým hrachem* 'про хлопця, який чекає на казкову принцесу') [70, с. 66]. У чехів символом відмови була й • квітка (вираз *odejít s kvítkem* означав 'повернутися ні з чим', натомість у болгар, якщо дівчина виявляла прихильність, на знак згоди вона віддавала сватові квітку, ба навіть вінок [270, s. 4–10; 271, s. 363–366]. • Чорна юшка (пол. *dostać czarnej polewki*, букв. 'отримати чорної юшки') у польській

¹⁰ «Кошикова» відмова є актуальною у чеській мові з огляду на тісні чесько-німецькі контакти.

етнокультурі – юшка, яка готується з крові тварин; якщо нею частують хлопця під час сватання – це означає відмову в одруженні [277, s. 278].

В англійській мові з-поміж предметних знаків відмови були ворота (англ. *to give the gate*, букв. 'дати комусь ворота', пор. рос. *от ворот поворот*) – символ, що, однак, перебуває на межі предметних і жестових (таким чином вказати комусь на двері) знаків відмови у сватанні. У формі інших виразів зустрічаємо й лакунарний у досліджуваних мовах знак відмови – жіночу рукавичку (*to give the mitten*, букв. 'дати кому жіночу рукавичку', *to get the mitten*, букв. 'отримати жіночу рукавичку').

«Гарбузяний» мотив відмови у сватанні зустрічаємо у формах польських та українських номінантів (пол. *odprawić z harbuzem*, букв. 'відправити з кавуном', *dostać (zjeść) arbuza*, букв. 'дістати (з'їсти) гарбуза', укр. *дати (піднести, винести) (печеного) гарбуза (кабака), гарбузами нагодувати, дістати (скуштувати, схопити, потягнути) (печеного) гарбуза, облупити гарбуза*), однак у польській мові гарбуз як відмова у сватанні є, за Ю. Кржижановським, очевидним українським запозиченням [281, s. 37–39]. В українській культурі, не бажаючи виходити заміж за парубка, дівчина могла не давати «словесної» незгоди на шлюб – її символом було повернення старостам хліба або піднесення молодому гарбуза (часом макогона чи чарки)¹¹. Таку символіку відмови, на думку дослідників, мотивували природні властивості гарбуза: в народі здавна відома заспокійлива дія на людський організм страв з цієї поширеної в українців сланкої городньої рослини, у тому числі й стримування статевого потягу. Очевидно, юнак, якому судився гарбуз, мусив якимось пригоститися ним, унаслідок чого інтерес до дівчини пропадав¹².

В. Д. і Д. В. Ужченки та І. В. Мілева зауважують, що в українському ареалі поряд з домінантними «гарбузовими» уживаються й інші символи відмови: •

¹¹ Як свідчить О. Орел, макогона виносила дівчина в гуцулів на Галичині, на Поліссі символом відмови була подана сватам чарка [142, с. 136]

¹² За В. М. Войтовичем, це було не образливо, а тактовно й мудро [49, с. 431]. З такою думкою важко погодитися, адже глузувати з того, кому відмовили у сватанні, – традиційна розвага, і не лише в Україні. Принаймні, і наприкінці ХХ століття така «розвага» засвідчена в українській пресі: «Сватам дали гарбуза. 48-кілограмового! Регочуть, ніяк не вгамуються Пижівка і довколишні села Новоушицького району Хмельницької області. Посміховиськом став 39-річний Валентин Л., який відправив сватів до однієї з найвродливіших дівчат села, а та вручила їм гарбуза» [День, 17 січня 1997 р. – с. 12].

кабак – ймовірно, як «родич гарбузовий» (*кабака піднести*), • бринза (бойк. *бриндзу прикітити*), • ківш (черніг. *потягнути ковша*). У східнословобожанських і степових говірках ними спостережені такі символи, як • сіль (*наїстися солі*), • печений рак (*піднести печеного рака*), • ханька (народна назва гарбуза) (*дати (принести) ханьку*), • горобець (*спіймати горобця*). Особливо часто відмову при сватанні у говірках символізує • чайник (*заторохтіти чайником, повісити чайника, чайник дзвенить*) [215, с. 81–82; 214, с. 328; 213, с. 296]. І. В. Мілева дійшла висновку, що чайник як символ відмови (матеріальний і вербальний) прийшов в українську культуру з донських говірок, оскільки там він особливо поширений [135, с. 134]. Окрім того, у працях засвідчені й інші вирази: *прив'язати віника, причепити деркача, прив'язати мітлу, прядиво вкрутити, наїстися вареників, яшник покотити* [135; 212].

У загальному вигляді можна говорити про такі мотиви як вияви нелюбові й зневаги: • дати (з'їсти) щось несмачне (*чорну юшку, гарбуз, ханьку, бринзу, кабак, яшник (ячник), сіль, вареники*); • отримати (піймати) щось несуттєве або й нічого (*горобця, облизня*), • отримати візуальний знак відмови, за яким здалеку видно, що залицяльникові відмовлено у сватанні (*отримати кошик, квітку, ворота, одягнути горохового вінка, причепити деркача, прив'язати віника, мітлу, понести ківша, покотити яшник*). На нашу думку, до цієї групи мотивів тяжіє і дати печеного рака (пор. *раки пекти* 'червоніти від сорому, ніяковіти'). Задіяні тут і звукові ефекти, за якими інші ідентифікують навідаку жениха – *заторохтіти чайником, чайник дзвенить*.

Не можна оминати у такому аналізі й чеський номінант *pustit někoho k vodě*, букв. 'послати когось до води'. Семантика відсилання до води тут очевидно корелює і відмежуванням, з розривом контакту між представниками «свого» та «чужого» локусів, адже у процесі відправи сватання два роди необхідної угоди не доходять.

Загалом же ономасіологічний мотив відмови у сватанні (як із мотиватором *дати*, так і *отримати*) можна сформулювати як мотив відмежування «іншого» (небажаного жениха) від дівчини та її роду. Такий бар'єр зорієнтований не на

встановлення прямого контакту між представниками «свого» і «чужого» родів [196, с. 114, 138–139] (на такий контакт спрямований обмін – хлібом, рушниками), а на розрив шлюбного контакту. Мотив відмежування об'єктивується у досліджуваних мовах шляхом низки спільних та відмінних мотиваційних домінант (табл. Ж. 1.3.).

Матриця мотиваційних домінант свідчить, що у мовах інтерлінгвальними мотивами виявилися 'відштовхнути' та 'дати відкоша (кошика)'. Ареальним слов'янським є мотив 'відмовити' і попри те, що у цій системі, за даними матриці, вербальні знаки відмови суттєво поступаються невербальним. У чеській мові виразно переважають мотиви 'відштовхнути', в українській – 'почастувати чимось несмачним'.

Висновки до розділу 3

Номінативні одиниці із сфери дошлюбних стосунків віддзеркалюють об'єктивовану мовою внутрішньо організовану систему світоглядних констант, які побутують у етнорегіональному середовищі і мають незмінне структурне ядро 'шлюб'-'не-шлюб', приховане у різний спосіб за численними динамічними мотиваційними елементами.

Номінанти блоку С 'досягти шлюбного віку, перебувати у шлюбному віці' формують дві підсистеми, протиставлені як релятивні та кваліфікативні номінанти. І ті, й інші чітко протиставлені за статтю; гендерна асиметрія тут виявляється незначною мірою. У групі маскулінних одиниць головно релятивного типу із спільним номінаційним значенням 'досягти шлюбного віку' мотиваційно домінують ознаки фізичного та фізіологічного характеру, у групі фемінінних одиниць 'бути на виданні' підвищується питома вага соціального складника (готовність до шлюбних стосунків) у проекції на зовнішність жінки. Номінанти на позначення холостяцтва та стародівства є номінантами переважно

кваліфікативними із зростанням міри культурного складника (у незначній частині релятивних одиниць виразно домінує соціальний аспект мотивації). Характерною особливістю таких одиниць є, з одного боку, парадоксальність їх внутрішньої форми, з іншого – значна зорієнтованість на символічний складник дошлюбної поведінки як чоловіка, так і жінки та елементи зовнішності людини у стані нешлюбності (переважно жінки).

Номінанти блоку Д 'шукати пару для одруження' виявляють різну міру мотиваційної гомоморфності та гетероморфності. У мікросистемі одиниць із спільним номінаційним значенням 'залицятися, загравати' виразною є мотиваційна зорієнтованість на привертання уваги до себе (на невербальну поведінку (загравати) та вербальну (залицятися)). Номінанти релятивного типу тут зорієнтовані переважно на дошлюбну поведінку із домінантами 'залицятися', 'фліртувати', 'загравати', 'проділяти увагу'. Номінанти кваліфікативного типу – на невербальну поведінку (мімічну символіку, рух та символічні дії на зближення). Водночас у сфері маскулінних номінатів натрапляємо на їх загальну активну семантику, у сфері фемінінних – на семантику підпорядкованості, пасивності.

У мікросистемі номінатів 'відбивати когось у когось' домінує загальний ономасіологічний мотив 'привласнювати чуже, зазіхати на чуже' через характеристики 'красти', 'забирати', 'переманювати', 'звábлювати', 'зазіхати на чуже'. Тут чіткої межі між маскулінними та фемінінними номінантами не спостережено, адже дія відбивати когось у когось однаковою мірою може бути властива як чоловікові, так і жінці.

У системі номінатів блоку Е дві семантично вихідні мікросистеми 'встановлювати близькі стосунки духовного характеру' та 'встановлювати близькі стосунки сексуального характеру' є мотиваційно гомогенними. Складниками цих мікросистем є номінанти з мотиваційними домінантами 'кохати, бути разом' із виразним виходом у емоційно-чуттєву ментальну сферу, з одного боку, та 'мати інтимні стосунки', з іншого. Орієнтація у сферу почуттів-проявів кохання визначає підвищення ролі образного складника, використання як мотиваторів соматизмів та інших номінатів із символічним значенням, які тяжіють до сфери чуттєвого. Дві

інші, семантично протиставлені одна одній групи одиниць 'цнота' – 'не-цнота', є протиставленими мотиваційно: якщо перша мікросистема домінантів зорієнтована на збереження чесноти цнотливості, символів-знаків цноти, то друга – на їх втрату. Ці системи гендерно асиметричні. Якщо фемінінні номінанти актуалізують вектор 'віддати', 'жертвувати', то маскулінні – 'взяти', 'відняти', 'псувати'. Мікросистема номінантів на позначення змісту 'розійтися' мотиваційно зорієнтована на розрив, розділення, що знаходить у мовах різне вербальне вираження.

Мікросистеми одиниць 'не-шлюбна вагітність' є фемінінними по суті. Тут поряд із релятивними спостережено значну кількість кваліфікативних домінантів, мотиваційно пов'язаних із національно унікальними асоціаціями та обрядовою символікою. Номінанти на позначення не-шлюбної дитини також виявляють тісний зв'язок із фемінінністю: одиниці на позначення такої дитини часто мотиваційно маркуються назвою матері, яка таку дитину народила без шлюбу, без пари, не так, як слід, не там, де слід тощо.

Номінанти блоку Ж 'пропозиція шлюбу' містять релятивні домінанти на позначення пропозиції шлюбу та кваліфікативні на позначення згоди та відмови у сватанні. Номінанти мікросистеми 'пропозиція шлюбу' представляють маскулінний вектор мотивацій, номінанти мікросистем 'згода/відмова у сватанні' – фемінінний. Цей блок номінантів виявляє найвищу міру національної та культурної специфіки називання через мотиваційні кореляції з традиціями, обрядодіями, вербальними, предметними та акціональними символами згоди та відмови.

Здійснений зіставно-ономасіологічний аналіз мікросистем номінантів номінаційної мікросистеми 'шлюбівання' у мовах, що вивчалися, підтверджує положення про кожну ідіоетнічну мову як модель світу, що відрізняється від інших мовних моделей конкретним способом репрезентації та витлумачення дійсності. У чотирьох номінаційних блоках (В, Д, Е, Ж) нами виявлено симетричні загальні вектори вербального ототожнення певних фрагментів позамовної дійсності, у межах яких лише незначна кількість мотиваційних ознак може бути визнана інтерлінгвальними та слов'янськими ареальними. Тому можна

обґрунтовано говорити про те, що мови об'єднуються «групами ідей», натомість відрізняються конкретними шляхами і способами їх вербального ототожнення. Водночас є підстави говорити про виразну близькість «слов'янського мовного простору» щодо вербального ототожнення позамовного змісту 'шлюбівання'.

Номінаційна мікросистема 'шлюбівання' засвідчує вплив патріархальних констант суспільного мислення на чоловіче домінування у дошлюбних стосунках на ментальному та вербальному його рівнях.

ВИСНОВКИ

Шлюбна і весільна термінологія є надзвичайно культурно-маркованим пластом лексики і потребує комплексного аналізу, який полягає у використанні ономасіологічного і семантичного підходів з опорою на антропоцентризм і етноцентризм. Поняття шлюбу безпосередньо стосується людини, є реалією всього світу і, відповідно, знаходить своє відображення у кожній мові, але згідно з соціальними нормами і положеннями по-різному проявляється у кожній культурі. Оскільки обрядовий континуум вкладається в тріаду людина – світ – мова, цілком виправданим вбачається використання принципів лінгвокультурології і етнолінгвістики, які орієнтують на розгляд співвідношень і зв'язків між мовою, народною ментальністю, духовною культурою та експлікацію культурного змісту обрядових знаків.

У міжкультурному вимірі зіставний аналіз сприяє виокремленню і порівнянню національно-культурних уявлень і образів, які формують ідіоетнічну концептуальну і мовну картини світу окремої мовної спільноти.

Обряд шлюбу, який належить до обрядів переходу або *rites de passage*, символізує зміну соціального статусу індивіда і є одним із найскладніших компонентів інформаційної і семіотичної мови культури. Системне дослідження шлюбного дійства засвідчує існування святкової реалії зі сталим структурним ядром, яка має варіативні форми розгортання композиції.

Запропонована методика лінгвокультурного аналізу виявила два провідних вектори мотивації шлюбних номінантів – культурно-цивілізаційний та знаково-культурний, що віддзеркалюють світоглядні константи шлюбу.

Джерелами лінгвокультурної мотивації внутрішньої форми шлюбних номінантів у всіх мовах стали біологія та фізіологія людини, соціум, гендерні стереотипи, традиційна народна культура, релігія та культурна символіка за визначальної ролі гендерних стереотипів – саме об'єктивне домінування маскулінного у системі світоглядних констант патріархального суспільного

мислення спрямовує вектори мотивації в усіх підсистемах шлюбних номінацій. Аналіз засвідчив значну міру їх гетероморфності. У внутрішній формі шлюбних номінацій виявлено складну взаємодію, поєднання та накладання біологічного, фізіологічного, соціального, народнокультурного, релігійного, символічного кодів на тлі стереотипів дошлюбної і шлюбної поведінки чоловіка та жінки, де чоловікові відведена роль активного, жінці – пасивного. Водночас розуміння шлюбу як союзу двох людей зумовлює високу питому вагу обопільного у системі гендерних стереотипних уявлень про шлюб і шлюбівання в усіх лінгвокультурах.

Виявлений при аналізі гіперонімічних шлюбних номінантів обсяг поняття шлюб в англійській, польській, чеській та українській мовах містить систему основоположних світоглядних уявлень лінгвокультурних спільнот про шлюб, що симетрично та асиметрично ретранслюються у кожній з мов у словесну (вербальну) форму. Мотиваційний аналіз родових найменувань шлюбу віддзеркалює систему базових наївних уявлень про шлюб в архаїчних світоглядних системах, позначених домінуванням маскулінного як перетворення чужого на своє (грабувати; пара, зв'язувати, присяга, обітниця). Саме ці мотиваційні пріоритети характерні для всієї системи номінативних одиниць на позначення шлюбу та шлюбівання в досліджуваних мовах.

Культурно-цивілізаційний вектор мотивації ВФ домінує у системі релятивних номінантів шлюбу (види шлюбу, брати шлюб, досягти шлюбного віку, встановлювати близькі стосунки) як вербальних реалізацій буттєвої норми. У цих системах шлюбних номінацій внутрішня форма акумулює мотивуючі ознаки стать, вік, шлюбний вік, чоловічі та жіночі гендерні ролі, біологічне, фізіологічне та психоментальне. Такі ознаки виявляються переважно інтеркультурними, адже вони зорієнтовані на загальноцивілізаційні константи шлюбу європейських народів, культури яких належать до маскулінних.

Знаково-культурний вектор мотивації ВФ є визначальним у системі кваліфікативно-оцінних шлюбних номінацій з виразним аксіологічним складинком шлюбних номінацій цього типу, позаяк останні оцінюють факт з огляду на його відповідність буттєвій нормі – такий, як має бути, чи не такий, як

має бути (не-шлюб, холостяцтво/стародівство, шукати пару; кохатися-розійтися; пропозиція шлюбу; згода/відмова у сватанні). Тут визначальними стають глибоко закорінені у суспільній свідомості (а через неї – у традиційній народній культурі) вербальні та невербальні (предметні, акціональні) аксіологічно марковані уявлення про систему соціально та культурно схвальних /несхвальних кроків на шляху до шлюбу як союзу двох осіб для продовження роду. Відтак мотиваційно актуалізованими у цих системах шлюбних номінацій є різноманітні реляції та взаємодії Людини та Всесвіту: артефакти традиційної народної культури, культурні та обрядові символи (передусім шлюбні).

Зіставний аналіз культурної мотивованості ШН в описуваних лінгвокультурних просторах дає змогу дійти таких висновків.

В англійських системах шлюбних номінацій переважає культурно-цивілізаційний складник мотивацій, у слов'янських – знаково-культурний. У межах знаково-культурних мотивацій в англійській переважає вербальний складник, у слов'янських – предметний та акціональний. Англійські шлюбні номінанти є скоріше антропометричними, натомість слов'янські – антропоцентричними. З-поміж слов'янських мов культурна символіка (предметна та акціональна) найвиразніше представлена в українській мові.

Нерівномірна густина вербалізованості більшості понятійних сфер шлюбу в англійській та слов'янських мовах може бути пов'язана із раціональністю менталітету англійців та емоційністю сприйняття 'шлюбних' конотацій у слов'ян, відображених у синтетичній та аналітичних мовних системах. В англійській мові домінують образи, співвідносні з Людиною і соціумом, у слов'янських – образи, набуті внаслідок взаємодії Людини і Всесвіту, передусім уявлення про світ живої та неживої природи. Кількісна нерівнозначність маскулічних та фемінічних шлюбних номінантів зумовлюється аскриптивним складником цих категорій: асиметричну систему приписуваних суспільством чоловікові та жінці ознак виявлено на рівні всіх аналізованих підсистем шлюбу, як-от: цнота-не-цнота, де чоловічий і жіночий вектор вербалізовані з різною мірою активності, особливо у слов'янських мовах.

Перспективи подальших досліджень полягають у зіставному лінгвокультурологічному описі співвідношення змісту і форми гендерно маркованих мовних одиниць, а також в аналізі структури, семантики і символіки родинних номінацій, пов'язаних з життєвим циклом людини (народження, смерть) і пов'язаними з ними релігійно-культурними і духовними константами.

ДОДАТКИ

Додаток А.1.1.

Номінаційна мікросистема на позначення гіперонімічних назв шлюбу

англійська мова: *marriage* 'шлюб, одруження, заміжжя', *matrimony* 'шлюб, подружнє життя', *wedlock* 'шлюб', *conjugalitv* 'шлюб, перебування у шлюбі', *union* 'шлюбний союз', *alliance* 'шлюб, шлюбний союз', *espousal* 'заручини; весілля', *nuptials* 'шлюб', 'весілля', *wedding* 'весілля; одруження; вінчання';

польська мова: *małżeństwo* 'шлюб, одруження; подружжя; шлюбний зв'язок', *ślub* 'шлюб, одруження; обітниця, клятва', *wesele* 'обряд одруження', *ożenek* 'шлюбна церемонія, під час якої чоловік собі (за себе) жінку', *żeniaczka* розм. 'одруження, шлюб';

чеська мова: *manželství* 'шлюб; подружжя; юридично встановлений зв'язок чоловіка і жінки, закріплений у визначений законом спосіб', *sňatek* 'шлюб; шлюбна церемонія; юридично встановлений спосіб виникнення подружжя; вступ у шлюб', *svatba* 'весілля; вінчання; реєстрація шлюбу, реєструвати шлюб (в РАГСІ)', *oddavky* 'весільний обряд, шлюб у церкві', *ženění* 'весілля', *žnitba* книж. 'весілля', *ženidlo* експр. 'весільна церемонія, шлюб', *ženiti (ženiti (koho))* 'давати комусь (жінку) за дружину', *ženiti se (s kým)* 'брати собі жінку за дружину, ставати чоловіком у подружжі';

українська мова: шлюб, одруження, подружжя, союз, весілля, вінчання, заміжжя (замужжя), женіння.

Матриця мотиваційних домінант гіперонімічних назв шлюбу

Мотиваційна домінанта	Англійська мова	Польська мова	Чеська мова	Українська мова
•Грабувати, красти купувати, брати (за жінку)	+	+	+	+
•Подружня пара, чоловік і жінка як єдність, об'єднуватись у парі	+	+	+	+
•Шлюбна присяга, клятвенна обітниця, заручини	+	+		+
•Плести, зв'язувати	+			+
•Шлюбна умова	+	+		
•Радість, веселощі		+		+
•Наречена, іти заміж, брати за чоловіка	+			+
•Видавати (віддавати) заміж	+		+	
•Ставати матір'ю	+	+		+
•Кохатися, залицятися, сватати	+			
•Збудженість, внутрішній потяг, прихильність		+		
•Свій, родич, член родини			+	
•Ставати чоловіком у подружжі			+	
•Друг, спільник, помічник				+
•Міцний, тривкий				+
•Надія і опора				+
•Одягати вінець				+

Додаток А.1.2.

Номінаційна мікросистема 'законний шлюб'

англійська мова: *legal marriage* 'законний шлюб', *marriage at law* 'шлюб по закону', *marriage de jure* 'шлюб відповідно до закону';

польська мова: *legalne małżeństwo* 'законний шлюб', *prawny ślub* 'правильний шлюб';

чеська мова: *občanský sňatek* 'громадянський шлюб', *registrované manželství* 'zareєстрований шлюб', *řádné manželství* 'належний шлюб';

українська мова: законний шлюб, зареєстрований шлюб.

Таблиця А.1.2.

Матриця мотиваційних домінант 'законний шлюб'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
•який стосується закону	+	+		+
•правильний, справжній	+	+		
•починати, здійснювати				+
•вносити, записувати			+	+
•належний стан речей, порядок			+	

Додаток А.1.3.

Номінаційна мікросистема 'церковний шлюб'

англійська мова: *church wedding* 'церковний шлюб';

польська мова: *ślub w cerkwi* 'шлюб в церкві', *ślub religijny* 'релігійний шлюб', *ślub kościelny* 'шлюб в костелі', *ślub przed ołtarzem* 'шлюб перед вівтарем';

чеська мова: *církevní sňatek* 'церковний шлюб', *katolický sňatek* 'шлюб за католицьким обрядом';

українська мова: *церковний шлюб, вінчання, шлюб за церковним обрядом.*

Таблиця А.1.3.

Матриця мотиваційних домінант 'церковний шлюб'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеськ а мова	українська мова
місце укладення шлюбу	+	+	+	+
спосіб укладення шлюбу				
•церковний обряд укладення шлюбу	+	+	+	+
•шлюб за католицьким обрядом		+	+	
•обрядодії при укладанні шлюбу	+			+

Додаток А.1.4.

Номінаційна мікросистема 'рівний шлюб'

чеська мова: *sobě rovné manželství* 'рівний шлюб', *rovnoprávné manželství* 'рівноправний шлюб';

українська мова: *рівний шлюб*.

Таблиця А.1.4.

Матриця мотиваційних домінант 'рівний шлюб'

Мотив номінації	Англійська мова	Польська мова	Чеська мова	Українська мова
•рівний, рівноправний			+	+

Додаток А.1.5.

Номінаційна мікросистема 'нерівний шлюб'

англійська мова: *morganatic marriage* 'морганатичний, нерівний шлюб', *mésailians* 'мезальянс, нерівний шлюб', *bread-and-cheese marriage* (букв. 'шлюб хліба і сиру') 'шлюб з бідняком', *left-hand marriage* 'нерівний шлюб', *marriage with left hand* (букв. 'шлюб з лівої руки') 'нерівний шлюб';

польська мова: *związek małżeński morganatyczny* 'морганатичний шлюбний зв'язок', *mezalians* 'мезальянс, нерівний шлюб';

чеська мова: *morganatický sňatek* 'морганатичний шлюб', *morganatické manželství* 'морганатичний шлюб', *mesaliance* 'мезальянс, нерівний шлюб', *nerovné spojení* (букв. 'нерівна пара'), *nerovná spřež* (букв. 'нерівний запряг') 'нерівний шлюб';

українська мова: *морганатичний шлюб, мезальянс, нерівний шлюб.*

Таблиця А.1.5.

Матриця мотиваційних домінант 'нерівний шлюб'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
•обмежувати	+	+	+	+
•непристойний, неналежний	+	+	+	+
•нерівний			+	+
•неправильний	+			
•бідний	+			

Додаток А.1.6.

Номінаційна мікросистема 'шлюб з любові'

англійська мова: *union of hearts* (букв. 'союз сердець') 'шлюб з любові',
love-match 'шлюб з любові';

польська мова: *małżeństwo z miłości* 'шлюб з любові';

чеська мова: *sňatek z lásky* 'шлюб з любові';

українська мова: *шлюб з любові, шлюб кохання.*

Таблиця А.1.6.

Матриця мотиваційних домінант 'шлюб з любові'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
•почуття любові	+	+	+	+
•серце як умістище почуття любові	+			

Додаток А.1.7.

Номінаційна мікросистема 'шлюб з розрахунку'

англійська мова: *marriage of convenience*, букв. 'шлюб із зручності', *Smiethfield bargain* (букв. 'Смісфільфська торгівельна угода') 'шлюб з розрахунку', *Smiethfield match* (букв. 'Смісфільдська торгівельна угода') 'шлюб з розрахунку';

польська мова: *małżeństwo z rozsądku* (букв. 'шлюб з розуму'), *małżeństwo z interesu* (букв. 'шлюб з розуму') 'шлюб з (матеріальної) зацікавленості';

чеська мова: *sňatek z rozumu* (букв. 'шлюб з розуму') 'шлюб з розрахунку';

українська мова: *мезальянс, шлюб з розрахунку, шлюб за розрахунком.*

Таблиця А.1.7.

Матриця мотиваційних домінант 'шлюб з розрахунку'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
•зручність	+			
•розум, раціональне		+	+	
•зацікавленість			+	
•розрахунок				+
•непрстойний, неналежний				+
•торгівельна угода	+			

Додаток А.1.8.

Номінаційна мікросистема 'фіктивний шлюб'

англійська мова: *marriage in name only* (букв. 'шлюб лише за назвою') 'фіктивний шлюб';

польська мова: *białe małżeństwo* (букв. 'білий шлюб') 'фіктивний шлюб';

чеська мова: *zdánlivé manželství* (букв. 'удаваний шлюб') 'фіктивний шлюб', *fiktivní sňatek* (букв. 'удаваний шлюб'), *fingované manželství* (букв. 'удаваний, інсценований шлюб') 'фіктивний шлюб';

українська мова: *фіктивний шлюб*.

Таблиця А.1.8.

Матриця мотиваційних домінант 'фіктивний шлюб'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
•лише за назвою	+			
•удаваний			+	
•інсценований			+	
•вигаданий, неправдивий			+	+
•чистота, незайманість		+		

Додаток А.1.9.

Номінаційна мікросистема 'таємний шлюб'

англійська мова: *Fleet-Street marriage* (букв. 'шлюб на Фліт-стріт'), *Gretna-Green (Scotch) marriage* (букв. 'Гретна-Грін (шотландський) шлюб') 'таємний шлюб';

польська мова: *tajemny ślub* 'таємний шлюб', *potajemny ślub* 'таємний, прихований шлюб';

чеська мова: *podvodný sňatek* 'обманний шлюб', *tajné manželství* 'таємний шлюб';

українська мова: *таємний шлюб, крадене весілля, крадений шлюб.*

Таблиця А.1.9.

Матриця мотиваційних домінант 'таємний шлюб'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
неналежне місце укладення шлюбу	+			
неналежний спосіб укладення шлюбу				
•прихований		+	+	+
•обманний			+	
•крадений				+

Додаток А.1.10.

Номінаційна мікросистема 'добровільний шлюб'

чеська мова: *dobrovolný sňatek* 'добровільний шлюб';

українська мова: *добровільний шлюб*.

Таблиця А.1.10.

Матриця мотиваційних домінант 'добровільний шлюб'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
•з доброї волі			+	+

Додаток А.1.11.

Номінаційна мікросистема 'шлюб з примусу'

англійська мова: *forcible marriage* 'шлюб з примусу', *forced marriage* 'шлюб з примусу';

польська мова: *ślub musowy* 'примушений шлюб', *ślub przyniewolony* 'шлюб з примусу', *przymuszony ślub* 'шлюб з примусу';

чеська мова: *nucený sňatek* 'вимушений шлюб', *sňatek z přinucení* 'силуваний шлюб', *nucené manželství* 'вимушений шлюб';

українська мова: *шлюб з примусу*.

Додаток А.1.12.

Номінаційна мікросистема 'вимушений шлюб (дошлюбна вагітність)'

англійська мова: *shot-gun marriage* 'вимушений шлюб' (*shot-gun* букв. 'постріл з рушниці'), *shot-gun wedding* 'вимушений шлюб';

чеська мова: *sňatek z nezbytnosti* 'вимушений шлюб';

українська мова: *швидкий шлюб, скороспілий шлюб, скороспішний шлюб, вимушений шлюб, шлюб з примусу.*

Таблиця А.1.11 / 1.12.

Матриця мотиваційних домінант 'шлюб з примусу / вимушений шлюб (дошлюбна вагітність)'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
•надто швидкий	+			+
•вимушений			+	+

Додаток А.1.13.

Номінаційна мікросистема 'брати (взяти) шлюб'

англійська мова: з боку чоловіка: *to take oneself a wife*, букв. 'взяти собі дружину', *to take somebody in (to) wife*, букв. 'взяти когось собі в дружини', *to wife*, букв. 'брати в дружини', *to hitch (horses together)*, букв. 'зачіплятися; прив'язувати, запрягати (коней разом)', *to splice*, букв. 'зрощувати', *to contract a marriage*, букв. 'укласти шлюб', *to alter (change) one's condition*, букв. 'змінити стан', *to go off the hooks*, букв. 'зійти з гачків';

з боку жінки: *to find a husband*, букв. 'знайти чоловіка', *to take a husband*, букв. 'брати чоловіка';

подружжя як цілого: *to take for better for worse*, букв. 'брати і в радості і в горі', *to step off the carpet*, букв. 'зійти з килима', *to take to one's bosom*, букв. 'приблизити до грудей', *to go to church*, букв. 'іти до храму', *to be made one*, букв. 'стати одним цілим', *to unite in holy matrimony*, *to join in holy matrimony*, букв. 'поєднатися священними путами', *to take smb. in marriage*, букв. 'брати когось у шлюб';

з боку батьків (одного з батьків): *to lead to altar*, букв. 'вести молоду до вітваря з боку батька (хрещеного батька)', *to give in marriage*, букв. 'віддавати у шлюб', *to give away the bride*, букв. 'віддавати наречену', *to tie the knot*, букв. 'зв'язувати вузол', *to give one's daughter in marriage*, букв. 'віддавати чиюсь дочку у шлюб', *to marry smb. off (a daughter)*, букв. 'одружити когось геть, віддати'.

польська мова: з боку чоловіка: *ożenić się*, букв. 'оженитися', *wżenić się*, букв. 'оженитися', *brać za żonę*, букв. 'узяти за жінку', *dostać żonę*, букв. 'отримати жінку', *dostać pannę*, букв. 'отримати дівчину за дружину', *pojąć dziewczycę za żonę*, букв. 'узяти дівчину за дружину', *pojąć dziewczycę w stan małżeński*, букв. 'привести дівчину до шлюбу', *stać głową*, букв. 'стати головою (родини)';

з боку жінки: *wujść za mąż*, букв. 'вийти заміж', *przyjechać (przyjeżdżać) się za mąż*, букв. 'приїхати у заміжжя', *rójść w zamąż*, букв. 'піти у заміжжя';

подружжя як цілого: *iść (pójść) do ołtarza, przed ołtarz*, букв. 'іти (піти) до віттаря', *iść (pójść) do ślubu*, букв. 'іти (піти) до шлюбу', *stanąć przed ołtarzem*, букв. 'стати перед віттарем', *stawać na ślubnym kobiercu*, букв. 'стати на шлюбний килим', *pożenić się*, букв. 'одружитися', *brać ślub*, букв. 'брати шлюб', *złożyć dom*, букв. 'закласти дім', *pobierać (pobrać) się*, букв. 'побратися', *wstąpić (wchodzić, wejść) w związek małżeński*, букв. 'вступити у подружній зв'язок', *zakładać rodzinę*, букв. 'заснувати родину', *złożyć ślub*, букв. 'скласти обітницю', *zawrzeć małżeństwo, zawrzeć związek małżeński*, букв. 'взяти шлюб', *odmienić stan*, букв. 'змінити (сімейний) стан', *odprawić ślub (wesele)*, букв. 'відгуляти весілля', *otrzymać (otrzymywać) czyją rękę*, букв. 'отримати (чиюсь) руку', *powiązać się wieczną przysięgą*, букв. 'зв'язатися вічною клятвою', *rozpalić rodzinne ognisko*, букв. 'розпалити родинне вогнище', *brać (nabierać) kogo na sakrament*, букв. 'брати (когось) у таїнство (шлюб)';

з боку батьків: дівчину: *wydać za mąż*, букв. 'видати заміж', *oddawać córkę za zameście*, букв. 'віддати доньку у заміжжя', *poślubić*, букв. 'одружити'; хлопця: *poślubić*, букв. 'одружити', *ożenić*, букв. 'оженити';

чеська мова: з боку чоловіка: *ożenit se*, букв. 'оженитися', *vzít si někoho za manželku*, букв. 'взяти собі когось за дружину', *založit si vlastní krb*, букв. закласти свої домашнє вогнище, *strčit hlavu do chomoutu*, букв. 'запхати голову у хомут', *dostat se (vlézt) do chomoutu*, букв. 'влізти в хомут', *navléknout na sebe chomout*, букв. 'надягти на себе хомут', *ulovit nevěstu*, букв. 'впіймати наречену', *ztratit svobodu*, букв. 'втратити свободу', *uvázat si ženskou na krk*, букв. 'прив'язати собі жінку на шию', *dostat si někoho za ženu*, букв. 'отримати дружину'; *pojmut si ženu za choť*, букв. 'узяти жінку за дружину', *dovést si ženu do kostela (k oltáři, na radnici)*, букв. 'довести жінку до церкви, до віттаря, до ратуші', *skočil do manželství po hlavě*, букв. 'вскочити у шлюб сліпма́;

з боку жінки: *vdát se*, букв. 'вийти заміж', *dostat se (přijít) pod čepes*, букв. 'одягти очіпок', *vzít si někoho za manžele*, букв. 'узяти собі когось за чоловіка', *vzít svatební věneček*, букв. 'одягти шлюбний віночок', *provdát se*, букв. 'вийти заміж', *ulovit ženicha*, букв. 'впіймати жениха', *dovést si chlapa do kostela (k oltáři, na*

radnici), букв. 'довести чоловіка до церкви, до вітваря, до ратуші', *skočil do manželství po hlavě*, букв. 'вскочити у шлюб сліпма';

з боку подружжя як цілого: *uzavřít sňatek, uzavřít manželství*, букв. 'взяти шлюб', *uzavřít manželský svazek*, букв. 'створити шлюбний союз', *vzít se*, букв. 'побратися', *slavit svatbu*, букв. 'гуляти весілля', *založit si rodinu*, букв. 'закласти родину', *dát slib*, букв. 'дати обітницю', *jít k oltáři, stát před oltářem*, букв. 'іти до вітваря, стати перед вітварем', *přísahat u oltáře*, букв. присягатися біля вітваря, *být dole u kazatelny*, букв. бути долу біля кафедри (амвона), *vplout do manželského přístavu*, букв. 'вплисти до подружнього причалу', *vstoupit do manželského stavu*, букв. 'вступити у подружній стан', *dostat se na zelený proutek*, букв. 'стати на зелену гілку';

з боку батьків (одного з батьків): дівчину: *provdat dceru*, букв. 'віддати доньку заміж', хлопця: *oženit syna*, букв. 'оженити сина.

українська мова: з боку чоловіка: *брати (взяти) за себе, вести до вінця, узяти дружину (жону), брати заміж, сісти (сідати) на посад, забрати дівку в полон, зривати (зірвати) квіточку*;

з боку жінки: *вийти заміж, закрутити кичкою голову, сісти (сідати) на посад, розплести коси (косу), розчесати коси, вийти заміж за шапку, змінити прізвище, зав'язати косу (хустку), закривати голову*;

з боку подружжя: *брати (прийняти) закон, брати шлюб, піти до шлюбу, стати на рушник, стати під вінець, у закон вступити, розписатися, звити гніздо (кубло), піти до вінця, стати під вінець*;

з боку батьків: дівчину: *видати заміж, зав'язати очі, завивати (завити) голову рушником*, хлопця: *оженити*, обох: *зв'язати (зв'язувати) руки, віддати шлюбну дитину*.

Матриця мотиваційних домінант 'брати (взяти) шлюб'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
•шлюб, подружній зв'язок	+	+	+	+
•стати подружжям		+	+	+
•вступити у законний зв'язок				+

Матриця мотиваційних домінант 'брати (взяти) шлюб'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
місце укладення шлюбу → шлюб				
•вівтар, кафедра (амвон)	+	+	+	
•костел, ратуша	+		+	
спосіб укладення шлюбу → шлюб: шлюбні предмети (об'єкти) як складники шлюбної церемонії				
• шлюбний килимок (рушник) → шлюб	+	+		+
• шлюбний вінок → шлюб			+	
• вінець → шлюб				+
• посад → шлюб				+
шлюбні обрядодії:				
•весілля → шлюб		+		+
• подання рук → шлюб		+	+	
• складання обітниці → шлюб		+	+	
• покривання голови нареченої → шлюб			+	+
• зав'язування очей наречених → шлюб				+
дошлюбні обрядодії				
• умикання нареченої → шлюб				+
• розплітання коси наречених → шлюб				+
• зв'язування рук нареченим → шлюб			+	+
• обрядодії, пов'язані із рослинною символікою → шлюб			+	+
мета укладення шлюбу → шлюб				
• стати одним цілим → шлюб	+			
• закласти родинне вогнище → шлюб		+	+	
• звити гніздо → шлюб				+
• пристати до родинного причалу → шлюб			+	
належне оформлення стосунків → шлюб		+		+
результат укладення шлюбу → шлюб				

•ярмо → шлюб			+	
•врата свободи →шлюб			+	

Додаток А.1.15.**Номінаційна мікросистема 'чоловік і жінка як подружжя'**

англійська мова: *marriage, spouse, man and wife, married couple, wedded pair; Mr. and Mrs., Darby and Joan;*

польська мова: *małżeństwo, małżonkowie, mąż i żona, para małżeńska, związek kobiety i mężczyzny, związek heteroseksualny, monogamia;*

чеська мова: *manželé, muž a žena, manžel a manželka, manželství, manželstvo* заст., *monogamní pár;*

українська мова: *подружжя, подружня пара, чоловік і дружина, моногамна пара, моногамне подружжя, гетеросексуальна пара (подружжя).*

Додаток А.1.16.

Номінаційна мікросистема 'чоловік у подружжі; жінка у подружжі'

англійська мова: чоловік у подружжі: *husband*, букв. 'чоловік', *mate*, букв. 'товариш, напарник, приятель', *partner*, букв. 'учасник, товариш', *old man*, букв. 'старий чоловік', *lord and master* жарт., букв. 'лорд і хазяїн', *helpmate*, букв. 'товариш, помічник'; жінка у подружжі: *wife*, букв. 'дружина', *matron*, букв. 'заміжня жінка, мати сімейства', *married woman*, букв. 'одружена жінка', *wedded wife*, букв. 'заміжня жінка', *lady* розм., букв. 'леді, дама, пані', *partner*, букв. 'товаришка', *mate*, букв. 'напарниця';

польська мова: чоловік у подружжі: *mąż*, букв. 'чоловік', *małżonek*, букв. 'чоловік', *współmałżonek*, букв. 'чоловік', *towarzysz życia*, букв. 'товариш по життю', *ślubny* розм., жарт., букв. 'законний чоловік', *mój chłop*, букв. 'мій чоловік', *mężulek* пест., букв. 'чоловіченько', *mężuś* пест., букв. 'чоловіченько', *żonkoś*, букв. 'нещодавно одружений чоловік'; жінка у подружжі: *żona*, букв. 'дружина', *małżonka*, букв. 'дружина', *połowica* жарт., букв. 'найдороща половина', *kobieta zameżna*, букв. 'одружена жінка', *magnifika* жарт., букв. 'благовірна половина', *druga połowa*, букв. 'друга половина', *lepszą połową*, букв. 'краща половина', *towarzyszka życia*, букв. 'товаришка по життю', *moja kobieta* розм., букв. 'моя жінка', *ślubna*, букв. 'законна дружина', *żonka* пест., букв. 'дружина';

чеська мова: чоловік у подружжі: *manžel*, букв. 'чоловік', *muž*, букв. 'чоловік', *mužák*, букв. 'чоловік', *choť* книжн., букв. 'чоловік', *mužský*, букв. 'чоловік', *starý*, букв. 'старий', *ten můj*, букв. 'той мій', *pan domu*, букв. 'господар дому', *domáci pan*, букв. 'господар'; жінка у подружжі: *žena*, букв. 'дружина', *manželka*, букв. 'дружина', *choť* книжн., букв. 'дружина', *stará*, букв. 'стара', *ta moje (má)*, букв. 'та моя', *mužátka* заст., букв. 'дружина', *paní domu*, букв. 'господиня', *milostivá paní*, букв. 'милостива пані', *ženská*, букв. 'жінка', *druhá (lepší, drahá) polovička*, букв. 'друга (краща, дорога) половина', *nejsvětější svatost*, букв. 'найсвятіша святість', *sedmá svatost* ірон., букв. 'сьома святість';

українська мова: чоловік у подружжі: чоловік, муж заст., мужик діал., подруг діал., подружжя, одружений чоловік, жонатий чоловік, законний чоловік, благовірний жарт.; дружина заст., половина розм., мій, мій старий; жінка у подружжі: дружина, законна дружина, заміжня жінка, подружжя, половина розм., пані розм., хазяйка розм., моя, стара розм., подруга життя, благовірна жарт.

Додаток Б.1.1.

Номінаційна мікросистема 'неузаконений (цивільний) шлюб'

англійська мова: *illegal marriage*, букв. 'незаконний шлюб', *civil marriage*, букв. 'громадянський (цивільний) шлюб', *marriage de facto*, букв. 'фактичний шлюб', *concubinage*, букв. 'конкубінат';

польська мова: *nieprawu ślub*, букв. 'незаконний шлюб', *ślub ciwilny*, букв. 'цивільний шлюб', *niezalogowany ślub*, букв. 'неузаконений шлюб', *niezalogowany związek małżeński*, букв. 'неузаконений шлюбний зв'язок', *konkubinat*, букв. 'конкубінат', *małżeństwo bez ślubu*, букв. 'шлюб без шлюбу';

чеська мова: *neregistrované manželství*, букв. 'незарєєстрований шлюб', *volné manželství*, букв. 'вільний шлюб', *civilní sňatek*, букв. 'цивільний шлюб', *manželství na zkoušku*, букв. 'пробний шлюб', *konkubinát*, букв. 'конкубінат';

українська мова: *незаконний шлюб, громадянський шлюб, незарєєстрований шлюб, фактичний шлюб, цивільний шлюб, конкубінат.*

Таблиця Б.1.1.

Матриця мотиваційних домінант 'неузаконений (цивільний) шлюб'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
•нелегалізований	+	+	+	+
•бути близьким	+	+	+	+
•несправжній		+		
•фактичний	+			+
•вільний			+	
•пробний				+

Додаток Б.1.2.

Номінаційна мікросистема 'не-шлюб'

англійська мова: *life together*, букв. 'життя разом', *cohabitation*, букв. 'співжиття разом', *companion marriage*, букв. 'товариський шлюб', *illicit cohabit*, букв. 'незаконне співжиття', *living in fornication*, букв. 'життя у блуді', *living in sin*, букв. 'життя у гріху', *dinner without grace*, букв. 'обід без молитви', *common-law marriage*, букв. 'шлюб за неписаним законом', *broomstick wedding*, букв. 'весілля мітли', *join giblets*, букв. 'гусячий потрух';

польська мова: *liason*, букв. 'зв'язок', *nieślubny związek*, букв. 'нешлюбний зв'язок', *pożycie bez ślubu*, букв. 'співжиття без шлюбу', *nieformalny związek*, букв. 'неформальний зв'язок', *łuzniejszy związek niż małżeństwo*, букв. 'слабший зв'язок, ніж шлюбний', *małżeństwo koleżeńskie*, букв. 'товариський шлюб', *psie wesele*, букв. 'собаче весілля', *ślub pod plotem*, букв. 'шлюб (узятий) під парканом', *ślub z lewej ręki*, букв. 'шлюб з лівої руки';

чеська мова: *liaison*, букв. 'зв'язок', *roměr*, букв. 'стосунки', *přátelský roměr*, букв. 'дружні стосунки', *milostný roměr*, букв. 'любовні стосунки', *milenecký roměr*, букв. 'інтимні стосунки', *divoký roměr*, букв. 'дикі стосунки', *nemanželský vztah*, букв. 'нешлюбний зв'язок', *svobodný vztah*, букв. 'вільний зв'язок', *manželství na víru*, букв. 'шлюб на віру', *soužití na nečisto*, букв. 'співжиття на нечисто', *volná láska*, букв. 'вільне кохання', *souložnictví*, букв. 'співжиття', *kuběnařství*, букв. 'блуд', *divoké manželství*, букв. 'дикий шлюб', *manželství na divoko*, букв. 'шлюб як у первісних людей', *manželství na hromádce (na hromadě)*, *manželství na haldě*, букв. 'шлюб на купі сміття', *manželství na půl kola*, букв. 'шлюб на півколеса';

українська мова: *співжиття, шлюб під парканом, кошача любов, вільна любов, шлюб під огорожею, шлюб у заячому холодку, шлюб на віру.*

Матриця мотиваційних домінант 'не-шлюб'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
незаконне спільне проживання	+	+	+	+
неузаконений зв'язок інший, ніж шлюбний:	+	+	+	+
• зв'язок	+	+	+	
• партнерський			+	
• товариський	+	+		
• любовний			+	
• інтимний			+	
• вільний			+	+
• нешлюбний		+	+	
• невпорядкований життя у гріху	+	+	+	+
ненадійний, напівзаконний	+		+	
неналежне місце укладення шлюбу		+	+	+
неналежний спосіб укладення шлюбу	+	+	+	+
неналежна сфера укладення шлюбу	+	+		+

Додаток Б.1.3.

Номінаційна мікросистема 'життя на віру'

англійська мова: *to marry over the broomstick*, букв. 'одружитися через мітлу', *to jump over the broomstick*, букв. 'жити через мітлу', *to eat supper before you say grace*, букв. 'з'їсти вечерю перш ніж проказати молитву';

польська мова: *żyć na kocią łapę*, букв. 'жити на котячу лапу', *siedzieć na knelbu (na kločku, na pieńku)*, букв. 'сидіти на кілку (на поліні, на пеньку), *żenić się na lewą rękę*, букв. 'одружуватися на ліву руку', *żyć na kartę rowerową*, букв. 'жити на права водіння велосипедом', *żyć na wiarę*, букв. 'жити на віру';

чеська мова: *žít v mileneckém poměru*, букв. 'жити як коханці', *žít v společné domácnosti beze sňatku*, букв. 'мати спільне господарство без шлюбу', *žít neoddán (neoddaná)*, букв. 'жити неодруженими', *žít v konkubinátě*, букв. 'жити у незаконному шлюбі', *žít na divoko*, букв. 'жити у дикунський спосіб', *žít na hromádce (hromadě, haldě)*, букв. 'жити на купі сміття', *žít jen tak*, букв. 'жити просто так', *dát se dohromady*, букв. 'зійтися', *žít oddán na půl kola*, букв. 'жити у шлюбі на півколеса', *oženit se na půl kola*, букв. 'одружитися на півколеса', *vžít si ženu na levou ruku*, букв. 'узяти собі жінку на ліву руку (про чоловіка)', *být ženatý pod palec (pod prst)*, 'бути одруженим під палець (про чоловіка)', *žít na víru*, букв. 'жити на віру', *žít na psí knížku*, букв. 'жити за собачим документом';

українська мова: *побратися у заячому холодку, на смітнику одружитися, у кропиві шлюб узяти, жити на віру, жити на совість, жити за домовленістю, на паркані (на стіні) розписатися.*

Матриця мотиваційних домінант 'життя на віру'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
неналежний спосіб укладення шлюбу → не-шлюб				
•нешлюбні обрядодії → не-шлюб	+			
•порушення релігійних приписів → не-шлюб	+			
•лівий як несправжній → не-шлюб	+	+	+	
•неповноцінний як несправжній → не-шлюб			+	
•дикунський як несправжній → не-шлюб			+	
•крадений як несправжній → не-шлюб			+	
неналежне місце укладення шлюбу → не-шлюб				
• «чужий світ» → не-шлюб				+
відсутність належних документів → не-шлюб		+	+	
життя у ненадійному хисткому місці → не-шлюб		+	+	

Додаток Б.1.4.

Номінаційна мікросистема 'подружжя у не-шлюбі'

англійська мова: чоловік: *cohabitant*, букв. 'співмешканець', *partner*, букв. 'партнер';

жінка: *concubine*, букв. 'наложниця', *cohabitant*, букв. 'співмешканка', *partner*, букв. 'партнер';

разом: *concubinage*, букв. 'позашлюбне співжиття', *cohabitation*, букв. 'співжиття', *living together*, букв. 'життя разом', *companionate marriage*, букв. 'товариський шлюб', *free love*, букв. 'вільна любов';

польська мова: чоловік: *konkubin*, букв. 'конкубін', *przyszywany mąż*, букв. 'пришитий чоловік', жінка: *konkubina*, букв. 'конкубіна', *nieślubna żona*, букв. 'нешлюбна жінка', *żona-nie-żona*, букв. 'жінка-не-жінка', *żona z lewej ręki*, букв. 'дружина з лівої руки', разом: *grupa nieformalna*, букв. 'група неформальна';

чеська мова: чоловік: *partner*, букв. 'партнер', *druh*, букв. 'друг', *přítel*, букв. 'приятель', *skorochoť*, букв. 'начебто чоловік', *polomanžel*, букв. 'напівчоловік', *souložník*, букв. 'той, що розділяє з кимось ложе', *soupelešník*, букв. 'той, хто розділяє з кимось перини', *konkubinář*, букв. 'конкубін', жінка: *partnerka*, букв. 'партнерка', *družka*, букв. 'подружка', *přítelkyně*, букв. 'приятелька', *skorochoť*, букв. 'начебто дружина', *polomanželka*, букв. 'напівдружина', *konkubina*, букв. 'конкубіна', *souložnice*, букв. 'та, що розділяє з кимось ложе', *pelešnice*, букв. 'та, що полюбляє перини', разом: *muž a žena beze sňatku*, букв. 'чоловік і жінка без шлюбу', *druh a družka*, букв. 'друг і подружка';

українська мова: чоловік: *нешлюбний чоловік*, *партнер*, *співмешканець*, *коханець*, *коханюк* розм., *любас* розм., *любко* розм., жінка: *нешлюбна дружина*, *партнерка*, *співмешканка*, *коханка*, *любаска* розм., *любанка* розм., *любка* розм., разом: *партнери*, *співмешканці*, *коханці*.

Матриця мотиваційних домінант 'подружжя у не-шлюбі'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
приятельський, партнерський → не-подружжя	+		+	+
неузаконений → не-подружжя		+	+	+
розділяти спільне (не подружнє) життя → не-подружжя	+		+	+
стосунки, що ґрунтується лише на почуттях → не-подружжя				+
перебувати у напівофіційних стосунках → не-подружжя		+	+	

Додаток В.1.1.

Номінаційна мікросистема 'чоловік, що досяг шлюбного віку'

англійська мова: *young man*, букв. 'молодий чоловік', *fellow*, букв. 'компаньйон, партнер', *lad* (у Шотландії – *laddie*), букв. 'хлопець, що іде за кимось (чимось)', *chap*, букв. 'чоловік, що мандрує і одночасно продає дрібні товари';

польська мова: *młody człowiek*, букв. 'молодий чоловік', *dojrzały mężczyzna*, букв. 'зрілий чоловік', *pełnoletny mężczyzna*, букв. 'повнолітній чоловік', *młody mężczyzna*, букв. 'молодий чоловік', *mężczyzna w sile wieku*, букв. 'чоловік у розквіті сил', *młodzik*, букв. 'молдик', *(stary) młodzieniec*, букв. 'молодий неодружений чоловік';

чеська мова: *zletilý muž*, букв. 'повнолітній чоловік', *plnoletý muž*, букв. 'повнолітній чоловік', *zralý (vyzrálý) muž*, букв. 'зрілий чоловік', *plnoroký*, букв. 'повнолітній (про чоловіка)', *pohlavně dospělý*, букв. 'статевозрілий', *dospělý muž*, букв. 'дорослий чоловік', *v plném mužství*, букв. 'у повній чоловічості', *v plné (mužné) síle*, букв. 'у повній чоловічій силі', *v rozkvětu své mužné síly*, букв. 'у розквіті своєї чоловічої сили', *v rozkvětu svého mužného věku*, букв. 'у розквіті свого чоловічого віку', *v zralém mužství*, букв. 'у чоловічій зрілості';

українська мова: *молодий чоловік, дорослий чоловік, жених, парубок, хлопець, зрілий чоловік.*

Додаток В.1.2.

Номінаційна мікросистема 'жінка, що досягла шлюбного віку'

англійська мова: *girl*, букв. 'дівчина (незаміжня)', *unmarried woman*, букв. 'незаміжня жінка', *lass* поет., букв. 'ласкава назва дівчини (сонечко, котик, зайчик тощо)', *maiden (maid)*, букв. 'щось невикористане', *bride*, букв. 'на виданні, наречена від фр. *fiancée* 'наречена', *young lady*, букв. 'молода дівчина, леді';

польська мова: *panna na wydaniu*, букв. 'дівчина на виданні', *panna do wzięcia*, букв. 'дівчина, готова до того, аби її взяли (заміж)', *dziopa*, букв. 'дівчина', *dojrzała do małżeństwa*, букв. 'зріла жінка', *dziewica na wydaniu*, букв. 'дівчина на виданні', *panienka na wydaniu*, букв. 'панна на виданні', *dochodzić do rozkwitu*, букв. 'розцвітати', *czas pod czepek*, букв. 'пора під очіпок', *być do wzięcia*, букв. 'бути до взяття';

чеська мова: *děvče v nejlepších letech*, букв. 'дівчина в найкращій порі', *děvče v kvetoucím věku*, букв. 'дівчина в цвіту', *děvče v zralých letech*, букв. 'дівчина на виданні', *dospělá žena*, букв. 'доросла жінка', *v plném ženství*, букв. 'повній (своїй) жіночості', *v rozkvětu ženství*, букв. 'у розквіту (своєї) жіночості', *v zralém ženství*, букв. 'у зрілій порі', *děvče na vdavani* заст., букв. 'на виданні';

українська мова: *дівчина на виданні, дівчина на відданні, дівчина на порі, в дівочих літах, відданиця, на порі стоїть, стати на порі, спіла ягода, дівка на всю губу, саме в соку, в самому соку.*

Таблиця В.1.1.

Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту 'чоловік, що досяг шлюбного віку'

Мотив номінації	Англійська мова	Польська мова	Чеська мова	Українська мова
чоловіча стать + вік	+	+	+	+
статева зрілість (фізичні та фізіологічні ознаки)				
• зрілий		+	+	+
• повнолітній		+	+	
• дорослий			+	+
• чоловічість		+	+	
Статева зрілість (соціальні ознаки)				
• рід занять	+			
• сімейний стан		+		+

Таблиця В.1.2.

Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту 'жінка, що досягла шлюбного віку'

Мотив номінації	Англійська мова	Польська мова	Чеська мова	Українська мова
жіноча стать + вік	+	+	+	+
сімейний стан	+			
готовність бути виданою (взятою)	+	+		+
зовнішність				
• пора (вік) зрілості			+	+
• найкраща пора			+	
• розквіт		+	+	
• жіночність			+	
• характерна зовнішність	+			+

Додаток В.2.1.

Номінаційна мікросистема 'холостяк, холостяцтво':

англійська мова: *old bachelor*, букв. 'старий холостяк', *unmarried (single) man*, букв. 'нежонатий (самотній) чоловік', *bachelor*, букв. 'студент, непрофесійний працівник на фермі', *benedick*, букв. 'холостяк', *something in socks*, букв. 'щось у шкарпетках', *to keep bach*, букв. 'холостякувати', *to wear bachelor's buttons*, букв. 'носити холостяцькі гудзики', *to answer to a maiden's prayer*, букв. 'відповідати дівочим молитвам', *woman-hater*, букв. 'чоловік, який ненавидить жінок';

польська мова: *stary kawaler*, букв. 'старий молодий', *bezzenny*, букв. 'той, що (живе) без жінки', *kawaler*, букв. 'холостяк', *nieżonaty*, букв. 'нежонатий', *ciągnąć kłoc*, букв. 'волочити колодку', *przypiązuwać kłoca*, букв. 'прив'язувати колодку', *kawalerskie życie*, букв. 'холостяцьке життя', *stan kawalerski*, букв. 'холостяцький стан';

чеська мова: *svobodný muž*, букв. 'вільний (нежонатий) чоловік', *starý mladý*, букв. 'старий молодий', *panic*, букв. 'дівич', *paniček*, букв. 'дівич', *starý mládenec*, букв. 'старий юнак', *věčný ženich*, букв. 'вічний наречений', *žít v panenském stavu*, букв. 'жити у безшлюбному стані';

українська мова: вічний наречений, вічний холостяк, старий парубок, холостяк, старий холостяк, дівич, вільний (вольний) козак, волочити колодку, крутити чуба, через вогонь не стрибав.

Додаток В.2.2.

Номінаційна мікросистема 'стара діва (стародівство)'

англійська мова: *old maid*, букв. 'стара діва', *candle-basher*, букв. 'убивця свічок', *delo diam (old maid)*, букв. 'стара діва', *lost hope*, букв. 'втрачена надія', *fogey*, букв. 'старомодна людина', *on the market*, букв. 'на базарі', *to lead apes in hell*, букв. 'вести мавп в пекло', *to dance barefoot*, букв. 'танцювати босоніж', *spinster*, букв. 'та, що ловить рибу' (від *spinner* 'ловити рибу'), *bachelor girl*, букв. 'неодружена дівчина';

польська мова: *stara panna*, букв. 'стара панна (діва)', *niezamężna*, букв. 'незаміжня', *ciągnąć kłoc*, букв. 'тягти колодку', *przyrzucać kłoca*, букв. 'прив'язувати колодку', *na koszu zostać*, букв. 'залишатися на кошику', *trwać (żyć) panieństwie*, букв. 'наполягати на дівуванні; дівувати', *usychać w panieństwie*, букв. 'всихати у дівках', *być wskazaną na panieństwo*, букв. 'бути відказаною на дівування', *siać rutę (rutkę)*, букв. 'сіяти руту', *skrobać pietruszkę*, букв. 'шкрябати петрушку', *stara dziewiątka*, букв. 'стара дев'ятка', *staropanieński stan*, букв. 'стародівочий стан';

чеська мова: *stará panna*, букв. 'стара діва', *žít v pannenství*, букв. 'дівувати', *žít v pannenském stavu*, букв. 'жити незаміжньою', *slečňovat*, букв. 'дівувати', *zůstat na koši*, букв. 'залишитися на кошику';

українська мова: *неодружена (незаміжня) жінка, весталка, стара діва (дівка), Христова невеста, стара вішалка, Миколаївська дівка, польська дівка, невиданна, сивуля, дівкою ходити (сидіти), сивіти (посивіти) в дівках (дівкою, в перестарках), дівувати, сидіти (залишитися на бобах), світити волоссям, світити косою (волоссям), віником обмести, волочити колодку, переспіла груша.*

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
‘холостяцтво, холостякувати’**

Мотив номінації	Англійська мова	Польська мова	Чеська мова	Українська мова
несумісність ·шлюбний вік ↔старість	+	+	+	+
·шлюбний вік↔незайманість			+	+
·шлюбний вік↔самотність	+	+		
·шлюбний вік↔надмірна тривалість				+
неодруженість	+	+		+
відповідність еталону чоловічності	+			
несамостійність	+			
зовнішність	+			+
шлюбні обрядодії				+
·неучасть у шлюбних обрядодіях				+
·зовнішній результат обрядодії		+		+

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
‘стародівство, залишатися неодруженою’**

Мотив номінації	Англійська мова	Польська мова	Чеська мова	Українська мова
несумісність ·шлюбний вік↔старість	+	+	+	+
·шлюбний вік↔зовнішність				+
·шлюбний вік↔застарілі погляди	+			
неодруженість		+	+	+
результати одруженості				
·всихати		+		
·втрата надії	+			
·покарання за неодруженість		+		+
дії, спрямовані на неодруження				
·свідома відмова від шлюбності		+		+
·обрядодії нешлюбного характеру			+	+
дії, спрямовані на одруження				
·сіяти рослину		+		
·прикріпити квітку	+			
·бути на базарі	+			

Додаток Д.1.1.

Номінаційна мікросистема 'шукати пару; залицятися, загравати'

англійська мова: обопільна дія *cast (make) sheep's eyes at somebody*, букв. 'робити комусь овечі очі', *to make eyes at someone*, букв. 'робити комусь очі', *(make) advances*, букв. 'загравання', *to flirt*, букв. 'фліртувати, загравати', *flirtation*, букв. 'фліртувати', *to dally*, букв. 'загравати, кокетувати, фліртувати', *to toy*, букв. 'фліртувати' (*toy* з англ. 'іграшка'), *only have eyes for somebody*, букв. 'мати очі лише для когось', *pay one's addresses (to)*, букв. 'приділяти комусь особливу увагу', *coquet*, букв. 'кокетувати'; з боку чоловіка *court*, букв. 'проводжати (поглядом)', *make love (to)*, букв. 'пропонувати кохання (комусь)', *pay (make) court (to)*, букв. 'проводжати поглядом (когось)'; з боку жінки *coquetry*, букв. 'кокетувати', *marrying kind*, букв. 'мріяти вийти заміж'; чоловік: *admirer*, букв. 'прихильник, залицяльник', *boy-friend*, букв. 'приятель', *worshipper*, букв. 'прихильник';

жінка: *coquette*, букв. 'кокетка', *admireriness*, букв. 'залицяльниця';

польська мова: обопільна дія *zalecać się do kogoś*, букв. 'залицятися', *konkurować*, букв. 'конкурувати', *starać się*, букв. 'намагатися', *umizgać się do kogoś*, букв. 'нав'язуватися, милуватися', *smalić (palić) do kogoś cholewki (cholewy)*, букв. 'смалити халявки', *palić, sadzić, stroić koperczaki*, букв. 'палити, сипати компліменти, одягати когось у компліменти', *iść, posuwać, puszczać się, sunąć w koperczaki* заст., букв. 'іти, рухатися, просуватися пускатися у залицяння, припадати за ким', *przewracać do kogo ślepninami*, букв. 'закочувати очі на когось', *usiąć flirt (romans)*, букв. 'пускатися у флірт', *uprawiać flirt (miłostki, romanse)*, букв. 'влаштувати флірт, короткий роман', *romansować*, букв. 'влаштувати короткий роман', *usiąć sobie flirciak (romansik)*, букв. 'закрутити роман', *robić słodke (słodę) oczę do kogo*, букв. 'робити комусь солодкі очі', *spróbować swoich oczu na kim*, букв. 'спробувати свої очі на комусь', *oczy śmiją się do kogo*, букв. 'сміятися очима до когось'; з боку чоловіка *ubiegać (starać się) o czyjąś rękę*, букв. 'домагатися чиеїсь руки', *uderzać (uderzyć) w konkury*, букв. 'вдарятися у компліменти', *odprawiać konkury*, букв. 'розсипати компліменти', *westchnąć, wzdychać do kobiety*, букв. 'зітхати за дівчиною', *uderzać (uderzyć) po żonę*, букв.

‘упадати коло жінки’, *balamucić*, букв. ‘баламутити дівчину, залищатися, настирливо домагатися взаємності дівчини у коханні’; з боку жінки *kokietować*, букв. ‘кокетувати’;

чоловік: *kawaler*, букв. ‘кавалер’, *zalotnik*, букв. ‘залищальник’, *absztyfikant*, букв. ‘конкурент з-поміж кількох чоловіків щодо дівчини’, *fatygant* (від *fatyga* ‘велике зусилля’), букв. ‘той, хто настирливо домагається дівчини’, *adorator*, букв. ‘палкий прихильник’;

жінка: *kokietka*, букв. ‘кокетка’, *zalotnica*, від *zaloty* ‘залищання, флірт’;

чеська мова: обопільна дія *dvořit ke komu*, букв. ‘присусіджуватися до чийогось двору’, *flirtovat s kým*, букв. ‘фліртувати з кимось’, *obletovat koho*, букв. ‘витися навколо кого’, *chtít koho*, букв. ‘хотіти бути з кимось’, *toužit po kom*, букв. ‘жадати когось’, *brát na koho*, букв. ‘покласти око на когось’, *mít se ke komu (kolem koho)*, букв. ‘почуватися (бути душею) навколо кого’, *točit se za kým (kolem koho)*, букв. ‘крутитися навколо когось’, *chytat se koho*, букв. ‘чіплятися до когось (хапатися за когось)’, *házet po kom očima*, букв. ‘накинути окна когось’, *mít na koho oko*, букв. ‘покласти око на когось’, *oči na někom nechat*, букв. ‘залишити очі на комусь’, *běhat (pást, lézt, pálit, plašit) se za kým*, букв. ‘бігати за кимось’, *chodit za kým*, букв. ‘ходити за кимось’, *pálit za kým*, букв. ‘волочитися за ким’, *zahrávat si s kým*, букв. ‘загравати з кимось’, *laškovat*, букв. ‘фліртувати’; з боку чоловіка *usilovat o koho*, букв. ‘вперто домагатися когось’, *namlouvat si koho*, букв. ‘умовляти когось’, *pýtat dívku* діал., букв. ‘наполегливо просити (домагатися) дівчини’, *plašit děvče*, букв. ‘хвилювати дівчину’, *ucházet se o koho*, букв. ‘домагатися, добивати (руки дівчини)’, *mládencovat*, букв. ‘парубкувати’, *mládenčit*, букв. ‘парубкувати’; з боку жінки *koketovat*, букв. ‘кокетувати’;

чоловік: *ctitel*, букв. ‘шанувальник’, *nápadník*, букв. ‘залищальник’];

жінка: *ctitelka*, букв. ‘шанувальниця’, *nápadnice*, букв. ‘залищальниця’, *koketka*, букв. ‘кокетка’;

українська мова: обопільна дія *залищатися, загравати, принаджувати, знаджувати, фліртувати, баламутити кого, жартувати, підбивати клина (клинці), топтати стежку, смалити халяви (халявки), смалити (присмалювати)*

литки, крутити роман, заводити жарти, грати очима, прями очима, бісики пускати (посилати) оком, робити очі (очки), стріляти очима, очима (бровами) моргати на кого, проводжати поглядом, дивитися закоханими очима, око класти (покласти) на кого, серце в'яне, серце горнеться до кого; з боку чоловіка женихатися, парубкувати, волочитися за кимсь, лататися до кого, присусіджуватися до кого; увиватися біля кого, крутитися навколо кого, витися навколо кого, упадати біля кого, умизгатися біля кого, розсипатися у компліментах, моргати вусом; з боку жінки кокетувати; чоловік: залицьальник, зальотник, спокусник, баламут (баламута), жених, парубок, кавалер, моргун, закоханець, палкий прихильник, женишина; жінка: дівчина, дівка, дівуля, женишина, спокусниця, кокетка, кокетуха, моргуха, баламутка.

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
‘шукати пару; залицятися, загравати’**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
дошлюбна поведінка				
залицятися		+		+
приділяти увагу	+			
фліртувати	+	+	+	+
кокетувати	+	+	+	+
загравати	+		+	+
домагатися		+	+	
нав'язуватися		+		
бентежити		+		+
невербальна поведінка				
мімічна символіка				
вплинути очима (поглядом)	+	+		
дивитися на окрему людину		+	+	
привертати увагу очима (поглядом)				+
виражати емоції очима		+		+
проводжати поглядом	+			+
моргати				+
рух, спрямований на зближення				
лінійний		+	+	
поступальний (на приєднання)		+	+	+
повторюваний			+	+
поведінка-вираження емоцій				
милуватися		+		
сумувати, мріяти, хотіти		+	+	
символічні дії на зближення				
смалити халяви		+		+
топтати стежку				+
підбивати клина				+
просити руки		+		
пропонувати кохання	+			
вербальна поведінка				
умовляти			+	

говорити компліменти		+		+
жартувати				+

Додаток Д.1.2.

Номінацій на мікросистема 'відбивати когось у когось'

АНГЛІЙСЬКА МОВА: *to steal a wife (husband)*, букв. 'украсти жінку (чоловіка)', *to wear (ride) in another man's old boots (shoes)*, букв. 'вдягнути старе взуття іншого чоловіка';

ЧОЛОВІК: *wife-thief*, букв. 'крадій дружин';

ЖІНКА: *husband-thief*, букв. 'крадійка чоловіків';

ПОЛЬСЬКА МОВА: *uwieść kogoś komuś (cudzą żonę, dziewczynę)*, букв. 'забрати когось у когось (чужу жінку, дівчину)', *zabrać kogoś komuś*, букв. 'забрати когось у когось', *zbalamucić kogoś zalotami*, букв. 'спокусити когось своїми залицяннями', *uwodzić kogoś spojrzeniami*, букв. 'зваблювати когось недвозначними поглядами', *zwabiać*, букв. 'зваблювати';

ЧОЛОВІК: *kusiciel*, букв. 'звабник, спокусник', *uwodziciel*, букв. 'переманювач, знадник', *balamut*, букв. 'спокусник, серцеїд';

ЖІНКА: *kusicielka*, букв. 'звабниця, спокусниця', *uwodzicielka*, букв. 'знадниця';

ЧЕСЬКА МОВА: *namloutat si dívku už zadanou*, букв. 'сватати дівчину вже засватану', *namloutat si chlapce už zadaného*, букв. 'обирати собі хлопця зарученого', *přebírat někomu dívku (chlapce)*, букв. 'забирати у когось дівчину (хлопця)', *loudit (odloudit) někomu dívku (chlapce)*, букв. 'переманювати чужого хлопця (дівчину)', *brát (vzít) někomu dívku (chlapce)*, букв. 'украсти у когось дівчину (хлопця)', *chodit (lézt) někomu do zelí (do konopí, do hrachu)*, букв. 'лізти комусь у капусту (коноплі, горох)', *lovit v cizím revíru*, букв. 'полювати на чужому угідді', *odstavit dívku od chlapce (chlapce od dívky)*, букв. 'відбити (дівчину, хлопця)', *vytáhnout někomu slaniny z hrachu (maso z polévky)*, букв. 'витягти комусь сало з гороху (м'ясо з борщу)';

ЧОЛОВІК: *svůdce, svůdník*;

ЖІНКА: *svůdnice, svůdkyně*;

українська мова: відбивати когось у когось, переманювати кого, принаджувати (перенаджувати) до себе, перемовляти кого заст. розм., спокушати кого, зваблювати кого;

чоловік: переманювач, переваблювач, спокусник, звабник;

жінка: переманювачка, спокусниця, звабниця.

Таблиця Д.1.2.

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'відбивати когось у когось'**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
красти	+		+	
забирати		+	+	
переманювати		+	+	+
зваблювати, спокушати		+		+
зазіхати на чуже	+		+	

Додаток Е.1.1.

Номінаційна мікросистема 'встановлювати близькі стосунки духовного характеру; бути закоханим, кохатися'

англійська мова: *to adore*, букв. 'любити понад усе, палко кохати, поклонятися', *to cherish*, букв. 'ніжно любити', *to be fond of*, букв. 'любити когось', *to care for*, букв. 'любити когось', *to worship*, букв. 'поклонятися, шанувати, боготворити, палко кохати', *to idolize*, букв. 'боготворити, поклонятися, палко кохати', *to feel love forward to smb.*, букв. 'почувати кохання до когось', *to loose one's heart*, букв. 'втратити чиєсь серце', *to date*, букв. 'бути разом кожен день', *to be in love*, букв. 'бути в любові', *love-bird*, букв. 'птаха кохання', *to be head over ears in love*, букв. 'бути з головою в коханні', *to be up to the ears in love*, букв. 'бути по вуха в коханні';

польська мова: *lubić*, букв. 'любити', *miłować*, букв. 'кохати', *durzyć się w kimś*, букв. 'шаленіти від когось', (це зазвичай невзаємне кохання), *ofiarowywać miłość*, букв. 'жертвувати все своєму коханню', *oddawać serce*, букв. 'віддавати серце (кому)', *odczuwać miłość*, букв. 'відчувати внутрішній потяг, кохання', *żyć miłością*, букв. 'плекатися любов', *darzyć miłością*, букв. 'дарувати кохання', *pałać uczuciem (miłością)*, букв. 'палати почуттям (любов'ю) до кого', *usychać z miłości*, букв. 'сохнути від любові', *czuć sympatię*, букв. 'відчувати симпатію, внутрішній потяг', *łgnać*, букв. 'припадати, хилитися, линути до кого', *chodzić z kimś*, букв. 'ходити (зустрічатися) з ким', *oświadczać się*, букв. 'освідчитися один одному', *ubóstwiać*, букв. 'обожнювати', *czcić (wielbić) kogo całym sercem*, букв. 'поважати, любити кого усім серцем', *adorować*, букв. 'обожнювати', *gloryfikować*, букв. 'прославляти', *podziwiać*, букв. 'дивитися на когось із подивом, захопленням', *zakochiwać się*, букв. 'закохуватися', *podkochiwać się*, букв. 'закохуватися, кохати когось несміливо', *wzdychać do kogo*, букв. 'зітхати по комусь', *tracić głowę*, букв. 'втрачати голову', *zawracać sobie głowę*, букв. 'закручувати собі голову', *przepadać*, букв. 'упадати біля кого', *utonąć sercem w sercu czyim*, букв. 'потонути серцем в чиємусь серці', *podbić czyjeś serce*, букв. 'заставити битися чиєсь серце';

разом: *zakochany i zakochana, para zakochanych, droga sercu osoba*;

чеська мова: обопільна дія *milovat se*, букв. 'кохатися', *mít se rádi*, букв. 'широ симпатизувати один одному', *stát se o někoho*, букв. 'триматися за когось, дорожити кимось', *dát za někoho duši (život)*, букв. 'віддати за когось душу (життя)', *snést někomu modré z nebe*, букв. 'зняти комусь синь з неба', *skočit pro někoho do ohně (vody)*, букв. 'стрибнути заради когось у вогонь і воду', *hořet láskou ke komu*, букв. 'палати коханням до кого', *k smrti někoho milovat*, букв. 'до смерті кохати когось', *být do někoho blázen*, букв. 'шаленіти від когось', *bezměrně (horoučně, vroucně) někoho milovat*, букв. 'безмірно (гаряче, палко) когось кохати';

з боку чоловіка: *nosit někoho na rukou*, букв. 'носити когось на руках'.

разом: *milenci*, букв. 'закохані', *zamilovaní*, букв. 'закохані', *dvojice*, букв. 'пара', *párek milenců (zamilovaných)*, букв. 'пара закоханих', *milenecká dvojice*, букв. 'закохана пара', *milenc a milenka*, букв. 'милий з милою', *milý s milou*, букв. 'милий з милою', *hoch se svou milou*, букв. 'хлопець зі своєю дівчиною (милою)', *děvče se svým milým*, букв. 'дівчина зі своїм хлопцем (милим)';

українська мова: обопільна дія: *кохатися, любитися, ходити разом, боготворити кого, божествити кого, обоженювати кого, умирати за кимсь, дихати одним подихом, пристати душею до кого, прикипіти серцем (душею) до кого, вподобати кого, возлюбити кого уроч., кохати усім серцем кого, кохати до нестями кого, душі не чути в кому, дух ронити за ким, душу продати за кого, небо прихилити заради кого, сліпма упадати за ким, втратити голову, загубити голову (розум), серце в'яне, серце заговорило, серце повертається (пригортається, хилиться, схиляється, прилягає);*

з боку чоловіка *носити когось на руках, зняти комусь зірку з неба;*

з боку жінки: *горнутися до кого;*

разом: *коханець, коханий, коханка, кохана, закохані.*

Таблиця Е.1.1.

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'встановлювати близькі стосунки духовного характеру; бути закоханим,
кохатися'**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
бути разом	+	+		
симпатизувати комусь (один одному)		+	+	+
горнутися до когось (один до одного)		+	+	
кохати (кохатися)	+	+	+	+
прояви кохання				
• захоплено дивитися		+		
• прославляти		+		
• упадати		+		+
• зітхати		+		
• палати		+	+	
• дарувати		+		
• плекати		+		
• сохнути		+		
• боготворити		+		+
• шаленіти, втрачати		+	+	+
атрибути кохання				
• серце				+
• голова (розум)		+		+
• душа			+	+
• життя (смерть)			+	+
• жертва		+		
ірреальна дія заради кохання			+	+

Додаток Е.1.2.

Номінаційна мікросистема 'цнота, цнотливий'

англійська мова: обопільна характеристика *chaste*, букв. 'доброчесний', *chastity*, букв. 'доброчесність, непорочність', *pure*, букв. 'чистий', *purity*, букв. 'чистота', *high*, букв. 'високий, з високими моральними поглядами';

дівчина *cherry*, букв. 'вишня', *article of virtue*, букв. 'зразок добродетельності', *blossom*, букв. 'розквіт, цвітіння', *blossom-safe*, букв. 'безпечний для розквіту', *Lady Nevershit*, букв. 'недоторкана', *to save it*, букв. 'берегти це', *to save it for the worms*, букв. 'берегти це для черв'яків', *tail-fence*, букв. 'коса-огорожа', *maidenhead*, букв. 'цнотливість', *maid's ring*, букв. 'дівоче кільце', *virginity*, букв. 'цнотливість', *continence*, букв. 'цнотливість, стриманість', *virtue*, букв. 'доброчесність', *herring*, букв. 'оселедець, готовий до вживання', *canned goods*, букв. 'консервовані товари', *dry goods*, букв. 'запаковані товари', *tight assed*, букв. 'сплюснуті сідниці'; чоловік *canned goods*;

польська мова: обопільна характеристика *cnota*, букв. 'цнота', *cnotliwość*, букв. 'цнотливість, непорочність', *czystość*, букв. 'чистота, непорочність', *szanować się*, букв. 'шанувати, берегти себе', *ślubować czystość*, букв. 'берегти незайманість як обітницю', *coś innego*, букв. 'щось інше';

дівчина *nietknięta*, букв. 'недоторкана', *nienaruszona*, букв. 'незаймана', *cnotka*, букв. 'цнотлива', *prawiczka*, букв. 'правильна, незаймана', *dziewica*, букв. 'дівця', *stan dziewiczy (panieński, niewieści)*, букв. 'стан дівочості (незайманості)', *dziewiczość*, букв. 'дівочість', *dziewictwo*, букв. 'дівочість', *panieństwo*, букв. 'цнотливість, дівочість', *chodząca cnota* iron. букв. 'втілена (абсолютна) непорочність', *panieński kwiatek*, букв. 'незаймана квітка', *wianek*, букв. 'вінок', *czystość dziewicza*, букв. 'дівоча невинність', *dziewiczy wianek*, букв. 'дівочий вінок', *bronić swej cnoty*, букв. 'берегти свою незайманість', *trwać w cnotie*, букв. 'бути незайманою';

чоловік: *cnotliwy*, букв. 'цнотливий', *niewinny młodzieniec*, букв. 'незайманий юнак', *prawiczek*, розм. букв. 'правильний, незайманий';

чеська мова: обоїльна характеристика *panenství*, букв. 'цнотливість, непорочність', *pannenskost*, букв. 'цнотливість, невинність', *čistota*, букв. 'чистота', *nevinnost*, букв. 'невинність', *neposkrvněnost*, букв. 'неоскверненність', *poctivost*, букв. 'поштивість', *počestnost*, букв. 'почесність', *čudnost*, букв. 'цнота, незайманість', *zdržlivost*, букв. 'стриманість';

дівчина *panna*, букв. 'діва', *zachovalá*, букв. 'незаймана', *poctivá*, букв. 'чесна', *nevinná*, букв. 'невинна', *čistá*, букв. 'чиста', *neporušená*, букв. 'непорушена', *nedotčená (nedotknutelná)*, букв. 'недоторкана', *čudná dívka*, букв. 'цнотлива, доброчесна дівчина', *lilie* expr., букв. 'лілія', *neviňátko* expr., букв. 'немовля', *čistý anděl nevinnosti* expr., букв. 'чистий янгол невинності', *svatá Barbora* expr., букв. 'свята Варвара', *svatá Cecilie* expr., букв. 'свята Цецилія', *vestalka* kniž., букв. 'весталка', *naprostá (dokonalá) pannoranna* kniž., букв. 'справжня непорочна діва', *panna pannoucí* kniž., букв. 'діва непорочна', *panice* zast., букв. 'діва', *panenka* zast., букв. 'діва', *dívka pod (s) věnečkem*, букв. 'дівчина під вінком', *jistě chodí pod věnečkem*, букв. 'ще ходить під вінком', *ještě neztratila pannenský věneček*, букв. 'ще не втратила вінок невинності', *ještě je poctivá*, букв. 'ще є чесна', *ještě s nikým nespala*, букв. 'ще ні з ким не спала', *ještě nepoznala muže*, букв. 'ще не знала чоловіка', *panenský věnec (vínek, věneček)*, букв. 'вінок невинності', *vestalčí závazek*, букв. 'обіцянка весталки', *nepotříštěnost*, букв. 'нерозтращеність', *neporušenost*, букв. 'непорушеність', *dívčí zachovalost*, букв. 'дівоча непорушеність', *pannoranenství*, букв. 'цнота цнотлива', *pannoranenskost*, букв. 'непорушна цнотливість', *děvojtství* діал., букв. 'дівоцтво', *děvojtvo* діал., букв. 'дівоцтво', *virginita* zast., букв. 'недоторканність', *panenstvo* zast., букв. 'недоторканність, доброчесність';

чоловік *panic*, букв. 'дівич', *zachovalý (poctivý, čistý, nevinný, počestný) mládenec (svobodný muž, jinoch)*, букв. 'незайманий (чесний, чистий, невинний, поштивий) хлопець (молодик, юнак)', *pohlavně čistý mladík*, букв. 'незайманий молодий чоловік', *nezkušený mladík*, букв. 'недосвідчений молодий чоловік', *paniček* букв., 'дівич', *být panicem*, букв. 'бути незайманим', *setrávat (žít) v*

panickém stavu, букв. 'залишатися незайманим', *panicovat*, букв. 'парубкувати', *panenská zchovalost*, букв. 'збереження незайманості';

українська мова: обопільна характеристика цнотливості, незайманість, доброчесність, чистота;

дівчина *díva* уроч., *незайманиця, неприлежана, правичка, чесна, чесна дівчина, дівка, добросовісна, благополучна, непорочниця, непорочна, неопорочена, нетріпуха, чиста, невинна, нетронута, незайнята, не зайнята хлопцями, яка себе видержала, незаймана, носить вільце (гільце), віночка доносити;*

чоловік *незайманий, непорочний, цнотливий, чесний, чистий, дівич.*

Таблиця Е.1.2.

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'цнота, цнотливий'**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
не був у шлюбі	+	+	+	+
чесноти цнотливості				
• незайманість	+	+	+	+
• доброчесність	+		+	
• непорочність (непошкодженість)	+	+	+	+
• чистота	+		+	+
• чесність				+
• високоморальність	+		+	
• стриманість	+		+	
• правильність		+		+
• недосвідченість			+	
• збереження	+	+	+	+
• абсолютна			+	
зберігати цнотливості				
• марно	+			
• довго	+			+
• свідомо		+	+	
• вперто			+	
• готовий до вживання	+			

• готовий до тривалого зберігання	+			
• зовнішній вигляд	+			
атрибути цнотливості				
• квітка, цвітіння	+	+	+	
• вінок		+	+	+
• гілка (гільце)				+
• колір	+		+	
• немовля			+	
• прецедентний	+		+	
оберіг цнотливості				
• коса	+			
• кільце	+			

Додаток Е.1.3.

Номінаційна мікросистема 'розійтися'

англійська мова: *to part from*, букв. 'розділитися', *to separate from*, букв. 'розлучатися, розходитися', *to devide*, букв. 'ділитися, розділятися', *to sever*, букв. 'розірвати, припинити (стосунки)', *to sunder*, букв. 'розділяти, роз'єднувати, розлучати';

польська мова: *rozejść się*, букв. 'розійтися', *rozłączyć się*, букв. 'розлучитися', *rozstać się*, букв. 'розстатися', *żegnać się*, букв. 'прощатися', *porzucić kogoś*, букв. 'покинути когось рішуче або назавжди', *opuszczać kogoś*, букв. 'покинути когось, піти від когось', *zdradzać kogoś*, букв. 'зрадити', *rzucić kogoś*, букв. 'кидати когось', *puszczać kantem kogoś*, букв. 'покинути, порвати з кимось', *wyrzucić kogo z serca*, букв. 'викинути кого із серця', *drogi ich rozeszły się (rozminęły) się*, букв. 'їхні дороги розійшлися (розминулися)';

чеська мова: *přerušit (ukončit) známost*, букв. 'перевати знайомство', *rozejít se s někým*, букв. 'розійтися з кимось', *opustit koho*, букв. 'покинути кого', *začít chodit s jinou (jiným)*, букв. 'почати зустрічатися з іншою', *nechat dívku sedět*, букв. 'залишити дівчину сидіти', *zapomenout na koho*, букв. 'забути про кого', *dát komu sbohem (navždycky)*, букв. 'сказати комусь «з богом» («прощавай）」', *dát komu vale (valet)*, букв. 'сказати комусь «прощавай」', *pustit (vyhostit) někoho ze srdce (z hlavy)*, букв. 'викинути когось з серця (з голови)', *dát někomu košem (kopačku)*, букв. 'дати комусь кошиком (копняка)', *hodit někoho přes palubu*, букв. 'кинути когось через палубу', *zahnout kramie*, букв. 'загнути теслярську скобу для з'єднання стовбурів дерев', *pustit koho k vodě*, букв. 'пустити когось до води', *nechat koho plavat*, букв. 'пустити когось плавати';

українська мова: *розійтися, розлучитися, покинути кого, воду розлити, порвати стосунки з ким, дати комусь відкоша, серце охолело, завернути голоблі, покидати (залишати) кого, викинути з голови (з серця) кого, шляхи (дороги) чії розійшлися, розійшлися як в морі кораблі, шлях (дорога) до кого терном (ожиною, кропивою) заріс (заросла), зів'яли віники.*

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'розійтися'**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
розділитися	+			
розійтися, розлучитися, розстатися		+	+	+
розпрощатися		+	+	
покинути (кинути) кого		+	+	+
зрадити		+		
перервати контакти		+	+	+
залишити			+	+
з'єднатися з іншим			+	
забути			+	
охолонути				
викинути		+	+	+
відштовхнути				
• копнути			+	
• вдарити кошиком			+	
• пустити до води			+	
• воду розлити				+
шляхи розійшлися		+		+
перешкода на шляху				+
змінити напрямок руху				+
серце охолело				+

Додаток Е.1.4.

Номінаційна мікросистема 'встановлювати близькі стосунки інтимного (сексуального) характеру'

англійська мова: *be on terms of intimacy with somebody*, букв. 'бути у інтимних стосунках', *be intimate with somebody*, букв. 'бути у інтимних стосунках', *love life*, букв. 'сексуальне життя', *love making*, букв. 'сексуальні стосунки', *intimacy*, букв. 'близькі стосунки';

польська мова: *być w bliskich stosunkach*, букв. 'бути у близьких стосунках', *intymne stosunki*, букв. 'інтимні стосунки', *życie intymne*, букв. 'інтимне життя', *zażyłość*, букв. 'близькість';

чеська мова: *mít poměr*, букв. 'мати зв'язок', *mít pohlavní styk*, букв. 'мати статеві стосунки', *mít tělesný (fyzický) vztah (poměr)*, букв. 'мати тілесну (фізичну) близькість', *vzájemné obcování s druhým pohlavím*, 'букв. близький зв'язок із особою протилежної статі';

українська мова: *бути в інтимних стосунках, бути близькими, мати близькість з ким, близькі взаємини, злягатися, мати статеві зносини.*

Таблиця Е.1.4.

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'встановлювати близькі стосунки інтимного (сексуального) характеру'**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
інтимний	+	+		+
сексуальний	+		+	+
близький	+	+	+	+
зв'язок			+	

Додаток Е.1.5.

Номінаційна мікросистема 'не-цнота'

англійська мова: обопільна характеристика *done-over*, букв. 'щось зроблене', *damaged goods*, букв. 'пошкоджені блага', *to try it on with somebody*, букв. 'спробувати це з кимось';

дівчина (з боку дівчини) *cracked (in the ring)*, букв. 'тріснута', *cracked Judy*, букв. 'тріснута Джуді', *to lose one's cherry*, букв. 'втратити чиюсь вишню', *to lose one's ring*, букв. 'втратити чийсь перстень', *to have broken knees*, букв. 'мати зламані коліна', *to break one's knee*, *to make the supreme sacrifice*, букв. 'принести найвищу жертву', *to spread for someone*, букв. 'розтягнутися для когось', *to do a spread*, букв. 'розтягнутися';

хлопець (з боку хлопця) *to crack one's pitcher*, букв. 'тріснути чийсь кухоль', *to split the cut*, букв. 'розколоти тріщину', *to puncture somebody*, букв. 'пробивати когось', *to ruin a girl*, букв. 'зруйнувати дівчину', *to crack a Judy*, букв. 'тріснути, надбити Джуді', *to break somebody's leg*, букв. 'зламати чиюсь ногу', *to cut the cake*, букв. 'відрізати шматок торта', *to tap a girl*, букв. 'вколоти, вдарити', *to take advantage of somebody*, букв. 'скористатися кимось', *to take it out in trade*, букв. 'отримати це в торгівлі', *to pluck a rose*, букв. 'зірвати троянду', *to deflower*, букв. 'позбавити квітки, збезчестити', *to take one's cherry*, букв. 'взяти чиюсь вишню', *to pick one's cherry*, букв. 'зірвати чиюсь вишню', *to cop a cherry*, букв. 'піймати чиюсь вишню', *to bust a cherry*;

польська мова: обопільна характеристика: *związek pozamałżeński*, букв. 'нешлюбний зв'язок', *zgrzeszyć*, букв. 'згрішити', *stracić snotę*, букв. 'втратити невинність, цноту';

дівчина (з боку дівчини) *oddać się*, букв. 'віддатися', *stracić (utracić) wianek*, букв. 'втратити (загубити) вінок', *utracić panieństwo*, букв. 'втратити невинність', *stracić (utracić) swej snoty*, букв. 'втратити (загубити) свою добродетельність', *stracić dziewictwo (wianek)*, букв. 'втратити дівоцтво (вінок)', *ubrać się w grochowy wieniec*, букв. 'вбратися у вінок з горохової соломи';

хлопець (з боку хлопця) *skraść wianek*, букв. 'вкрасти вінок';

чеська мова: обопільна характеристика: *souložit s někým*, букв. 'мати сексуальний зв'язок з ким', *obcovat s někým*, букв. 'бути близьким з ким', *vy spat se kým* vulg., букв. 'переспати з кимось';

дівчина (з боку дівчини) *oddávat se*, букв. 'віддатися', *milostně se odevzdávat někomu*, букв. 'з любові віддатися комусь', *odevzdávat se muži o své tělo (svou čest, své panenství, svůj věnec)* zast., букв. 'віддати комусь своє тіло (свою честь, свою дівочість, свій вінок)', *poddat se muži*, букв. 'піддатися чоловікові', *dávat (obětovat) své tělo (svou čest, své panenství, věneček) muži*, букв. 'віддавати (жертвувати) своє тіло, свою честь, свою дівочість, свій вінок) чоловікові', *dávat se v plén muži*, букв. 'віддаватися у полон чоловікові', *hřešit se (provinit se) s mužem*, букв. 'згрішити з чоловіком', *zahodit věneček (vínec, panenskou čest)*, букв. 'відкинути якнайдалі вінок (дівочу незайманість)', *zapomenout se s mužem*, букв. 'забутися з чоловіком', *zahodit se s mužem*, букв. 'усамітнитися з чоловіком', *nezachovat se*, букв. 'не вберегтися', *klopýtnout*, букв. 'спіткнутися', *přespat se s mužem*, букв. 'переспати з чоловіком';

хлопець (з боку хлопця) *brát (odnímat) dívce (ženě) panenství (panenskou neporušenost, nevinnost, čest, počestnost, poctivost, věnec, věneček)*, букв. 'брати (забирати) у дівчини цнотливість, дівочу незайманість, невинність, честь, поштивість, вінок)', *brát si ženu (dívku)*, букв. 'взяти дівчину (жінку)', *dostat ženu (dívku)*, букв. 'взяти жінку (дівчину)', *zmocnit se ženu (dívku)*, букв. 'узяти (силою) жінку (дівчину)', *zbavovat panenství (panenské cti, nevinnosti), připravovat o panenství (o čest, o poctivost, o věneček)*, букв. 'позбавити невинності (дівочої честі, доброчинності, віночка)', *kazit (ničit, kurvit, zmrhat ženu (dívku)*, букв. 'псувати (нищити, розбещувати, ганьбити) жінку (дівчину)', *přiléhat k ženě*, букв. 'переспати з жінкою', *porušení (svedení, zkažení, zneuctění) pannu (nevinné dívky)*, букв. 'псування, зведення, безчещення дівчини (незайманої дівчини)', *přespat s pannou*, букв. 'переспати з дівчиною', *deflorace*, букв. 'позбавлення невинності', *zmrhaní*, букв. 'збезчещення';

українська мова: обопільна характеристика: згрішити, мати з ким інтимний зв'язок до шлюбу, втратити невинність, переспати з кимось, бути з кимось;

дівчина (з боку дівчини) нечесна, покритка, спорчена, стриґа, горшечок надщерблений, загубити вінок (віночок), калину загубити, втратити калину, не доносити віночок, втратити дівочу честь, віддатися комусь, довіритися комусь, віддати комусь дівочість (дівочу честь);

хлопець (з боку хлопця) розчесати косу до вінця, зіпсувати дівчину, нема вже коси в Насті – Петро очіпком наквив, зав'язати кому на голові плаття, збавити вінця, зірвати вінця (вінець), zostавити без вінця, пустити без вінка, пролежати (продрати, перетерти) вінок, ламати (ломити, сікти) калину.

Таблиця Е.1.5.

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'не цнота' (у позастатевому значенні)**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
фінитивність дії	+			
пошкодити	+			
нешлюбний		+		
втратити цноту		+		+
гріх		+		+
злягатися			+	+
сексуальний			+	+
близький			+	

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'не цнота' (фемінінний тип)**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
віддатися		+	+	+
• чоловікові			+	
• у полон			+	
згрішити		+	+	
віддати (втратити) знак цноти				
• вінок		+	+	+
• вишню	+			
• перстень	+			
• калину				+
• невинність		+		+
• дівочість				+
віддати				
• своє тіло			+	
• честь			+	+
• дівоцтво			+	
відкинути				
• дівочу честь			+	
• вінок			+	
принести жертву	+			
набути знаку не-цноти				
• гороховий вінок		+		
• розплетена коса				+
втрата цноти як дія				
• усамітнитися			+	
• забутися			+	
• довіритися				+
• розтягнутися	+			
• злягатися			+	
• не вберегтися			+	
• спіткнутися			+	
втрата цноти як				
• тріснути	+			
• мати щось зламане	+			
• зіпсуватися				+

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'не цнота' (маскулінний тип)**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
відняти, забрати				
• силою			+	
• як товар	+			
• вкрасти		+		
пошкодити				
• тріснути, надбити	+			
• псувати, нищити			+	+
• бити, колоти	+			
• пробивати	+			
• ламати, руйнувати	+			
• вірізати частину	+			
позбавити знаку				
• квітка (троянда)	+			
• вишня	+			
• калина				+
• вінок			+	+
• вінець				+
• заплетена коса				+
позбавити чеснот				
• непорушності, невинності			+	
• честі, чесності			+	+
• поштивості			+	
надати знаку не-цноти				
• очіпок				+
• на голові плаття				+

Додаток Е.1.6.

Номінаційна мікросистема 'не-шлюбна вагітність'

англійська мова: *broken-kneed*, букв. 'з переламаними колінами', *broken leg (broken-legged)*, букв. 'зламана нога', *ankle*, букв. 'гомілка', *to break smb's leg (knee, ankle)*, букв. зламати чийось ногу (коліно, гомілку) із значенням 'зробити неодружену жіку вагітною і покинути';

польська мова: *samotna matka*, букв. 'мати-одиначка', *nieślubna matka*, букв. 'нешлюбна мати';

чеська мова: *neprovdaná (nepočestná) matka*, букв. 'позашлюбна мати', *matka za svobodna*, букв. 'мати-одиначка', *svobodná matka*, букв. 'мати-одиначка', *neočerpená*, букв. 'без очіпки', *padlá*, букв. 'пропаща', *zneuctěná dívka*, букв. 'збезчещена дівчина', *padlý anděl*, букв. 'грішний янгол', *zavítá dívka*, букв. 'покрита дівчина', *závitka*, букв. 'покритка', *zmrhaná dívka*, букв. 'зганьблена дівчина', *ponešťtěstěná dívka*, букв. 'дівчина у нещасті', *podvedená dívka*, букв. 'обманута дівчина', *místo věnečku chystá prádýlko*, букв. 'замість віночка готує пелюшки', *dostala se do hanby (do ostudy)*, букв. 'зганьблена, знеславлена', *kozy ji snědli věnec*, букв. 'її вінок з'їли кози', *ztratila věnec (pentle)*, букв. 'загубила вінок (стрічку)', *dostala živou nemoc*, букв. 'отримала живу хворобу', *roztrhla sífertoušek*, букв. 'розірвала свого фартушка', *našla dítě na mezi*, букв. 'знайшла дитину на межі';

українська мова: нешлюбна мати кн., мати-одиначка, зведениця, покритка, покрита, накритка, накидка, скритка, стриґа, вагітна від Ваньки Ветрова, вітром задуло (надуло, підвіяло), сквозняком продуло, нагуляти дитину, привести дитину, приперти дитину, пригецати дитину, у пазусі (пелені, приполі) принести.

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'не-шлюбна вагітність'**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
символ				
• ламати	+			
• руйнувати	+			
не-правильність				
• без шлюбу		+	+	+
• без пари		+	+	+
• не-природний спосіб завагітніти				
-від вітру				+
-знайти на межі			+	
• не-природний перебіг вагітності			+	
• не-природний спосіб принести				+
-у пазусі				+
-у пелені				+
-у приполі				+
• не-жіноче покривання голови			+	+
нешлюбна вагітність				
• гріх			+	
• нещастя			+	
• обман			+	
• ганьба, неслава			+	
• згуба, зведення			+	+
втрата знаків цноти				
• вінок (стрічка)			+	
• коса				+
• фартушок			+	

Додаток Е.1.7.

Номінаційна мікросистема 'не-шлюбна дитина'

англійська мова: *bastard*, питомо 'сідло в'ючних тварин, яке служило пастухам віслюків подушкою', пізніше 'позашлюбний син впливової особи', *born out of wedlock*, букв. 'народжений поза шлюбом', *bachelor's baby*, букв. 'дитина холстяка', *irregular child*, букв. 'незаконнонароджена дитина', *unlawful child*, букв. 'незаконнонароджена дитина', *illegitimate*, букв. 'незаконний', *born on the wrong side of the blanket*, букв. 'народжений на спідній (неправильній) стороні простирадла', *abishag*, букв. 'помилка матері', *bastard slip*, букв. 'неправильний відросток від кореня', *son of shame*, букв. 'син сорому', *sinfant*, букв. 'дитина гріха', *whoreson*, букв. 'син блудниці', *chance child*, букв. 'випадкова дитина', *come-by-chance*, букв. 'випадковий', *by-blow*, букв. 'надутий', *light accident*, букв. 'випадкова (несерйозна) подія', *to come to a striking end*, букв. 'прийти до несподіваного кінця', *incident*, букв. 'випадок', *baa-lamb bastard*, букв. 'баранець', *wood's colt*, букв. 'дикий жеребець', *catch colt*, букв. 'впіймати жеребчика', *love child*, букв. 'дитя кохання', *babe of love*, букв. 'дитина кохання', *natural child*, букв. 'дитя природи', *born under rose*, букв. 'народжений під трояндою', *doorstep child*, *outside*;

польська мова: *bękart*, букв. 'помилка', *bastard*, букв. 'питомо сідло в'ючних тварин, яке служило пастухам віслюків подушкою', пізніше 'позашлюбний син впливової особи', *bachor*, питомо 'зачатий на твердій лаві замість шлюбного ложа', *dziecko z nieprawego łoża*, букв. 'дитина з неправильної (нешлюбної) постелі', *nieprawe dziecko*, букв. 'незаконнонароджена (неправильна) дитина', *dziecko nieślubne*, букв. 'нешлюбна дитина', *syn boczny*, букв. 'побічний син';

чеська мова: *neslubné dítě*, букв. 'нешлюбна дитина', *nelegitimní dítě*, букв. 'незаконнонароджена дитина', *ilegitimní dítě*, букв. 'незаконнонароджена дитина', *kukaččí dítě*, букв. 'зозулина дитина', *kukaččí přínosek*, букв. 'зозулин підкидьок', *ouhonek*, букв. 'хвостик', *hulaňátko* діал., букв. 'нагуляна дитина', *podkurevče*, букв. 'син блудниці', *máma ho našla na mezi*, букв. 'мама його знайшла на межі', *táta ho utopil v podmaslí (na peci ve skolkách)*, букв. 'тато його втопив у маслянці (на печі у

щепках)', *panchart (parchant)* vulg., букв. 'дитина вільної жінки (не кріпачки) та невіЛЬНОГО батька', *zlosyn*, букв. 'дитина, народжена від вільного чоловіка і наложниці (повії)', *pankart zast.*, *pankartské dítě zast.*, питомо 'син вільної жінки (не кріпачки) та невіЛЬНОГО батька', *korřivník, korřivčic*, букв. 'народжений у кропиві', *ženimčic*, букв. 'народжений лише від жінки', *zkurvusyn*, букв. 'син блудниці', *bastard(ek)*, питомо 'син вільного батька і наложниці', *levoboček*, букв. 'дитина з лівого боку', *plod lásky*, букв. 'плід кохання', *panence*, букв. 'дитина дівиці', *příplod*, букв. 'приплід', *přívazek*, букв. 'довісок', *bastard* питомо 'сідло в'ючних тварин, яке служило пастухам віслюків подушкою', пізніше 'позашлюбний син впливової особи';

українська мова: *безбатченко, нешлюбна дитина, позашлюбна дитина, незаконнонароджений, дитя пристрасти, дитя кохання, безкоровайний, вітром навіяне, нагуляна дитина, покриток, бастард, байстрюк (байстриця, байстриючка), байстир, байстрия, бахур, курвач, курвисин, Ванька Ветров, копил, кропивник, копилиця, зведене.*

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'не-шлюбна дитина'**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
народжений поза шлюбом	+	+	+	+
незаконнонароджений народжений (зачатий) не там, де слід	+	+	+	+
• на неправильній постелі		+		
• на спідній частині простирадла	+			
• на твердій лаві		+		
• на сидлі	+	+		+
• під трояндою	+			
• на межі			+	
• у кропиві			+	+
• з лівого боку			+	
• збоку		+		
• народжений не тим, ким				
• неodrуженим	+		+	
• блудницею	+		+	+
• соціальне нерівними			+	
• без батька				
• не-людиною			+	
нешлюбна дитина – *	+		+	
нешлюбна дитина – »	+			
народжений (зачатий) не так, як слід				
• випадковий, несерйозний, несподіваний	+			
• помилка	+	+		
• навіяний вітром				+
• нагуляний				+
• без шлюбу (короваю)				+
• народження як результат не-шлюбу				
дитина гріха	+			
дитя пристрасті				+
дитя кохання	+		+	+
дитя природи	+			
дитя сорому	+			
щось додаткове			+	

Додаток Ж.1.1.

Номінаційна мікросистема 'робити пропозицію'

англійська мова: *to be the suitor for somebody's hand (for the hand of somebody)*, букв. 'бути прохачем чиєїсь руки', *to ask for a lady's hand*, букв. 'просити руки дівчини', *to make an offer to marry*, букв. 'робити пропозицію одружитися', *to offer somebody one's hand and heart*, букв. 'пропонувати комусь руку і серце', *to make suit to*, букв. 'прохати', *to offer one's hand*, букв. 'пропонувати чиюсь руку', *to ask for somebody's hand*, букв. 'просити чиєїсь руки';

польська мова: *prosić o rękę*, букв. 'просити руки кого', *iść (jechać) na dziewoślęby*, букв. 'іти свататися', *przedłożyć (kobiecie) ofertę współzycia*, букв. 'запропонувати жінці подружнє життя', *swaty prowadzić*, букв. 'свататися', *sięgać po czyją rękę*, букв. 'просити руки когось', *konkurować*, букв. 'свататися', *posunąć się (starać się, ubiegać się, uderzyć się, współbigać się, zabiegać się) o czyją rękę*, букв. 'просити, добиватися, добуватися чиєїсь руки', *dziewosłębić*;

чеська мова: *žádat o ruku koho*, букв. 'просити руки кого', *ucházet se o koho*, букв. 'сватати кого', *namlouvat si koho*, букв. 'свататися до кого', *usilovat o koho*, букв. 'домагатися (руки) кого', *chtít koho*, букв. 'хотіти (узяти за дружину) кого', *vyslat (poslat, vypravit) námluvčích*, букв. 'заслати сватів';

українська мова: *просити руку, пропонувати руку, сватати дівчину, засилати сватів, слати старостів з рушниками, посилати рушники, посилати хліб, іти балакати, іти договорятися, ловити лисицю (куницю), перебити руку.*

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'робити пропозицію'**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
просити руки	+	+	+	+
пропонувати				
•руку				+
• руку і серце	+			
• подружнє життя		+	+	
сватати (свататися)		+	+	+
• іти на перемовини				+
• засилати сватів			+	+
• посилати рушники				+
• посилати хліб				+
• полювати на цінного звіра				+

Додаток Ж.1.2.

Номінаційна мікросистема 'давати (отримувати) згоду на шлюб'

англійська мова: *to prosper in one's suit*, букв. 'процвітати у своєму коханні', *smb's hand in marriage*, букв. 'чиясь рука у шлюбі', *to give somebody one's hand and heart*, букв. 'віддати комусь руку і серце', *to win somebody's hand (the hand of somebody)*, букв. 'виграти чиюсь руку';

польська мова: *być z kimś po słowie*, букв. 'дати комусь слово', *oddać (ofiarować) komuś rękę*, букв. 'віддати (подати) комусь руку', *przyjmować (przyjąć) oświadczeniu*, букв. 'прийняти чиесь освідчення', *brać (wziąć) słowo od panny*, букв. 'отримати слово від дівчини', *zaręczać*, букв. 'подати руку, заручитися', *kłaść (zaklinać) się słowem*, букв. 'дати клятвену обітницю', *dostać, otrzymać, zyskać, pozyskać, uzyskać czyją rękę*, букв. 'отримати чиюсь руку';

чеська мова: *dát slovo*, букв. 'дати слово', *dát souhlas*, букв. 'дати згоду (на шлюб)', *zaslíbit se jeden druhému*, букв. 'дати слово один одному', *zadat někomu své srdce*, букв. 'віддати комусь своє серце', *podat ruku*, букв. 'подати руку';

українська мова: *подавати рушники (хустки), відкусити хліб (хліба), перерізати хліб, розрізати хліб на дві частини, ламати хліб, віддати руку і серце, подати руку.*

**Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту
'давати (отримувати) згоду на шлюб'**

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеська мова	українська мова
подати (прийняти) руку	+	+	+	+
віддати (прийняти) руку і серце	+			+
віддати серце			+	
дати згоду			+	
дати (отримати) слово		+	+	
дати обітницю		+		
прийняти освідчення		+		
подати (прийняти) обрядовий предмет				
• рушники (хустки)				+
• хліб				+
- відкусити				+
- перерізати, розрізати				+
- ламати				+
- обміняти				+
щастя у коханні	+			

Додаток Ж.1.3.

Номінаційна мікросистема 'давати (отримувати) відмову у сватанні'

англійська мова: відмова (з боку жінки): *to give somebody the basket*, букв. 'дати комусь кошика', *to give the mitten*, букв. 'дати кому жіночу рукавичку', *to give the sack*, букв. 'дати кому мішок', *to give the gate*, букв. 'дати комусь ворота', *to give the push*, букв. 'дати комусь штовхана';

отримати відмову (чоловік) *to get the mitten*, букв. 'отримати жіночу рукавичку', *to get the sack*, букв. 'отримати мішок';

польська мова: відмова (з боку жінки) *dać kosza*, букв. 'дати кошика', *osadzać kogo na koszu*, букв. 'поселяти когось на кошику', *odmówić swej ręki*, букв. 'не подати руки', *odmówić (odstręcić) czyją rękę*, букв. 'не прийняти чийсь руку', *dać grochowy wieniec (wianuszek)*, букв. 'дати кому гороховий вінок', *odmówić kogo*, букв. 'відмовити кому', *odprawić konkurenta*, букв. 'відправити сватів (назад)', *odprawić z harbuzem*, букв. 'відправити з кавуном', *se zdobytym garbuzem odesłać*, букв. 'відправити із отриманим гарбузом', *odmówić ślubu*, букв. 'відмовити вийти заміж', *odpalić konkurenta*, букв. 'дати різку відмову';

отримати відмову (чоловік) *dostać kosza (odkosza)*, букв. 'отримати відкоша', *dostać czarnej polewki*, букв. 'отримати чорної юшки', *dostać (zjeść) arbuza*, букв. 'дістати (з'їсти) гарбуза', *dostać (dostawać) rekuzę (odprawę)*, букв. 'отримати різку відмову', *dostać (dostawać) grochowy wieniec (wianuszek)*, букв. 'отримати гороховий вінок', *zatraskawać drzwi przed nosem*;

чеська мова: відмова (з боку жінки) *odmítnout ženicha*, букв. 'відмовити у сватанні', *uhodit pytlem*, букв. 'вдарити мішком', *dát košem (koš)*, букв. 'дати кошик', *rohodit někoho*, букв. 'відкинути когось', *dát výhost (alifer)*, букв. 'витурити когось (сказати «я пас»)', *dát na vystoupenou*, букв. 'попросити піти геть', *pustit skrz koš*, букв. 'пропустити крізь кошик', *odstavit někoho*, букв. 'дати відставку комусь', *dát někomu kopačku*, букв. 'дати комусь копняка', *pustit někoho k vodě*, букв. 'послати когось до води', *dát někomu kvinde (kvindle)*, букв. 'віддати комусь вінок (квітку) як знак відмови у світанні';

отримати відмову (чоловік) *dostat koš (košík, košíček)*, букв. 'отримати кошик', *dostat košem (pytlem zast.)*, букв. 'дістати кошиком (мішком)', *propadnout skrz koš*, букв. 'провалитися крізь кошик', *sklízet koše (košíky, košíčky)*, букв. 'збирати кошики', *dostat kvindle*, букв. 'отримати (назад) вінок (квітку)', *odejít s kvítkem*, букв. 'піти з квіткою';

українська мова: відмова (з боку жінки) *дати відмову, вказати на двері, дати коліном, дати вікоша, дати (піднести, винести) (печеного) гарбуза (кабака), піднести печеного рака, гарбузами нагодувати, показати рогача, давати ханьку (ханьки), повісити чайника, прив'язати віника, причепити деркача, прив'язати мітлу, піднести макітру, прядиво вкрутити;*

отримати відмову (чоловік) *дістати (скуштувати, схопити, потягнути) (печеного) гарбуза, спіймати облизня, спіймати горобця, поїхати з облизнем, наїстися вареників, наїстися солі, заторохтіти чайником, чайник дзвенить, облупити гарбуза, яшник покотити, потягти ковша, облизати макогона.*

Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту'давати (отримувати) відмову у сватанні'

Мотив номінації	англійська мова	польська мова	чеськ а	українська мова
вербальні знаки відмови				
• відмовити		+	+	+
• відправити сватів		+		
• послати до води			+	
жестові знаки надання				
• не подати руки		+		
• відштовхнути	+	+	+	+
• виштовхати			+	
• ударити			+	
• вказати на вихід			+	
• пригрозити				+
жестові знаки отримання				
• горобця спіймати				+
• облизати (піймати облизня)				+
предметні знаки відмови				
пошкоджений предмет				
• кошик	+	+	+	+
порожній предмет				
• мішок	+		+	
• ківш				
• макітра				+
несмачна страва (дати,				
• печений гарбуз (ханька)		+		+
• кабак				+
• печений рак				+
• бринза				+
• сіль				' +
• вареники				+
• яшник				+
• чорна юшка		+		
предмет, помітний іншим				
• ворота				
• гарбуз		+		+
• жіноча рукавичка	+			
• гороховий вінок		+		
• віник (деркач), мітла				+

• квітка			+	
• чайник				+

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алефиренко Н. Ф.* Современные проблемы науки о языке: учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 416 с.
2. *Алефиренко Н. Ф.* Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : монография / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Элпис, 2008. – 271 с.
3. *Англо-американські прислів'я і приказки* : посібник для студ. і викл. ВНЗ. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 426 с.
4. *Англо-русский синонимический словарь* / [сост. Ю. Д. Апресян и др.]. – М. : Русс. яз., 1979. – 554 с.
5. *Англо-русский словарь* / [авт.-сост. В. К. Мюллер]. – М. : Советская энциклопедия, 1967. – 912 с.
6. *Англо-русский словарь глагольных сочетаний* / [под. ред. Э. М. Медниковой]. – М. : Рус. яз., 1986. – 640 с.
7. *Англо-русский словарь справочник табуизированной лексики и эвфемизмов* / [ред.-сост. А. Кудрявцева, Г. Куропаткина]. – М. : Компт, 1993. – 384 с.
8. *Англо-русский фразеологический словарь*: в 2-х т. / [авт.-сост. А. Кунин]. – М. : Рус. яз., 1984. – Т. 1. – 738 с.; Т. 2. – 739–1264 с.
9. *Англо-русский юридический словарь* / [сост. С. Андрианов, А. Берсон, А. Никифоров]. – М. : Русс. язык, 1993. – 509 с.
10. *Англо-український словник* / [укл. М. Л. Подвезько, М. І. Балла]. – К. : Рад. школа, 1974. – 663 с.
11. *Англо-український словник*: у 2-х т. – Близько 120 000 слів / [уклад. М. Балла]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 1. – 752 с.; Т. 2. – 712 с.
12. *Англо-український словник* / [уклад. Є. І. Гороть, Л. М. Коцюк та ін.]. – Вінниця : Нова Книга, 2006 – 1700 с.
13. *Англо-український фразеологічний словник*: Близько 30 000 фраз. виразів / [авт.-уклад. К. Т. Баранцев]. – К. : Рад. школа, 1969. – 1051 с.
14. *Антология концептов* / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Волгоград : Парадигма, 2006. – Т. 3.– 381 с.

15. *Антология концептов* / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Волгоград : Парадигма, 2007. – Т. 5. – 332 с.
16. *Арнольд И. В.* Потенциальные и скрытые семы и их актуализация в английском художественном тексте / И. В. Арнольд // *Иностранные языки в школе*. – 1979. – № 5. – С. 10–14.
17. *Арутюнова Н. Д.* Аномалии и язык (к проблеме языковой «картины мира») / Н. Д. Арутюнова // *Вопросы языкознания*. – 1987. – № 3. – С. 3–20.
18. *Арутюнова Н. Д.* Введение / Н. Д. Арутюнова // *Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке*. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 3–10.
19. *Архангельська А.* Номінанти-маскулінізми у системі оцінних координат: іллокутивне самовбивство як шлях до катарсису / А. М. Архангельська // *Ucrainica II. Současná ukrajínistika: Problémy jazyka, literatury, kultury. 1. část*. – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. – S. 163–172.
20. *Архангельська А. М.* Маскулінізоване вираження *nomina feminina* та фемінізоване вираження *nomina masculina* у слов'янських мовах: взаємодія «свого» і «чужого» / А. М. Архангельська // *Мовознавство*. – 2007а. – № 1. – С. 8–23.
21. *Архангельська А. М.* «'Чоловік' у слов'янських мовах» / А. М. Архангельська. – Рівне : РІС КСУ, 2007б. – 448 с.
22. *Архангельська А. М.* Ономаціологічна парадигма 'Чоловік' у чеській та українській мовах: дис. ... доктора філол наук : 10.02.03, 10.02.01 / Архангельська Алла Мстиславівна. – Рівне, 2008. – 344 с.
23. *Бабичева А. С.* Фрейм "Свадьба" в английской и русской лингвокультурах : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.20 / Бабичева Анна Сергеевна. – Волгоград, 2007. – 191 с. : ил.
24. *Байбурин А. К.* Николай Федорович Сумцов и его работы в области обрядовой символики / А. К. Байбурин, В. З. Фрадкин // *Символика славянских обрядов : Избр. труды*. – М. : «Восточная литература», РАН, 1996. – 294 с.

25. *Бацевич Ф. С.* Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. – Львов : Свит, 1997. – 392 с.
26. *Бевзенко С. П.* Исторична морфологія української мови (нариси із словозміни і словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпат. обл. видавництво, 1960. – 416 с.
27. *Березович Е. Л.* К этнолингвистической интерпретации семантических полей / Е. Л. Березович // Вопросы языкознания. – 2004. – № 6. – С. 3–24.
28. *Березович Е. Л.* Язык и традиционная культура: Этнолингвистические исследования / Е. Л. Березович. – М. : Индрик, 2007. – 600 с. (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).
29. *Бігусяк М. В.* Назви традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Бігусяк Михайло Васильович. – Івано-Франківськ, 1997. – 208 с.
30. *Блинова О. И.* Явления мотивации слов / О. И. Блинова. – Томск : Изд-во Томс. ун-та, 1984. – 191 с.
31. *Болтарович З. Є.* Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ ст. / З. Є Болтарович. – К. : Наукова думка, 1976. – 140 с.
32. *Большой англо-русский словарь в 2-х томах* / [сост. Н. Амосова, Ю. Апресян, И. Гальперин и др.]. – М. : Русск. язык. – Т. 1. – 1987. – 1038 с. – Т. 2. – 1988. – 1072 с.
33. *Бондаренко О. С.* «І назвав чоловік ім'я своїй жінці: Єва...» : ЧОЛОВІК і ЖІНКА у дзеркалі мовних культур / О. С. Бондаренко. – Кіровоград : ТОВ Імекс-ЛТД. – 2008. – 160 с.
34. *Бондарчук Л. М.* Обрядова весільна лексика польської мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / Л. М. Бондарчук. – Київ, 2003. – 20 с.
35. *Брутян Г. А.* Язык и картина мира / Г. А. Брутян // Науч. труды высшей школы. Философские науки. – 1973. – № 1. – С. 108–115.
36. *Бухонкина А. С.* Типы ассиметрии культурем (на материале французского и русского языков) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец.

- 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А. С. Бухонкина. – Волгоград, 2002а. – 23 с.
37. *Бухонкина А. С.* Типы ассиметрии культурем (на материале французского и русского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Бухонкина Анна Сергеевна. – Волгоград, 2002б. – 185 с.
38. *Вардзелашвили Ж. А.* К вопросу о толковании термина "номинация" в лингвистических исследованиях [Электронный ресурс] / Ж. А. Вардзелашвили // Славистика в Грузии. Вып. 1. – Тбилиси : ТГУ, 2000. – с. 62–68. – Режим доступа до журн. : <http://vjanetta.narod.ru/slav1.html>
39. *Васильченко В. М.* Етнокультурний зміст обрядових фразеологізмів, пов'язаних з ритуалами розплітання коси та покриванням голови молодої / В. М. Васильченко // Лінгвістика: Зб. наук. праць. – Луганськ : «Альма-матер». – 2008а. – №1 (13). – С. 108–117.
40. *Васильченко В. М.* Відображення українськими фраземами шлюбнообрядової архетипної опозиції „згода/відмова” / В. М. Васильченко // Лінгвістика : Зб. наук. праць. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка». – 2008б. – №2 (14). – С. 73–82.
41. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков / Анна Вежбицкая; [пер. с англ. А. Д. Шмелев]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
42. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*: [250 000 слів та словоспол.] / [уклад. і гол. ред. В. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
43. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [уклад. і гол. ред. В. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
44. *Вендина Т. И.* Словообразование и "сокрытые смыслы" языка культуры / Т. И. Вендина // Весник МГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». Вып. 19. – 2001. – № 2. – С. 14–32.
45. *Верещагин Е. М.* К психолінгвістической теории слова : [тексты лекций] / Е. М. Верещагин. – М. : Русский язык, 1979. – 71 с.

46. *Веселовский А. Н.* Три главы из исторической поэтики. Сочинения / А. Н. Веселовский. – СПб., 1913. – Т. 1.
47. *Вовк Хв.* Шлюбний обряд та ритуали на Україні [Електронний ресурс] / Хведір Вовк // Хв. Вовк Студії з української етнографії та антропології. – Прага : Укр. гром. видав. фонд, 1926. – Режим доступу до журн. : <http://nevesta.dn.ua./content/category/6/43/46>
48. *Вовк Хв.* Шлюбний ритуал та обряди на Україні / Хв. К. Вовк // Студії з української етнографії та антропології. – К. : Мистецтво, 1995. – С. 219–323.
49. *Войтович В. М.* Українська міфологія / В. М. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
50. *Воркачев С. Г.* Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – М. : Высшая школа, 2001. – № 1. – С. 64–72.
51. *Воркачев С. Г.* Концепт как «зонтиковый термин» / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. Вып. 24. – М. : МАКС Пресс, 2003. – С. 5–12.
52. *Воркачев С. Г.* Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 236 с.
53. *Воркачев С. Г.* Любовь как лингвокультурологический концепт / С. Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2007. – 286 с.
54. *Гак В. Г.* Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Ин-т русс. языка АН СССР, 1972. – С. 349–372.
55. *Гак В. Г.* Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
56. *Гачев Г. Д.* Национальные образы мира: Космо – Психо – Логос / Г. Д. Гачев. – М. : Прогресс – Культура, 1995. – 480 с.
57. *Гвоздарев Ю. А.* Рассказы о русской фразеологии / Ю. А. Гвоздарев. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
58. *Голев Н. Д.* Динамический аспект лексической мотивации / Н. Д. Голев. – Томск : Изд-во Томс. ун-та, 1989. – 252 с.

59. *Голі-Оглу Т. В.* Специфіка обрядового терміна, його структура й особливості функціонування / Т. В. Голі-Оглу // Восточноукраинский лингвистический сборник : сб. науч. тр. Вып. 9. – Донецьк : Донеччина, 2004. – С. 134–143.
60. *Голі-Оглу Т. В.* Лінгвальна інтерпретація ідеї достатку в традиційній концептуальній картині світу слов'ян / Т. В. Голі-Оглу // Лінгвістичні студії. Вип. 17. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – С. 298–301.
61. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
62. *Горды М.* Человеческое тело: окультуренная телесность во фразеологии современного русского и польского языков / М. Горды // Слово. Фраза. Текст: сб. науч. ст. к 60-летию проф. М. А. Алексеенко. – М. : Азбуковник, 2002. – С. 115–125.
63. *Грінченко Б.* Словарь української мови: в 4-х т. / [авт.-укл. Б. Грінченко] / НАН України. Ін-т укр. мови. – К. : Наук. думка, 1996 – 1997. – Т. 1. – А.–Ж. – 588 с.; Т. 2. – З.–Н. – 588 с.; Т. 3. – О.–П. – 516 с.; Т. 4. – Р.–Я. – 616 с.
64. *Грозовська Н. А.* Семантична система найменувань середньо наддніпрянських весільних обрядовій у формі множини / Н. А. Грозовська // Вісник Запорізького держ. ун-ту. – Запоріжжя : ЗДУ. – 2001. – № 1. – С. 1–3.
65. *Гура А. В.* Лингвогеографические различия и общность в маргинальной зоне русского Севера (на материале свадебного обряда) / А. В. Гура // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. – Л. : Наука, 1977. – С. 233–237.
66. *Гура А. В.* География группы восточнославянских названий свадебного деревца / А. В. Гура // Ареальные исследования в языкознании и этнографии (язык и этнос). – Л. : Наука, 1983. – С. 198–203.
67. *Гура А. В.* Из полесской свадебной терминологии. Свадебные чины (словарь Б–М) / А. В. Гура // Славянское и балканское языкознание: Язык в этнокультурном аспекте. – М. : Наука, 1984. – С. 137–177.
68. *Гура А. В.* Брак / А. В. Гура // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5 т. – М. : Международные отношения, 1995. – Т. 1. – А.–Г. – С. 244–250.

69. *Гуцульські говірки* : короткий словник / [відп. ред. Я. Закрівська]. – Львів : Інститут українознавства, 1997. – 232 с.
70. *Даниленко Л. І.* Національно-культурна специфіка чеської фразеології / Л. І. Даниленко. – Коломия : МББФ «Берег», 2000. – 178 с.
71. *Декатова К. И.* Взаимодействие языка и культуры в процессе формирования знаков косвенно-производной номинации / К. И. Декатова // Концептосфера – дискурс – картина мира: междунар. сб. науч. тр. по лингвокультурологии / отв. ред. Е. Е. Стефанский. – Самара : Самар. гуман. акад., 2006. – С. 4–9.
72. *Демьянков В. З.* Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего похода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17–33.
73. *Дмитриев П. А.* О тенденции маскулинизации в зарубежных славянских языках / П. А. Дмитриев // Славянская филология. – О. : Изд. Ленингр. унив., 1986. – Вып. 5. – С. 117–128.
74. *Дмитриева О. А.* Культурно-языковые характеристики пословиц и афоризмов (на материале французского и русского языков) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.20 / Дмитриева Ольга Александровна. – Волгоград, 1997. – 170 с.
75. *Добролюба Г.* Світ української родин у прислів'ях та приказках з порівняльним компонентом / Г. Добролюба // Волинь-Житормищина. Історико-філол. зб. з регіональних проблем. Серія «Філологічні науки». Вип. 9. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2002. – С. 137–141.
76. *Дорош О. О.* Специфіка проявів жіночої мовної особистості в художньому тексті (на матеріалі романів М. Дюрас) / О. О. Дорош, В. І. Фесенко // Вісник КНЛУ. Серія «Філологія». – К. : КНЛУ. – Т. 2., № 2. – С. 24–30.
77. *Дроботенко В. Ю.* Семантика назв весільного хліба у східностепових говірках / В. Ю. Дроботенко // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. Вип. 3. – Донецьк : Дон ДУ, 1997. – С. 155–158.

78. *Дроботенко В. Ю.* Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / В. Ю. Дроботенко. – Донецьк, 2001а. – 23 с.
79. *Дроботенко В. Ю.* Ареальна характеристика назв осіб-учасників весільного обряду / В. Ю. Дроботенко // Волинь-Житормищина. Історико-філол. зб. з регіональних проблем. Серія «Філологічні науки». Вип. 6. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2001б. – С. 202–208.
80. *Дружбинський В.* Нерівний шлюб, або чи буває кохання другої свіжості / В. Дружбинський // Дзеркало тижня. – № 15 (440). – 19-25 квітня 2003.
81. *Етимологічний словник української мови в 7 томах* / [укл. Р. Болдирев, В. Коломієць]. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1 : А–Г. – 1982. – 631 с.; Т. 2 : Д–Копці. – 1985. – 570 с.; Т. 3 : Кора–М. – 1989. – 549 с.; Т. 4 : Н–П. – 2003. – 656 с.; Т. 5. : Р–Т. – 2003. – 407 с.
82. *Етимологічно-семантичний словник української мови* / [авт.-укл. Митрополит Іларіон, ред. і доп. Ю. Мулик-Луцик]. – Т. 1. (А–Д). – Вінніпег-Канада : Накладом т-ва «Волинь», 1970. – 415 с.
83. *Еремина В. И.* Ритуал и фольклор / В. И. Еремина. – Л. : Наука, Ленингр. отдел., 1991. – 207 с.
84. *Жайворонок В. В.* Українська етнолінгвістика : деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48–63.
85. *Жайворонок В.* Знаки української етнокультури: Словник-довідник. / [авт.-уклад. В. В. Жайворонок]. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
86. *Жайворонок В. В.* Українська етнолінгвістика: Нариси: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 267 с.
87. *Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: Очерки по этнографии края* / под ред. В. В. Иванова. – Х., 1989. – Т. 1. – 1008 с.
88. *Задворнов В. В.* Функционирование глагольных словосочетаний в соотнесенности с глаголами при выражении чувства во французском и русском языках / В. В. Задворнов // Сравнительно-сопоставительное изучение

- фразеологических выражений в процессе обучения иностранному языку : [межвуз. сб.] / Ред. кол. В. И. Иванов. – Чебоксары, 1982. – С. 87–106.
89. *Захарук З. М.* Фольклорні традиції села за дібровою. Календарно-обрядова та родинно-побутова поезія й весільний обряд села Задубрівці на Покутті / З. Захарук. – Снятин : ПрутПринт, 2006. – 76 с. : [20] с. іл.
90. *Збир І.* Український фольклор у розвідках польських дослідників (на матеріалі «Покуття» Оскара Кольберга / І. Збир // Проблеми слов'язнавства: зб. наук. праць. Вип. 55. – Львів : ЛНУ, 2005. – С. 254–262.
91. *Зеленин Д. К.* Истолкование пережиточных религиозных обрядов / Д. К. Зеленин // Советская этнография. – Л., 1934. – № 5. – С. 3–16.
92. *Зеленин Д. К.* Восточнославянская этнография / Д. К. Зеленин. – М. : Наука, 1991. – 511 с.
93. *Злотник І.* Юридичні особливості фактичних шлюбних відносин / І. Злотник // Юридичний журнал. – № 10. – 2004. – С. 36–40.
94. *Івченко А. О.* Тлумачний словник української мови / [авт.-укл. А. О. Івченко]. – [13-те випр. вид.] – Х. : Фоліо, 2008. – 540 с.
95. *Идеографический словарь русского языка* / [за ред. О. Баранова]. – М : ЭТС, 1995. – 820 с.
96. *Иорданский А. М.* История двойственного числа в русском языке / А. М. Иорданский. – Владимир, 1960. – 216 с.
97. *Караванський Св.* Практичний словник синонімів української мови / Св/ Караванський. – Київ : Кобза, 1995. – 472 с.
98. *Караулов Ю. Н.* Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 355 с.
99. *Кияка Т. Р.* Мотивированность лексических единиц : количественные и качественные характеристики / Т. Р. Кияк. – Львів : Вища школа, 1988. – 164 с.
100. *Клименко Н. Ф.* Моція / Н. Ф. Клименко // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2000. – С. 354.

101. *Ковтун Т. В.* Любовна символіка води в текстах російської казки / Т. В. Ковтун // Лінгвістика : Зб. наук. праць. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2008. – №3 (15). – С. 114–118.
102. *Кожолянюк О. В.* Передшлюбна весільна обрядовість українців Буковини (кін. ХІХ – ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : 07.00.05 «Етнологія» / О. В. Кожолянюк. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
103. *Колесов В. В.* Древняя Русь: Наследие в слова. Мир человека / В. В. Колесов. – СПб. : Филос. ф-т. СПбГУ, 2000. – 326 с.
104. *Коломієць М. П.* Словник фразеологічних синонімів / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К. : Рад. школа, 1988. – 200 с.
105. *Кононенко В. І.* Українська лінгвокультурологія: [навч. посіб.] / В. І. Кононенко. – К. : Вища шк., 2008. – 327 с.
106. *Кочерган М. П.* Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 12–22.
107. *Кочерган М. П.* Основи зіставного мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 424 с.
108. *Краткий словарь когнитивных терминов* / [ред.-сост. Е. Кубрякова]. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 245 с.
109. *Крейдлин Г. Е.* Национальное и универсальное в семантике жеста / Г. Е. Крейдлин // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 170–185.
110. *Кришталь С. М.* Внутренняя форма метафорических терминов (на материале английских и украинских терминов подязыка финансов) / С. М. Кришталь // Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах : Зб. наук. пр. Вип. 10. – Донецьк : ДонУ, 2004. – С. 177–183.
111. *Кубрякова Е. С.* Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова / АН СССР, отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1986. – 158 с.
112. *Кузнецова А. И.* Понятие семантической системы языка и методы ее исследования. (Из истории исследования данной проблемы в современном

зарубежном языкознании) / А. И. Кузнецова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1963. – 59 с.

113. *Кулинич И. А.* Метафорические инновации как способ формирования языковой картины мира / И. А. Кулинич // Слово. Символ. Текст. : Сб. науч. тр., посв. 80-л. проф. М. А. Карпенко / общ. ред. Е. С. Снитко, Л. П. Дядечко. – К., 2006. – 380 с.

114. *Левченко О. П.* Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект / О. П. Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.

115. *Левченко О. П.* Специфіка вербалізації і функціонування жестових фразеологізмів / О. П. Левченко // Лінгвістика : Зб. наук. праць. – Луганськ : «Альма-матер», 2006. – № 4 (10). – С. 56–64.

116. *Леонтьева Т. В.* Интеллект человека в зеркале ”растительных метафор” / Т. В. Леонтьева // Вопросы языкознания. – 2006. – № 5. – С. 57–77.

117. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Ин-т языкознания АН СССР / [гл. ред. В. Ярцева]. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 682 с.

118. *Лисиченко Л. А.* Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 36–41.

119. *Лупій Т.* Семантика рушників у весільній, поховальній та поминальній обрядовості (за матеріалами Західного Полісся) / Т. Лупій // Берегиня. – 2000. – № 3. – С. 5–16.

120. *Магрицька І. В.* Назви весільного печива в українських східнословобожанських говірках / І. В. Магрицька. // Вісник ЛДПУ ім. Тараса Шевченка. Серія « Філологічні науки». – Луганськ : ЛДПУ, 1990. – № 5. – С. 78–89.

121. *Магрицька І. В.* Етнолінгвістичне прочитання назв весільного деревця (на матеріалі українських східнословобожанських говірок) / І. В. Магрицька // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 1999. – С. 64–69.

122. *Магрицька І. В.* Весільна лексика українських східнослобожанських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Українська мова» / І. В. Магрицька. – Запоріжжя, 2000. – 17 с.
123. *Магрицька І. В.* Весільна лексика українських східнослобожанських говірок : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Магрицька Ірина Василівна. – К., 2000. – 218 арк.+дод. (арк.219 – 622) — Дві кн. одиниці. — Бібліогр.: арк. 190–218.
124. *Магрицька І. В.* З лексики весільного обряду: назви молодих у східнослобожанських говірках / М. І. Магрицька // Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2001. – № 6. – С. 262–272.
125. *Маковський М. М.* «Английская этимология» / М. М. Маковський. – М. : Высшая школа, 1986. – 151 с.
126. *Маковський М. М.* Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках : Образ мира и миры образов / М. М. Маковський. – М. : Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1996а. – 416 с.
127. *Маковський М. М.* Язык – миф – культура. Символы жизни и жизнь символов / М. М. Маковський. – М. : Русские словари, 1996б. – 330 с.
128. *Малиновский Б.* Магия, наука, религия / Б. Малиновский. – М. : Рефл-бук, 1998. – 304 с.
129. *Манакин В. Н.* Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
130. *Манакин В. М.* Внутрішня форма слова як параметр міжмовного зіставлення / В. М. Манакин // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. праць. – К. : КДЛУ, 2005. – № 7. – С. 138–141.
131. *Маслова В. А.* Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
132. *Маслова В. А.* Когнитивная лингвистика: учеб. пособие / В. А. Маслова. – [2-е изд.]. – М. : ТетраСистема, 2004. – 256 с.
133. *Матвеева Т. В.* Парадоксальная внутренняя форма как средство экспрессивности / Т. В. Матвеева // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. Вып. VIII. – Новосибирск, 1979. – С. 117–123.

134. *Мізін К. І.* Аспекти психолінгвістичного впливу на мовну концептуалізацію об'єктивного світу (на матеріалі компаративної фразеології) / К. І. Мізін // Вісник Луганського нац. пед. університет ім. Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки». – Луганськ : ЛНПУ. – № 5 (144) березень, 2008. – С. 159–166.
135. *Мілева І. В.* Евфемізація и дисфемізація у фразеотворенні говірок сходу України : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Мілева Ірина Володимирівна. – Луганськ, 2005. – 230 с.
136. *Мілева І. В.* Лексичні і фразеологічні особливості давнього й сучасного весілля / І. В. Мілева // Лінгвістика : Зб. наук. праць. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2008. – № 2 (14). – С. 96–103.
137. *Михаил З.* Этнолингвистические методы изучения народной духовной культуры / З. Михаил // Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры. Источники и методы / АН СССР Ин-т славяноведения и балканистики / отв. ред. Н. И. Толстой. – М. : Наука, 1989. – С. 174–191.
138. *Мыльников А. С.* Язык культуры и вопросы изучения этнической специфики средств знаковой коммуникации / А. С. Мыльников // Этнографическое изучение знаковых средств культуры : сб. науч. тр. – Л. : Наука. 1989. – С. 7–37.
139. *Мокиенко В. М.* Вглубь поговорки / В. М. Мокиенко. – К. : Радянська школа, 1989. – 221 с.
140. *Новий англо-український словник.* Понад 160 000 слів та словосполучень / [авт.-уклад. М. І. Балла]. – [4-те вид., випр. та доп.]. – К. : Чумацький Шлях, 2007. – 668 с.
141. *Новий тлумачний словник української мови* / [уклад. В. Яременко, О. Сліпущко]. – [2-ге вид., випр.] / – К. : Аконіт, 2007. – Т. 1.– 926 с.
142. *Орел Л. Г.* Україна в обрядах на межі тисячоліть / Л. Г. Орел. – К. : Верещинські, 2001. – 280 с.
143. *Пазяк М. М.* Українські прислів'я та приказки: Проблеми пареміології та пареміографії / М. М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 1984. – 198 с.

144. *Пирогов В. Л.* Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов: типологічний та лінгвокультурний аспекти : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.17 / Пирогов Володимир Леонідович. – К., 2003. – 178 с.
145. *Плетнева О. Л.* Фразеологія на позначення хлібного зерна, весільних обрядових хлібів та пов'язаних з ними реалій у говірках центральної та східної Слобожанщини / О. Л. Плетнева // Лінгвістика: Зб. наук. праць. – Луганськ : «Альма-матер», 2007. – № 2 (12). – С. 44–54.
146. *Плотников Б. О.* Внутрішня форма мовних одиниць і їх зміст / Б. О. Плотников // Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 8–16.
147. *Подюков И. А.* Свадебная обрядовость и народная фразеология / И. А. Подюков // Лингвистическое краеведение : межвуз. сб. науч. тр. – Пермь : ПГПИ, 1991. – С. 51–63.
148. *Полюга Л. М.* Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга. – [3-тє вид.]. – К. : Довіра, 2007. – 477 с. – (Словники України).
149. *Пономарьов А.* Традиції дошлюбного спілкування / А. Пономарьов // Українці : Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Книга 1. – Опішне : Українське народознавство, 1999. – 190 с.
150. *Попович М. В.* Мироззрение древних славян / М. В. Попович. – К. : Наукова думка, 1985. – 167 с.
151. *Постовалова В. И.* Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии) / В. И. Постовалова // Фразеология в контексте культуры / отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 30–45.
152. *Потапенко О. І.* Словник символів / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко]. – К. : Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 156 с.
153. *Потебня А. А.* Мысль и язык / А. А. Потебня. – [4-е изд., пересмотр. и испр. с вводной статьей В. И. Харциева]. – Одесса, 1922.
154. *Потебня А. А.* О мифическом значении некоторых обрядов и поверий / А. А. Потебня. – Харьков : – Б/и., 1963. – 310 с.

155. *Потебня А. А.* О некоторых символах в славянской народной поэзии / А. А. Потебня // Потебня А. А. Слово и миф. – М. : Правда, 1989. – С. 285–378.
156. *Прадід Ю. Ф.* Проблеми фразеологічної ідеографії (на матеріалі української і російської мов) : дис. ... доктора філол наук : 10.02.01, 10.02.02 / Прадід Юрій Федорович. – К., 1997. – 396 с.
157. *Пулатова Л. Й.* Типологія весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.17 / Пулатова Людмила Йосипівна. – К., 2008. – 201 с.; 29 см. – (в тв. опр.).
158. *Радзієвська Т. В.* Український концепт гріх: семантика, синтаксис, прагматика (у зіставному аспекті) / Т. В. Радзієвська. – Проблеми зіставної семантики. – 2001. – № 5. – С. 21–24.
159. *Розанов В. В.* Несовместимые контрасты жития. Литературно-эстетические работы разных лет / В. В. Розанов. – М. : Искусство, 1990. – 604 с.
160. *Ройзензон Л. И.* Фразеология и страноведение / Л. И. Ройзензон // Бюллетень по фразеологии 19. – Самарканд, 1972. – С. 12–19.
161. *Романюк П. Ф.* Лексика некалендарних обрядов Правобережного Полесья (на матеріалі свадєбного обряду) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.02 / Романюк Петр Федорович. – К., 1984. – 295 с.
162. *Російсько-український словник у 4-х т.* / [гол. ред. А. Е Кримський]. – К : Червоний шлях, 1924.– Т. 1. – 290 с.; Т. 2. – 1056 с.; Т. 3. – 654 с.
163. *Рудакова А. В.* Когнитология и когнитивная лингвистика / А. В. Рудакова / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : Истоки, 2004. – 80 с.
164. *Русанівський В. М.* Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 2004. – № 4. – С. 3–7.
165. *Рут М. Э.* Образная номинация в русском языке / М. Э. Рут. – Екатеринбург : Изд-во Урал-го ун-та, 1992. – 148 с.
166. *Самойлович Л. В.* Відображення кінетичних засобів невербального спілкування в українських фразеологізмах / Л. В. Самойлович // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – Т. 37. – С. 173–175.

167. *Сахно І. П.* Словник сполучення слів української мови (найуживаніша лексика) / І. П. Сахно, М. М. Сахно. – Дніпропетровськ : В-во Дніпропетровського університету, 1999. – 544 с.
168. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
169. *Селігей П. О.* Внутрішня форма назв емоцій в українській мові / П. О. Селігей // Мовознавство. – 2001. – № 1. – С. 24–32.
170. *Семантические вопросы словообразования.* Производящее слово / [под ред. М. Н. Яценецкой]. – Томск : Изд-во Томс. ун-та, 1991. – 271 с.
171. *Серебренников Б. А.* Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 242 с.
172. *Сказав як два зав'язав:* Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині / [уклад. Г. Аркушин]. – Люблін-Луцьк, 2003. – 177 с.
173. *Славянские древности :* Этнолингвистический словарь в 5-и т. / [гл. ред. Н. Толстой]. – М. : Международные отношения, 1995. – Т. 1 : А–Г – 1995. – 575 с.; Т. 2 : Д–К (Крошки). – 1995. – 697 с.; Т. 3 : К (Круг)–П (Перепелка) – 1995. – 699 с.; Т. 4. – 697 с.
174. *Славянский и балканский фольклор.* Обряд, текст / РАН. Ин-т славяноведения и балканистики; [отв. ред. Н. И. Толстой]. – М. : Наука, 1981. – 277 с.
175. *Славянский и балканский фольклор :* Этногенетическая общность и типологические паралели. Сб. ст. / АН СССР. Ин-т славяноведения и балканистики; [отв. ред. Н. И. Толстой]. – М. : Наука, 1984. – 278 с.
176. *Славянский и балканский фольклор.* Реконструкция древней славянской духовной культуры. Источники и методы / АН СССР Ин-т славяноведения и балканистики; [отв. ред. Н. И. Толстой]. – М. : Наука, 1989. – 271 с.
177. *Славянский и балканский фольклор.* Верования. Текст. Ритуал / РАН. Ин-т славяноведения и балканистики; [отв. ред. Н. И. Толстой]. – М. : Наука, 1994. – 270 с.

178. *Слышкин Г. Г.* Лингвокультурные концепты и метаконцепты : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Слышкин Геннадий Геннадьевич. – Волгоград, 2004. – 322 с.
179. *Словарь русской фразеологии: историко-этимологический справочник* / [сост. А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова]. – СПб. : Фолио-пресс, 1998. – 569 с.
180. *Словник іншомовних слів* / [під ред. О. С. Мельничука]. – К. : Укр. рад. енцикл., 1977. – 775 с.
181. *Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень* / [укл. Л. Ю. Пустовіт та ін.]. – К. : Довіра УНВЦ «Рідна мова», 2000. – 1018 с. – (Бібліотека державного службовця. Держ. мова і діловодство).
182. *Словник синонімів української мови* : у 2-х т. / [уклад. А. Бурячок, Г. Гнатюк, С. Головащук та ін.]. – К. : Наук. думка. – Т. 1. : А–Н. – К., 1999. – 1040 с. – Т. 2. : О–Я. – К., 2000. – 960 с.
183. *Словник української мови* : в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К., 1970. – Т. 2 : Г–Ж – 1971. – 550 с.; Т. 3 : З–ЗЯТИ – 1972. – 744 с.; Т. 11 : Х–Б. – 1980. – 699 с.
184. *Словник фразеологізмів української мови* / [авт.-уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
185. *Смольская А. К.* Развитие именного словообразования в сербохорватском литературном языке (феминативы) : автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. филол. наук / А. К. Смольская. – М., 1993. – 35 с.
186. *Снитко Е. С.* Внутренняя форма номинативных единиц / Е. С. Снитко. – Львов : СВИТ, 1990. – 188 с.
187. *Современный словарь по культурологии* / [авт.-сост. В. В. Юрчук]. – М. : Современное слово, 1999. – 736 с.
188. *Степанов Ю. С.* Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
189. *Стыпула Р.* Польско-русский словарь / Р. Стыпула, Г. Ковалева. – М.–Варшава : Русс. язык – Ведза Повшехна, 1975. – 840 с.

190. *Сумцов Н. Ф.* Символика славянских обрядов : [избр. труды] / Н. Ф. Сумцов. – М. : «Восточная литература» РАН, 1996. – 296 с.
191. *Сучасний тлумачний словник української мови* / [авт.-сост. А. Яковлева, Т. Афонская]. – Харків : ТОРСІНГПЛЮС, 2009. – 672 с.
192. *Сучасний тлумачний словник української мови* / [авт.-укл. Загнітко А. П., Щукіна І. А.]. – Донецьк : ТОВ «ВКФ БАО», 2009. – 960 с.
193. *Тараненко А. А.* Языковая семантика в ее динамических аспектах / А. А. Тараненко. – К. : Наукова думка, 1989. – 256 с.
194. *Тараненко О. О.* Принцип андроцентризма у системі мовних координат і сучасний гендерний рух / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 3–25.
195. *Телия В. Н.* Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В. Н. Телия // Фразеология в контексте культуры / отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Языки рус. к-ры, 1999. – С. 13–24.
196. *Тищенко О. В.* Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі : монографія / О. В. Тищенко. – К. : Київський державний лінгвістичний університет, 2000. – 236 с.
197. *Тищенко О. В.* Обрядова семантика слов'янських мов у зіставно-типологічному аспекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. В. Тищенко. – К., 2001а. – 33 с.
198. *Тищенко О. В.* Обрядова семантика слов'янських мов у зіставно-типологічному аспекті : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.15 / Тищенко Олег Володимирович. – К, 2001б. – 453 с.
199. *Тищенко О. В.* Термінологічна номінація концепту “ДАР” у слов'янських мовах / О. В. Тищенко // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія «Філологія». – К. : КНЛУ. – 2001в. – Т. 4, № 2. – С. 36–45.
200. *Тищенко О. В.* Аксіологічно марковані номінації та стереотипи ритуальної поведінки в різномовному віддзеркаленні (на матеріалі української, польської та

російської мов) / О. В. Тищенко // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. праць. – К. : КДЛУ. – 2005. – № 7. – С. 42–47.

201. *Глумачний словник української мови* : понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / [за ред. В. С. Калашника]. – [2-ге вид., випр., доп.] / – Х. : Прапор, 2005. – 992 с.

202. *Глумачний словник сучасної української мови* : близько 50 000 слів / [уклад. І. М. Забіяка]. – К. : Арій, 2007. – 512 с.

203. *Токарев С. А. Введение* / С. А. Токарев, И. Н. Гроздова, Т. Д. Златковская // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы XIX – начало XX в. – М. : Наука, 1973. – С. 5–17.

204. *Толстой Н. И. О предмете этнолингвистики и ее роли в изучении языка и этноса* / Н. И. Толстой // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Язык и этнос. – Л. : Наука, 1983. – С. 189–196.

205. *Толстой Н. И. Некоторые соображения о реконструкции славянской духовной культуры* / Н. И. Толстой // Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры: источники и методы / [под. ред. Н. И. Толстого]. – М. : Наука, 1989. – С. 7–22.

206. *Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике* / Н. И. Толстой / РАН Ин-т славяноведения и балканистики. – [изд. 2-е, исп.]. – М. : Индрик, 1995. – 509 с.

207. *Толстая С. М. Мотивационные семантические модели и картина мира* / С. М. Толстая // Русский язык в научном освещении. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – № 1 (3). – С. 112–127.

208. *Толстая С. М. Этнолингвистика: современное состояние и перспективы* [Електронний ресурс] / С. М. Толстая // Фольклор и постфольклор : структура, типология, семиотика. – М., 2000. – Режим доступа до журн. : <http://ruthenia.ru/folklore/Tolstaja.html>

209. *Трессидер Дж. Словарь символов* / Джек Трессинджер; [пер. с англ. С. Палько]. – М. : Фаир-Пресс, 1999. – 444 с.

210. *Трубачев О. Н.* История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя / О. Н. Трубачев. – М. : Изд. АН СССР, 1959. – 212 с.
211. *Ужченко В. Д.* Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Харків : Основа, 1990. – 167 с.
212. *Ужченко В. Д.* Весільні фразеологізми / В. Д. Ужченко // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 5. – С. 86–88.
213. *Ужченко В. Д.* Східноукраїнська фразеологія: монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с.
214. *Ужченко В.* Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / В. Ужченко, Д. Ужченко. – Луганськ : «Альма-матер», 2005. – 352 с.
215. *Ужченко В. Д.* Фразеологія сучасної української мови : [навч. посіб.] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
216. *Українські приказки, прислів'я і таке інше* / [авт.-уклад. М. Номис]. – К. : Либідь, 2004. – 352 с.
217. *Українська мова: Енциклопедія.* – К. : В-во «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с. : іл.
218. *«Українська мова».* Енциклопедія. – [3-тє вид., зі змінами і доп.] – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
219. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 1 : А–Д – 1986. – 198 с.; Т. 2 : Е–Муж – 1986. – 671 с.; Т. 3 : Муза–Сят – 1987. – 831 с.; Т. 4 : Т–Ящур – 1987. – 263 с.
220. *Франко І.* Етнографічна експедиція на Бойківщину / І. Франко // Жовтень. – 1972. – № 8. – С. 112–119.
221. *Франко І.* Етнографічна експедиція на Бойківщину / І. Франко // Жовтень. – 1972. – № 9. – С. 137–143.
222. *Фразеологічний словник української мови* / [авт.-уклад. В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко]. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

223. *Фразеологічний словник української мови* / [авт.-уклад. В. М. Білоноженко]. – К : Наукова думка. – Кн. 1. – 1999. – 528 с. – Кн. 2. – 1999. – 980 с.
224. *Фразеологія перекладів Миколи Лукаша* : словник-довідник / [укл. О. Скопненко, Т. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2003. – 735 с.
225. *Харлай О. В.* Зіставно-типологічний аналіз номінативних одиниць на позначення дівчини в зв'язку із семантичною опозицією цнотлива/не цнотлива (на матеріалі англійської, польської та української мов) / О. В. Харлай // *Проблеми славістики*. – Луцьк, 2006. – Число 1 – 4. – С. 132–138.
226. *Харлай О. В.* Специфіка лінгвалізації поняття «позашлюбна дитина» в англійській, польській та українській мовах: зіставно-типологічний аспект / О. В. Харлай // *Наукові записки. Серія Філологічна. Вип. 7.* – Остріг, 2007. – С. 196–206.
227. *Харлай О. В.* Особливості експлікації нерівних шлюбних стосунків в англійській мові / О. В. Харлай // *Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія: Філологія.* – К. : КНЛУ, 2006. – Т. 9. – № 2 – С. 81–84.
228. *Харлай О. В.* Семантичні особливості лексичних одиниць на позначення концепта «подружня зрада» (на матеріалі англійської, польської і української мов) / О. В. Харлай // *Слов'янський вісник. Серія «Філологічні науки».* – Рівне, 2007. – № 7. – С. 323–326.
229. *Харлай О. В.* Мовні засоби вираження поняття «цивільний шлюб» (на матеріалі англійської, польської та української мов) / О. В. Харлай // *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка.* – Житомир, 2007. – № 35. – С. 225–227.
230. *Харлай О. В.* Образи тваринного світу концепта Шлюб: зіставно-типологічний аспект (на матеріалі англійської, польської і української мов) / О. В. Харлай // *Культура народів Причорномор'я.* – Симферополь, 2008. – Т. 2. – № 137. – С. 189–192.
231. *Харлай О. В.* Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом (на матеріалі української, польської, англійської та російської мов) / О. В. Харлай //

Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Вип. 75 (4). – Кіровоград, 2008. – С. 338–342.

232. *Харлай О. В.* Маскулінна домінанта мотиваційних ознак денотата «шлюб» (на матеріалі англійської, польської, чеської і української мов) / О. В. Харлай // Слов'янський вісник. Серія «Філологічні науки». – Рівне, 2009. – № 8. – С. 181–184.

233. *Харлай О. В.* Співвідношення маскулінного й фемінінного в номінаційній мікросистемі 'ПАРУБКОВАТИ – БУТИ НА ВИДАННІ' (на матеріалі англійської, польської, чеської і української мов) / О. В. Харлай // Сучасні дослідження з іноземної філології. Зб. наук. праць. Вип. 8. – Ужгород, 2010. – С. 561–567.

234. *Харлай О. В.* Етнокультурні номінації на позначення дошлюбних стосунків в англійській, польській, чеській та українській мовах / О. В. Харлай // *Językowy obraz świata słowian a kultura. – Zeszyty naukowe. – Lublin-Równe, 2010. – S. 110–119.*

235. *Хельбиг Г.* Языкознание – сопоставление – преподавание иностранных языков / Г. Хельбиг // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика. – М., 1989. – С. 307–326.

236. *Царьова І. В.* Етнографічна підоснова весільних фразеологізмів (рушник у весільній обрядовості українців) / І. В. Царьова // Лінгвістика : Зб. наук. праць. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2008. – № 3 (15). – С. 63–70.

237. *Цыганенко Г. П.* Этимологический словарь русского языка / Г. П. Цыганенко. – К. : Радянська школа, 1989. – 512 с.

238. *Чайка О. І.* Медовий місяць як весільна номінатема в українській, англійській та португальській мовах / О. І. Чайка // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей. Вип. 7. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2005. – С. 204–209.

239. *Чайка О. І.* Обрядові номінації весільного циклу в українській, англійській і португальській мовах: семантика, структура, функціонування : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.07 / Чайка Оксана Ігорівна. – К., 2008. – 227 с.

240. *Чешско-русский словарь*. В двух томах / [под ред. Л. В. Копецкого, Й. Филипца, О. Лешки]. – [изд. 2-е, стереотип.] – М. : Русск. язык. – Прага : Госуд. педагог. изд-во. – Т. 1. – 580с. – Т. 2. – 864 с.
241. *Шевченко Н. О.* Концепт горох у фразеології, його етнокультурна інтерпретація / Н. О. Шевченко // *Лінгвістика : Зб. наук. праць*. – Луганськ : «Альма-матер», 2006. – № 4 (10). – С. 123–131.
242. *Шевченко Т. В.* Назви весільного обряду та деяких його елементів / Т. В. Шевченко // *Мовознавство*. – 1996. – № 6. – С. 30–39.
243. *Шиманович Г. М.* Когнітивні чинники еволюції назв осіб в англійській мові ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. М. Шиманович. – К., 2005. – 20 с.
244. *Этимологический словарь русского языка* : в 8-и т. / [под ред. Н. М. Шанского]. – М. : Изд. МГУ, 1960–1980.
245. *Этнография восточных славян: Очерки традиционной культуры* / [отв. ред. К. В. Чистов]. – М. : Наука, 1987. – 557 с.
246. *Юридична енциклопедія* : В 6-ти т. / [редкол. Ю. С. Шемшученко та ін.]. – К. : В-во «Укр. енцикл.», ім. М.П. Бажана. – Т. 1: А–Г. – 1998. – 672 с.; Т. 2 : Д–Й. – 1999. – 744 с.; Т. 3 : К–М. – 2001. – 792 с.; Т. 4 : Н–П. – 2002. – 720 с.; Т. 5 : П–С. – 2003. – 736 с.; Т. 6 : Т–Я. – 2004. – 768 с.
247. *Юридичний словник* / [за ред. Б. Бабія та ін.]. – [2-ге вид., перер. і доп.] – К. : Гол. ред. УРЕ., 1983. – 871 с.
248. *Юридичні терміни. Тлумачний словник* / [за ред. В. Гончаренка]. – [2-ге вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2004. – 320 с.
249. *Языковая номинация. Общие вопросы* / АН СССР. Ин-т языкознания / [отв. ред. Б. А. Серебренников]. – М.: Наука, 1977. – 359 с.
250. *The Advanced Learner's Dictionary of Current English* / [by A. Hornby, E. Gatenby, H. Wakefield]. – М. : Изд-во «Сигма-пресс», 1996. – 1200 р.
251. *Anusiewicz J. Słownik Polszczyzny Potocznej* / J. Anusiewicz, J. Skawiński. – Warszawa–Wrocław : PWN, 1998. – 307 s.

252. *Arensberg Conrad M.* Family and Community in Ireland / M. Conrad Arensberg, T. Solomon Kimball. – Cambridge : Harvard University Press, 1968. – 422 p.
253. *Bańkowski A.* Etymologiczny Słownik Języka Polskiego / A. Bańkowski. – Warszawa : PWN, 2000. – T. 1. – T. 3.
254. *The Barnhart Dictionary of Etymology* / [ed. R. K. Barnhart]. – N. Y. : Wilson, 1988. – XXVII. – 1284 p.
255. *Brükner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brükner. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1998. – 808 s.
256. *Budniak Danuta.* Triada: etnos – język – kultura słowian. Будняк Д. Триада: етнос – мова – культура слов'ян / Данута Будняк. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2003. – 132 с.
257. *Burszta J.* Kultura ludowa wielkopolski / Jozef Burszta. – Poznań : Wyd-wo Poznańskie, 1967. – T.3. – 618 s.
258. *Bystroń J. S.* Wstęp do ludoznawstwa polskiego / Jan Stanisław Bystroń. – Lwów, 1926.
259. *Cambridge International Dictionary of English.* – Cambr. Univ. Press Repr., 2002. – 1773 p.
260. *Čelakovský F. L.* Mudrostovi národu slovanského ve příslovích / F. L. Čelakovský. – Praha : LIKA KLUB, 2000. – 926 s.
261. *Český slovník věcný a synonymický* : V 4 d. / [zpr. J. Haller]. – Praha : SPN, 1969. – D. 1. : 1969. – 292 s.; D. 2. : – 1974. – 596 s.; D. 3. : – 1977. – 709 s.; D. 4 : Rejstřík k svazkům 1 – 4. – 1983. – 984 s.
262. *Česko-ukrajinský slovník* = Чесько-український словник: у 2-х томах / [уклад. Й. Ф. Андерш та ін.]. – К. : Наук. думка, Т. 1. – 1988. – А–О. – 481 с. Т. 2. – Р–Ž. – 711 с.
263. *Chambers Dictionary of Idioms* : English – Ukrainian semibilingual / [ред. В. В. Руденко]. – К. : ВсеувиТО, 2002. – 475 с.
264. *Chambers Key-Word Dictionary* : English-Ukrainian semilingual. – К. : ВсеувиТО, 2002. – 431с.
265. *Clément C.* La Jeune Née / C. Clément. – Union Générale d'Édition, 1975.

266. *Connell K. H.* The Population of Ireland 1750 – 1845 / K. H. Connell. – Oxford : Clarendon Press, 1950.
267. *Dąbrowska A.* Słownik eufemizmów polskich / A. Dąbrowska. – Warszawa : PWN, 1998. – 282 s.
268. *An Etymological Dictionary of Modern English* / [by Ernest Weekley]. – N. Y., 1967.
269. *Evans Esyn E.* Irish Folk Ways / E. Esyn Evans. – London : Routledge & Kegan Paul, 1957. – 312 p.
270. *Fait Em.* Srovnávací studie o svatebních obyčejích, zvláště o svatbě v Makedonii / Em Fait // Český lid, 1900. – R. IX. – N.1. – S. 4 – 10;
271. *Fait Em.* Srovnávací studie o svatebních obyčejích, zvláště o svatbě v Makedonii / Em Fait // Český lid, 1901. – R. X. – S. 363 – 366.
272. *Gajewska B.* Słownik synonimów i antonimów / M. Pawlus, B. Gajewska. – Bielsko-Biała : Wydawnictwo PARK, 2005. – 670 s.
273. *Gennep A. van.* De la méthode dans l'étude des rites et des mythes / A. Gennep van // Religions, moeurs et legends. – 4-ème série. – Mercure de France, 1911.
274. *Gillis John R.* For Better For Worse. British Marriages, 1600 to the present / John R. Gillis. – Oxford University Press, 1985. – 385 p.
275. *Głowińska K.* Popularny Słownik Frazeologiczny / K. Głowińska. – Warszawa : Wilga, 2001. – 1311 s.
276. *Gregor A.* Přechylování v staročeštině / F. Gregor // Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity: Řada jazykovědná (A). – 1956. – R. 5, č. 4. – S. 37 – 44.
277. *Holly K.* Słownik wyrazów zapomnianych czyli słownictwo naszych lektur / K. Holly, A. Żółtak. – Warszawa : PWN, 2001. – 336 s.
278. *Holub J.* Stručný etymologický slovník jazyka českého (se zvláštním zřetelem ke slovům kulturním a cizím) / J. Holub, S. Lyer. – Praha : SPN, 1978. – 483 s.
279. *Kapiliński W.* Słownik symboli / W. Kapiliński. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1990. – 509 s.
280. *Kolberg O.* Pokucie / O. Kolberg // Dzieła wszystkie. – Wrocław – Poznań, 1962. – T. 29 (Pokucie. Cz. 1).

281. *Krzyżanowski J.* Mądrej głowie dość dwie słowie : W 2 t. / Julian Krzyżanowski. – 1994. –T. 1. – 452 s.
282. *Kurimský A.* Ukrajinsko-český slovník / v 2 dílech / A. Kurimský, R. Šišková, A. Savicky. – Praha : Academia. – 1 díl. A–O. – 698 s. – 2 díl. – П–Я. – 1377 s.
283. *Longman Dictionary of Contemporary English.* New Edition / Longman, 2003. – 1949 p.
284. *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého / V. Machek. – Praha : Lidové noviny, 1997. – 867 s.
285. *Macmillan English Dictionary: for advanced learners* / [ed.-in-chief M. Rundell]. – 2nd ed. – Oxford : Macmillan, 2007. – XII. – 1748 p.
286. *Narodopis lidu českého.* – V Praze, 1922.
287. *Neumann S. K.* Dějiny žený / S. K. Neumann. – Praha : Otakar II, 1999. – 1077 s.
288. *The New Penguin English Dictionary* / [ed. Robert Allen]. – Penguin Books, 2000. – 1642 p.
289. *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language* / Webster. – Lexicon Publications, Inc. – Danbury, CT, 1993. – 1149 p.
290. *Němec I.* Slova a dějiny – Slova a dějiny / pod ved. I. Němce. – Praha : Academia, 1980. – 324 s.
291. *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN w 8 t.* / [red. naczelny B. Kaczorowski]. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004. – T. 1. A–Bre. – 798 s.; T. 2. – Bri–Eur. – 806 s.; T. 3. – Eur–Iog. – 790 s.; T. 4. – Ion–Leb. – 798 s.; T. 5. – Leb–Nil. – 806 s.; T. 6. – nim–Pri. – 798 s.; T. 7. – Pri–Sud. – 799 s.; T. 8. Sud–żyz.– 909 s.
292. *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* : w 3 t. / [pod red. J. Krzyżanowskiego]. – Warszawa, 1969–1978. – T. 1. – T. 3.
293. *Nowy Słownik Języka Polskiego* / [pod. red. Elżbieta Sobol]. – Warszawa : PWN, 2003. – 1311 s.
294. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* / [ed. A. Hornby]. – Fourth Edition. – Oxford University Press, 1994. – 1579 p.
295. *The Oxford Dictionary of English Etymology* / [ed. C. T. Onions]. – Oxford : Clarendon press, 1966. – 1026 p.

296. *Oxford English Dictionary in 20 volumes* / [ed. by J. Simpson and Ed. Weiner]. – [2nd edition]. – Oxford, Clarendon Press, 1989.
297. *Oxford Russian Dictionary* / [ed. by M. Wheeler and Boris Unbegaun]. – New York : Oxford Univ. Press, 2006. – 1007 p.
298. *Pajdzińska A. Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata / A. Pajdzińska // Językowy obraz świata / Pod red. J. Bartmińskiego.* – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1999. – S. 10–83.
299. *Pala K. Slovník českých synonym / K. Pala, J. Všianský.* – Praha : Lidové noviny, 2000. – 476 s.
300. *Pawlus M. Słownik synonimów i antonimów / M. Pawlus, B. Gajewska.* – Bielsko-Biała : PPU “Park”, 1997. – 644 s.
301. *The Penguin A – Z Thesaurus* / [ed. R. Ferguson]. – Lnd. : Penguin Books, 2001. – 442 p.
302. *The Penguin Dictionary of English Idioms* / [ed. D. M. Guland, D. Hinds-Howell]. – [2nd ed.]. – Lnd. : Penguin Books, S. A. – 305 p.
303. *Petrášová L. Čechy okouzli manželství na zkoušku / L. Petrášová // MF DNES.* – 5.04. 2005.
304. *Pravní výměr pojmů panchart (pankart), sebranec, padouch, chlap, zlosyn // Časopis pro moderní filologii.* – 1949. – R. 32. – S. 63 – 64.
305. *Rees Alwyn. Celtic Heritage / Alwyn Rees, Brinley Rees.* – London, 1961. – 427 p.
306. *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases* / [prod. by Robert A. Dutch]. – Penguin Books, 1978. – 712 p.
307. *Salzman L. F. English Life in the Middle Ages / L. F. Salzman.* – Oxford, 1945. – 287 p.
308. *Samter E. Geburt, Hochzeit und Tod / E. Samter // Beiträge zur Vergleichenden Volkskunde.* – Berlin, Leipzig, 1911.
309. *Scribner Dictionary* / [prod. by William D. Halsey]. – Mission Hills. California. – 1986. – 1190 p.

310. *Serátka M. O. Niektórych slovenských a pol'ských frazeologických jednotkách z porovnacieho hl'adiska / M. Serátka // Slovenská reč. – 1975. – R. 3. – S. 151–159.*
311. *Skorupka S. Słownik frazeologiczny Języka Polskiego / S. Skorupka . – Warszawa : Wiedza Powszechna, 2002. – T. 1. – 788 s.; T. 2. – 905 s.*
312. *Slovník cizích slov. – Praha : OTTVO, 2000. – 710 s.*
313. *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. – Praha: Academia, 1988. – 512 s.*
314. *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné. – Praha: Academia, 1994. – d. 1 – A – P. – 760 s.; d. 2. – R – Ž. – 640 s.*
315. *Słownik Etymologiczny Języka Polskiego/ Aleksander Brückner.– Kraków, 1927. – Nakład I Własność Krakowskiej Spółki Wydawniczej – 806 s.*
316. *Słownik Języka Polskiego w 3 t. / [pod red. M. Szymczak]. – Warszawa : PWN, 2002. – T. 1. – A–K. – 1033 s.; T. 2. – L–P.–1034 s.; T. 3. – R–Z. – 1032 s.*
317. *Slovník spisovného jazyka českého v 8 dílech. – Praha : Academia, 1989. – D. I. – A–G – 608 s.; D. II. – H–L. – 608 s.; D. III. – M–O. – 672 s.; D. IV. – P–Q. – 736 s.; D. V. – R–S. – 672 s.; D. VI. – Š–U. – 448 s.; D. VII. – V–Y. – 448 s.; D. VIII. – Z–Ž. – 608 s.*
318. *Sobol E. Podręczny Słownik Języka Polskiego / E. Sobol. – Warszawa : PWN, 2001. – 1304 s.*
319. *Stone L. Family, Sex and Marriage in England 1500 – 1800 / Lawrence Stone. – Harper Perennial Publisher; Abridged edition, 1983. – 464 p.*
320. *Ulmann St. Semantic Universals (Universals of Language) / St. Ulmann // Readings in Modern Lexicology. – London, 1969.*
321. *Webster's Dictionary of Synonyms / Webster. – Springfield (Mass.), Merriam, 1951. – XXXIV. – 907 p.*
322. *Webster's New World Thesaurus / [prep. by Charlton Laird]. – Meridian Book. New American Library Times Mirror, 1971. – 678 p.*
323. *Westermarck Edward. History of Human Marriage / Edward Westmark. – Macmillan & Co. – London, 1921 – 1922. – Fifth Edition. – In 3 Volumes. Volume 1. – 596 p.; Volume 2. – 608 p.; Volume 3. – 596 p.*

324. *Wielki Słownik Wyrazów Bliskoznacznych* / [pod. red. Mirosława Bańko]. – Warszawa : PWN, 2008. – 1011 s.
325. *Wojciechowska Aleksandra. Zwyczaje i obrzędy weselne* / Aleksandra Wojciechowska // *Kultura ludowa wielkopolski* / pod red. Jozefa Burszty. – Poznań: Wyd-wo Poznańskie, 1967. – T. 3. – 618 s.
326. *Zaorálek J. Lidová rčení.* – Praha : Aurora, 1996. – 744 s.

ПЕРЕЛІК ВЕБ-САЙТІВ

1. Dictionary.com. – Режим доступу до сайту :
<http://dictionary.reference.com/browse/There's+no+fool+like+an+old+fool>
2. Lecture V.g Tale Types and Motifs. – Режим доступу до сайту :
<http://califia.us/Folklore/lecture5g.htm>
3. Online Etymology Dictionary. – Режим доступу до сайту :
<http://www.etymonline.com/index.php?l=a>
4. Przysłowia polskie–popularne i znane powiedzenia. – Режим доступу до сайту :
<http://www.arpeggio.pl/przyslowia-M,4.htm>

Таблиця 3.1.1.

Лінгвокультурна мотивація внутрішньої форми шлюбних номінантів «шлюб – не шлюб»

Семантико-ідеографічний блок ШН	Гендерний складник мотивації					Культурна мотивація ВФ ШН							
						Культурно-цивілізаційний складник				Знаково-культурний складник			
	Гендерно-марковані ШН	Англ. мова	Пол. мова	Чес. мова	Укр. мова	Англ. мова	Пол. мова	Чес. мова	Укр. мова	Англ. мова	Пол. мова	Чес. мова	Укр. мова
А. шлюб • родові ном. шлюбу	ГНШН	9	3	4	9	-	-	-	-	9	3	4	9
	МНШ	-	2	3	2	-	-	-	-	-	2	3	2
	ФНШ	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	2	1
• види шлюбу законний шлюб	ГНШН	3	2	3	2	-	-	-	-	3	2	3	2
церковний шлюб	ГНШН	1	4	2	3	-	-	-	-	1	4	2	3
рівний – нерівний	ГНШН	5	2	7	4	3	-	2	-	2	2	5	4
шлюб з любові	ГНШН	2	1	1	2	1	-	-	-	1	1	1	2
шлюб за розрахунком	ГНШН	4	3	4	4	4	1	-	-	-	2	4	4
шлюб відкритий	ГНШН	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
шлюб таємний	ГНШН	3	2	2	3	3	-	1	1	-	2	1	2
шлюб з доброї волі	ГНШН	-	-	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-
шлюб з примусу	ГНШН	4	3	4	6	2	-	-	3	2	3	3	3
• брати шлюб	ГНШН	16	26	19	19	8	5	5	8	9	21	14	10
	МШН	14	20	23	21	10	7	15	12	4	13	8	9
	ФШН	13	17	23	23	2	8	17	18	11	9	6	5
В. не – шлюб узаконений (цивільн.) шлюб	ГНШН	4	6	4	6	-	-	-	-	4	6	4	6
гріховний шлюб	ГНШН	9	9	17	7	6	4	8	5	3	5	9	2
шлюб на віру	ГНШН	7	8	16	11	4	-	12	3	3	8	4	8
	МШН	2	2	8	7	2	1	3	4	-	1	5	3
	ФШН	3	4	8	7	3	2	3	4	-	2	5	3
Всього		99	114	152	137	48	28	67	59	51	86	83	78

ГНШН – гендерно-нейтральні номінанти, МШН – маскулінний шлюбний номінант, ФШН – фемініний шлюбний номінант

Таблиця 3.1.2.

Лінгвокультурна мотивація внутрішньої форми шлюбних номінантів «шлюбвання»

Семантико-ідеографічний блок ШН	Гендерний складник мотивації					Культурна мотивація ВФ ШН							
						Культурно-цивілізаційний складник				Знаково-культурний складник			
	Гендерно-марковані ШН	Англ. мова	Пол. мова	Чес. мова	Укр. мова	Англ. мова	Пол. мова	Чес. мова	Укр. мова	Англ. мова	Пол. мова	Чес. мова	Укр. мова
С. Досягти шлюбного віку холостяцтво стародівство	ГНШН	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	МНШ	4	7	11	6	2	-	-	-	2	7	11	6
	ФНШ	6	8	8	11	2	3	2	7	4	5	6	3
	МШН	9	8	7	10	4	2	5	7	5	6	2	3
	ФШН	10	12	5	19	8	8	1	2	2	4	4	17
Д. Шукати пару залицятися	ГНШН	10	18	17	23	7	7	11	14	3	11	6	9
	МНШ	6	11	9	24	-	10	-	13	6	1	11	10
	ФНШ	4	3	4	10	-	1	-	2	4	2	3	8
відбивати когось у когось	ГНШН	3	5	9	6	3	2	6	-	-	3	3	6
	МНШ	1	3	2	4	1	1	-	-	-	2	2	4
	ФНШ	1	2	2	3	1	-	-	-	-	1	2	3
Е. Встановлювати шлюбні стосунки • дух. характеру цнота, цнотливий розійтися • сексуального характеру не – цнота не – шлюбна вагітність не – шлюбна дитина	ГНШН	11	30	19	29	2	9	5	15	-	21	14	14
	МШН	-	-	1	2	-	-	1	2	-	-	-	-
	ФШН	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
	ГНШН	5	6	9	4	5	-	-	-	-	6	9	4
	МШН	1	3	9	4	?	3	16	-	?	13	18	4
	ФШН	17	16	34	22	12	-	-	2	5	3	9	20
	ГНШН	5	11	14	14	-	3	9	5	5	8	5	9
	ГНШН	5	4	4	6	-	-	-	-	5	4	4	6
	ГНШН	2	3	3	5	2	1	-	-	-	2	3	5
	МШН	15	1	11	10	15	1	1	9	-	-	10	1
ФШН	19	5	13	11	9	4	6	5	-	1	7	6	
ФШН	4	2	19	17	4	-	11	15	-	2	7	2	
–	24	7	25	22	24	7	23	20	-	-	1	2	

продовження таблиці 3.1.2.

Ж. робити пропозицію	МШН	7	7	6	11	5	4	1	7	2	3	5	
	МШН	2	7	2	5	2	5	1	5	-	2	1	-
Давати (отрим.) згоду	ФШН	2	4	5	7	2	1	2	7	-	3	3	-
	МШН	2	5	6	12	2	6	6	12	-	-	-	-
Давати (отрим.) відмову	ФШН	5	11	11	15	5	8	9	14	-	3	2	1
Всього		179	199	265	313	118	86	116	163	43	113	148	150

ГНШН – гендерно-нейтральні номінанти, МШН – маскулінний шлюбний номінант, ФШН – фемінінний шлюбний номінант

